

URBANI IZZIV

ISSN: 2232-481X

STROKOVNA
IZDAJA

2023/16

Urbani izziv, strokovna izdaja, 2023, številka 16

ISSN

Tiskana izdaja: 2232-481X

UDK/COBISS-ID

UDK: 71/72

COBISS.SI-ID: 16588546

Izdajatelj

Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Odgovorni urednik

Igor Bizjak

Glavni urednik

Boštjan Kerbler

Uredniški odbor

Boštjan Cotič, Barbara Mušič in Ina Šuklje Erjavec (Urbanistični inštitut Republike Slovenije), Lilijana Jankovič Grobelšek (Mestna občina Ljubljana), Jelka Hudoklin (Acer Novo mesto d. o. o.), Aleš Mlakar (Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar s. p.), Aša Rogelj (Ministrstvo za okolje in prostor), Maja Brusnjak Hrastar (Mestna občina Ljubljana)

Redakcija

Boštjan Kerbler

Zasnovna naslovnice

Igor Bizjak

Fotografije na naslovnici

Daniel Jarc, Demetra Jarc (ilustracija), Matjaž Očko, Anja Setničar in Valentina Schmitzer (ilustracija prirejena po Dunnett in Clayden)

Prelom in računalniško oblikovanje

Demat d. o. o.

Tisk

Demat d. o. o.

Naklada

1.000 izvodov

Cena izvoda posebne izdaje

5 € (stroški poštnine niso všteti v ceno)

Namen

Strokovne izdaje revije *Urbani izziv* so namenjene strokovni obravnavi načrtovanja prostora v Sloveniji. Namen je:

- omogočiti najširšemu krogu domačih strokovnjakov objavo strokovnih prispevkov o različnih temah na področju prostorskega načrtovanja,
- objaviti strokovno vsebino, ki je pomembna za stroko v Sloveniji,
- objaviti vsebino, ki služi kot strokovna pomoč vsem akterjem, ki sodelujejo v različnih procesih oz. aktivnostih prostorskega načrtovanja na vseh ravneh odločanja (lokalni, občinski, regionalni in državni).

Pogostnost izhajanja

Strokovna izdaja revije *Urbani izziv* izide enkrat na leto, predvidoma septembra. Pogoji za izdajo sta zadostno število prispevkov in zagotovljena finančna sredstva.

Sestav in jezik

V strokovnih izdajah revije *Urbani izziv* so objavljeni:

- strokovni članki (COBISS oznaka 1.04);
- drugi prispevki, ki so povezani s prostorskim načrtovanjem v Sloveniji (na primer predstavitev projektov/nalog/metod in tehnik, poročila, intervjuji, pisma, odzivi, pobude, mnenja itd.);
- komercialni oglasi.

Vse vsebine v strokovnih izdajah revije *Urbani izziv* so objavljene v slovenskem jeziku.

Priprava prispevkov

Za strokovno izdajo revije *Urbani izziv* ne veljajo enaka navodila za pripravo prispevkov kot za redne številke, ampak poenostavljena. Dostopna so na spletni strani revije. Strokovni članki naj obsegajo do 30.000 znakov s presledki, drugi prispevki pa do 8.000 znakov s presledki.

Oddaja prispevkov in avtorske pravice

Prispevke v uredništvu sprejemamo preko celega leta. Oddani morajo biti na elektronski naslov uredništva strokovne izdaje. Avtorji morajo jasno navesti, da želijo oddane prispevke objaviti v strokovni izdaji revije *Urbani izziv*.

Ob oddaji prispevkov se morajo avtorji seznaniti z avtorskimi pravicami, ki so objavljene na spletni strani revije *Urbani izziv*. Z oddajo prispevkov namreč avtomatično potrjujejo, da se z navedenimi avtorskimi pravicami strinjajo. Za vsebino prispevkov so v celoti odgovorni avtorji.

Recenziranje, vključenost v podatkovne zbirke in financiranje

Prispevki, objavljeni v strokovnih izdajah revije *Urbani izziv*, niso recenzirani. Vključeni so v slovensko podatkovno zbirko COBISS. Na spletni strani revije *Urbani izziv* so polna besedila prispevkov strokovne izdaje objavljena s polletnim zamikom. Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi pristojno ministrstvo, pod zaporedno številko 595. Strokovne izdaje revije *Urbani izziv* so v celoti financirane iz sredstev izdajatelja, naročnin in komercialnih oglasov.

Naročanje

Za naročnino na revijo je treba izpolniti naročilnico, ki je dostopna na spletni strani revije in jo je treba poslati na elektronski naslov uredništva. Naročniki strokovnih izdaj prejmejo račun za plačilo naročnine ob izidu strokovne izdaje revije. Naročniki rednih številok revije *Urbani izziv* prejmejo izvod strokovne izdaje **brezplačno**.

Naslov uredništva

Urbanistični inštitut Republike Slovenije
Urbani izziv – uredništvo strokovne izdaje
Trnovski pristan 2
1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon: 01 420 13 10
Fax: 01 420 13 30
E-pošta: urbani.izziv-strokovni@uirsi.si
Spletna stran: <http://urbani-izziv.uirsi.si>

Kazalo

Uvodnik

Boštjan KERBLER.....	3
Revija <i>Urbani izziv</i> , strokovna izdaja 2023, številka 16	

Strokovni članki

Ana HEKIČ, Boštjan KERBLER.....	5
Gentrifikacija središča Ljubljane	
Gala ROGELJ, Bojan GRUM.....	16
Vpliv turizma na vrednost nepremičnin v središčih turističnih mest	
Vid ERŽEN, Božena LIPEJ.....	31
Dejanska raba državnih cest v Republiki Sloveniji	
Anja SETNIČAR, Valentina SCHMITZER.....	42
Deževni vrt kot sonaravni pristop k upravljanju padavinske vode v mestih	
Demetra JARC, Inge KALAN LIPAR.....	54
Idejna zasnova mednarodnega kulturnega centra na meji med Italijo in Slovenijo, GO 57.15	
Urška BOLČINA, Boštjan KERBLER.....	67
Bivalne razmere starejšega prebivalstva v občini Ruše	
Carmen RAJER.....	76
Alternativne oblike bivanja v skupnosti za starejše odrasle – pregled literature in usmeritve za prihodnost	
Borut VIDMAR.....	84
Razvoj starosti prijaznega okolja na podeželju s pomočjo osmih področij Svetovne zdravstvene organizacije – pregled literature za področje stanovanj	
Suzanna MEŽNAREC NOVOSEL.....	98
Izzivi lokalnih skupnosti pri naraščajočih potrebah po zaposlovanju v negi in oskrbi starejših odraslih ob upoštevanju razvoja digitalnih spretnosti socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcev	

Predstavitve in informacije

Mojca BALANT.....	109
7. nacionalna konferenca o celostnem prometnem načrtovanju Laško, Thermana Park Laško, 1. marec 2023	

Terminološki kotichek	112
-----------------------------	-----

Oglasi

Predstavitve knjige <i>Stanovanje v starosti</i>	115
Priprava oglasov za strokovno izdajo revije <i>Urbani izziv</i>	116

Revija *Urbani izziv*, strokovna izdaja 2023, številka 16

Kot že prejšnja tri leta smo tudi v prvi letošnji strokovni izdaji Urbanega izziva dali prednost predvsem študentom in njihovim mentorjem, ki so (kot vselej) napisali zelo kakovostne in po vsebini raznovrstne prispevke o načrtovanju prostora. Prav tako smo tudi tokrat na koncu dodali terminološki kotiček, v katerem so opisani nekateri najpogostejši oziroma pomembnejši strokovni termini, ki jih avtorji uporabljajo v svojih prispevkih. Opisi terminov in njihove angleške različice so večinoma povzeti iz urbanističnega terminološkega slovarja, dodani pa so tudi nekateri novi, ki jih v slovarju (še) ni. V tej številki so to turistifikacija, turistična gentrifikacija, airbnbi-zacija, delitvena ekonomija, deževni vrt, pametna srebrna vas itd. S tem prispevamo k razvoju in širjenju nove slovenske strokovne terminologije.

Še vedno velja vabilo k članstvu v uredniškem odboru strokovne izdaje – če bi želeli sodelovati v njem, nam to sporočite. Naloga članov uredniškega odbora strokovne izdaje je, da nam pomagajo pri širjenju prepoznavnosti strokovne izdaje revije v Sloveniji, še posebej na regionalni, občinski in lokalni ravni.

Pri Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije se bomo še naprej trudili, da bo Slovenija tudi v prihodnje deležna *strokovnih urbanih izzivov*. Vsem soustvarjalcem (in bralcem) se v svojem imenu in imenu uredniškega odbora najlepše zahvaljujem za izkazano zaupanje.

Boštjan Kerbler

Ana HEKIČ
Boštjan KERBLER

Gentrifikacija središča Ljubljane

Gentrifikacija je aktualen urbani proces, ki poteka v številnih mestih po svetu in vnaša vanje določene družbene in fizične spremembe. Želeli smo ugotoviti, koliko gentrifkacija in z njo povezani procesi vplivajo na življenje prebivalcev središča Ljubljane. Raziskavo smo izvedli z anketiranjem in intervjuvanjem lokalnih prebivalcev in posameznikov, ki so tako ali drugače vpeti v življenje in dogajanje v središču. Na podlagi pridobljenih rezultatov v članku kot najočitnejše posledice gentrifkacije, s katerimi se sooča središče Ljubljane, navajamo stanovanjsko problematiko, težave z dostopnostjo osnovnih storitev, odseljevanje lokalnih prebivalcev in izginjanje lokalne identitete središča Ljubljane. Ugotovili smo da, je gentrifkacija proces,

ki se mu sodobna mesta težko popolnoma izognejo, za ohranjanja lokalne identitete mesta pa je pomembno, da se negativne posledice poskušajo pravočasno omejiti. Ključno rešitev za to vidimo v sprejetju strožjih predpisov na ravni države in Evropske unije. Članek temelji na raziskavi, ki je bila opravljena v okviru magistrskega dela^[1].

Ključne besede: gentrifkacija, središče Ljubljane, turistifikacija, airbnbizacija, globalizacija, turistična gentrifkacija, stanovanjska problematika, lokalna identiteta mesta

1 Uvod

Mesta so že od nekdaj privlačna zaradi številnih vidikov, saj so središče upravnega, socialnega, ekonomskega, izobraževalnega in kulturnega življenja. Po podatkih Oddelka za ekonomske in socialne zadeve Združenih narodov (UN Department of Economic and Social Affairs, v nadaljevanju: DESA) je leta 2018 več kot 55 % svetovne populacije živelo v mestih, po predvidevanjih pa naj bi ta številka do leta 2050 narasla na kar 68 %. K povečevanju mestnega prebivalstva skupaj z globalizacijo pripomore tudi širjenje podjetij in novih delovnih mest, ki se zlasti v zadnjem obdobju centralizirajo samo v večjih mestih. Številna degradirana stanovanjska in industrijska območja se tako revalorizirajo in obnovijo, naselijo pa jih novi prebivalci. Ti se po potrebah in načinu življenja razlikujejo od tamkajšnjih prvotnih prebivalcev, ki so večinoma pripadniki preprostega delavskega razreda. Oblikuje se torej nekakšen nov urbani srednji razred, ki ob rob potiska tamkajšnje prvotne, večinoma revnejše prebivalce. Na kratko lahko rečemo, da pride do procesa gentrifkacije.

V strokovni literaturi je sicer več definicij o tem, kaj je gentrifkacija, vsem pa je skupno to, da ta vključuje spremembo socialno-ekonomskega stanja mesta oz. določenega predela mesta. Znanе so raziskave primerov gentrifkacije ulic oz. četrti iz tujine, kot so Notting Hill v Londonu, Mainzer Strasse v

Berlinu, Soho v New Yorku itd. Te sprva nezanimive, večinoma revnejše predele mesta so zaradi nizkih cen najprej naseljevali ljudje preprostega delavskega razreda in umetniki. Pozneje so zaradi finančne dostopnosti in avtentičnosti scene take četrti privabljal predvsem pripadnike srednjega razreda. Zaradi priseljevanja novih prebivalcev se je zgodila ne samo fizična in družbena sprememba ulic, ampak je prišlo tudi do spremenjene ponudbe storitev in dviga cen. Povišanja cen nepremičnin in storitev si lokalni prebivalci sčasoma niso mogli več privoščiti, zato so se bili prisiljeni odseliti, lokalna skupnost pa je s tem razpadla. Zato se gentrifkacija opisuje kot neprijeten, celo negativen proces, ki ne povzroča le razpada lokalnih skupnosti, ampak tudi vse večji razkorak med ravnimi in bogatimi. Lokalni prebivalci so se na gentrifkacijo pogosto odzvali s protesti ali celo napadi. Nataša Pelko (2013) v svojem delu zapiše, da ima gentrifkacija »dva obraza«, saj gre za procese ponovne oživitve in razvoja mest, hkrati pa z oblikovanjem novega srednjega razreda ob rob potiska ljudi iz delavskega razreda oz. revnejše prebivalstvo, ki se je zaradi vseh sprememb sčasoma prisiljeno izseliti.

Številnih sprememb je bila v zadnjih letih deležna tudi Ljubljana. Številna nekdanja industrijska območja, ki so bila desetletja degradirana, so obnovili in jim dali novo vsebino. Območji, kot

sta Tabor in del Tobačne, imata danes več funkcij in se lepo vključujeta v mestno celoto. V preteklosti je bila Ljubljana znana po tem, da je zlasti ob koncih tedna »prazno« mesto, brez posebnih dogodkov oz. storitev, ki bi privabljali prebivalce in turiste v samo središče (Inštitut za politike prostora, 2018). Z uspešno revitalizacijo se je to spremenilo in Ljubljana je postala živahna prestolnica, ki domačinom, predvsem pa turistom, ponuja številne dogodke, turistične atrakcije ter gostinske in trgovske storitve. Ljubljana se po rasti turizma uvršča v sam vrh med evropskimi prestolnicami. K hitremu dvigu turizma je pripomogel tudi razvoj družbenih omrežij in spletnih platform, kot je Airbnb. Lastniki stanovanj se vse pogosteje odločajo, da stanovanje raje kratkoročno oddajajo turistom prek platforme Airbnb ali drugih podobnih platform, saj tako v krajšem času zaslužijo precej več. Leta 2013 je bilo v Ljubljani prek platforme Airbnb vsaj enkrat oddanih 151 stanovanj, leta 2017 pa kar 1600 teh (Mrevlje, 2018). Te številke jasno kažejo, zakaj je v Ljubljani v zadnjih letih tako težko najti nepremičnino za dolgoročni najem. Na gentrifikacijo mest tako močno vpliva tudi turizem in dogaja se torej pospešena turistifikacija mest, ki pa se močno prepleta s procesom t. i. airbnbizacije. V zadnjih letih se je tako v strokovni in znanstveni literaturi začel uveljavljati nov pojem – turistična gentrifikacija (ang. *tourism gentrification*).

Zanimalo nas je, kako in koliko gentrifikacija in z njo povezani procesi vplivajo na življenje prebivalcev središča Ljubljane. S pomočjo ankete in intervjujev smo raziskali, kakšne posledice po njihovem mnenju ustvarja gentrifikacija na področju urbane krajine, ponudbe storitev, nepremičninskega trga, strukture prebivalstva in lokalne identitete.

2 Teorija gentrifikacije

Začetki gentrifikacije segajo v konec petdesetih in začetek šestdesetih let 20. stoletja. Do njene širše prepoznavnosti je prišlo približno desetletje pozneje, ko je začela postajati aktualna tema v akademskih krogih in urbanih teorijah. Čedalje pogosteje se je pojavljala v časopisih in revijah ter tudi v vsakodnevnih pogovorih na ulicah. Večina jo je že takrat dojemala kot negativen proces, ki dviguje najemnine in ogroža prebivalce revnejših sosesk. Izraz »gentrifikacija« je sicer skovala britanska sociologinja Ruth Glass (1964) po tem, ko je v določenih predelih Londona opazila spremembe v družbeni strukturi in na stanovanjskem trgu. Njena definicija se glasi: »Drugega za drugim je večino delavskega razreda napadel srednji razred – zgornji in spodnji /.../ Ko se na območju začne proces gentrifikacije, se ta nadaljuje, vse dokler se vsi tamkajšnji prebivalci ali večina teh ne razselijo in se spremeni celoten socialno-družbeni značaj okrožja.«

V sedemdesetih letih se je začela spreminjati zaposlitvena struktura, in sicer iz manufakturnih poklicev v pisarniške oz. t. i. službe s področja FIRE (angleška kratica, ki v prevodu pomeni: finančne ustanove, zavarovalnice, nepremičninski posli). Kot dodaja Smith (2018), se je kapital vlagal v mestna središča, kjer so se gradili razkošni hoteli, poslovni prostori, trgovska središča itd. Po Sassenu (1991) je gentrifikacija takrat postala znanilka »globalnega mesta«, s tem pa se je spremenilo tudi razumevanje te od prvotne razlage Glassove. Nadaljnji razvoj gentrifikacije je tako povezan s širjenjem neoliberalnega kapitalizma in globalne politike in z vse pogostejšo uporabo pozidanega okolja kot investicijo za shranjevanje kapitala. Kot pravi Smith (2018), danes gentrifikacija ni več ozko gledano le nekaj, kar spreminja stanovanjski trg, je veliko več, je nekakšna vodilna stanovanjska ost, ki si v širšem prizadeva za razredno obnovo osrednje urbane krajine ter je močno povezana s temeljnimi procesi urbanega gospodarskega, političnega in geografskega prekonstruiranja.

Po besedah Hamentta (1991) je gentrifikacija »teoretično in ideološko« bojišče med tistimi, ki so v svojih teorijah poudarjali kulturo, potrošnjo, povpraševanje in posameznikovo izbiro, ter tistimi, ki so v teorijah poudarjali pomembnost kapitala, produkcije in proizvodnje. Oblikovale so se številne teorije in tako v akademski literaturi najdemo različne avtorje, ki razloge za nastanek gentrifikacije pojasnjujejo na podlagi različnih vidikov. Največkrat sta uporabljeni razlagi z vidika potrošnje in produkcije. Najbolj znan predstavnik avtorjev, ki dajejo poudarek potrošnji, je David Ley (1980), ki razloge za nastanek gentrifikacije pripisuje prehodu s proizvodne industrije na storitveno. To je povzročilo spremembo v strukturi srednjega delavskega razreda, ki so ga v preteklosti večinoma tvorili delavci v proizvodnih tovarnah, pozneje pa so jih zamenjali izobraženi strokovnjaki s področja FIRE, delovna mesta katerih so v mestu. Govorimo torej o novem srednjem razredu, ki ima nove, drugačne preference. Tu Hamnett (1991) poudarja kulturne preference, saj nekateri avtorji menijo, da se pripadniki novega razreda selijo v mesto predvsem zaradi kulturnih izkušenj, ustvarjalnosti in doživetij. Drugačno mnenje ima Neil Smith (2018), ki gentrifikacijo razlaga z vidika produkcije oz. ponudbe. Težav ne vidi v povpraševanju novega srednjega razreda, ampak v ponudbi nepremičninskega trga. Trdi, da je gonila sila gentrifikacije vse večja razlika med potencialno vrednostjo zemljiščne rente in kapitalizirano vrednostjo zemljišča. To ustvarja rentno vrzel, ki jo izkoriščajo nepremičninski agenti in razvijalci, ki najprej načrtno razvrednotijo sosesko, nato pa jo za dobiček obnovijo. Smith trdi, da je gentrifikacija sicer res gibanje za vrnitev v mesto, vendar se tja prej vrača kapital kot ljudje. Gentrifikacija je torej kompleksen proces, zato pri njeni obravnavi ne moremo upoštevati samo vidika potrošnje ali samo vidika produkcije. Upoštevati je treba različne vidike, tudi vlogo politike in države. Do dejstva, da je treba gen-

trifikacijo obravnavati celoviteje, so sredi osemdesetih let po ugotovitvah Clarka (1992) prišli tudi nasprotujoči si teoretiki.

Urbanist Philip L. Clay (1979) je v knjigi *Neighborhood renewal* navedel štiri stopnje, skozi katere gre mesto, soseska ali območje v procesu gentrifkacije. Prva stopnja je sestavljena iz majhne skupine pionirjev, ki se naselijo na nekem območju in obnavljajo nepremičnine, ki so prazne in v slabšem stanju. To skupino večinoma sestavljajo študentje, umetniki, arhitekti, oblikovalci itd. Smith (2018) tu dodaja, da gre pri pionirski gentrifkaciji za naključen in nenačrtovan proces, stanovanja pa gentrifkatorji uporabljajo za lastne potrebe. Razvijalcem, investitorjem in bankam območje na tej stopnji ni zanimivo, saj v njem še ne vidijo dobička. Če pride do financiranja v to območje, je to s strani državnih institucij. Na naslednji, drugi stopnji, je že mogoče zaznati tihe promocijske dejavnosti, ki jih začnejo izvajati razvijalci, nepremičninski agenti in špekulanti. Ti pogosto kupijo nepremičnine v slabem stanju, jih obnovijo, nato pa prodajo naprej oz. oddajajo v najem. Na tej stopnji območje torej postaja zanimivo za zasebne investitorje, ki v obnovi vidijo dobiček. Po Clayu (1979) so obnove v tej fazi pogosto tudi še financirane s pomočjo javnih subvencij. Če se spremeni ime ali meja okolice, se to navadno zgodi na tej stopnji. Na tretji stopnji območje začne postajati zanimivo. Pionirski posamezniki se sicer še vedno zadržujejo na območju, vendar jih že spremljajo razvijalci ter začenjajo se obsežnejše prenove območja in njegove okolice. Izboljšave so čedalje vidnejše, zanimanje za življenje na tistem območju narašča, posledično začnejo naraščati tudi cene nepremičnin. Prihajati začnejo novi gentrifkatorji, t. i. *nov srednji razred*. Pogosto se pojavijo tudi napetosti med pionirskimi oz. »starimi« in »novimi« gentrifkatorji. Ko pridemo do zadnje, četrte stopnje, je večina soseske že gentrificirane, prihaja vse več posameznikov iz poslovnega in vodstvenega srednjega razreda. Da bi zadostili naraščajočemu povpraševanju po nepremičninah, se celo nastanovanjske stavbe spreminjajo v stanovanjske enote, na trgu se pojavijo tudi stavbe, ki so bile prej namenjene špekulantom. Storitvene dejavnosti se začnejo prilagajati novim prebivalcem in pojavijo se posebne trgovine in restavracije s ponudbo, ki zadovoljuje predvsem nov srednji razred. Vse to dodatno prispeva k naraščanju cen nepremičnin in najemnin. Navadno se na tej stopnji z območja začnejo izseljevati pionirski gentrifkatorji.

Novinar Peter Moskowitz (2017) je v knjigi *How to kill a city* tem štirim stopnjam dodal še eno. Kot peto stopnjo gentrifkacije je dodal prodajo zgradb korporacijam, največkrat tujim milijarderjem, ki stanovanja uporabljajo le kot naložbo in jih oddajajo zlasti turistom. Jerele (2020) v svojem delu navaja, da nekateri avtorji zaradi velike vloge, ki jo imata danes turizem in razvoj platform, kot je Airbnb, to stopnjo gentrifkacije imenujejo tudi »turistična gentrifkacija«.

3 Turistifikacija Ljubljane

Anketa, ki je bila izvedena med ljubljanskimi turisti leta 2009 (glej Dobnikar, 2009), kaže, da turiste v Ljubljani najbolj privabljajo kulturna dediščina, znamenitosti, kot so Prešernov trg, Tromostovje, Zmajski most, NUK, Križanke, Nebotičnik itd. Ljubljana ima večino znamenitosti v centru Ljubljane, med seboj so si relativno zelo blizu in si jih turisti lahko ogledajo kar peš. Tako lahko rečemo, da se turisti večinoma gibljejo na območju Dalmatinove ulice, Bavarskega dvora, Metelkove ulice, Ljubljanskega gradu, Zmajskega mostu, Petkovškovega nabrežja in vse ob Ljubljanici nekje do Trnovske cerkve oz. Plečnikove hiše in Špice. To območje je t. i. svet turizma (ang. *tourist world*), ki je po McKeanu (1989) prostor, na katerega vpliva turizem, zato se v tem prostoru dogajajo družbene, kulturne in fizične spremembe. Jafari (2001) izpostavlja, da ima turizem pozitivne in negativne vplive. Med pozitivnimi navaja nastajanje novih delovnih mest, razvoj mest in njihove infrastrukture, dodajanje vrednosti lokalnim ponudnikom in njihovim pridelkom, zmanjševanje kulturnih in rasnih predsodkov, dvigovanje zavedanje lastne kulture in tradicije itd. Kot negativne vplive turizma navaja inflacijo, stanovanjska problematiko, nezaposlenost zaradi sezonskega dela, nestabilno ekonomsko rast, izseljevanje prvotnih prebivalcev, prilagajanje ponudbe turistom, dvig cen in okoljsko onesnaževanje. Vse našteje spremembe, s katerimi turizem vpliva na neko okolje, tako pozitivne kot negativne, zajamemo v pojmu »turistifikacija«.

Javni zavod Turizem Ljubljana si aktivno prizadeva za ozaveščanje in vključevanje meščanov v razvoj turizma, o čemer pričajo tudi številni dogodki in delavnice, s katerimi poskušajo vključevati lokalne prebivalce. Sproti informacije objavljajo tudi na spletni strani Visit Ljubljana. Vsako leto izvedejo analizo odnosa meščanov do turizma in rezultate javno predstavijo. Večina prebivalcev turizem podpira, saj menijo, da njegov razvoj pripomore tudi k razvoju mesta. V raziskavi *Odnos meščanov do turizma*, ki jo je Javni zavod Turizem Ljubljana opravil leta 2021 med 510 prebivalci, so se anketiranci v splošnem strinjali, da imajo v Ljubljani vse, kar potrebujejo, in da so z življenjem v mestu zadovoljni. Nekoliko bolj kritične so mlajše generacije, saj nekateri Ljubljano vidijo kot drago in prenatrpano (glej Visit Ljubljana, 2021). Na področju turizma je Ljubljana tudi leta 2021 prejela številna mednarodna priznanja in nagrade. Leta 2022, že osmo leto zapored, je bila uvrščena na seznam stotih najbolj trajnostnih destinacij na svetu (Global Top 100 Sustainable Destinations). Uvrstila se je tudi med dvajset najboljših zelenih glavnih mest Evrope (European Best Destinations), med 100 izrednih destinacij (Time) in med osem najbolj trajnostnih mest na svetu (Lonely Planet). Javni zavod Turizem Ljubljana v skladu z dokumentom *Strategija trajnostnega razvoja in trženja turistične destinacije Ljubljana in*

Ljubljanske regije za obdobje 2021–2027 sledi viziji, po kateri bo Ljubljana do leta 2027 postala vodilna in najbolj ustvarjalna mestna destinacija trajnostnega življenjskega sloga na svetu, hkrati pa ostala mesto z visoko kakovostjo bivanja in prijetnim vzdušjem za svoje prebivalce, obiskovalce in turiste (glej Javni zavod Turizem Ljubljana, 2022).

Epidemija covid-19 je sicer pustila posledice na področju turizma, po katerih pa Slovenija, sodeč po podatkih za poletje 2022, že intenzivno okreva. Tuji turisti so v Sloveniji avgusta 2022 ustvarili za polovico več prenočitev kot avgusta 2021 in za 2 % več teh kot v istem obdobju pred epidemijo. Tuji turisti so največkrat prenočili prav v občini Ljubljana in tako ustvarili večino, kar 98 % vseh prenočitev v prestolnici (Mlakar in Zupančič, 2022).

4 Airbnbizacija Ljubljane

Spletna platforma Airbnb je ustvarila nov trend, ki ga po njej imenujemo »airbnbizacija«. Izraz se sicer nanaša na vse podobne tovrstne platforme (Airbnb, Booking.com ...) za oddajanje stanovanj turistom in pomembno vpliva na ponudbo dolgoročnih najemov stanovanj v urbanih središčih mest po vsem svetu. Lastniki stanovanj se vse pogosteje odločajo, da svojo nepremičnino raje kratkoročno oddajajo turistom prek tovrstnih platforme, saj tako v krajšem času zaslužijo veliko več. Gostitelji prek platforme Airbnb so bili, vsaj v začetku, večinoma običajni ljudje, ki so le želeli zaslužiti nekaj postranskega denarja z oddajanjem odvečne sobe ali ležišča, zlasti po hudi gospodarski krizi leta 2008. Danes pa Airbnb prerašča v profesionalizem, gostitelj je namreč vse pogosteje podjetje ali skupina ljudi, ki namesto lastnika upravljajo nastanitev. Na trgu narašča število lastnikov z več nepremičninami, ki niso namenjene dolgoročnemu prebivanju temveč samo kratkoročnemu oddajanju turistom (Artioli, 2018). Tako se platformi Airbnb v zadnjem času vse pogoste dodaja negativen predznak, saj je postalo jasno, da močno vpliva na delovanje nepremičninskega trga. Nekatera mesta so to sicer že poskušala urediti z zaostritvijo lokalne zakonodaje na področju kratkotrajnih najemov, tega so se lotile na različne načine, npr. z omejevanjem števila mesecev, v katerih se nastanitev lahko oddaja, s pridobivanjem ustreznih dovoljenj ipd. Airbnb je odgovornost za poznavanje lokalne zakonodaje prenesel na gostitelje. Gostitelji morajo tako sami poznati in pravilno razumeti lokalno zakonodajo, ki se nanaša na turistično oddajanje namestitev.

Kako in koliko airbnbizacija vpliva na dolgoročni najem v Ljubljani, je v magistrskem delu raziskovala Polona Obrč (2019), ki je poudarila pomanjkanje ustrezne zakonodaje, ki bi urejala to področje. Ni namreč dovolj jasno opredeljeno, kdaj govorimo o dolgotrajnem in kdaj o kratkotrajnem najemu.

Anketirala je sobodajalce, ki oddajajo v kratkoročni najem, in lastnike, ki stanovanja oddajajo v dolgoročni najem. Prišla je do ugotovitve, da bi večina tistih, ki oddajajo kratkoročno, bila pripravljena oddajati dolgoročno, če bi država jamčila plačilo najemnine in pomoč pri izselitvi najemnika po poteku najemne pogodbe ter nižje davčne stopnje. V svojem delu je ugotavljala tudi, ali so tisti, ki zdaj oddajajo kratkoročno, pred pojavom platforme Airbnb oddajali dolgoročno. Kar 67 % anketiranih je odgovorilo, da bi v primeru neobstoja platforme Airbnb nepremičnino oddajali dolgoročno.

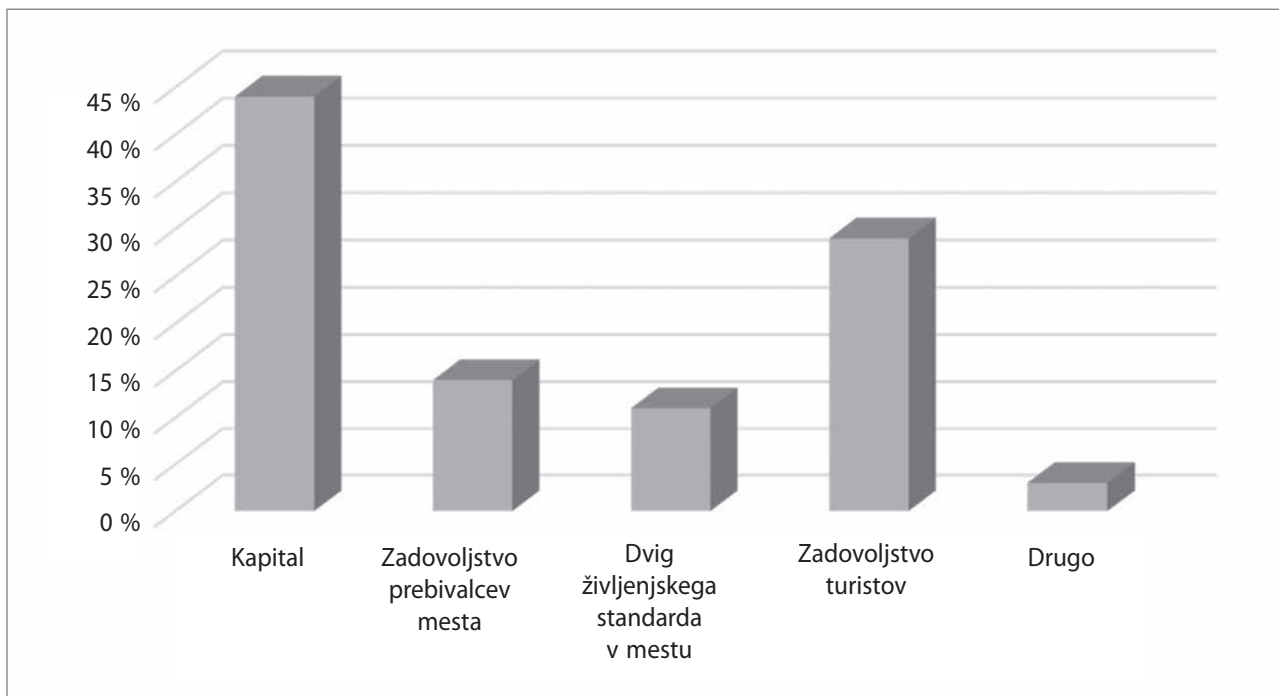
5 Empirični del

5.1 Metoda dela

Da bi ugotovili, kako gentrifikacija vpliva na kakovost življenja lokalnih prebivalcev v središču Ljubljane, smo uporabili metodo raziskave z anketo in metodo strukturiranega intervjuja.

Anketiranje smo od 20. oktobra do 25. novembra 2022 izvajali prek spletnega vprašalnika. Želeli smo anketirati samo prebivalce središča Ljubljane, zato smo se odločili, da območje anketiranja omejimo na območje Četrtna skupnosti Center, kar zajema: Ajdovščino, Gradišče, Staro Ljubljano, Prule, Poljane, Nove Poljane, Tabor, Ledino in Vodmat oz. območje, ki se razteza od Tivolija do Golovca in od železniške postaje do Špice med Grubarjevim kanalom in Ljublanico. Cilj je bil, da anketo v celoti izpolni čim več »staroselcev«, torej prebivalcev, ki živijo v središču Ljubljane od rojstva ali vsaj več kot 20 let. Ker smo predvidevali, da gre tu predvsem za starejše prebivalstvo in da številni ne uporabljajo spletnih platform, smo se odločili, da bomo ankete razdelili tudi v fizični obliki. Tako smo v soboto, 19. novembra 2022, med 10. in 13. uro, natisnjene ankete delili obiskovalcem ljubljanske tržnice. Anketo so po starostni strukturi v največjem številu izpolnili prebivalci, stari od 35 do 49 let ter stari od 65 do 79 let. Večina anketirancev je bila zaposlena ali v pokoju. Kar 48 % vseh anketiranih je v središču Ljubljane živelo od rojstva, 12 % pa več kot 20 let. Več kot polovica, 66 % anketiranih, živi v lastniški ali solastniški nepremičnini, večina preostalih pa v najeti nepremičnini. Število polno izpolnjenih anket je bilo 73.

Anketiranci so na anketna vprašanja pogosto odgovorili hitro ali niso imeli na voljo tistega odgovora, s katerim bi želeli izraziti svoje stališče, zato smo se odločili, da s posamezniki opravimo poglobljene intervjuje. Poleg tega smo z anketo dobili le pogled lokalnih prebivalcev in ne tudi drugih, ki so prav tako vpleteni v življenja in procese, ki potekajo v središču Ljubljane. Namen je bil pridobiti pogled na gentrifikacijo in urbane procese v središču Ljubljane z različnih zornih kotov, ki nam jih morda ni uspelo zajeti z anketnim vprašalnikom. Cilj

Slika 1: Glavno vodilo pri spremembah v zunanji podobi središča Ljubljane

intervjujev je bil, da posamezniki v odgovorih širše predstavijo svoja opažanja, mnenja in stališča do določenih sprememb v središču Ljubljane. Poglobljene intervjuje smo opravili v živo, s petimi prebivalci središča Ljubljane, t. i. »staroselci«, z ključnima mimoidočima turistoma in lastnikom lokala. Pisno sta na vprašanja odgovorili tudi nepremičninski posrednici. Intervjuje smo izvajali med 10. oktobrom in 10. novembrom 2022.

5.2 Rezultati

5.2.1 Spremembe v zunanji podobi območja oz. urbani krajini

Lokalne prebivalce smo, vezano na spremembe v zunanji podobi središča Ljubljane, najprej povprašali o tem, ali so v zadnjih petih letih v središču Ljubljane opazili spremembe v zunanji podobi območja. Skoraj vsi anketirani, torej 96 % vprašanih, je odgovorilo pritrdilno. Iz tega lahko sklepamo, da so spremembe, kot so projekti obnov, revitalizacija mestnega jedra, krajinske ureditve, novogradnje, ureditev parkovnih in rekreacijskih površin, dovolj številčne in očitne, da so jih prebivalci opazili. Kar 67 % anketiranih je spremembe v zunanji podobi središča Ljubljane ocenilo kot pozitivne, kar je pokazatelj, da prebivalci večinoma tudi sprejemajo in podpirajo novo podobo središča Ljubljane. Kot glavno vodilo pri spremembah v zunanji podobi so anketiranci večinoma, kar v 44 %, izbrali kapital. Sledila sta zadovoljstvo turistov z 29 %, zadovoljstvo prebivalcev mesta s 14 % in dvig življenjskega standarda v mestu s 11 %. Dva

anketiranca sta izbrala odgovor »Drugo« ter kot vodilo pri spremembah v zunanji podobi središča mesta navedla evropska sredstva in subvencije (slika 1).

Zanimivo je, da so vsi lokalni prebivalci, s katerimi smo opravili poglobljene intervjuje, menili, da jim novejša novogradnje v središču Ljubljane vizualno niso najbolj všeč (npr. Center Šumi), saj se po njihovem mnenju ne vključujejo v obstoječo podobo starega središča Ljubljane. Poudarili so, da bi bilo treba bolj stremeti k temu, da so novogradnje arhitekturno bolj podobne okoliškim stavbam in da se tako vidno bolj povežejo z okolico.

5.2.2 Spremembe v ponudbi storitev v središču Ljubljane

Glede sprememb v ponudbi storitev v središču Ljubljane, zlasti na področju gostinskih storitev in storitvenih dejavnosti, je večina, kar 93 % anketirancev, odgovorila, da so v zadnjih petih letih opazili spremembe. Glede dostopnosti storitev in raznovrstnosti ponudbe je 74 % anketirancev odgovorilo, da ne morejo opraviti vseh nakupov in opravkov v središču Ljubljane. Anketa je pokazala, da so povišanje cen ponudbe in storitev v središču Ljubljane prebivalci opazili že pred dogodki, kot sta vojna v Ukrajini in energetska kriza. To lahko povežemo s tem, da se je ponudba v središču že dobro prilagodila tistim, ki prinašajo denar oz. imajo dovolj denarja, da si lahko privoščijo visoke cene, torej predvsem turistom.

Intervjuvani lokalni prebivalci so poudarili čedalje večje pomanjkanje trgovin s širšo ponudbo oz. pomanjkanje »neturističnih« trgovin. Navedli so, da so cene v strogem središču namenjene turistom in da se območje s turističnimi cenami vse bolj širi tudi iz strogega centra. Da se gostinski, trgovski in storitveni ponudniki v središču Ljubljane vedno bolj prilagajajo turistom, je potrdila tudi intervjuvana lastnica gostinskega lokala v neposredni bližini ljubljanske tržnice, ki je svojo ponudbo in cene delno prilagodila turistom. Lastnica lokala je med drugim poudarila pomembnost turistov za delovanje, ne samo turistične panoge, ampak na splošno celotnega gospodarstva. O tem smo se lahko prepričali med epidemijo, ko je bil turizem močno okrnjen.

5.2.3 Spremembe na nepremičninskem trgu v središču Ljubljane

V zadnjih letih se na nepremičninskem trgu dogajajo številne spremembe. Cene nepremičnin dosegajo rekordne vrednosti, čedalje več ljudi se srečuje s stanovanjsko problematiko, najemnine so vsako leto višje, lastniki pa nepremičnine raje kot v dolgoročni najem oddajajo kratkotrajno turistom, saj imajo tako več dobička. Vezano na dogajanje na nepremičninskem trgu smo prebivalce središča Ljubljane vprašali, kako je dvig cen nepremičnin v zadnjih petih letih vplival nanje in ali se morda srečujejo s stanovanjsko problematiko. Pri interpretaciji odgovorov je treba upoštevati, da so skoraj vsi, ki so odgovorili, da je dvig cen nepremičnin vplival nanje, živijo v najemu. Rezultat je torej pričakovan, na tiste, ki imajo lastniške nepremičnine, dvig cen ni vplival, na tiste, ki imajo stanovanja v najemu, pa je dvig cen vplival negativno, zato se srečujejo tudi s stanovanjsko problematiko. Iz odgovorov lahko razberemo, da je tudi nekaj takih, ki imajo lastniško nepremičnino, vendar je dvig cen nepremičnin nanje vseeno vplival, in sicer pozitivno. To lahko pripišemo temu, da morda nepremičnino oddajajo ali je nepremičnina v fazi prodaje in zaradi dviga cen pričakuje višjo prodajno ceno. Na razmere na nepremičninskem trgu v središču Ljubljane bistveno vplivajo tudi turisti. Ljubljana se v zadnjih letih, razen v času, ko so bila potovanja zaradi epidemije omejena, srečuje s povečanjem števila turistov. Ker je večina znamenitosti in turistom zanimivih točk v središču mesta, se ti tam tudi največ zadržujejo. 49 % anketirancev je odgovorilo, da imajo do povečanega števila turistov v središču Ljubljane negativno mnenje. Kar nekaj, 29 % vprašanih, je odgovorilo, da o tem nimajo mnenja. To je morda mogoče pripisati temu, da gre pri turistih za dvorezni meč, saj v središče prinašajo denar in dogajanje, hkrati pa tudi gnečo, dvigujejo cene ponudbe itd. Da namestitev kratkoročno oddajajo turistom, je sicer odgovorilo šest anketirancev. Pri tem je treba upoštevati, da so bili anketiranci predvsem starejši, ki se manj pogosto ukvarjajo s tovrstnim oddajanjem nepremičnin, nekateri pa morda tudi niso želeli izdati informacije.

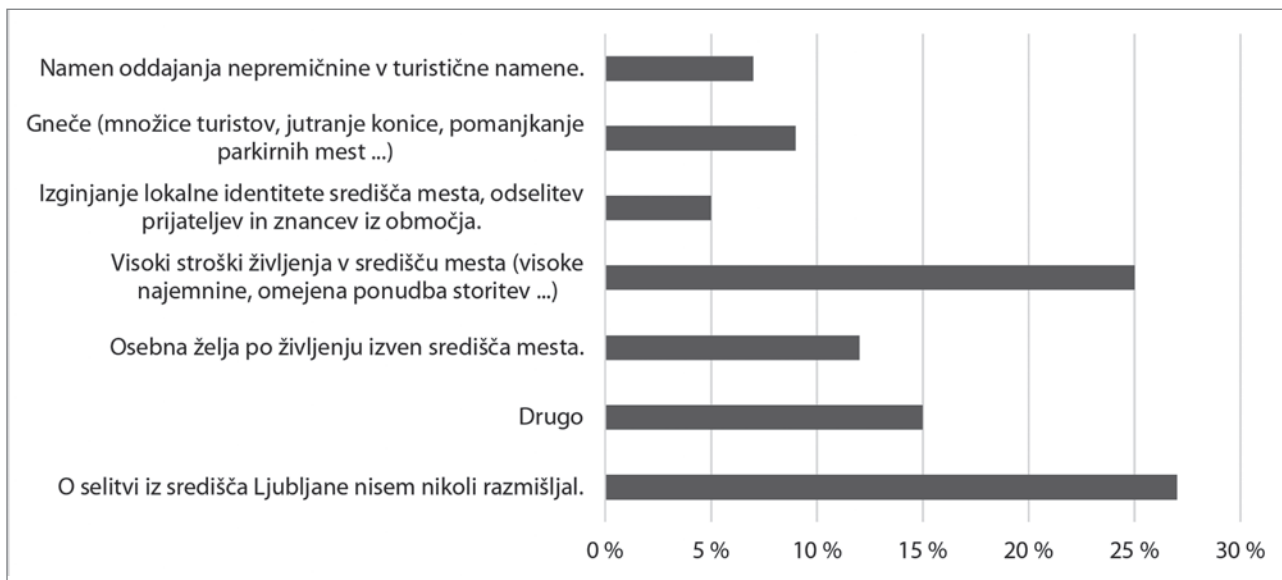
Kako se gentrifikacija in njene posledice izražajo na nepremičninskem trgu, smo v intervjuju povprašali tudi nepremičninski posredniki, ki sta kot ključne spremembe, ki so se v zadnjih letih zgodile na nepremičninskem trgu v središču Ljubljane, poudarili rast cen in nadpovprečno število novogradenj, ki so zlasti v zadnjem času zelo zaželeni. Med najpogostejšimi investitorji v gradnje in obnove v središču Ljubljane so po njunem mnenju taki, katerih primarna dejavnost je poznejše oddajanje nepremičnin, zlasti v turistične namene, ter večja gradbena podjetja, ki so usmerjena v gradnjo luksuznih stanovanj in njihovo poznejšo prodajo. Glede obnov in ureditev sta omenili vlogo občine in številne projekte, ki se večinoma financirajo iz evropskih sredstev. Glede nepremičninskega trga v prihodnje posredniki predvidevata rahlo umiritev, saj v tujini že zaznavajo padec cen nepremičnin, zato je mogoče pričakovati, da se bo to zgodilo tudi na našem trgu.

5.2.4 Spremembe v strukturi lokalnega prebivalstva v središču Ljubljane

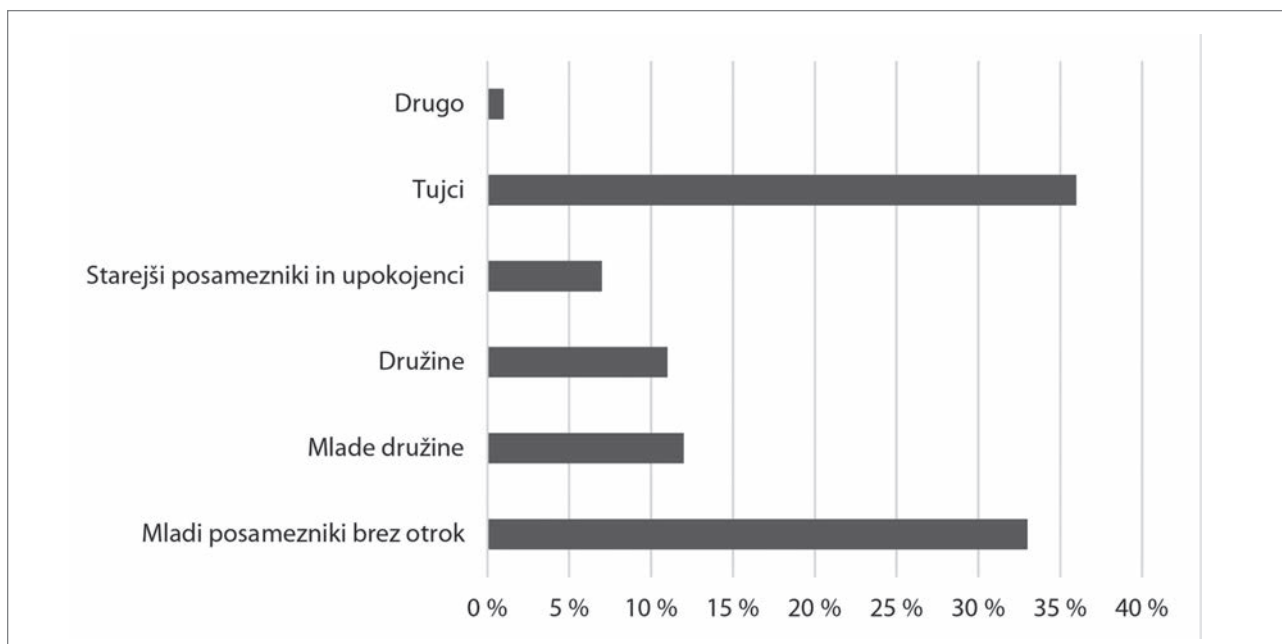
Spremembe, ki jih prinašajo urbani procesi, pogosto niso všeč lokalnim prebivalcem, zlasti tistim, ki so tam že več desetletij ali od rojstva. Z naslednjimi vprašanji smo poskušali pridobiti informacije, ali so spremembe v središču Ljubljane na lokalne prebivalce vplivale toliko, da bi se morda želeli izseliti iz središča Ljubljane. Kar 58 % jih je odgovorilo, da so že razmišljali o selitvi iz središča Ljubljane. Tudi tukaj je treba upoštevati, da so na to vprašanje pritrdilno odgovorili predvsem tisti, ki živijo v najeti nepremičnini. 27 % jih o selitvi ni razmišljalo, kar 15 % odstotkov pa jih je izbralo odgovor »Drugo«, pri čemer so največkrat zapisali, da so sicer razmišljali o selitvi, vendar le v drugo (manjšo/večjo) nepremičnino oz. stanovanja, ki imajo ustrežnejšo infrastrukturo (dvigala, klančine itd.), niso pa razmišljali o selitvi iz središča mesta. Odgovor »Drugo« je bil pogostejši med starejšimi (slika 2).

Večina jih je kot glavni razlog za morebitno izselitev navedla visoke življenjske stroške v središču mesta, osebno željo po življenju zunaj središča in gnečo. Visoke stroške so večinoma navedli tisti, ki živijo v najemniških stanovanjih, kar je pričakovano glede na to, da velik del njihovih stroškov predstavlja najemnina. Gnečo pa so večinoma navedli prebivalci, ki imajo lastno nepremičnino. Med upokojevcem je bil tudi pogostejši odgovor osebna želja po življenju zunaj središča. Lahko povzamemo, da vsi, razen tistih, ki kot razlog navajajo osebno željo ali so izbrali odgovor »Drugo«, naštevajo razloge, ki so povezani z gentrifikacijo.

Po mnenju 36 % anketirancev so se v zadnjih petih letih v središče Ljubljane največ priseljevali tujci. To lahko morda pripišemo dejstvu, da danes podjetja delujejo globalno in številni prihajajo na delo v tujino. Poleg tega je opazen trend,

Slika 2: Glavni razlogi za selitev iz središča Ljubljane

Slika 3: V zadnjih petih letih največkrat priseljene skupine v središče Ljubljane

da zadnjih nekaj let nepremičnine v središču Ljubljane kot investicije kupujejo tujci. S 33 % sledijo mladi posamezniki brez otrok, kar gre pripisati temu, da se veliko mladih preseli v središče Ljubljane za čas študija (slika 3). Večino priseljencev so anketiranci uvrstili v višji družbeno-ekonomski razred, kar je pričakovano, saj si glede na višino življenjskih stroškov življenje v središču Ljubljane tudi srednji razred vse težje privoščiti. Glede priseljevanja novih prebivalcev v njihovo sosesko, ulico, blok itd. so anketiranci v 30 % navedli negativno mnenje, kar 51 % pa odgovor, da nimajo mnenja. Kar se tiče poznavanja in druž-

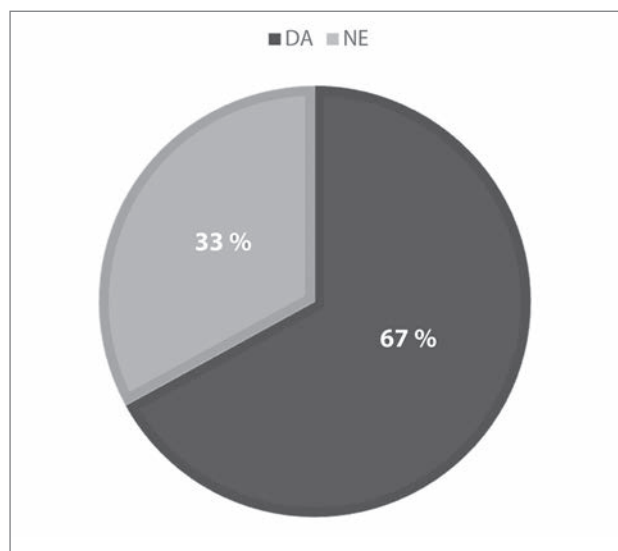
nja, jih je večina odgovorila, da ne poznajo drugih prebivalcev svoje soseske, ulice, bloka. Seveda je pri tem pomemben tudi podatek o številu let bivanja v središču in ali anketiranec biva v lastniškem ali najemniškem stanovanju. Pričakovano je, da se s sosedi bolje poznajo tisti, ki v določeni soseski, ulici ali bloku živijo že več desetletij. Prav tako so med tistimi, ki so odgovorili, da poznajo oz. se družijo s sosedi, večinoma tisti, ki živijo v lastniški nepremičnini. To si lahko razlagamo tako, da gre pri najemniških stanovanjih za pogostejše menjave stanovalcev, ki jim z drugimi prebivalci ne uspe vzpostaviti midsosedskih vezi.

Kupci nepremičnin v središču Ljubljane so tudi po izkušnjah obeh intervjuvanih nepremičninskih posrednic premožnejši ljudje iz višjega razreda. Pogosto gre tudi za tuje investitorje ali posameznike, ki že dalj časa kupujejo svojo nepremičnino in so kljub visokim cenam primorani iti čez svoje finančne zmožnosti. Po njunih izkušnjah kupci nepremičnin v središču Ljubljane največkrat iščejo stanovanja v strogem centru, predvsem v najbolj znanih ulicah starega mestnega središča, kot so Mestni trg, Stari trg ipd. Večinoma gre v takih primerih za večja in obnovljena staromeščanska stanovanja, ki že sama po sebi predstavljajo t. i. višji življenjski slog. Med razlogi, zaradi katerih so se nekatere njune stranke odločile za prodajo in izselitev iz središča, sta navedli prevelike stroške za obnovo obstoječe hiše ali stanovanja, željo po življenju na obrobju Ljubljane in investicije v nove projekte. Ena od nepremičninskih posrednic je še dodala, da se nekateri, kljub izselitvi iz središča, ne odločijo za prodajo, ampak nepremičnino raje dajo v najem oz. oddajajo turistom.

5.2.5 Spremembe v lokalni identiteti in splošno zadovoljstvo z življenjem v središču Ljubljane

V zadnjem delu vprašanj, ki so bila vezana na lokalno identiteto in splošno zadovoljstvo z življenjem v središču Ljubljane, smo želeli pridobiti vpogled v življenje lokalnih prebivalcev v središču Ljubljane. 82 % anketirancev je odgovorilo, da se ne počutijo dovolj vključeni v sooblikovanje življenja v središču mesta. Glede tega, ali ima središče Ljubljane še lokalno identiteto, so mnenja deljena, 52 % anketiranih je odgovorilo, da središče Ljubljane še ima lokalno identiteto, 48 % pa, da nima lokalne identitete. Večina anketirancev se je poistovetila z identiteto središča Ljubljane. Seveda so se z mestom bolje poistovetili tisti, ki živijo v središču že več desetletij ali celo od rojstva, manj pa osebe, ki živijo tam manj kot 10 let.

Na koncu nas je najbolj zanimalo splošno zadovoljstvo prebivalcev z življenjem v središču Ljubljane, saj je najpomembnejši podatek po tem, ko posameznik pretehta pozitivne in negativne vidike bivanja v središču. 67 % anketirancev je odgovorilo, da so z življenjem v središču Ljubljane zadovoljni (slika 4). Ta odgovor so večinoma izbrali prebivalci, ki imajo svojo nepremičnino in so že dalj časa – 20 let in več – prebivalci središča. Tudi intervjuvani lokalni prebivalci so bili po tem, ko so pretehtali pluse in minuse, enotni, da so z življenjem v središču Ljubljane zadovoljni. Morda je to zadovoljstvo delno mogoče pripisati tudi določeni čustveni navezanosti, vsi so namreč prebivalci središča Ljubljane že dolga leta ali celo od rojstva.

Slika 4: Zadovoljstvo lokalnih prebivalcev z življenjem v središču Ljubljane

6 Posledice gentrifikacije v središču Ljubljane

Čeprav rezultati ankete na koncu prikazujejo kar precej visok odstotek prebivalcev, ki so z življenjem v središču na splošno zadovoljni, bomo v nadaljevanju navedli nekaj vidnejših posledic gentrifikacije, ki so jih v anketah in intervjujih omenili tudi lokalni prebivalci središča Ljubljane.

6.1 Stanovanjska problematika v središču Ljubljane

Ena od vidnejših posledic gentrifikacije je gotovo stanovanjska problematika. Kot smo omenili, se trenutno v Ljubljani večinoma gradijo samo nadstandardna luksuzna stanovanja, ki si jih ljudje s povprečnimi in tudi že nadpovprečnimi plačami ne morejo več privoščiti. Take investicije vplivajo tudi na cene starejših nepremičnin in najemnin. Vse pogosteje lahko najdemo oglase, v katerih se po visokih cenah v najem oddajajo kleti in garaže, preurejene v »bivalne prostore«, ali stanovanja in sobe, ki so dotrajani in celo neprimerni za bivanje. Ker je na trgu tako pomanjkanje stanovanj, imajo lastniki nepremičnin nadvlado in lahko cene določajo izključno po svojih željah, torej brez omejitev. Povpraševanje preprosto presega ponudbo na trgu. Kot smo že omenili, je na razmere na nepremičninskem trgu v središču Ljubljane močno vplival prihod platforme Airbnb oz. drugih tovrstnih platform za oddajanje namestitev turistom. Z razcvetom turizma v središču Ljubljane je oddajanje nepremičnin turistom postalo dobičkonosen posel, zato so ljudje na nepremičnine v središču mesta začeli gledati kot na investicijo.

Na stanovanjsko problematiko v zadnjem obdobju na različne načine aktivno opozarjajo številne organizacije. Eden takih primerov je civilna iniciativa »*Kje bomo pa jutri spali*«, s katero so želeli nagovoriti zlasti vlado, ki je po njihovem mnenju glede tega neodzivna. Simbolično so želeli prikazati privatizacijo prostora in v znak protesta zavzeli prostor pred poslopjem Državnega zbora Republike Slovenije. Po njihovi iniciativi bi morala država nepremičnine, ki so v njeni lasti, prenesti na državne in občinske stanovanjske sklade in zemljišča nameniti gradnji neprofitnih stanovanj, ne pa jih razprodati investitorjem luksuznih gradenj (glej Mladina, 2022). Da je gentrifikacija vplivala na dvig cen nepremičnin v središču Ljubljane, se je strinjala večina anketiranih lokalnih prebivalcev. Neposredno se s stanovanjsko problematiko seveda srečujejo tisti, ki živijo v najemniških stanovanjih. Pomanjkanja stanovanj in težav na tem področju se zavedajo tudi pri Mestni občini Ljubljana. V njihovem Stanovanjskem programu MOL za leto 2019–2022 navajajo, da na področju Ljubljane primanjkuje najmanj 4.200 javnih najemniških stanovanj (glej Mestna občina Ljubljana, 2019). Polona Obrč (2019) je v izračunu upoštevala, da MOL v povprečju na leto fond lastnih neprofitnih stanovanj poveča za približno 100 enot, kar pomeni, da bi bil ta primanjkljaj odpravljen v 40 letih. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije so se cene vseh stanovanjskih nepremičnin v Sloveniji od leta 2015 do prve polovice leta 2021 dvignile za dobrih 72 %, glede na preteklo leto 2021 pa za skoraj 16 %. Po zadnjih napovedih naj bi se sicer nepremičninski trg v zadnjem obdobju začel ohlajati, vendar drastičnih padcev cen nepremičnin vseeno ni mogoče pričakovati (glej Statistični urad Republike Slovenija, 2021).

Dejstvo je, da Slovenija na državni ravni nima urejene stanovanjske politike. Temu do zdaj kljub številnim obljubam nobena vlada še ni namenila dovolj velike pozornosti za dejansko ureditev. Iskali smo prakse, ki bi jih morda lahko vpeljali v naši državi. Na spletni strani Zavoda PIP (2020) smo našli na dobri praksi iz naših bližnjih držav. Prvi primer je iz Avstrije. Presenetil nas je že podatek, da je leta 2015 povprečno avstrijsko gospodinjstvo živelo v 100 m² velikem stanovanju s štirimi sobami. Če prezrcalimo to na slovenski trg, si neko povprečno gospodinjstvo take kvadrature še zdaleč ne more privoščiti. V Avstriji imajo na voljo različne vire financiranja, s katerim posamezniki lahko pridobijo stanovanjska posojila. Eden od mogočih virov financiranja je financiranje na način državnega t. i. varčevanja Bauspar, pri katerem varčevalec nekaj let varčuje, potem pa pridobi pravico do ugodnega stanovanjskega kredita po nizkih obrestnih merah. Prav tako obstajajo pri njih stanovanjske banke, katerih namen je zagotavljanje sredstev investitorjem stanovanj po ugodnih obrestnih merah. Tako je velik del novogradenj financiran iz javnih sredstev, če smo natančni, po ocenah je (so)financiranih kar 80 % vseh avstrijskih novogradenj. Gre za zasebne hiše, ki si jih gradijo

posamezniki, in za stanovanjske soseske zasebnih profitnih podjetij. Drugi omembe vreden primer je stanovanjsko združništvo, kot ga poznajo v Švici. Gre za nekakšno vmesno obliko med tradicionalnim najemom in lastništvom. Zadruga je sicer lastnik stavbe, združniki pa so formalno najemniki, vendar so vključeni v odločanje o nepremičnini in upravljanje te. V Švici je več kot 20 % stanovanj v mestih v lasti zadrug, ki so neprofitne organizacije in omogočajo, da so najemnine v njihovih stanovanjih od 20 do 50 % nižje kot v običajnih zasebnih najemih. Način stanovanjskega združništva je bil v preteklosti razvit tudi pri nas, vendar je desetletja nazaj nekoliko izumrl. Ponovno ga je kot eno izmed mogočih rešitev prepoznala vlada in to tudi navedla v Nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025.

6.2 Težave z dostopnostjo osnovnih storitev v središču Ljubljane

V središču Ljubljane je zaradi gentrifikacije, zlasti turistične, v zadnjih letih prišlo tudi do sprememb v ponudbi. Kot so pokazali rezultati ankete in pozneje odgovori sogovornikov v intervjujih, se je središče tako spremenilo, da ima večina prebivalcev težave z dostopnostjo do vseh potrebnih osnovnih storitev. Zaradi velikega števila turistov sta se tem prilagodila tudi ponudba in program v središču Ljubljane. Turisti namreč predstavljajo vse večji delež strank. Za primer lahko vzamemo del središča med Vodnikovim in Starim trgom, ulico, ki je dolga le okoli 350 metrov. Na njej je iz leta v leto več prodajaln s spomeniki, če smo natančni, smo jih med sprehodom oktobra 2022 našli najmanj šest, vse s skoraj identično ponudbo. Lokalni prebivalci, sodeč po rezultatih ankete, vseh nakupov in storitev ne morejo opraviti v središču. Enako so potrdili tudi sogovorniki, ki so povedali, da hodijo po nakupih v trgovska središča na robu mesta.

6.3 Odseljevanje lokalnih prebivalcev in izginjanje lokalne identitete v središču Ljubljane

Gentrifikacija pogosto privede do tega, da so se številni lokalni prebivalci primorani odseliti, saj si življenja na tistem območju preprosto ne morejo več privoščiti. Na območje se naselijo novi prebivalci višjega razreda. Rezultati anket in mnenja sogovornikov v intervjujih nakazujejo, da se v središču Ljubljane v zadnjih petih let naseljujejo predvsem ljudje iz višjega družbeno-ekonomskega razreda, kot so tujci in mladi posamezniki brez otrok. Poleg tega je opazen trend, da zadnjih nekaj let nepremičnine v središču Ljubljane kot investicije kupujejo tujci. Z odseljevanjem lokalnih prebivalcev se izgublja identiteta območja in povezanost lokalne skupnosti. Da je v središču Ljubljane vedno manj lokalne identitete, so se

strinjali anketiranci, še več pa so na to temo povedali sogovorniki v intervjujih. Lokalni prebivalci so večinoma menili, da niso dovolj vključeni v oblikovanje prostora in življenja v središču Ljubljane. Nekateri so sicer navedli, da se lokalna skupnost in različna društva trudijo in delajo na tem, da bi povezovali lokalne prebivalce, vendar sem jim zdi, da pri tem niso najbolj uspešni. Dober primer, kako so pravočasno in ustrezno vključili lokalno skupnost v oblikovanje življenja na nekem območju, je revitalizacija območja Tabor. V primerjavi s preteklostjo se danes sosede iz iste soseske, ulice ali bloka družijo precej manj. Kot sami priznajo, določenih sosedov celo ne poznajo, saj so se generacije zamenjale, stari prebivalci so nepremičnine prodali in naselili so se novi prebivalci, ki pa se večinoma držijo zase. Tako se lokalni duh niti ne more razviti. Zanimiv je odgovor sogovornikov turistov, ki sta na vprašanje, kje sta najbolj začutila lokalno vzdušje, navedla glavno ljubljansko tržnico, ki je zelo pomembna za lokalno identiteto središča mesta in vzdušja v njem. O tem smo se lahko prepričali tudi, ko smo delili ankete v fizični obliki in so obiskovalci tržnice radi poudarili, da je sobotni obisk tržnice za njih nekakšen dogodek, saj poleg nakupov tam srečajo znanca, malo poklepetajo, se ustavijo na kavi itd.

7 Sklep

Mesta se procesu gentrifkacije težko izognejo, treba pa je poudariti, da čeprav jo ves čas obravnavamo z bolj ali manj negativnim predznakom, ima ta tudi nekatere pozitivne posledice. Vprašani so največkrat navedli spremembe v prostoru oz. urbani krajini, torej obnove, ureditve parkov, novogradnje itd., številni so poudarili, da se je v središču Ljubljane v zadnjih desetih letih uredilo kar nekaj zapuščenih zgradb in degradiranih območij. Zlasti so pohvalili ureditev sprehajalnih poti in obnovo starih zgradb, na primer Cukrarne.

Glede na ugotovitve, kako velik vpliv imata na območje turistifikacija in airbnbizacija, lahko govorimo, da je središče Ljubljane trenutno na peti stopnji, na kateri gre po navedbah Moskowitza (2017) za prodajo zgradb korporacijam, največkrat tujim milijarderjem, ki stanovanja uporabljajo le kot naložbo in jih oddajajo. V zadnjem obdobju, ob številnih obnavah in novogradnjah, so nepremičnine velikokrat samo naložbe. V določenih primerih morajo kupci že ob nakupu podpisati, da se strinjajo z oddajanjem stanovanj v zgradbi turistom, tak primer je Rezidenca Masarykova. Menimo, da bi bilo treba najprej na ravni Evropske unije določiti smernice za reševanje posledic gentrifkacije, zlasti glede stanovanjske problematike in predpisov na področju oddajanja nepremičnin prek platforme Airbnb in podobnih. Problematično je tudi, da so tovrstne platforme poznavanje državnih zakonskih predpisov za oddajanje nepremičnin prevalele na sobodajalce. Ti se v poplavi zakonov pogosto ne znajdejo, predpisi pa so tudi

velikokrat zastareli in ne vključujejo potrebnih ali ustreznih določil. Kadar je povpraševanje na nepremičninskem trgu precej večje kot ponudba, bi se morala obvezno vključiti država. S tem ne mislimo, da je rešitev izgradnja ogromnega števila neprofitnih najemniških stanovanj. Rešitev gotovo ni v tem, da se cela Ljubljana pozida za zagotovitev dovolj stanovanj za vse, ki bi tam želeli živeti. Rešitve na ravni države bi morale biti bolj sistematične, za začetek morda decentralizacija Slovenije, saj je centralizacija povzročila, da se je vse skoncentriralo prav v Ljubljani, od fakultet, delovnih mest, podjetij itd. Gotovo so tudi potrebni strožji zakonski predpisi na področju kratkotrajnega oddajanja v najem in seveda izvajanje ustreznega nadzora.

Glede pomankanja ponudbe in storitev, ki izginjajo iz središča Ljubljane zaradi prilagoditve ponudbe turistom, bi po našem mnenju morala strožje nastopiti občina in zagotoviti, da se v središču omogoča ponudba, ki zagotavlja kakovostno življenje lokalnim prebivalcem, šele nato turistom. Tudi glede turizma bi bilo morda treba pristopiti z drugega, ne samo finančnega vidika. MOL si s Strategijo trajnostnega razvoja za obdobje 2021–2027 prizadeva, da bi Ljubljana bila mesto z visoko kakovostjo bivanja in prijetnim vzdušjem za njene prebivalce, obiskovalce in turiste. Vendar v tej strategiji ni dovolj jasnih ciljev, ki bi reševali ali omejevali posledice turistične gentrifkacije. Turizem gotovo mora biti prisoten, saj pomembno prispeva k BDP-ju države in zagotavlja delovna mesta (posredno in neposredno). Morda bi bilo treba le ustvarjati bolj »zdravo« obliko turizma, ki bi omogočala pravo ravnovesje med domačini in turisti. Na koncu želim predstaviti še osebni vtis o življenju v središču Ljubljane, ki sem si ga ustvarila ob srečanjih z lokalnimi prebivalci. Presenetil me je njihov odziv, tako pozitiven kot negativen, ki ga imajo do gentrifkacije in procesov, povezanih z njo. Ker je šlo zlasti za prebivalce, ki živijo v središču že več desetletij ali celo od rojstva, so se na spremembe odzvali precej bolj čustveno. Zdi se mi, da so opazno postali kar malo nejevoljni ob omembi novogradenj, visokih cen ponudbe in storitev, prevelikega števila turistov itd. Hkrati so s ponosom razlagali, kako se je »njihova« Ljubljana uredila in kako je to »najlepše mesto na svetu«. Menim, da bi jih bilo treba bolj vključevati v oblikovanje življenja v mestnem središču. Nazadnje si ne želimo imeti mesta, ki bi bilo kot muzej ali bi po tem, ko turisti zvečer odidejo, postalo mesto duhov. Presenetilo me je tudi, kako so navezani na središče Ljubljane, koliko jim pomeni tedenski obisk tržnice, kako živo se spominjajo objektov, ki so jih danes zamenjale luksuzne megagradske, kako pogrešajo trgovine, ki jih danes v centru ni več, kako dobro se spominjajo imen nekdanjih sosedov iz ulice, s katerimi so se družili, itd. Odziv je popolnoma drugačen, če za mnenje vprašam koga, ki je mlajši, oz. nekoga, ki živi v Ljubljani nekaj let. Ti prostora (še) ne dojemajo čustveno, morda (še) niso dovolj seznanjeni z njegovo zgodovino in identiteto. Verjetno je k temu pripomogel tudi moderen način življenja.

Gentrifikacija je vsekakor aktualen urbani proces, ki trenutno poteka v središču Ljubljane, njegove posledice pa nikakor niso zanemarljive. K reševanju ali vsaj omejitvi teh vplivov bi bilo treba čim prej aktivno pristopiti. Nazadnje si ne želimo, da bi središče Ljubljane postalo le še prostor bogatih ljudi in turistov.

.....
 Ana Hekič, mag. prava in managementa nepremičnin
 Magistrantka Evropske pravne fakultete Nove univerze, Katedra za
 pravo in management nepremičnin, Ljubljana
 E-pošta: ana.hekic@outlook.si

Izr. prof. dr. Boštjan Kerbler, strokovno-raziskovalni svetnik
 Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Katedra za pravo in mana-
 gement nepremičnin, Ljubljana
 Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
 E-pošta: bostjan.kerbler@uirs.si

Opombe

^[1] Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela *Gentrifikacija središča Ljubljane*, ki ga je pod mentorstvom izr. prof. dr. Boštjana Kerblerja na Evropski pravni fakulteti Nove univerze napisala in februarja 2023 uspešno zagovarjala magistrica Ana Hekič.

Viri in literatura

- Artioli, F. (2018): *Digital platforms and cities: a literature review for urban research*. Pariz, University Paris-Est Créteil.
- Clark, E. (1992): On gaps in gentrification theory. *Housing Studies*, 7(1), str. 16–26.
- Clay, P. L. (1979): *Neighborhood renewal: Middle-class resettlement and incumbent upgrading in American neighborhoods*. Lexington, Lexington Books.
- DESA (Oddelek za ekonomske in socialne zadeve Združenih narodov) (2018): *68% of the world population projected to live in urban areas by 2050*. Dostopno na: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html> (sneto 28. 8. 2022).
- Dobnikar, N. D. (2009): *Analiza zadovoljstva turistov v turistični destinaciji Ljubljana*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- Glass, R. (1964): Aspects of change. Glass, R. (ur): *London: Aspects of change*, str. Xiii–xlii. London: MacGibbon & Kee.
- Hamnett, C. (1991): The blind men and the elephant: The explanation of gentrification. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 16(2), str. 173–189.
- Inštitut za politike prostora (2018): *Kratka pot od revitalizacije do gentrifkacije: primer Ljubljane*. Dostopno na: <https://ipop.si/2018/04/20/kratka-pot-od-revitalizacije-do-gentrifikacije-primer-ljubljane> (sneto 5. 9. 2022).
- Jafari, J. (2001): The scientification of tourism. Smith, V. L., in Brent, M. (ur.): *Hosts and guests revisited: Tourism Issues of the 21st century*, str. 28–41. New York, Sydney in Tokio, Cognizant Communication Corporation.
- Javni zavod Turizem Ljubljana (2022): *Letno poročilo za poslovno leto 2021*. Ljubljana.
- Jerele, T. (2020): *Politična ekonomija Airbnbja: primer Lizbone*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Ley, D. (1980): Liberal ideology and the postindustrial city. *Annals of the Association of American Geographers*, 70(2), str. 238–258.
- McKean, F. P. (1989): Towards a theoretical analysis of tourism: Economic dualism and cultural involution in Bali. Smith, L. V. (ur.): *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*, str. 119–138. Filadelfija, University of Pennsylvania Press.
- Mestna občina Ljubljana (2019): *Stanovanjski program MOL 2019–2022*. Ljubljana.
- Mrakar, B., in Zupančič, T. (2022): *Več kot 3 milijone turističnih prenočitev*. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/10590> (sneto 23. 9. 2022).
- Moskowitz, P. (2017): *How to kill a city: Gentrification, inequality and the fight for the neighborhood*. New York, Bold Type Books.
- Mrevlje, N. (2018): *Zaradi Airbnbja je vse težje najeti stanovanje, v Ljubljani protest*. Dostopno na: <https://siol.net/trendi/potovanja/zaradi-airbnbja-je-v-ljubljani-vse-tezje-najeti-in-najeti-stanovanje-481299> (sneto 5. 9. 2022).
- Obrč, P. (2019): *Vpliv platforme Airbnb na dolgoročni najem v Ljubljani*. Magistrsko delo. Ljubljana, Nova univerza, Evropska pravna fakulteta.
- Pelko, N. (2013): *Evidenca gentrifkacije*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Sassen, S. (1991): *The Global City: New York, London, Tokyo*. New Jersey, Princeton University Press.
- Smith, N. (2018): *Nova urbana meja: gentrifkacija in revanšistično mesto*. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Mladina (2022): *Stanovanjska problematika/Privatizacija Trga republike*. Dostopno na: <https://www.si/220214/stanovanjska-problematika-privatizacija-trga-republike> (sneto 6. 11. 2022).
- Statistični urad Republike Slovenije (2021): *Cene nepremičnin*. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/6/31> (sneto 20. 11. 2022).
- Visit Ljubljana (2021): *Raziskava Odnos meščanov do turizma 2021*. Ljubljana.
- Zavod PIP (2020): *Stanovanjska problematika mladih*. Dostopno na: <https://zavodpip.si/stanovanjska-problematika-mladih> (sneto 20. 11. 2022).

Gala ROGELJ
Bojan GRUM

Vpliv turizma na vrednost nepremičnin v središčih turističnih mest

Spletne platforme, ki omogočajo oddajanje nepremičnin turistom, so postale pomemben dejavnik v turizmu, hkrati pa gre za izjemno močno globalno silo, ki spreminja podobo in utrip mest. V članku smo se osredinili na platformo Airbnb, zaradi omejitve analize in močnega vpliva te platforme, ki že od ustanovitve leta 2008 in neverjetne rasti v preteklih letih sproža polemike. Osrednja tema članka je vpliv hitro razvijajočega se modela oddajanja in najemanja stanovanj prek platforme Airbnb in s tem turizma na vrednost nepremičnin v turističnih mestih. V Sloveniji smo kot turistična mesta opredelili Ljubljano, alpsko turistično območje (Bohinj, Bled z okolico, Kranjska gora z okolico) in Obalo, saj prednjačijo po številu nočitev in registriranih nastanitvenih obratov. V članku izhajamo iz predpostavke, da sta platforma Airbnb in s tem možnost kratkoročnih oddaj povišali vrednost nepremičnin v središčih turističnih mest v Sloveniji ter spremenili percepcijo investiranja v nepremičnine, s tem ko se je bistveno povečala privlačnost naložb v turistično atraktivnih krajih. Prav tako predvidevamo, da je razglasitev pandemije covid-19 z upadom turizma

povzročila znaten padec interesa za nakup tovrstnih nepremičnin. Analiza je – z izjemo turistično šibkih let 2020 in 2021 – pokazala splošno rast razpoložljivih ležišč, prihodov gostov in nočitev v prav vseh opazovanih regijah. Anketa med prebivalstvom je potrdila, da se (naložbene) nepremičnine še vedno dojemajo kot privlačne naložbe, v nasprotju z našimi pričakovanji tega ni spremenila niti pandemija covid-19. Prav tako so rezultati potrdili, da je v vseh opazovanih regijah mogoče opaziti splošno rast cen nepremičnin v letih 2015–2021, nekje celo tudi za kumulativno 60 %. Na koncu pa seveda ostaja vprašanje uravnavanja negativnih vplivov, ki jih prineseta omenjena rast turizma in premik od dolgoročnega oddajanja k kratkoročnemu, kar obravnavamo v sklepu.

Ključne besede: delitvena ekonomija, kratkoročni najem, Airbnb, turistična središča, vrednost nepremičnine, pandemija covid-19

1 Uvod

Platforma Airbnb velja za začetni pojav delitvene ekonomije, pri čemer je bil prvotni namen ustanoviteljev platforme gostiti gosta v lastnem stanovanju in s tem zmanjšati stroške najemnine, obenem pa naj bi gostitelj gostu nudil pristen stik z lokalnim okoljem. Danes je izraz ekonomija delitve ostal, čeprav večinoma ne označuje brezplačne delitve in souporabe, ampak trgovanje med ljudmi prek spletnih strani, katerih upravljavci vzamejo delež zaslужka. Poznavalci menijo, da se je delitvena ekonomija spremenila v zelo dobičkonosen posel, v okviru katerega podjetja, kot so Uber in Airbnb, uporabnikom ponujajo preprost dostop do cenovno ugodnih storitev, poslujejo pa brez lastnih sredstev.

Prav zadnja sta bila največkrat kritizirana s strani javnosti, saj naj bi se s svojim poslovnim modelom izogibala plačilu lokalnih dajatev in davkov, imela poenostavljene ureditve v primerjavi s tradicionalnimi ponudniki kratkoročnih nastanitvev, platformo Airbnb pa med drugim obtožujejo tudi vpliva

na spremembo vrednosti stanovanjskih nepremičnin v turističnih središčih. Številna mesta po svetu imajo v zvezi z novim pojavom delitvene ekonomije številne zadržke – ali gre pri nastanitvah Airbnb za sivo ekonomijo in nevarne nastanitve? Ali povzročajo, da je potovanje v ta mesta zato ugodnejše? Ali konstanten dotok turistov povzroča hrup in nemir v sicer spalnih naseljih? Vsi ti pomisleki bi tako morali povzročiti številne zunanje učinke, za katere je mogoče pričakovati, da so ali bodo zmanjšali vrednost nepremičnin. Hkrati pa se predvideva, da bo koncentracija nepremičnin na platformi Airbnb povzročila skok cen nepremičnin, saj se povečuje privlačnost naložb v take nepremičnine. V članku se bomo podrobneje opredelili do dejavnosti oddajanja stanovanja v najem in predstavili, ali je možnost takega oddajanja povzročila ali pripomogla k rasti vrednosti nepremičnin v turističnih središčih v Sloveniji. Zanimali nas bodo percepcija splošnega prebivalstva, ki so spremljali nepremičninski trg v preteklih letih, vplivi delitvenih platform na cene nepremičnin in tudi spremembe subjektivne

percepcije privlačnosti naložb v nepremičnine v zadnjih nekaj letih. Vpliv smo nadaljnje ugotavljali tudi z analizo obstoječe zakonodaje, statistično analizo uradnih podatkov in podatkov, pridobljenih prek tujih spletnih baz.^[1, 2]

Članek predstavlja teme ne obravnava le z ekonomskega vidika, temveč ponuja celovito analizo morebitnih vplivov na turistična mesta, s čimer postavlja dvig vrednosti nepremičnin v širši, delno teoretični kontekst. Dosedanja raziskovanja velikokrat zanemarijo preostale vplive delitvene ekonomije, pri čemer se osredinjajo le na nedostopnost stanovanj ter dvig cen in najemnin, s tem ko uspejo dokazati, da gre večinoma za enak fond lastniških stanovanj, ki se oddajajo dolgoročno ali kratkoročno.

2 Platforma Airbnb

Airbnb je globalno podjetje v zasebni lasti s sedežem v San Franciscu, ki deluje kot spletna tržnica storitev, dostopnih prek spletnih strani in mobilnih aplikacij. Člani lahko uporabljajo ali ponujajo storitve ter podajajo in prejema informacije, predvsem turistične narave. Družba nima v lasti nobenih nepremičnin. Je posrednik, ki prejema provizijo od vsake rezervacije. Podjetje je bilo ustanovljeno oktobra leta 2007, ko si takratna ustanoviteljica nista več mogla privoščiti plačila najemnine ter sta našla rešitev v oddajanju dodatnega napihljivega ležišča (od tod ime *air*) v svoji dnevni sobi in vključenega zajtrka (od tod ime *bed & breakfast* – *bnb* oziroma *B&B*). Povzeto po Peperku (2017) je njihov poslovni model razmeroma preprost. Tako ponudniki kot najemniki morajo biti registrirani na spletni strani Airbnb, in sicer tako, da si ustvarijo račun Airbnb. Ponudniki objavijo prostore, ki jih želijo oddati, in določijo ceno, najemniki lahko vidijo, kaj je na voljo in po kakšni ceni. Ponudniki in najemniki se lahko prek platforme tudi sporazumevajo in se medsebojno ocenjujejo, kar je vidno vsem prihodnjim strankam, s čimer se zagotavlja večja varnost in kakovost storitev.

Airbnb danes dosega neverjetne številke. Do zdaj je v nastanitvah Airbnb prenočilo skupaj že več kot pol milijarde gostov, gostitelji pa so s tem skupno zaslužili več kot 65 milijard dolarjev. Airbnb je trenutno aktiven v več kot 200 državah po svetu in več kot 81.000 mestih, pri čemer so najbolj priljubljena mesta za rezervacijo nastanitve Tokio, Pariz, Osaka, New York City in London. Leta 2021 naj bi ustvaril 5,9 milijarde dolarjev prihodkov in štel več kot 150 milijonov uporabnikov, opravljenih pa je bilo 300 milijonov rezervacij, kar je 55-odstotna rast glede na leto prej. Trenutno naj bi bilo na voljo več kot 6 milijonov nastanitvenih obratov, ki jih upravlja okoli štiri milijone gostiteljev, rekordnega leta 2019 pa so beležili že več kot 7 milijonov nastanitvenih obratov. Njihov največji konkurent ostaja nastanitvena platforma Booking, ki ima v tem segmentu

34-odstotni tržni delež, Airbnb mu sledi s skoraj 26-odstotnim deležem. Manjša konkurenčna podjetja v hotelski/nastanitveni branži z od 1- do 7-odstotnim deležem so še Vrbo, Hotels.com, Skyscanner, Expedia, Hopper in drugi (Curry, 2023).

Airbnb je bila tudi med platformami, ki jih je razglasitev pandemije covid-19 najmočneje prizadela, saj je število novih rezervacij upadlo za kar 85 % (in se ponovno popravilo z odpiranjem mej in sproščanjem omejitvenih ukrepov). Številni gostitelji so bili zaradi zagotavljanja prihodka svoje nastanitve namesto kratkoročno primorani oddati dolgoročno, kar se je poznalo tudi v upadu razpoložljiv stanovanj in drugih obratov ob koncu pandemije (Curry, 2023).

Njegove storitve največkrat uporablja generacija milenijcev, saj je teh več kot 60 % med vsemi registriranimi uporabniki. Prek platforme Airbnb je poleg nastanitve danes mogoče rezervirati tudi več kot 50.000 različnih doživetij (ang. *experiences*), s katerimi lahko uporabniki še močneje začutijo utrip mest in spoznajo lokalno prebivalstvo, med drugim tečaje kuhanja, čajanke v starinskem slogu ali celo tečaj požiranja ognja (Curry, 2023).

2.1 Delitvena ekonomija

Po Belk (2014) je delitev pojav, star kot človeštvo, medtem ko je ekonomija delitve rojena v času spleta. Stara miselnost »smo, kar posedujemo,« izgublja pomen, oblikuje se nova stvarnost, ki ne vključuje lastništva. Pojav ekonomije delitve tako že nekaj let ne privlači več izključno nišnih strank in ne poteka na obrobju tradicionalnega gospodarstva, temveč nasprotno privlači številne investitorje z različnih področij, od avtomobilizma, bančništva, tehnologije do gostoljubnosti, ki ji v tem članku namenjamo največ pozornosti.

Glede na raziskovanja strokovnjakov, kot sta Henten in Windekilde (2015), lahko sklepamo, da razvoj delitvene ekonomije brez današnjih digitalnih platform ne bi bil mogoč, saj bi bili transakcijski stroški brez uporabe elektronskih platform previsoki, da bi področje doseglo današnji razvoj. Gre za novodoben pojav, ki omogoča potrošnikom dodatno ustvarjanje vrednosti, ob tem pa se z vpeljavo direktne komunikacije in izmenjave med kupcem in prodajalcem izloči vmesni posredovalni člen, zaradi česar se za potrošnika znižajo transakcijski stroški (Sundararajan, 2016). Poleg navedenega se zaradi medsebojnega sistema ocenjevanja vpletenima stranema zagotavlja večja transparentnost, povečuje pa se tudi zaupanje med uporabniki (Schor in Attwood-Charles, 2017). Airbnb in Uber sta med najuspešnejšimi platformi, ki so bile ustanovljene v zadnjih desetih letih. Sta odlična primera poslovne prakse in začetkov delitvene ekonomije, saj ne posedujeta osnovnih sredstev, ki jih tržita prek svojih platform. Z novim osmišljanjem sredstev,

ki so se v preteklosti uporabljala izključno v osebne namene, storitve na zahtevo zmanjšujejo tudi potrebo po novih poslovnih investicijah v osnovna sredstva (Hamari, idr., 2016).

Tako na primer Botsman in Rogers (2011) opažata veliko spremembo v potrošnji med 20. in 21. stoletjem, pri čemer je prvo veljalo za obdobje široke potrošnje, medtem ko se v 21. stoletju usmerjamo v tako imenovano ekonomijo sodelovanja. Ključno razlika je v lastništvu storitev oz. izdelkov. V prejšnjem stoletju je tako prevladovala težnja po lastništvu, s pojavom platform pa se teži k delitvi dobrin.

Po Arunu Sundararajanu (2016) lahko delitveno ekonomijo (ang. *sharing economy*) opredelimo s temi petimi značilnostmi:

- pretežna tržna usmeritev: delitvena ekonomija ustvarja trg, ki omogoča začasno menjavo izdelkov na trgu in omogoča novo obliko storitev, kar se kaže tudi v dvigu ekonomske dejavnosti na višjo raven;
- visokokakovostni kapital: delitvena ekonomija odpira nove ekonomske priložnosti na pravzaprav vseh področjih življenja, ob tem pa omogoča večji približek polni zmogljivosti ali izrabi sredstev;
- množično povezovanje, ki je značilno za delitveno ekonomijo, se oblikuje decentralizirano in poveže širše možnosti, medtem ko tradicionalni sistemi ustanov uporabljajo centralizirane in hierarhične sisteme;
- zabrisana je meja med poslovnim in profesionalnim odnosom: storitve in delovna sila, ki so bile še do pred kratkim »osebne« narave, so danes postale profesionalne – kadar na primer nekomu omogočimo prevoz ali bivanje v lastnem stanovanju;
- zabrisana je meja med zaposlitvijo za polni delovni čas in občasnim delom, med individualnim in odvisnim zaposlenim ter med delom in prostim časom. Delitvena ekonomija je povzročila razmah prekarnege dela in zabrisala zgoraj našete ločnice, saj si zdaj vsak posameznik prosto ureja delo.

2.1.1 Pozitivni učinki delitvene ekonomije

Po kratki predstavitvi delitvene ekonomije bomo v tem poglavju najprej namenili pozornost pozitivnim učinkom, ki jih lahko povežemo s pojavom. V literaturi je največji poudarek prav na morebitnih ekonomskih in ekoloških vidikih, po Petri Velkoverh (2020) pa povzemamo še nekaj drugih pozitivnih vidikov sodelovalnega gospodarstva, kot so socialni učinki, med katere štejemo recipročnost, pripadanje, zaupanje in teorijo družbene izmenjave.

Na področju ekologije pomeni delitvena ekonomija odmik od tradicionalnih oblik lastništva, kar jo naredi privlačno in okolju prijazno ter lahko prepreči ali vsaj ustavi pričakovano

okoljsko krizo, kot navaja Sundararajan (2016). Najem storitev in izdelkov, kadar jih potrebujemo, nam omogoča, da te uporabljamo učinkoviteje in da jih uporablja širša množica ljudi, kar zmanjšuje ekološko škodo, ki jo povzročajo proizvodnja na zalogo, pakiranje in prevoz novega blaga, podaljša pa se tudi življenjski cikel izdelkov. Bettencourt idr. v Frenken (2007) menijo, da potencialna okoljska korist sega dlje od zmanjšanja količine dobrin, da so učinkoviteje izkoriščena tudi zemljišča oz. stavbe, kar se kaže v večji gostoti mestnega bivanja in večji energetski učinkovitost na prebivalca. Poleg tega lahko nastanitvena delitvena ekonomija zmanjšuje višino (enkratnih) javnih investicij v infrastrukturo, s tem ko omogoča redka povpraševanja, na primer ob dogodkih, med naravnimi nesrečami ali humanitarnimi krizami.

Cherry in Pidgeon (2018) pripisujeta delitveni ekonomiji največje in najdaljnosežnejše spremembe prav na področju ekonomskih učinkov, pri čemer je delitvena ekonomija dobila del svoje definicije predvsem po gospodarski krizi leta 2008, saj naj bi bila »protiutež nedavnemu finančnemu nazadovanju in varčevanju ter naj bi »posameznikom omogočala, da delujejo kot mikropodjetniki in dosežajo donose iz svojih sedanjih sredstev.

Alex Stephany (2015) navaja podobno, da naj bi se ekonomski učinki pokazali ob recesiji, ko so bili potrošniki odprti za sveže, učinkovitejše in cenejše alternative, tudi na področju platform za rezervacijo. (Pre)številni so tako v oddaji preseženih sredstev (odvečnih avtomobilov, oddaji nezasedenih sob v hiši po odsevitvi odraslih otrok itd.) našli način za obvladovanje izpadlega dohodka, ki ga je prinesla finančna kriza. Hkrati smo bili priča množičnim odpuščanjem delovne sile in zmanjšanemu obsegu dela v številnih industrijah, kar so številni »prebrodili« z delom prek delitvenih platform v prostem času, to pa jim je prineslo dodaten zaslužek in zmanjšalo padec življenjskega standarda ali tega celo povečalo.

Kot drugo veliko skupino učinkov velja omeniti družbene učinke. Hawlitschek idr. (2016) so družbene izkušnje opredelili kot »motivacijski dejavnik za sodelovanje strank in ponudnikov v delitveni ekonomiji«. S pomočjo delitve lahko posamezniki lažje vzpostavljajo ali ohranjajo obstoječe odnose, pripadnost skupini ali iščejo novo skupnost. Prav za platformo Airbnb velja, da oblikuje pozitivne družbene učinke, s tem ko omogoča spoznavanje nepovezanih oseb in tkanje šibkih ali celo pristnejših odnosov z lokalnimi prebivalci.

Med družbene učinke štejemo v literaturi tudi zaupanje, ki je tudi v delitveni ekonomiji eden bistvenih dejavnikov, ki so potrebni za učinkovito delovanje. James Coleman je leta 1990 zaupanje opredelil kot zavezo k skupnemu prizadevanju, preden vemo, kako se bo vedla druga stran. Današnje platforme gradijo na zaupanju, saj je to ključ do uspešne izmenjave med

popolnimi neznanci, ki velikokrat vstopajo v osebne izmenjave – izmenjujejo si dom, delo v domovih tujcev, čuvanje ljubljencev ali otrok in nazadnje tudi denar (Kim idr., 2011).

Nadaljnji pozitiven družbeni učinek je recipročnost, ki jo lahko navežemo na prejšnji učinek, tj. zaupanje, saj izhaja iz tega in ga nadgrajuje. Sundararajan (2016) trdi, da je koncept recipročnosti razširjen tudi v profitnih delitvenih platformah, kot je Airbnb, saj tako gostje kot gostitelji občutijo hvaležnost, ker jih je nekdo sprejel v svoj dom in, obratno, ker se je nekdo odločil za prenočitev v njihovem domu.

Nazadnje velja omeniti občutek pripadnosti. Nove, tehnološko podprte vrste povezanosti nam omogočajo, da smo hkrati prisotni v virtualni in fizični resničnosti. Če to povežemo s povezanostjo, ugotavlja Petra Velkoverh (2020), lahko s pomočjo delitvene ekonomije pripadamo več kot eni skupnosti, pripadanje pa je ena od osnovnih človekovih potreb, saj nam sodelovanje z znanci in neznanci lahko da občutek varnosti in domačnosti in pomaga ustvariti občutek družbenega okolja. Blagovna znamka Airbnb izkorišča željo ljudi po pripadnosti, saj naj bi stik z lokalnimi gostitelji gostu ponujal edinstveno izkušnjo, hkrati pa nudil občutek domačnosti in pripadnosti po vsem svetu. Tako je slogan platforme Airbnb prav znameniti »belong anywhere«, ki se lahko v slovenščino prevede kot »pripadaj, kjer koli (na svetu) si« (Marion, 2021).

2.1.2 Negativni učinki delitvene ekonomije

Protiutež novodobnemu pojavu delitvene ekonomije so negativni učinki, kot so teorija družbe tveganja, platformski kapitalizem in problem regulacije platforme Airbnb, ki jih predstavljamo v nadaljevanju.

Prvi tak negativni učinek oriše teorije družbe tveganja, ki jo je leta 1992 podrobneje opredelil Beck in govori o premiku zahodnjaških družb od ekonomije in načina življenja, ki je oblikovan z industrijskimi procesi – obdobje zgodnje moderne –, do obdobja pozne moderne, v kateri so nove, povečane nevarnosti zaradi vpliva globalizacije, urbanizacije in industrializacije. Če so bile te nevarnosti tveganja v preteklosti zamejene na eno državo, Jarvis (2008) trdi, da je danes ta vpliv globalen in prodira v vse družbene razrede. Tehnologija prinaša s seboj nove oblike tveganj, ki zahtevajo nenehen odziv in prilagoditve. V današnji družbi se tako spreminjajo vzorci zaposlovanja, povečuje se negotovost zaposlitve, upadajo tradicije in običaji ter prihaja do erozije tradicionalne družine in demokratizacije osebnih odnosov.

Petra Velkoverh (2020) je prepričana, da se država danes umika iz svoje tradicionalne odgovornosti in to prenaša na svoje državljanke, ki imajo s tem povečano individualno odgovornost,

da si uredijo zasebna invalidska in življenjska zavarovanja, zavarovanja za primer brezposelnosti in povečajo osebne prihranke. Individualizacija prek delitvenih platform svojo uspešnost kaže v tem, da ima ogromno število uporabnikov, ki tvegajo družbeno in fizično varnost v zameno za ekonomsko varnost. Neodvisni pogodbeniki, kot jih imenujejo platforme, nimajo običajnih pravic, ki jih imajo redno zaposleni, in so večinoma prekarni delavci.

Če nadaljujemo pregledovanje sprememb, ki sta jih povzročila digitalna povezljivost in model platform, je treba omeniti »platformski kapitalizem«, ki ga Acquier (2018) opredeli kot »nabor organizacij, ki izvajajo produktivne in profitne dejavnosti prek digitalnih platform, ki urejajo transakcije med ponudniki in kupci«. Dilema, ki se pojavlja v povezavi s takim delovanjem je, ali gre res za blagor družbe ali gre le za nov produkt kapitalizma. Danes se tako vzpostavlja nova vrsta delovnih razmerij, v okviru katerih so delavci »navidezno« prilagodljivejši, delajo lahko krajše delovnike, v resnici pa so kapitalisti brez moči v svetu platformskega kapitalizma, ki jih izkoriščajo virtualni menedžerji podjetij brez zaposlenih. Razmerje moči je tako v korist globalnih podjetij, ki se do delovne sile opredeljujejo kot do pogodbenikov, zato zavračajo prevze-manje kakršnihkoli tveganj. Drugo, kar pogosto povežemo s platformskim kapitalizmom, je povečevanje konkurence s tem, ko naredijo dejavnost dostopno pravzaprav vsem. Tak primer je tudi platforma Airbnb, kjer so uspeli prej zelo regulirano nastanitveno dejavnost odpreti širši populaciji – oblikovanje oglasa traja le nekaj minut, gostitelji v sklopu oddajanja potrdijo, da so sami odgovorni za upoštevanje morebitnih zakonov v svoji državi, in že lahko sprejmejo prve goste. Kot meni Petra Velkoverh (2020), gre za popolno preoblikovanje tradicionalnih podjetij, ki so nalagala odgovornost za organizacijo in razporejanje dela poslovodstvu, zdaj pa je ta posrednik platforma, ki da delo zunanjim virom, vzame provizijo in vse nadzoruje le na daljavo.

Največji izziv delitvenih platform je zakonodajne narave ter se je pojavil s hitrim širjenjem novih tehnologij in konceptov ekonomije, ki jim zakonodajalci ne uspejo dovolj hitro slediti in zapirati »lukenj« v zakonu. Tako je začel obstajati nov »samouravnavni« trg. Problem takega trga delitvene ekonomije nastane, ko se podjetja odločijo biti del tega, le zato, da bi se izognila stroškom in povečala dobiček. Kot piše Rogers (2015), so taka podjetja velikokrat obtožena tudi neloyalne konkurence, izogibanja določenim davkom, varnostnim predpisom in prelaganja bremena tveganja s trgovca na potrošnika.

2.2 Delitvena ekonomija v turizmu

Turizem in gostinstvo, t. i. sektor gostoljubnosti, kamor spada namestitve in transport, se od prvih omemb ekonomije

delitve smatra za enega od pionirskih sektorjev njenega razvoja. Turizem je svetovni koncept in vključuje pomemben prispevek posrednikov, kot so znamenitosti, nastanitve, prevoz, infrastruktura, okolje, človeški viri, izobraževanje, trgovina in gospodarstvo (Tourism Beast, 2021). Ekonomski pomen turizma se vidi tudi v narodnogospodarskih učinkih, in sicer v povečanju proračunskih prihodkov, razvoju regij in gospodarstva ali povečanju deviznega vpliva. Da gre za enega najpomembnejših sektorjev svetovnega gospodarstva, potrjujejo tudi podatki, iz katerih je razvidno, da turizem v globalni bruto družbeni proizvod prispeva več kot naftna, avtomobilska ali farmacevtska industrija. Po podatkih Svetovne turistične organizacije (ang. *World Tourism Organization*, v nadaljevanju: UNWTO, 2020) je potovalni in turistični sektor leta 2019 dosegel 3,5-odstotno rast in s tem rasel že deveto leto zapored. V zadnjih petih letih je bilo vsako četrto delovno mesto na novo ustvarjeno prav v tem sektorju, kar pomeni, da je potovalni in turistični sektor najboljši partner vlad za ustvarjanje zaposlitve. Leta 2019 je tako turistični in potovalni sektor, neposredno ali posredno, prispeval 8,9 milijarde dolarjev k BDP sveta, to je kar 10,3 % svetovnega BDP. Razvil je 330 milijonov delovnih mest, kar pomeni, da vsak deseti zaposleni na svetu dela v turističnem sektorju.

Po Marii Juul (2017) se delitvena ekonomija v turizmu nanaša na štiri ključna področja: transport, nastanitve, gostinstvo, vodnike in izlete. Na področju transporta gre tako za nabor avtomobilov, izposoja avtomobilov in parkirišča pri zasebnih domovih, na področju nastanitve gre lahko za najem v zasebnih domovih in »couchsurfing«^[3], pri gostinstvu smo priča delitvi obrokov in oceni restavracij, pri vodnikih in izletih pa poznamo domačine kot turistične vodnike in spletne vodnike, poznamo pa tudi »honorarne delavce«, kadar delo v turizmu zahtevačasne sodelavce.

Obseg delitvene ekonomije na splošno in v turizmu je mogoče le okvirno oceniti. V novejši raziskavi delitvene ekonomije je podjetje PwC uspelo prikazati razliko v obsegu in storitvah delitvene ekonomije med letom 2013 in napovedmi za leto 2025 (Osztoivits idr., 2015). Leta 2013 so bila podjetja delitvene ekonomije v prevladujočih petih sektorjih (posojila denarja in financiranje, delo na daljavo, delitev nastanitve, delitev avtomobilov, spletna glasba in strimanje posnetkov) vredna 15 milijard dolarjev, leta 2025 pa bo ta številka po napovedih znašala 335 milijard, s čimer bo izenačila pet tradicionalnih sektorjev (najem delovne opreme, B&B in hostli, najem avtomobilov, izposoja DVD-jev in izposoja knjig). Najzanimivejši je podatek o rasti delitvene ekonomije, ki je bila v določenih letih celo 50-odstotna glede na preteklo leto, kar nakazuje, da gre za izjemno hitro rastoče in pionirsko področje, na katerem se preizkušajo novi trendi.

Posebno pozornost je treba nameniti okoliščinam, ki so sektor prizadele ob razglasitvi pandemije covid-19. Kljub optimističnim napovedim – UNWTO (2020) je navedel, da je 47 % udeležencev v anketi UNWTO menilo, da bo turizem leta 2020 dosegal boljše rezultate kot leta 2019 oz. vsaj enake kot leto prej – je bila resničnost popolnoma drugačna. Leto 2020 naj bi bilo najhujše v zgodovini turizma, saj se je končalo z milijardo manj mednarodnih prihodov. Globalni turizem je doživel statistično najslabše leto, saj so mednarodni prihodki padli kar za 74 %, kar je treba pripisati pandemiji in z njo povezanemu upadu povpraševanja po mednarodnih potovanjih (UNWTO, 2021). Kolaps v mednarodnem potovalnem sektorju znaša (po ocenah) kar 1,3 milijarde dolarjev izvoza, kar je več kot 11-kratnik izgube v letu 2009. Turistična kriza je tako ogrozila med 100 in 120 milijonov delovnih mest, ki so neposredno povezana s turizmom, večinoma majhna in srednje velika podjetja.

Prav tako vprašanje v anketi UNWTO, izvedeni v letu 2021, v kateri so udeležence povprašali po njihovem mnenju o tem, kdaj bo prišlo do ponovne ožitve turizma, kaže, da večina udeležencev meni, bo trajalo vse do leta 2023 (41% anketiranih meni, da celo do leta 2024), da se bo turizem vrnil na raven iz leta 2019. Razširjen scenarij UNWTO za 2021–2024 to teorijo podpira, saj meni, da potrebuje turizem 2,5–4 leta, da se vrne na raven iz leta 2019 (UNWTO, 2021).

2.3 Vpliv kratkoročnih oddaj na mestna središča

Novejša turistična obnova zgodovinskih mestnih četrti več evropskih mest se ni zgodila brez družbenih, prostorskih in gospodarskih učinkov.

V literaturi se kot vpliv kratkoročnih oddaj na mestna središča največkrat omenja turistifikacija, ki po Zgrinskiću (2019) zajema vse vplive, ki jih ima turizem na neko okolje, in s tem tudi vse spremembe, ki jih prinaša, v najširšem pomenu definicije pa pod pojmom razumemo tudi sociokulturne spremembe danega kraja, spremembe navad in običajev domačinov. Po Juddu (2003) se tradicionalni prostor v mestih tako preoblikuje v t. i. »turistične mehurčke« ali »enklave«, ki prekinejo povezave s preostalim mestom in prinašajo visoko standardizacijo takih prostorov, hkrati pa zelo nizko stopnjo povezanosti v skupnosti, v katero posegajo (Ioannides in Petridou, 2016).

Lahko bi trdili, da je platforma Airbnb večnacionalna sila, ki krepi širitev središčnih mestnih turističnih mehurčkov na okoliška območja prav zato, ker sčasoma vodi do komercialnih območij z le nekaj stanovanj. Poleg mestnih središč se turistificirajo tudi okoliška območja, kar povzroča gentrifikacijo, saj se prostor, namenjen stalnim prebivalcem, oži, prebivalci pa se umikajo iz novonastalih turističnih središč. Iz primerov

lahko seveda razberemo, da se namestitve Airbnb po mestu ne širijo enakomerno, temveč je dejavnost mogoče opaziti le na določenih območjih, ki so blizu obstoječim središčem turistične dejavnosti ali v okrožij, ki že imajo veliko dejavnosti, povezanih z obiskovalci (na primer območja z nočnim življenjem) (Ioannides idr., 2018).

Kot drug vpliv platforme Airbnb na mestna središča se velikokrat navaja gentrifikacija, ki je po navadi tesno povezana s turistifikacijo, predvsem v sodobnem času se pojavlja definicija petega vala gentrifikacije, ki mu nekateri avtorji zaradi ključne vloge, ki jo imajo turizem in namestitvene digitalne platforme pri spremembah v urbani krajini določenih mest, rečejo raje kar »turistična gentrifikacija«. Gentrifikacijo lahko glede na širino definicije po Nataši Pelko (2013) razumemo kot del rekonstrukcije stanovanjskega prostora, t. i. urbano revitalizacijo, ki izhaja iz spremembe ekonomsko marginalnih in delavskih območij mestnih središč v stanovanja višjega in novega srednjega razreda, ali pa se stanovanjski komponenti dodaja še komercialna/nekomercialna komponenta.

Ker se povpraševanje po namestitvah Airbnb povečuje, se torej tudi ponudba teh povečuje. Če se vse več lastnikov odloči za oddajanje stanovanj prek delitvene platforme Airbnb namesto oddajanja stanovanj v dolgoročni najem, je posledica tega manjšanje števila najemniških stanovanj, s čimer se stalne prebivalce izriva iz mest, te pa zamenjujejo turisti. Stalni prebivalci so se prisiljeni preseliti iz mest v mestna obrobja ali drugam, saj se ne morejo spoprijeti z višjimi cenami nepremičnin, te pa se večajo zaradi dobrega položaja soseske za turistične dejavnosti. Kot posledica gentrifikacije se tako vzpostavlja nov način življenja, nosilec katerega je novooblikovani urbani srednji razred. Iz teh »novooblikovanih«
prostorov so ali izseljeni ali getoizirani prvotni prebivalci, večinoma pripadniki delavskega razreda. Gentrifikacija je tako lahko videna kot dvojni proces: ponovna oživitve in razvoj mesta ter oblikovanje novega srednjega razreda na eni strani in na drugi periferizacija delavskega razreda ali revnejšega prebivalstva. Na presečišču teh dveh prostorov se odpira nov prostor, prostor razrednega konflikta (Pelko, 2013).

Čedalje več raziskav v tujini se ukvarja tudi z vprašanjem, ali je mogoče dokazati vpliv kratkoročnih najemov Airbnb na vrednost nepremičnin, še posebej v turističnih središčih, kar je tudi osrednja tema naše raziskave. Številni avtorji so razpravljali o t. i. »efektu Airbnb«
na trg nepremičnin in v večini debat kaže, da Airbnb vpliva na višino cen nepremičnin. Tako so Barron idr. (2017) za Združene države Amerike (v nadaljevanju: ZDA) na ravni poštne številke (med letoma 2012 in 2016) ugotovili, da je 10-odstotno povečanje nastanitvev Airbnb v soseskah povzročilo 0,42-odstotno povišanje najemnin in 0,76-odstotno povišanje cen nepremičnin.

Enako raziskava Santosove in Franca iz leta 2021 potrjuje vpliv kratkoročnih najemov v okviru platforme Airbnb na cenovno dostopnost stanovanj na Portugalskem. Ugotovljeno je bilo, da povprečno povečanje deleža nastanitvev Airbnb za 1 odstotno točko povzroči 3,7-odstotno zvišanje cen stanovanj. Pri raziskovanju prostorske heterogenosti vpliva Airbnb znotraj dveh mest (Lizbone in Porta) so se pokazali močni učinki, lokalizirani v zgodovinskih središčih in območjih, ki so privlačna za turiste. V primerjavi s turistično manj obljudeno županijo so se cene hiš v visoko turistični županiji v letu 2015 zvišale za 24,3 % in v prvem četrtletju 2016 za 32,3 % glede na obdobje pred širitvijo nastanitvev Airbnb.

Po Wachsmuthu in Weisleju (2018) naj bi bila z dejavnostjo Airbnb tudi močno povezana »najemna vrzel«. Pri tej dejanski gospodarski donos nepremičnin po navadi upada ali stagnira, medtem ko se potencialni gospodarski donosi povečujejo. V takih soseskah, kjer je najemna vrzel visoka, se posledično začne več vlagati v nova stanovanja. Medtem ko se nekateri lastniki odločijo za prodajo stanovanja ali oddajo stanovanja v dolgoročni najem, je oddaja stanovanja v kratkoročni najem najdobitkonosnejša naložba. Dejstvo, da so kratkoročne najemnine ustvarile nov potencialni tok prihodkov na stanovanjskih trgih, kaže na možnost, da platforma Airbnb sistematično ustvarja vrzeli v najemninah v mestih po vsem svetu tudi tam, kjer je ni bilo. Lokalni prebivalci tako zdaj tekmujejo s turisti, saj najemniška trga delujeta drug ob drugem, pri čemer eden prinaša večjo akumulacijo kapitala za najemodajalca kot drugi, povpraševanje po stanovanjih pa poteka na istem območju mesta, kar povzroča disruptivne učinke na stanovanjskem trgu.

V raziskavi *The effect of Airbnb on rents in Ljubljana* je Marković (2019) naredil eno prvih empiričnih raziskav na temo delitvene ekonomije na področju nepremičnin v Evropi. Odločil se je za raziskovanje vpliva na Ljubljano, kjer uporaba platforme Airbnb v določenih četrthih presega celo 20 % vseh nastanitvenih enot. S pomočjo modela linearne regresije je poskušal ugotoviti, kakšen vpliv ima povečanje gostote nastanitvev Airbnb na dvig najemnin v Ljubljani, pri čemer se zanaša na podatke, pridobljene s strani baz AirDNA in Evidenca trga nepremičnin. Marković je regresiral najemnino 5.818 najemnih pogodb in ugotovil, da čeprav preprosta regresija odkrije visoko statistično pomembno pozitivno obremenitev gostote Airbnb, se statistična pomembnost izgubi, ko uvedemo fiksne učinke leta in soseske, in kar je najpomembnejše, instrumentalno spremljivko za gostoto nastanitvev Airbnb. Avtor ugotavlja, da ko izoliramo učinek platforme Airbnb, ki ni primerljiv z neopaženimi dejavniki, ki vplivajo na najemnino, kot je privlačnost soseske, ne najdemo dokazov o statistično pomembnem učinku na dvig najemnin v Ljubljani.

Nazadnje ostaja vprašanje vpliva platforme Airbnb na območjih, ki so bila prej »rezervirana« le za določen sektor, na primer za hotele. Številne raziskave, izvedene po svetu, že namreč kažejo, da dejavnost platforme Airbnb že vpliva na hotelske trge, kako velik je ta vpliv, pa je odvisno od ureditve poslovnega in političnega okolja in značilnosti trga nastanitvenih obratov na destinacijah, ki so bile predmet raziskav (Lehr, 2015; Gutierrez idr., 2016; Zervas idr., 2016). Ugotovitve raziskav iz ZDA namreč kažejo, da se s pojavom platforme Airbnb nižajo prihodki hotelov, saj Airbnb povečuje ponudbo cenejših nastanitvenih zmogljivosti brez prave cenovne politike, hoteli pa imajo natančno določene cenovne politike, ki jih večkrat določajo tudi tuji lastniki.

Supinova (2018) je ocenjevala vpliv platforme Airbnb na poslovanje ljubljanskih hotelov, v katerih beležijo največje število turističnih nočitev v državi, v Ljubljani pa je tudi največje število ponudnikov platforme Airbnb v Sloveniji. Ugotavlja, da se hotelirji strinjajo s trditvijo, da spletne strani pod okriljem delitvene ekonomije, kot je Airbnb, že negativno vplivajo na poslovne rezultate tradicionalnih nastanitvenih ponudnikov po svetu in tudi v Sloveniji. Prav tako so se strinjali s trditvijo, da Airbnb zmanjšuje njihovo zasedenost vse leto, ter s tem, da se bo ponudba platforme v prihodnjih petih letih še povečevala in da bo spremljanje te v prihodnosti še pomembnejše, kot je danes. V času raziskave hotelirji v Sloveniji pri svoji cenovni politiki še niso upoštevali cenovne politike nastanitev Airbnb ali te platforme obravnavali v morebitnih raziskavah za širjenje ali izvedljivost projekta, v prihodnje pa večina to namerava. Prav tako vprašani niso aktivno spremljali zakonodaje in dogajanja v zvezi z napovedanimi spremembami na področju uravnavanja dejavnosti Airbnb.

3 Metode dela

Da bi odgovorili na zastavljena raziskovalna vprašanja, smo v raziskavi uporabili več različnih metod. Podatke o tem, koliko je sobodajalcev, ki v Ljubljani oddajajo sobe v turistični najem prek platforme Airbnb, smo pridobili s pomočjo baze spletne strani AirDNA (2022), ki analizira podatke o gostiteljih, ki oddajajo v kratkoročni najem. Ker smo želeli pridobiti čim natančnejše podatke, smo zakupili plačljiv mesečni dostop za Ljubljano, saj za druge izbrane regije oz. mesta podatki niso bili na voljo. S pomočjo baze AirDNA (2022) smo poskusili analizirati morebitno povečanje/padec števila nastanitev v Ljubljani, torej gostoto nastanitev Airbnb, in pogledati sezonskost oddajanja nastanitvenih obratov.

S pomočjo letnih poročil, ki jih izdaja Geodetska uprava Republike Slovenije (v nadaljevanju: GURS), smo uspeli analizirati fond nepremičnin in obseg prodaj po izbranih turističnih

regijah ter tudi gibanje cen stanovanj in hiš. Osredinili smo se na zadnjih šest let (od leta 2015 do leta 2021), za katere so podatki že dostopni in ki so se nam zdeli tudi najpomembnejši za našo analizo. Število turističnih nočitev smo analizirali s pomočjo podatkov o prenočitvenih zmogljivostih, prihodih in prenočitvah, ki smo jih pridobili pri Statističnem uradu Republike Slovenije (v nadaljevanju: SURS).

Nazadnje smo z anketiranjem splošnega prebivalstva ugotavljali, kako vprašani gledajo na nakup naložbenih nepremičnin ter vpliv delitvene ekonomije in pandemije covid-19 na spremembo percepcije glede nakupa teh. Obsežen anketni vprašalnik je sestavljalo 21 vprašanj, razdeljenih na pet sklopov, in sicer demografska vprašanja, stanovanjski status, poznavanje platforme Airbnb, investiranje v nepremičnine in percepcija vpliva pandemije na interes za nakup naložbenih nepremičnin.

4 Rezultati

4.1 Analiza vpliva kratkoročnih oddaj v izbranih turističnih mestih v Sloveniji

V tem poglavju se posvečamo predvsem analizi rasti cen nepremičnin v izbranih turističnih mestih oz. regijah v Sloveniji. Kot je bilo že omenjeno, smo se odločili kar najbolj slediti letnim poročilom GURS-a, saj ta omogočajo najlažjo primerjavo med leti. Kot turistično najzanimivejše kraje v Sloveniji smo opredelili Ljubljano, kot turistično najbolj obiskana gorenjska mesta Bled, Bohinj in Kranjsko Goro, Obalo pa smo obravnavali kot celoto. Osredinili smo se na zadnjih šest let, za katera so podatki že dostopni in ki so se nam za povečanje kratkoročnega oddajanja v Sloveniji zdeli najpomembnejši. Treba je omeniti, da je kljub splošni rasti cen izbrano obdobje zelo specifično, saj sta bili leti 2020 in 2021 delno zaznamovani s posledicami omejevalnih ukrepov za zajezitev pandemije. Tako lahko iz Poročila o slovenskem trgu nepremičnin za leto 2020 (GURS, 2021) razberemo, da se je med pandemijo manj trgovalo, cene pa so kljub temu rastle.

Najprej smo se osredinili na Ljubljano, ki je kot glavno mesto, gospodarsko, upravno in univerzitetno središče države tudi daleč največji in najbolj razvit trg stanovanjskih nepremičnin v državi in narekuje trende na slovenskem nepremičninskem trgu, ki jim sledijo tudi druga večja mesta. Glede fonda nepremičnin in obsega prodaj je bilo v Ljubljani je konec leta 2021 evidentiranih skoraj 130.000 stanovanjskih enot v večstanovanjskih stavbah in stanovanjskih hišah, kar pomeni skoraj 15 % slovenskega stanovanjskega fonda (GURS, 2022). V letu 2021 je bilo v Ljubljani prodanih 2.699 stanovanj in 331 hiš. Od leta 2015, ko je po gospodarski krizi prišlo do obrata cen stanovanjskih nepremičnin, je za Ljubljano značilna stalna rast

Preglednica 1: Gibanje cen stanovanj in hiš za tržno analitično območje Ljubljana med letoma 2015 in 2021 (kumulativno glede na cene v letu 2015) (v odstotnih deležih)

Vrsta nepremičnine	2015–2016	2015–2017	2015–2018	2015–2019	2015–2020	2015–2021
stanovanja	+10	+26	+40	+43	+48	+73
hiše	+7	+16	+26	+32	+37	+59

Vir: GURS (2022)

povpraševanja po stanovanjih in hišah. Naraščajoče povpraševanje po nepremičninah za bivalni in kapitalski namen na eni strani in pomanjkanje ponudbe novogradenj na drugi sta hitro povzročila presežno povpraševanje in izredno rast cen stanovanjskih nepremičnin. Leta 2021 so bile tako cene stanovanj v večstanovanjskih stavbah v primerjavi z letom 2015 višje za skoraj tri četrtine, cene stanovanjskih hiš pa za skoraj 60 odstotkov. V preglednici 1 je prikazano gibanje cen stanovanj in hiš v Ljubljani med letoma 2015 in 2021 (kumulativno glede na cene v letu 2015).

Leta 2021 je bila srednja cena rabljenega stanovanja v Ljubljani spet rekordna in se je že približala meji 3.500 evrov/m², najvišja cena na kvadratni meter uporabne površine pa je znašala celo 7.400 evrov/m² (GURS, 2022). Če to primerjamo s podatki iz leta 2015, je bila takrat povprečna cena kvadratnega metra 2.030 evrov/m² (GURS, 2016).

Rast cen v glavnem mestu lahko torej gotovo pripišemo več dejavnikom, kot so izrazito pomanjkanju strateškega premisleka na stanovanjskem področju v preteklih letih, pomanjkanje neprofitnih stanovanj, netrajnostna razpršena suburbana gradnja enodružinskih hiš in postaran stanovanjski fond, privatizacija večine nekdanjih družbenih stanovanj, popolnoma neurejen nepremičninski trg in pomanjkanje ustrezne davčne politike na tem področju. S pomočjo anketnega vprašalnika smo želeli dokazati, kolikšen del te splošne rasti cen vprašani pripisujejo pojavu platformnega oddajanja nepremičnin in kolikšen del drugim, zgoraj omenjenim razlogom.

V Ljubljani so je glede na podatke SURS-a (2022) povečalo tudi število ležišč, in sicer je to med letoma 2016 in 2018 naraslo z 21.867 na 25.904, v primerjavi z letom 2011, ko je bilo ležišč 15.713, pa gre za 64,9-odstotno povečanje nastanitvenih zmogljivosti. Enako velja za prihode in prenočitve turistov, katerih število se je od leta 2016 do vrhunca v letu 2019 močno povečalo, med letoma 2020 in 2021 pa upadlo na račun pandemije covid-19.

S pomočjo statistične baze AirDNA (2022) smo poskusili analizirati morebitno povečanje/padeč števila nastanitvev v Ljubljani. Glede na podatke baze AirDNA (2022) je bilo leta 2019 v Ljubljani na voljo za kratkoročni najem kar rekordnih

1.589 stanovanj, po podatkih Kučič (2016) pa so se leta 2016 te številke gibale med 300 in 600 nastanitvenimi enotami. Zajem spletne strani Airbnb iz tistega časa, ki ga je pripravila Tina Hojs Novak (2016), pa kaže, da je bilo takrat v Ljubljani na voljo 1.064 nastanitvenih enot, kar je pomenilo 31,8 % slovenske ponudbe. Ugotovljeno stanje je za od 77,3 do 254,7 % višje od ocen, kar pomeni, da so bile že takrat uradne ocene števila nastanitvenih enot za Ljubljano znatno podcenjene. Vseeno lahko vidimo, da je bilo med letoma 2016 in 2019 na ljubljanskem trgu kratkoročnih oddaj več kot 500 dodatnih nastanitvenih enot, kar potrjuje pozitiven trend.

Kot drugo regijo za proučevanje smo izbrali Gorenjsko, ki je dom številnih turističnih biserov Slovenije. Osredinili smo se na Alpsko turistično območje (Bohinj, Bled z okolico in Kranjsko Goro z okolico), kjer so že v preteklosti cene nepremičnin dosegale ali presegle rast cen v prestolnici. Iz poročila GURS-a (2022) lahko razberemo, da je v celotnem fondu 4.755 stanovanj in 8.263 hiš. Na celotnem območju so samo v letu 2021 evidentirali prodajo 174 stanovanj in 105 hiš. Še zgovornejši podatek je povprečna cena prodanih stanovanj na sekundarnem trgu, ki je v povprečju znašala kar 3.250 evrov/m², najdražjih 25 % stanovanj pa se je prodalo kar po 4.110 evrov/m², kar presega ceno v Ljubljani (kot celotnem analitičnem območju) in se lahko primerja z najdražjimi deli prestolnice.

Iz razpredelnice gibanja cen stanovanj in hiš v Alpskem območju med letoma 2015 in 2021, kumulativno glede na preteklo leto, lahko v šestletnem obdobju razberemo kar 87-odstotno rast cen stanovanj in 68-odstotno rast cen hiš. V nepremičninskih agencijah v regiji pojasnjujejo, da je izjemna rast posledica tega, da povpraševanje trenutno presega ponudbo. Drugi razlogi za tako rast cen in tudi njihovo vztrajanje pri vrhu so po njihovem mnenju rekordno nizke obrestne mere posojil in znatno povečanje prihrankov določenih prebivalcev med pandemijo. Nenazadnje je svoj delež prispevala uvedba ležarin na vloge občanov. Kupci največ povprašujejo po eno- ali dvostanovanjskih apartmajih oziroma stanovanjih, zanimanje pa je tudi za stanovanjske hiše. Rast cen nepremičnin tako beležijo za rabljene nepremičnine in novogradnje. Po njihovih navedbah večina domačih kupcev nepremičnine kupuje v počitniške namene, pri čemer apartmaje takrat, ko jih sami ne uporabljajo, tudi oddajajo (Senožetnik, 2022).

Analizirali smo tudi število ležišč, prihode in prenočitve turistov v gorskih občinah med letoma 2016 in 2021. Število ležišč v gorskih občinah se je v tem času s 53.350 povečalo na 70.851, kar pomeni 32,2-odstotno povečanje nastanitvenih zmogljivosti. Tudi na strani prihodov in prenočitev turistov so gorske občine beležile strmo rast in v rekordnem letu 2019 zabeležile vsega skupaj 4,6 milijona nočitev (SURs, 2022).

Kot zadnje obravnavano turistično območje smo izbrali območje slovenske obale, ki je glede na značilnosti trga in razlike v vrednosti nepremičnin v poročilih GURS-a razdeljena na sedem lokalnih analitičnih območij, vključno s Kopro, v raziskavi pa smo jo obravnavali kot enotno območje. Vrednost stanovanjskih nepremičnin in zazidljivih zemljišč po območjih praviloma pada z oddaljenostjo od morja. Na območju Obale je bilo konec leta 2021 evidentiranih prek 40.000 stanovanjskih enot, od tega 56 % stanovanj v večstanovanjskih stavbah in 44 % stanovanjskih hiš. Za Obalo kot najrazvitejše turistično območje v državi so značilne visoke cene stanovanjskih nepremičnin, dolgo je celo veljala za območje z najvišjimi cenami nepremičnin v državi – vse do leta 2017, ko je primat prevzela Ljubljana. Cene nepremičnin na Obali so namreč po obratu cen leta 2015 presenetljivo rastle počasneje kot v glavnem mestu in na večini drugih območij Slovenije. Tako so cenovni vrh iz leta 2008 presegle šele leta 2019 (GURS, 2022).

Glede obsega prodaj je bilo v letu 2021 na Obali prodanih 451 stanovanj in 130 hiš. Povpraševanje po vseh tipih nepremičnin ostaja veliko, ponudba pa majhna, kar se kaže v razmeroma majhnem številu izvedenih prodaj. Nekoliko presenetljivo so bili med letoma 2015 in 2021 tukaj priča podpovprečni rasti cen stanovanj v večstanovanjskih stavbah. Cene stanovanj so zrastle »le« za 44 %, kar je precej pod slovenskim povprečjem. Za hiše je rast v izbranem obdobju kumulativno znašala 43 % (GURS, 2022).

Statistika prenočitvenih zmogljivosti, prihodov in prenočitev na Obali prav tako kaže povečanje ležišč med letoma 2016 in 2021, in sicer z 29.975 na 32.635. Opazimo lahko tudi povečanje prihodov in nočitev gostov, ki je v rekordnem letu 2019 znašalo vsega skupaj več kot 3 milijone nočitev, v letih 2020 in 2021 pa je enako kot drugod prišlo do zmanjšanja zaradi posledic pandemije (SURs, 2022).

Iz analize vpliva kratkoročnih oddaj v izbranih turističnih mestih v Sloveniji lahko vidimo, da so med letoma 2015 in 2021 cene vseh vrst nepremičnin močno naraščale in dosegle kumulativno tudi do 74-odstotno rast (Alpsko turistično območje). Enako velja tudi za rast števila registriranih nastanitvenih enot, prenočitev in prihodov turistov, pri čemer je glede na zanesljivost evidentiranih tržnih poslov in Register nastanitvenih

obratov mogoče trditi, da je bila realna rast verjetno še večja. Vse skupaj kaže, da so cene v izbranih turističnih krajih rastle, v končni anketi pa smo želeli preveriti še, kako na to rast gleda prebivalstvo in kako je morebitna razglasitev pandemije covid-19 spremenila percepcijo glede investiranja v turistično zanimive kraje.

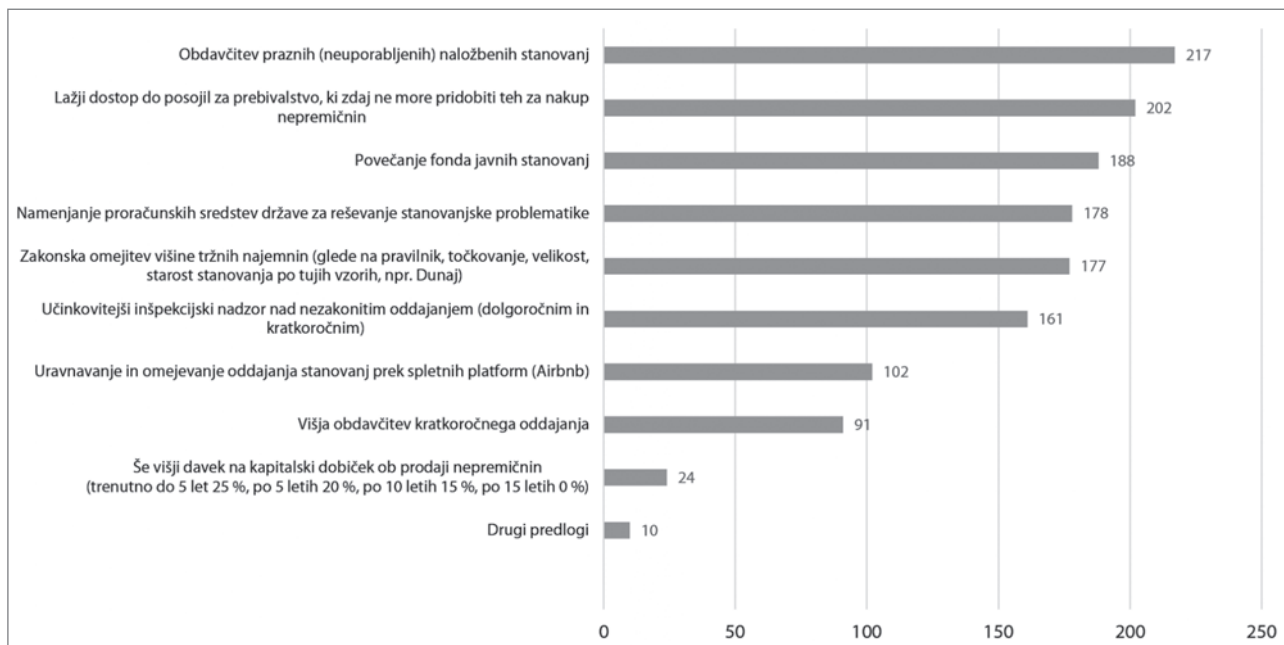
4.2 Anketa o vplivu kratkoročnih oddaj na vrednost nepremičnin v Sloveniji

Raziskavo smo opravljali s pomočjo spletnega vprašalnika Google Forms julija 2022, v njej pa je sodelovalo 356 oseb. Starostnega razpona nismo omejili, saj nas je zanimalo splošno prebivalstvo, prav tako smo zaradi velikosti vzorca in nekaterih splošnih vprašanj omogočili reševanje vsem, ne le tistim, ki so za kraj bivanja označili eno od opazovanih turističnih regij.

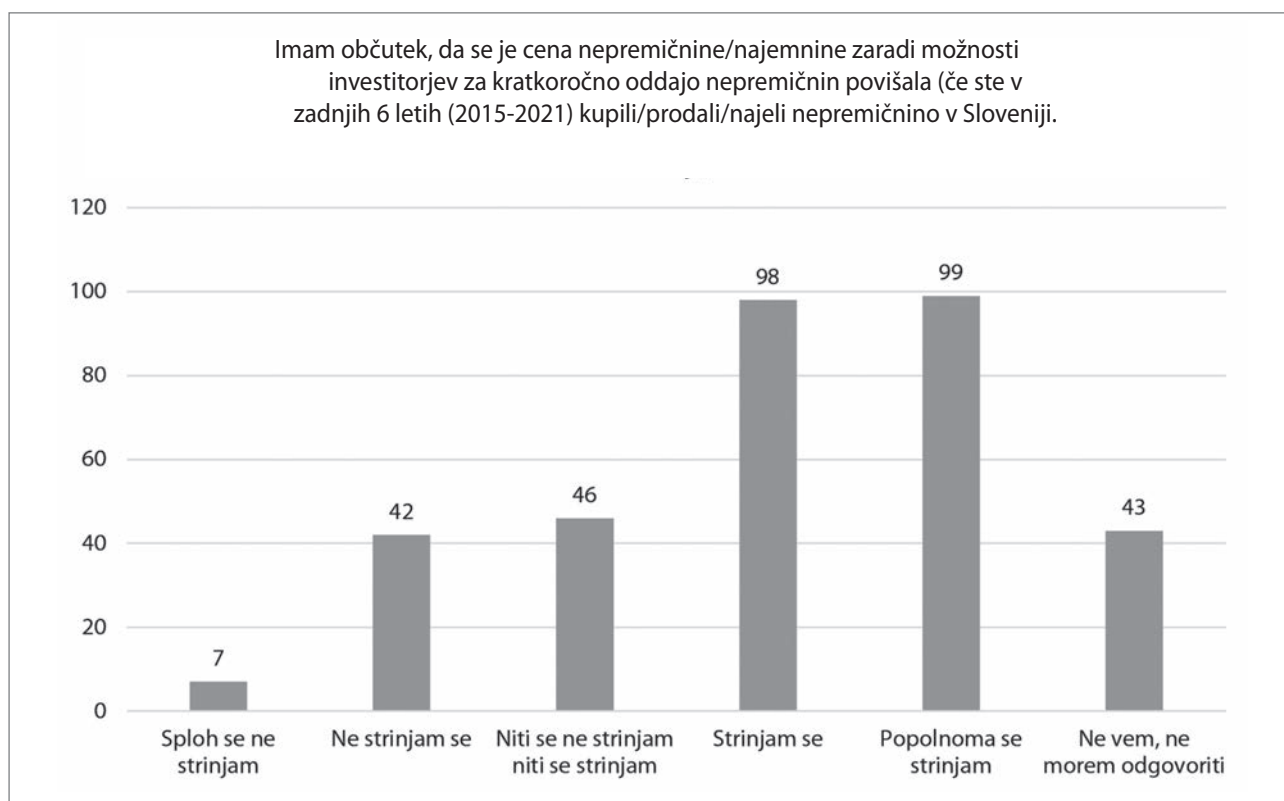
Iz demografskih vprašanj v prvem delu smo ugotovili, da skoraj 60 % vprašanih pripada starostni skupini od 26 do 35 let. Malo več kot polovica anketiranih prebiva v Ljubljani, kar pomeni, da so gotovo občutili spremembe na nepremičninskem trgu v preteklih letih, saj je Ljubljana »paradni konj« slovenskega turizma in vplivov kratkoročnega oddajanja ob življenju v mestu ni mogoče prezreti.

V splošnem sklopu vprašanj, ki je bil namenjeno najširšemu delu anketirancev, nas je zanimalo tudi, kaj anketiranci na splošno vidijo kot morebitno rešitev pri omejitvi rasti cen nepremičnin in najemnin. Najpogosteje je bila izbrana rešitev obdavčitve praznih naložbenih stanovanj ($n = 217$), sledil je lažji dostop do posojil za skupine prebivalstva, ki zdaj ne morejo prejeti posojil in povečanje fonda javnih stanovanj. Zanimivo je, da omejitev delovanja platforme Airbnb oz. kratkoročnega oddajanja kot rešitev vidi le dobra tretjina respondentov ($n = 102$).

V drugem delu vprašalnika nas je zanimalo poznavanje platforme Airbnb. Ugotovili smo, da večina anketiranih (92 %) pozna platformo, več kot 60 % vprašanih pa je prek nje že kdaj rezerviralo nočitev, kar kaže, da gre za izjemno priljubljen način rezervacije nočitev. Zanimalo nas je tudi, kolikšen del vprašanih je platformo že uporabljal za oddajanje lastnih ali tujih nepremičnin, pri čemer je bilo takih le 11 % vprašanih. Zanimala nas je pogostnost tega oddajanja, pri čemer anketiranci nepremičnine prek platforme Airbnb najpogosteje oddajajo vse leto (32,5 %) ali sezonsko (30 %), presenetljivo velik delež (25 %) pa je svojo nepremičnino oddal samo enkrat. Osrednje vprašanje je bilo v zvezi s percepcijo anketirancev glede povišanja cen nepremičnin/najemnin, ki jih je prinesla možnost kratkoročnih oddaj nepremičnin.

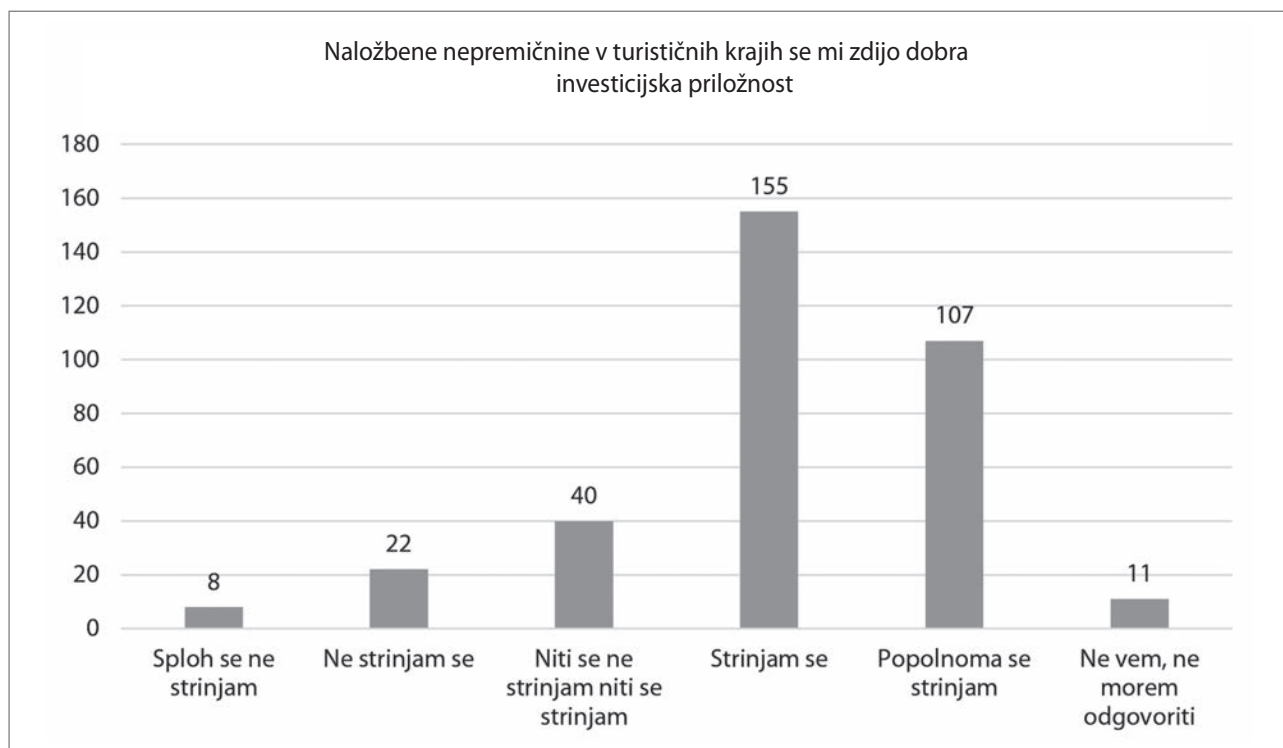
Slika 1: Rešitve pri omejitvi rasti cen nepremičnin/cen najema (število odgovorov)

Slika 2: Občutek anketirancev glede povišanja cen nepremičnin/najemnin zaradi možnosti kratkoročnih oddaj nepremičnin (število odgovorov)

S slike 2 lahko razberemo, da se večina strinja ($n = 98$) ali popolnoma strinja ($n = 99$), da so se cene nepremičnin in najemnin povišale zaradi možnosti kratkoročne oddaje. Uporabili smo Likertovo lestvico, ki nam je kot zelo priljubljen tip

anketnega vprašanja omogočila zanesljivost merjenja strinjanja, mnenj in dojemanj, hkrati pa onemogočala pristranost pri merjenju »občutljivih« stališč in večjo veljavnost merjenja.

Slika 3: Mnenje anketirancev glede privlačnosti naložbenih nepremičnin v turističnih krajih (število odgovorov)

Na sliki 3 prikazujemo še mnenje anketirancev glede privlačnosti naložbenih nepremičnin v turističnih krajih. Zanimalo nas je namreč, ali se jim naložbene nepremičnine v turističnih krajih zdijo dobra investicijska priložnost, pri čemer se je izkazalo, da se s to trditvijo strinja 155 vprašanih, 107 pa se celo popolnoma strinja. To potrjuje še vedno dobro percepcijo naložbenih nepremičnin med Slovenci, sploh v turistično zanimivih mestih.

Vprašanje smo nadgradili s tem, da smo udeležence ankete spraševali po vrstah naložb oz. hranjenja denarja, ki so jih izvedli od leta 2015 naprej. Najpogosteje so kot obliko hranjenja denarja navajali bančne depozite, sledijo mu alternativne vrste naložb, kot so kriptovalute in NFT-ji^[4] (ang. *non-fungible token*), ki jih je kot vrsto naložbe označila kar tretjina vprašanih. Investiranje v nepremičnine je bilo s 106 izbirami na tretjem mestu.

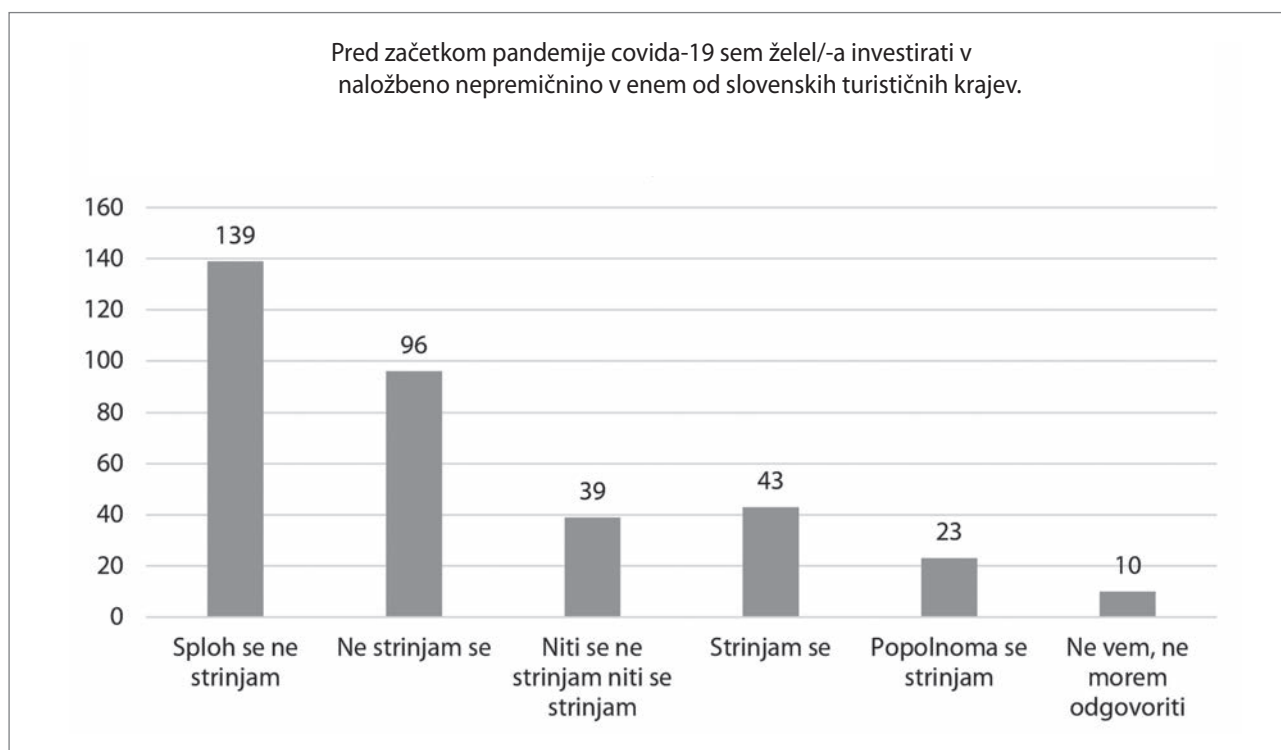
Zanimalo nas je tudi, koliko naložbenih nepremičnin imajo v lasti anketiranci, pri čemer odgovori kažejo, da jih ima 60 % v lasti eno, 20 % dve, 13 % tri in 7 % celo štiri ali več. Vprašani najpogosteje nepremičnine oddajajo dolgoročno, veliko pa jih je trenutno neoddanih (27), kar preseneča. Kratkoročno, prek spletnih platform, se oddaja 19 od 78 nepremičnin, kar je približno 25 %.

V zadnjem delu vprašalnika nas je zanimal vpliv razglasitve pandemije covid-19 na rast cen nepremičnin in percepcijo prebivalstva glede naložbe v nepremičnino v enem izmed turističnih krajev v Sloveniji. Skoraj vsi vprašani so označili, da so od začetka razglasitve pandemije do danes opazili povišanje cen nepremičnin (97,4 %).

Glede privlačnosti naložbenih nepremičnin smo to preverjali z vprašanjem prej in potem. Pred pandemijo je o tej možnosti razmišljalo 65 oseb, ki so izbrale strinjam se ali ne strinjam se, trenutno je takih celo 67, kar kaže, da se percepcija ni bistveno spremenila in po koncu pandemije obstaja še kvečjemu večji interes za investiranje v nepremičnine.

5 Razprava

V teoretičnem pregledu smo videli, da je težko osamiti vpliv, ki ga ima možnost kratkoročnih oddaj in širitve digitalnih platform na splošno rast nepremičnin. V vseh treh opazovanih turističnih središčih so v letih 2015–2021 zaznali večjo rast cen stanovanj in hiš. Hkrati smo lahko opazili rast platforme Airbnb oz. števila nastanitvenih enot, ki so bile na voljo. Prav tako se je v vseh opazovanih krajih v zadnjih letih povečalo število ležišč, prenočitev in prihodov turistov, razen v koronskih letih 2020 in 2021. Vseeno lahko sklepamo, da čeprav gre za

Slika 4: Mnenje anketirancev glede privlačnosti naložbenih nepremičnin pred začetkom pandemije covid-19 (število odgovorov)

splošno gospodarsko rast in splošno rast vrednosti nepremičnin, lahko določen del teh »pripisemo« platformi Airbnb in kratkoročnim oddajam, kar se je potrdilo v vseh turističnih mestih. Kolikšen del te rasti je posledica kratkoročnega oddajanja, bi bilo (po vzoru raziskav v tujini) s pomočjo modela linearne regresije treba preveriti na dovolj velikem vzorcu. S pomočjo anketnega vprašalnika smo preverjali še subjektivno percepcijo prebivalstva glede dviga cen nepremičnin. Iz odgovorov vprašanih lahko razberemo, da se večina strinja ali popolnoma strinja, da se je cena nepremičnin in najemnin povišala zaradi možnosti kratkoročne oddaje.

Čeprav je Slovenija dežela superlastništva nepremičnin, nas je zanimalo, ali je investiranje v (naložbene) nepremičnine še dodatno povečala možnost oddajanja prek digitalnih platform. Tako smo v anketnem vprašalniku povprašali po vrstah »naložb« oz. hrambe prihrankov in dobili odgovore, da bančnim depozitom po privlačnosti sledijo investicije v kriptovalute in nepremičnine. Zanimalo nas je tudi, ali se vprašanim naložbene nepremičnine v turističnih krajih zdijo dobra investicijska priložnost, in ugotovili, da se s to trditvijo strinja ali celo popolnoma strinjata več kot dve tretjini vprašanih. To potrjuje še vedno dobro percepcijo naložbenih nepremičnin med Slovenci, sploh v turistično zanimivih mestih. Tudi teoretični del je pokazal močan vpliv, ki ga imajo omenjene platforme na dojetanje stanovanja kot investicije oz. pooblagovljenja

stanovanj, ki smo ji priča. Tako so danes stanovanja razumljena kot sredstvo dvigovanja potrošnje, saj prinašajo naložbene dobičke že med življenjsko dobo, hkrati pa jim dolgoročno raste vrednost.

Vpliv pandemije covid-19 na trg nepremičnin smo opazili na več straneh: po eni strani lahko nezmožnost izvajanja fizičnih ogledov med pandemijo covid-19 krivimo za upad izvedenih poslov, na drugi pa je bilo prepovedano obratovanje hotelov in nastanitvenih obratov. Kljub precejšnjemu padcu turizma, ki je očiten iz svetovnih in domačih statistik prihodov turistov ter tudi iz ponujenih nastanitv v Ljubljani med letoma 2020 in 2021, se percepcija ljudi glede investiranja v naložbene nepremičnine ni bistveno spremenila glede na čas pred pandemijo, kot je pokazal naš vprašalnik. Prav tako je bilo glede na poročilo GURS-a (2022) številčno manj transakcij z nepremičninami, cene pa so se povečale, zato lahko sklepamo, da je interes po nakupu (naložbenih) nepremičnin še vedno zelo močan.

6 Sklep

Obsežen pregled učinkov delitvene ekonomije, natančneje platforme za rezervacijo nastanitv Airbnb, nam kaže, da gre za izjemno močno, globalno silo, ki na številne načine spreminja mesta. Kot smo povzeli v teoretičnem delu, štejemo med

pozitivne učinke delitvene ekonomije ekonomske in ekološke učinke, uporaba delitvenih platform pa uporabnikom nudi tudi občutek pripadnosti in recipročnosti. V smislu turističnih mest je najpomembnejše, da platforma Airbnb omogoča hitro dodajanje nastanitvev in diferenciacijo že obstoječim turističnim nastanitvam, sploh v času večjega povpraševanja in naravnih katastrof, hkrati prinaša v mesta dodatno kupno moč.

Ostaja vprašanje uravnavanja negativnih vplivov, ki jih prinese ta omenjena rast turizma in premik od dolgoročnega h kratkoročnemu oddajanju. Turistifikacija in gentrifkacija mest; vpliv, ki ga imajo omenjene platforme na kakovost življenja prebivalcev v mestih, varnostni vidiki in vidiki platformskega kapitalizma, predvsem pa vpliv na dostopnost stanovanj in višanje cen najemnin in nepremičnin se ne smejo spregledati. Mesta povsod po svetu so ubrala različne pristope k reševanju te pereče problematike, od moratorijev na podeljevanje novih licenc za obratovanje nastanitvenih obratov do omejitve oddajanja na določeno število dni v letu ali celo popolne prepovedi oddajanja. Glede na predlog reševanja problematike s strani Visit Ljubljana (2015) lahko sklepamo, da urejanje ekonomije delitve zahteva uravnoteženje interesov: državnih interesov (davčni prihodki, širjenje turistične ponudbe), interesov udeležencev v delitveni ekonomiji (poenostavljeni birokratski postopki, možnost dodatnega zaslužka, zaščita lastnih interesov) in interesov tretjih oseb (varovanje lastnine in integritete, omejitev hrupa v središčih mest itn.). Danes še vedno obstaja zakonodajna vrzel, ki je zakonodajalci s hitrim pojavom in spreminjanjem digitalnih platform ne uspejo dovolj hitro zapolniti, zato bi zakonodajalci morali premisliti tudi o trendih turizma za prihodnost (ruralni turizem, bleisure, digitalni nomadi, povratek v mesta itd.), ki bodo narekovali potrebe po ureditvi v prihodnosti (Hostaway, 2022).

Nazadnje je treba omeniti še vprašanje, kako učinkovito omejiti rast cen nepremičnin in cen najema v slovenskih turističnih mestih, ki smo jo opazili in s pomočjo teoretičnega dela tudi uspeli dokazati v raziskavi. S pomočjo anketnega vprašalnika smo o morebitnih rešitvah povprašali anketirance. Najpogosteje so izbrali rešitev obdavčitve praznih stanovanj, kar je tudi največkrat predlagan mehanizem s strani držav in občin. Sledil je lažji dostop do posojil za skupine prebivalstva, ki teh zdaj ne morejo prejeti, povečanje fonda javnih stanovanj, namenjanje proračunskih sredstev za reševanje stanovanjske problematike in zakonska omejitev višine tržnih najemnin. Zanimivo je, da omejitev kratkoročnega oddajanja prek platforme Airbnb kot rešitev vidi le dobra tretjina vprašanih. Z odprtim tipom vprašanja smo dobili tudi predloge, kot so omejitev luksuznih nepremičnin pri načrtovanju mest, ustvarjanje zdravega gospodarskega okolja in uvajanje močnejših davčnih spodbud za

gradnje stanovanj za takojšnjo rabo. Zakonodajalcem se torej predlaga, naj temeljito proučijo zgoraj omenjene možnosti, saj lahko le skupek več mehanizmov prinese dolgoročno rešitev, ki bo rast cen nepremičnin in najemnin obdržala na ravni, ki bo sprejemljiva tudi za prebivalce slovenskih turističnih mest.

.....
Gala Rogelj, LL.B. (WU), (LL.M.), mag. prava in managementa nepremičnin

Bachelor of Laws, Wirtschaftsuniversität Wien, Masters of Law, Universität Wien

Magistrantka Katedre za pravo in management nepremičnin Evropske pravne fakultete Nove univerze, Ljubljana

E-pošta: gala.rogelj@icloud.com

Prof. dr. Bojan Grum

Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Katedra za pravo in management nepremičnin, Ljubljana

E-pošta: constructa@siol.net

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela *Vpliv turizma na vrednost nepremičnin v središčih turističnih mest*, ki ga je pod mentorstvom prof. dr. Bojana Gruma na Evropski pravni fakulteti Nove univerze napisala in decembra 2022 uspešno zagovarjala magistrica prava Gala Rogelj, zaposlena v GEN-I.

[2] Prispevek je bil napisan in poslan v objavo 13. marca 2023.

[3] CouchSurfing je globalna skupnost, ki jo združuje izmenjava gostoljubnosti in želja po družbenem mreženju. Spletna stran zagotavlja platformo za omogočanje »surfjanja« članov na kavču z bivanjem pri gostitelju doma ali pridružitve raznovrstnim dogodkom (internet 1).

[4] *Non-fungible token* ali nezamenljivi žeton je nezamenljiva enota podatkov, shranjena v blokverigi, vrsta digitalne glavne knjige, ki jo je mogoče prodajati in z njo trgovati. Vrste podatkovnih enot NFT so lahko povezane z digitalnimi datotekami, kot so fotografije, videoposnetki in zvočne datoteke (internet 2).

Viri in literatura

Acquier, A. (2018): Uberization meets organizational theory: Platform capitalism and the rebirth of the putting-out system. V: Davison, N., Finck, D., in Infranca, J. (ur.): *Cambridge handbook on law and regulation of the sharing economy*, str. 11–25. Cambridge, Cambridge University Press.

Curry, D. (2023): Airbnb Revenue and Usage Statistics. *Business of Apps*, 19. 1.2023. Dostopno na: <https://www.businessofapps.com/data/airbnb-statistics> (sneto 3. 3. 2023).

AirDNA (2022): *Ljubljana: Rental activity*. Dostopno na: <https://www.airdna.co/vacation-rental-data/app/si/default/ljubljana/occupancy> (sneto 12. 7. 2022).

Barron, K., Kung, E., in Proserpio, D. (2017): *The effect of home-sharing on house prices and rents: Evidence from Airbnb*. Dostopno na: <https://ssrn.com/abstract=3006832> (sneto 12. 3. 2022).

- Beck, U. (1992): *Risk society: Towards a new modernity*. New York, Sage Publications.
- Belk, R. (2014): You are what you can access: Sharing and collaborative consumption online. *Journal of Business Research*, 67(8), str. 1595–1600.
- Botsman, R., in Rogers, R. (2011): *What's mine is yours: How collaborative consumption is changing the way we live*. London, HarperCollins.
- Cherry, C., in Pidgeon, N. P. (2018): Is sharing the solution? Exploring public acceptability of the sharing economy. *Journal of Cleaner Production*, 195, str. 939–948.
- Coleman, J. S. (1990): *Foundations of social theory*. Cambridge, Harvard University Press.
- Erickson, K., in Sørensen, I. (2016): Regulating the sharing economy. *Internet Policy Review*, 5(2), str. 1–13.
- Franco, S. F., in Santos, C. (2021): The impact of Airbnb on residential property values and rents: evidence from Portugal. *Regional Science and Urban Economics*, 88(3), 103667.
- Frenken, K. (2017): Political economies and environmental futures for the sharing economy. *Philosophical transactions Royal Society*, 375(2095), str. 1–15.
- GURS (Geodetska uprava Republike Slovenije) (2016): *Letno poročilo o slovenskem trgu nepremičnin za leto 2015*. Ljubljana.
- GURS (Geodetska uprava Republike Slovenije) (2021): *Poročilo o slovenskem trgu nepremičnin za leto 2020*. Ljubljana.
- GURS (Geodetska uprava Republike Slovenije) (2022): *Poročilo o slovenskem trgu nepremičnin za leto 2021*. Ljubljana.
- Gutierrez, J., Carlos Garcia-Palomares, J., Romanillos, G., in Salas-Olmedo, M. H. (2016): Airbnb in tourist cities: Comparing spatial patterns of hotels and peer-to-peer accommodation. *Tourism Management*, 62, str. 278–291.
- Hamari, J., Sjöklint, M., in Ukkonen, A. (2013): The sharing economy: why people participate in collaborative consumption. *Journal of the Association for information Science and Technology*, 67(9), str. 2047–2059.
- Hawlicsek, F., Teubner, T., in Weinhardt, C. (2016): Trust in the sharing economy. *Die Unternehmung*, 70(1), str. 26–44.
- Henten, A., in Windekilde, I. (2015): Transaction cost and the sharing economy. V: *What next for European telecommunications?*, 26th European Regional Conference of the International Telecommunications Society, San Lorenzo de El Escorial, 24.–27. junij, Španija, str. 14–21. Madrid, International Telecommunications Society.
- Hojs Novak, T. (2016): *Pregled stanja Airbnb ponudbe nastanitvenih kapacitet v Sloveniji*. Zaključna strokovna naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- Hostaway (2022): *8 short term rental market trends of 2022*. Dostopno na: <https://www.hostaway.com/short-term-rental-market-trends-2022> (sneto 5. 3. 2022).
- Internet 1: *CouchSurfing*. Dostopno na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/CouchSurfing> (sneto 13. 3. 2023).
- Internet 2: *Nezamenljivi žeton*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Nezamenljivi_%C5%BEeton (sneto 13. 3. 2023).
- Ioannides, D., in Petridou, E. (2016): Contingent neoliberalism and urban tourism in the United States. V: Mosedale, J. (ur.): *Neoliberalism and the political economy of tourism*, str. 21–37. London, New York, Routledge.
- Ioannides, D., Röslmaier, in van der Zee, E. (2018): Airbnb as an instigator of 'tourism bubble' expansion in Utrecht's Lombok neighbourhood. *Tourism Geographies*, 21(1), str. 822–840.
- Jarvis, D. S. L. (2008): *Ulrich Beck, globalization and the rise of the risk society: A critical exegetic analysis*. Dostopno na: <https://ssrn.com/abstract=1162662> (sneto 12. 2. 2022).
- Judd, D. (2003): Visitors and the spatial ecology of the city. V: Hoffman, L. M., Fainstein, S. S., in Judd, D. R. (ur.): *Cities and visitors: Regulating people, markets, and city space*, str. 23–38. Oxford, Blackwell Publishing.
- Juul, M. (2017): *Tourism and the sharing economy*. Dostopno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/595897/EPRS_BRI\(2017\)595897_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/595897/EPRS_BRI(2017)595897_EN.pdf) (sneto 22. 12. 2022).
- Kim, M. J., Chung, N., in Lee, C. K. (2011): The effect of perceived trust on electronic commerce: shopping online for tourism products and services in South Korea. *Tourism Management*, 32(2), str. 256–265.
- Kučič, L. J. (2022): *Airbnb v Ljubljani: od delitvene ekonomije v tržno dejavnost*. Dostopno na: <https://podcrto.si/airbnb-v-ljubljani-od-delitvene-ekonomije-v-trzno-dejavnost> (sneto 22. 4. 2022).
- Lehr, D. (2015): *An analysis of the changing competitive landscape in the hotel industry regarding Airbnb*. Magistrsko delo. San Rafael, Dominican University.
- Marion (2021): Airbnb's consistent rebrand focuses on the sense of belonging to a community. *The Branding Journal*, 15. 1. 2021. Dostopno na: <https://www.thebrandingjournal.com/2014/07/airbnbs-consistent-rebrand-focuses-sense-belonging-community> (sneto 22. 3. 2022).
- Marković, A. (2019): *The effect of Airbnb on rents in Ljubljana*. Magistrsko delo. Cambridge, University of Cambridge.
- Obrč, P. (2019): *Vpliv platforme Airbnb na dolgoročni najem v Ljubljani*. Magistrsko delo. Ljubljana, Nova univerza, Evropska pravna fakulteta.
- Osztovis, A., Kószegi, A., Nagy, B., in Damjanovics, B. (2015): *Sharing or paring: growth of the sharing economy*. Budimpešta, PriceWaterhouseCoopers Magyarorszag Kft.
- Pelko, N. (2013): *Evidenca gentifikacije*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Peperko, D. (2017): *Odškodninska odgovornost upravljavcev spletnih platform: primer Airbnb*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta.
- Rogers, B. (2015): *The social costs of Uber*. Čikago, The University of Chicago Law Review Dialogue.
- Schor, J. B., in Attwood-Charles, W. (2017): The sharing economy: Labor, inequality and sociability on for-profit platforms. *Sociology Compass*, 11(8), e12493.
- Senožetnik, A. (2022): Cene ponekod višje kot v prestolnici. *Gorenjski glas*, 12. 1. 2022. Dostopno na: <https://www.gorenjskiglas.si/article/20220112/C/220119938/1035> (sneto 12. 2. 2022).
- Stephany, A. (2015): *The business of sharing. Making it in the New Sharing Economy*. New York, Palgrave Macmillan.
- Sundararajan, A. (2016): *The sharing economy: The end of employment and the rise of crowd-based capitalism*. Cambridge, The MIT Press.
- Supin, M. (2018): *Ocena vplivov Airbnb-ja na poslovanje ljubljanskih hotelov*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- SURS (Statistični urad Republike Slovenije) (2022): *Prenočitvene zmogljivosti prihodi in prenočitve turistov po vrstah turističnih občin, Slovenija, letno*. Dostopno na: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Da-ta/-/21645215.px/table/tableViewLayout2> (sneto 22. 2. 2022).
- Tourism Beast (2022): *Tourism in the 21st century*. Dostopno na: <https://www.tourismbeast.com/tourism-in-the-21st-century> (sneto 22. 4. 2022).

UNWTO (World Tourism Organization) (2020): *International tourism growth continues to outpace the global economy*. Dostopno na: <https://www.unwto.org/international-tourism-growth-continues-to-outpace-the-economy> (sneto 22. 3. 2022).

UNWTO (World Tourism Organization) (2021): *2020: Worst year in tourism history with 1 billion fewer international arrivals*. Dostopno na: <https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals> (sneto 11. 2. 2022).

Velkovrh, P. (2020): Vpliv delitvene ekonomije na stanovanjsko oskrbo v Ljubljani: primer Airbnb. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Visit Ljubljana (2015): *Predlog reševanja problematike oddajanja sob v kratkoročni najem*. Dostopno na: <https://www.visitljubljana.com/sl/obiskovalci/pisma-iz-ljubljane/marec-2015/predlog-resevanja-problematike-oddajanja-sob-v-kratkoročni-najem> (sneto 7. 2. 2021).

Wachsmuth, D., in Weisler, A. (2018): Airbnb and the rent gap: gentrification through the sharing economy. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 50(6), str. 1147–1170.

Zervas, G., Proserpio, D., in Byers, J. W. (2016): *The rise of the sharing economy: Estimating the impact of Airbnb on the hotel industry*. Dostopno na: <https://ssrn.com/abstract=2366898> (sneto 12. 3. 2022).

Zgrinskič, R. (2019): *Turistifikacija Ljubljane ter vpliv turizma in razvojnih politik na vsakdanje življenje v Ljubljani*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Vid ERŽEN
Božena LIPEJ

Dejanska raba državnih cest v Republiki Sloveniji

Evidentiranje dejanske rabe državne cestne in železniške infrastrukture se v Sloveniji izvaja od leta 2019. Glavna raziskovalna vprašanja so povezana z ustreznostjo prostorskih podatkov, ki se uporabljajo za zajem dejanske rabe državnih cest. Članek raziskuje evidentiranje dejanske rabe državnih cest v zvezi z deležem položajno natančnega katastra nepremičnin na parcelah pod državnimi cestami. Distribucija in kakovost katastrskih parcel pod državnimi cestami v katastru nepremičnin se povezuje s kakovostjo evidentiranja dejanske rabe. V zadnjih nekaj letih je državna geodetska uprava izvedla lokacijsko izboljšavo podatkov katastra nepremičnin, kar je povzročilo tudi izboljšanje lokacije parcel pod državnimi cestami. Rezultat analize je potrdil izboljšanje lokacij parcel pod državnimi cestami, ki so posledica lokacijske izboljšave katastra nepremičnin in prispevajo h kakovostnejšim podatkom dejanske rabe. Drugo raziskovalno vpra-

šanje je bilo povezano z ugotavljanjem neskladja med dejanskim stanjem cestne infrastrukture v naravi in statusom te v državnih prostorskih evidencah. Primerjali smo dejansko rabo in območja neskladij med dejanskim stanjem državnih cest in njegovim zapisom v prostorskih evidencah, predvsem v zbirnem katastru gospodarske javne infrastrukture. Dobrih 98 % podatkov prostorskih evidenc se je ujemalo z lokacijami infrastrukture na terenu. To je potrdilo, da rezultati zajema dejanske rabe državnih cest ne pomenijo tveganj za celovitost evidentirane dejanske rabe državnih cest.

Ključna besede: dejanska raba, državne ceste, Republika Slovenija, kataster nepremičnin

1 Uvod

Prostorske evidence so v sodobni družbi eden od temeljev vzdržnega sistema spremljanja in načrtovanja rabe prostora, saj omogočajo nadzorovanje stanja prostora, z njihovo pomočjo pa se vzpostavlja tudi pravičnejši sistem financiranja razvoja in porazdelitve grajenih in negrajenih območij. Prometna infrastruktura zavzema obsežen del grajenega prostora, zato je pomembno, da je v prostorskih evidencah ustrezno prikazana. Med pomembnejšimi evidencami za upravljanje prostora je kataster nepremičnin. Po novem Zakonu o katastru nepremičnin (Ur. l. RS, št. 54/21) nadgrajuje zemljiški kataster, kataster stavb in register nepremičnin, obsega pa tudi območja prometne infrastrukture. Kataster nepremičnin vzpostavi, vodi in vzdržuje pravilne in popolne podatke o nepremičninah, ki izkazujejo dejansko stanje v prostoru (Zakon o katastru nepremičnin, Ur. l. RS, št. 54/21). Poleg tega vsebuje tudi podrobne podatke o dejanskih lastnostih nepremičnin, med drugim njihovo dejansko rabo. Zakon določa različne skupine dejanske rabe, kot so vodna zemljišča, kmetijska zemljišča, gozdna zemljišča, grajeno okolje in znotraj tega dejanska raba območij prometne infrastrukture. Ta se deli na državne in občinske ceste ter železniško infrastrukturo.

Zajem dejanske rabe na območju državnih cest v Sloveniji se je med letoma 2019 in 2020 izvajal prvič. Na podlagi raziskav in zakonodaje množičnega vrednotenja nepremičnin je država s posodabljanjem nepremičninskega evidentiranja naredila številne korake v smeri digitalizacije prostorskih podatkov. Božena Lipej (2005) opisuje slovenski interdisciplinarni nepremičninski projekt, izvajan v letih 2000–2005, z vsebinami, kot so priprava podatkov rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč, predlog zakona o množičnem vrednotenju nepremičnin in informacijsko-tehnološke rešitve vodenja nepremičninskih evidenc. Z zakonodajo o množičnem vrednotenju nepremičnin je bil vzpostavljen nov sistem ocenjevanja tržne vrednosti teh. Po posodobitvah zemljiškega katastra in drugih nepremičninskih evidenc so nosilci podatkov začeli zajemati podrobnejše podatke, vključno z dejansko rabo. Prvi podatki so se nanašali na dejansko rabo kmetijskih in gozdnih zemljišč leta 2000. Mivšek idr. (2012) navajajo, da je bila evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč vzpostavljena leta 2000. Sledila je nova zakonodaja o evidentiranju vodnih zemljiščih v zemljiškem katastru. Anka Lisec (2014) opisuje informatizacijo zemljiškega katastra, ki mora temeljiti na poznavanju zgodovine katastrskega sistema in iz nje črpati najustreznejše postopke. Konec

februarja 2018 je bil sprejet Zakon o evidentiranju dejanske rabe zemljišč javne cestne in javne železniške infrastrukture (Ur. l. RS, št. 13/18). Določa način vodenja evidence dejanske rabe zemljišč javne cestne in javne železniške infrastrukture kot podrobnejših podatkov zemljiškega katastra. Konjar (2019) ugotavlja pomen razvoja in načrtovanja dejavnosti v prostoru, da v celoti ne podleže vse večjemu pritisku kapitala, kar se najbolj izraža na območjih pozidanih zemljišč. Z evidentiranjem dejanske rabe se doseže nadzorovan in upravljan sistem prostorskih informacij o rabi, da se zagotovi pregleden vpogled v podatke matične evidence zemljišč. Upravljalci državne infrastrukture so dolžni opredeliti dejansko rabo glede na vzpostavljeni model in jo v predpisanem formatu poslati Geodetski upravi Republike Slovenije, ki po Zakonu o katastru nepremičnin vodi kataster nepremičnin. Z Uredbo o dejanskih rabah zemljišč (Ur. l. RS, št. 43/18, 35/19, 54/21 – ZKN in 173/21), ki je podzakonski akt, je Vlada Republike Slovenije določila vrste, pogoje, vire in način evidentiranja dejanske rabe zemljišč. Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo je leta 2019 začela vzpostavljati evidence dejanske rabe na območjih državne cestne infrastrukture, kar je bilo prvo tako evidentiranje v državi. Za vzpostavitev evidenc je bilo treba poleg zakona zagotoviti celoten sklop predpogojev – od priprave izvedbe, pravilnika, metodologije, tehničnih posebnosti in drugih tehničnih dokumentov, ki so bili podlaga za zajem, nadzor in vpis dejanske rabe v zemljiški kataster s pomočjo sodobnih informacijskih poti. Dejanska raba spada med podrobne podatke o nepremičninah v današnjem katastru nepremičnin oziroma prejšnjem zemljiškem katastru. Kataster nepremičnin je uradna evidenca zemljišč, sestavljena iz nabora parcel s pripadajočimi podatki. Povezuje stvarne pravice na nepremičninah, ki jih vodi zemljiška knjiga, z njihovo lokacijo v prostoru. Osnovna enota za vodenje podatkov v zemljiškem katastru je katastrska občina, znotraj nje pa parcela, ki je evidentirana z mejo in označena s parcelno številko ali identifikatorjem. Meja parcele je določena z daljicami, ki grafično zaključujejo poligon ene parcele v odnosu do sosednjih parcel (Zakon o katastru nepremičnin, Ur. l. RS, št. 54/21). Evidentira se z naborom katastrskih točk s koordinatami v državnem prostorskem koordinatnem sistemu. Prikaz mej parcel s parcelnimi številkami se lokacijsko prikaže v katastrskem načrtu (prav tam). Pred Zakonom o katastru nepremičnin veljavni Zakon o evidentiranju nepremičnin (Ur. l. RS, št. 47/06, 65/07 – odl. US, 79/12 – odl. US, 61/17 – ZAID, 7/18, 33/19 in 54/21 – ZKN) je za lokacijski prikaz parcel uporabljal zemljiškokatastrski načrt, v odsotnosti tega pa zemljiškokatastrski prikaz. Uradno stanje je ponazarjal samo zemljiškokatastrski načrt, ki ga določajo zemljiškokatastrske točke, odmerjene z meritvami na terenu in urejene s tehnikami izboljšave položaja. Zemljiškokatastrski prikaz je navajal obliko in medsebojno lego parcel v zvezni obliki in je omogočal informativni vpogled, saj celotno območje Slovenije še ni bilo urejeno v zemljiškokatastrskem

načrtu. Pravilnik o evidentiranju dejanske rabe zemljišč javne cestne in železniške infrastrukture (Ur. l. RS, št. 3/19) določa podrobnejšo vsebino evidence dejanske rabe, ki vključuje mejo območja poligona dejanske rabe, vrsto rabe, upravljalca, datum vira in druge povezane podatke. Metodologija za evidentiranje dejanske rabe javne cestne infrastrukture (Ministrstvo za infrastrukturo, 2019) določa, da mora biti dejanska raba pod javno cestno infrastrukturo zajeta na podlagi:

- parcel v zemljiškem katastru,
- parcel upravljalca,
- podatkov zbirnega katastra gospodarske javne infrastrukture,
- podatkov o poseljenih zemljiščih in
- podatkov površja.

Na območjih, kjer je za javno prometno infrastrukturo voden sloj zbirnega katastra gospodarske javne infrastrukture (v nadaljevanju: zbirnega katastra GJI) in so parcele odmerjene v zemljiškokatastrskem načrtu, je zajem dejanske rabe sorazmerno preprost. Izvede se glede na parcelo pod prometno infrastrukturo. Dobljeni del območja prometne infrastrukture v Sloveniji še ni urejen in prikazan v zemljiškokatastrskem načrtu, kar se izraža v slabši lokacijski natančnosti zvezno povezanih mej parcel, prikazanih v zemljiškokatastrskem prikazu, poleg tega pa so na nekaterih območjih lokacijski podatki tudi neaktualni. Do teh razlik prihaja, ker spremembe v naravi niso pravočasno in ustrezno evidentirane v nepremičninskih evidencah. Opisano stanje je upočasnilo zajem dejanske rabe na območju javne prometne infrastrukture.

Zakon o evidentiranju dejanske rabe zemljišč javne cestne in javne železniške infrastrukture (Ur. l. RS, št. 13/18) določa, da se dejanska raba zajame glede na uradno evidenco javne infrastrukture. To pomeni, da je vpisana v zbirni kataster GJI. Časovni zamik dokončanja izgradnje nove javne prometne površine ali sprememba lege le-te in njen posledični zapozneli vpis v zbirni kataster GJI je dodatna težava, ki lahko vpliva na aktualnost podatkov zajete dejanske rabe in realnega stanja na terenu. Posamezna sprememba na javnih cestnih in javnih železniških površinah zahteva uporabno dovoljenje, ki je pogoj za vpis v zbirni kataster GJI. Pogosto se predvsem na cestni infrastrukturi dogaja, da je zaradi potreb javnosti in prometnih tokov promet na novo zgrajeni ali spremenjeni cesti že sproščen, medtem ko prostorske evidence še ne vsebujejo novega stanja. Pri zajemu dejanske rabe se je treba v takih primerih dogovoriti za sporazumno rešitev zajema dejanske rabe po dejanskem stanju ali po stanju uradnih evidenc.

Raziskava je obsegala dve hipotezi:

- Hipoteza 1: Kakovost zajema dejanske rabe državnih cest je odvisna od razpoložljivosti zemljiškokatastrskih načrtov evidence zemljiškega katastra.

- Hipoteza 2: Neusklajenost dejanskega stanja državnih cest v naravi z evidentiranimi državnimi cestami v zbirnem katastru gospodarske javne infrastrukture je več kot 10-odstotna.

Hipoteza 1, ki poudarja vprašanje pri evidentiranju dejanske rabe državnih cest v povezavi z deležem zemljiškokatastrskega načrta na parcelah pod državnimi cestami, je bila preverjena s pomočjo analitičnih orodij v okviru lastne raziskave. Analiza je obsegala statistični pregled razporejenosti kakovosti podatkov zemljiškega katastra nad državno cestno infrastrukturo na izbranih območjih, pri čemer je bil poudarek na evidenci zemljiškega katastra pod državnimi cestami. Za izhodišča analize so bili uporabljeni opisni podatki podatkovnega modela in izmenjevalnega formata dejanske rabe javne cestne in javne železniške infrastrukture ter vrednosti evidentirane dejanske rabe državnih cest. Rezultat analize je opredelil stanje katastra nepremičnin pod parcelami državnih cest na izbranih območjih in prikazal razlike med natančnostjo določitve dejanske rabe.

Hipoteza 2 se nanaša na raziskavo neusklajenosti dejanskega stanja državne cestne infrastrukture v naravi in stanja evidentirane gospodarske javne infrastrukture v državni evidenci zbirnega katastra GJI za področje državnih cest. Z lastno raziskavo so bili preverjeni rezultati zajema in območja neusklajenosti dejanskega stanja in zbirnega katastra GJI na področju državnih cest. V pričakovanju razhajanj med stanjem v naravi in evidentiranim stanjem dejanske rabe državnih cest so bili kot rezultat lastne raziskave pripravljene predlogi za zmanjševanje razhajanja in boljšo usklajenost podatkov. S statistično metodo so se preverila območja poligonov zajete dejanske rabe državnih cest v odnosu do zadnjega vpisanega stanja državnih cest v katastru GJI. Statistični rezultat je bila odstotkovna razlika med zajeto dejansko rabo in dejanskim stanjem v naravi, za območja državnih cest, kjer se podatki zaradi zamika potrditve novozgrajene infrastrukture ali iz drugih razlogov niso ujemali.

2 Metode dela

V raziskavi je bilo uporabljenih več metod, med drugim analitična, induktivna, deskriptivna, empirična, sintezna in statistična. Članek^[1] celovito predstavlja zajem dejanske rabe državnih cest z analitično metodo, ki je vsebovala analizo obstoječega stanja nepremičninskih evidenc pod državnimi cestami in potrebne izboljšave za ustrezno evidentiranje dejanske rabe. Na podlagi posamičnih ugotovitev je predstavljeno obstoječe stanje državnih nepremičninskih evidenc. Deskriptivna metoda je bila uporabljena za predstavitev pojma dejanske rabe prometne infrastrukture in delitve na dejansko rabo državnih cest, ki služi kot uvodnik v temo raziskave. Z empirično metodo se je subjektivno razložila izvedba evidentiranja dejanske rabe na

področju državnih cest in glede na strokovno presojo so bili dani predlogi za izboljšanje postopkov vzpostavitve aktualnejših podatkov dejanske rabe državnih cest. Statistična metoda je bila uporabljena za statistično obdelavo rezultatov zajema, ki so predstavljali dejanske rezultate evidentiranja površine oblikovanih poligonov dejanske rabe in pripadajočih mejnih točk, odstotkovne primerjave vrste in načina določitve, razlikovanja dejanskega stanja v naravi in poteka gospodarske javne infrastrukture ipd. V okviru raziskave bo uporabljena tudi sintezna metoda, ki bo spoznanja združila v celosten pregled vsebine in navedla sklepe.

3 Projekt inicialnega zajema dejanske rabe državnih cest

Projekt inicialnega zajema dejanske rabe državnih cest je vseboval več dejavnosti, ki so bile analizirane v ločenih skupinah za državno cestno omrežje, prostorske evidence in lokacijsko izboljšavo zemljiškega katastra na območju državnih cest. Inicialno evidentiranje dejanske rabe se je izvajalo ločeno za avtoceste in hitre ceste, ki jih upravlja Družba za avtoceste v Republiki Sloveniji (v nadaljevanju: DARS), ter glavne, regionalne in turistične ceste, ki jih upravlja Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo.

3.1 Analiza državne cestne infrastrukture

Analiza, ki jo je izdelal izvajalec projekta, zajema dejansko rabo državne cestne infrastrukture in je vsebovala pregled delitev slovenskega državnega cestnega omrežja. Državne ceste, ki jih upravlja DARS in Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo, delimo na avtoceste, hitre ceste, glavne ceste, regionalne ceste in turistične ceste (Uredba o kategorizaciji državnih cest, Ur. l. RS, št. 102/12, 35/15, 38/15, 78/15, 21/16, 52/16, 64/16, 41/17, 63/17, 78/19):

- avtoceste (A) in hitre ceste (HC) so državne ceste, namenjene notranjemu in zunanjemu prometnemu povezovanju države s tujino;
- glavne ceste I. reda (G1) so državne ceste, ki so namenjene prometnemu povezovanju med središči regionalnega pomena ter se navezujejo na ceste enake ali višje kategorije v državi in na cestni sistem sosednjih držav;
- glavne ceste II. reda (G2) so ceste, namenjene prometnemu povezovanju med večjimi središči lokalnih skupnosti in navezovanju prometa na državne ceste enake ali višje kategorije ter vzporednim povezavam avtocestam in hitrim cestam ter na cestni sistem sosednjih držav;
- regionalne ceste I. reda (R1) so državne ceste, namenjene prometnemu povezovanju pomembnejših središč lokalnih skupnosti in navezovanju prometa na državne ceste enake ali višje kategorije;

- regionalne ceste II. reda (R2) so državne ceste, namenjene prometnemu povezovanju središč lokalnih skupnosti in navezovanju prometa na državne ceste enake ali višje kategorije;
- regionalne ceste III. reda (R3) so državne ceste, namenjene prometnemu povezovanju središč lokalnih skupnosti, za državo pomembnih turističnih in obmejnih območij ter mejnih prehodov z državnimi cestami enake ali višje kategorije, kadar po predpisanih merilih za kategorizacijo ne doseže višje kategorije.

Med regionalne ceste III. reda spadajo tudi turistične ceste, ki povezujejo turistična središča, vendar so ločene iz običajnega nabora šifer in se pri upravljanju cest pogosto vodijo kot samostojna skupina.

Z analizo je izvajalec določil nabor cest, na katerih je bilo treba izvesti lokacijsko izboljšavo podatkov zemljiškega katastra in zaradi časovnega zamika poznejše evidentiranje dejanske rabe državnih cest, ločeno za avtoceste in hitre ceste ter ločeno za glavne, regionalne in turistične ceste.

3.2 Analize prostorskih podatkov za dejansko rabo državnih cest

Izvajalec projekta je izvedel več analiz vsebine geoprostorskih podatkov, ki so potrebne za evidentiranje dejanske rabe na območjih državnih cest. Analizirani so bili ti prostorski podatki in evidence:

- parcele pod državnimi cestami,
- državne ceste iz podatkov zbirnega katastra GJI,
- digitalni ortofoto načrti,
- zemljiškokatastrske točke,
- parcele v zemljiškokatastrskem načrtu,
- parcele v zemljiškokatastrskem prikazu,
- parcelne meje,
- sferični posnetki državnih cest,
- dejanska raba vodnih zemljišč in
- digitalni model višin.

Ugotovitve analiz, ki jih je izvedel izvajalec inicialnega zajema dejanske rabe državnih cest, so pokazale, da stanje prostorskih evidenc v začetku projekta leta 2019 ni bilo dovolj dobro in primerno za neposredni začetek inicialnega zajema dejanske rabe državnih cest. Glavna pomanjkljivost je bila neuskklajenost podatkov zemljiškega katastra s potekom osi državnih cest, evidentiranih v zbirnem katastru GJI, na več območjih po državi. Zato je bilo treba predhodno izvesti izboljšavo lokacijskih podatkov zemljiškega katastra. Z izboljšavo se je povečala položajna natančnost katastrskih načrtov, pri čemer se je za evidentiranje dejanske rabe državnih cest in tudi za sočasno izvajani masovni zajem pozidanih zemljišč izboljšava izvedla

na območjih stavbnih zemljišč, ki so obsegala tudi državne ceste. Geodetska uprava Republike Slovenije je v sodelovanju s Fakulteto za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani in Geodetskim inštitutom Slovenije izdelala sistemsko rešitev za izboljšanje položajne natančnosti katastrskih načrtov na večjih območjih, ki temelji na uporabi podatkov geodetskih meritev v preteklosti, dodatni določitvi in izmeri točk na terenu ter določitvi veznih točk na podlagi podatkov podob analitičnega snemanja (podatki LIDAR) in digitalnega ortofota. Ta metoda ni posegala v lastninske pravice lastnikov in je bila izvedbeno relativno hitra. Pri tem se niso odmerjali objekti, ki še niso bili evidentirani v zemljiškem katastru (na primer stavbe in nove ali rekonstruirane ceste). Evidentiranje takih sprememb in tudi dokončne določitve meje parcel, ki se urejajo v postopkih ureditve meje, je mogoče vključiti le na podlagi zahteve in s sodelovanjem lastnikov zemljišč, ki so predmet postopkov (Geodetska uprava Republike Slovenije, 2018). Cilj projekta lokacijske izboljšave zemljiškokatastrskega prikaza, ki ga je vodila Geodetska uprava Republike Slovenije, je bil izboljšati položajno natančnost prikaza parcel na območju države, lokacijska izboljšava parcel pod državnimi cestami pa je bila del projekta inicialnega zajema dejanske rabe na območju državnih cest. Izboljšani podatki položaja lomnih točk zemljiških parcel in zemljišč pod državnimi cestami so bili evidentirani v zemljiškem katastru s koordinatami zemljiškokatastrskih točk v državnem koordinatnem sistemu D96 (E, N). Dodani so bili obstoječim zemljiškokatastrskimi točkam s koordinatami E, N v posebnem topološko pravilnem geoprostorskem sloju, zemljiškokatastrskem načrtu. Ker je postal geoprostorski podatkovni sloj zemljiškokatastrskega načrta po končanem projektu zvezen, je lahko v postopkih učinkovitega upravljanja prostora zamenjal tedanji zemljiškokatastrski prikaz ter tako zagotavljal kakovostnejšo podporo odločitvam in upravljanju prostora (Rotar, 2019). Z lokacijsko izboljšavo parcel pod državnimi cestami se sloj zemljiškokatastrskega prikaza ni spremenil, zemljiškokatastrski načrt pa je bil dopoljen z izboljšanimi podatki. Z lokacijsko izboljšavo so se lahko spremenili podatki o vrsti in deležu dejanske rabe na parceli, vrednost bonitetnih točk zemljišč, vrednost nepremičnine in katastrskega dohodka na parceli (SL-King d. o. o., 2019).

Lokacijska izboljšava podatkov zemljiškega katastra pod državnimi cestami se ni izvajala na dveh območjih od enajstih, ker sta imeli ti ustrezne lokacijske podatke na podlagi izvornih terenskih meritev. To sta bili območje Prekmurja, ki je bilo tudi prvo območje evidentiranja dejanske rabe, in območje dela Dolenjske. Lokacijska izboljšava zemljiškega katastra pod državnimi cestami je izvedbeno večinoma sledila poteku izboljšave celotnega območja stavbnih zemljišč v državi, vendar je na določenih območjih zaradi potreb evidentiranja dejanske rabe prišlo do sprememb. Kljub končanemu projektu lokacijske izboljšave na območju državnih cest v letu 2019 še vedno os-

Preglednica 1: Statistični podatki dejanske rabe državnih cest brez avtocest in hitrih cest za celotno državo v avgustu 2022

Podatek	Vrednost
število poligonov	19.414
število zemljiškokatastrskih točk	652.068
dolžina državnih cest (glavne, regionalne, turistične) (km)	6.153

Vir: Lastno delo na podlagi geoprostorskih podatkov Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo (2022)

tajajo nekatere naloge na področju urejanja in izboljšave kakovosti lokacijskih podatkov zemljiškega katastra pod državnimi cestami. Na nekaterih območjih, kjer je bil na voljo omejen nabor vhodnih podatkov, je uporabljena metoda dela omogočala, da se je ob naknadni pridobitvi podatkov, na primer ob izvedenih meritvah na terenu, lahko izvedla ponovna lokacijska izboljšava, s katero se je izboljšala pravilnost geoprostorskih podatkov (Geodetska uprava Republike Slovenije, 2018).

3.3 Izvedba inicialnega zajema dejanske rabe na državnih cestah

Izvedba inicialnega evidentiranja dejanske rabe državnih cest se je tako kot lokacijska izboljšava podatkov zemljiškega katastra začela v začetku leta 2019. Vključevala je sočasno izvedbo dela lokacijske izboljšave podatkov zemljiškega katastra na parcelah pod državnimi cestami in tudi izvedbo evidentiranja dejanske rabe državnih cest. Inicialno evidentiranje dejanske rabe državnih cest se je končalo v sredini leta 2020. Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo in DARS sta končne podatke evidentirane dejanske rabe državnih cest, ki jih je pripravil izvajalec, poslala tudi Geodetski upravi Republike Slovenije.

4 Rezultati zajema dejanske rabe prometne infrastrukture

Rezultati zajema dejanske rabe državnih cest so predstavljeni za podatke vseh državnih cest, podrobneje pa so členjeni rezultati inicialnega zajema dejanske rabe glavnih, regionalnih in turističnih cest. Rezultati zajema za državne ceste, prikazani v članku, predstavljajo stanje zajetih podatkov v avgustu 2022, ko so bili podatki zajeti na celotnem območju države in so bili opravljeni popravki ter je bilo stanje zajema dokončno usklajeno za vnos v matične evidence na Direkciji Republike Slovenije za infrastrukturo in Geodetski upravi Republike Slovenije.

4.1 Rezultati zajema dejanske rabe državnih cest za glavne, regionalne in turistične ceste

Prikazani so rezultati zajema evidentirane dejanske rabe na vseh državnih cestah, ki vključujejo glavne, regionalne in

turistične ceste, vendar ne vsebujejo avtocest in hitrih cest. Omrežje državnih cest je enakomerno porazdeljeno po celotnem območju Slovenije. V preglednici 1 je prikazana statistična obdelava celotnega geoprostorskega sloja državnih cest brez avtocest in hitrih cest. V okviru lastne raziskave smo izvedli štetje enot in merjenje dolžine cestnega omrežja.

4.1.1 Rezultati statistične primerjave podatkov dejanske rabe na državnih glavnih, regionalnih in turističnih cestah

Navedene so statistične primerjave rezultatov dejanske rabe državnih cest za glavne, regionalne in turistične ceste z razmerji med posameznimi atributnimi vrednostmi in pojasnjena razmerja delitve podatkov glede na določila podatkovnega modela za evidentiranje dejanske rabe prometne infrastrukture. Predstavljeni so številski in odstotkovni rezultati posameznih atributov, pri čemer so deleži atributov vezani na skupno število 21.479 poligonov.

Preglednica 2 predstavlja delitev dejanske rabe glede na vrsto – določa razvrstitev med splošno območje državne ceste in območje objektov. Primerjava po vrsti dejanske rabe v splošnem pove, da je na območju državnih cest brez avtocest in hitrih cest več kot 10 % območij, ki predstavljajo objekte. To je posledica razgibanega terena v Sloveniji, ki zahteva gradnjo mostov, predorov in viaduktov za premoščanje rek, dolin in hribov. Skoraj 90 % pa predstavlja običajna cestna infrastruktura na državnih cestah, torej ceste, cestne brežine, hodniki za pešce in podobno.

Primerjava po vrsti površine dejanske rabe glede na podatkovni model (preglednica 3) pričakovano prikazuje največji delež cestnega sveta, ki vsebuje večino območja cest in predstavlja več kot 86 % vseh. Več kot 10 % je objektov. Dobra 2 % zajemajo druge površine za potek prometa, to so bencinske črpalke in počivališča ob cestah, zadrževalniki vode in podobno. Odstotkovno malo je razširitev cestnega sveta, to so avtobusne postaje, trgi in podobno, kjer je cestni svet vsaj dvakratno razširjen, in križanj z železnico, ki jih je 0,5 %.

V preglednici 4 je prikazana primerjava načina določitve evidentiranja dejanske rabe glede na vhodne podatke. Način določitve dejanske rabe je izvajalec dvotretjinsko izvedel na

Preglednica 2: Rezultati dejanske rabe državnih cest po vrsti dejanske rabe

Vrsta dejanske rabe	Število poligonov po vrsti dejanske rabe	Odstotni delež
državna cestna infrastruktura	19.052	89
območje objekta na državni cestni infrastrukturi	2.427	11
skupaj	21.479	100

Vir: Lastno delo na podlagi geoprostorskih podatkov Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo (2022)

Preglednica 3: Rezultati dejanske rabe državnih cest po vrsti površine

Vrsta površine	Število poligonov po vrsti površine	Odstotni delež
cestni svet	18.507	86,2
cestni svet nivojskega križanja z železnicami	97	0,5
razširitev cestnega sveta	29	0,1
druge površine, potrebne za potek cestnega prometa	507	2,3
cestni svet objekta	2.339	10,9
skupaj	21.479	100

Vir: Lastno delo na podlagi geoprostorskih podatkov Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo (2022)

Preglednica 4: Rezultati dejanske rabe državnih cest po načinu določitve dejanske rabe

Način določitve dejanske rabe	Število poligonov glede na način določitve	Odstotni delež
geodetska izmera na terenu	0	
posnetek stanja po končani gradnji	0	
interpretacija na podlagi podatkov zemljiškega katastra in tehničnih elementov infrastrukture, ki se določijo na podlagi geolociranega videoposnetka, LIDAR-ja in ortofota	7.085	33
interpretacija na podlagi podatkov zemljiškega katastra in tehničnih elementov infrastrukture, ki se določijo na podlagi LIDAR-ja in ortofota	14.394	67
interpretacija na podlagi podatkov zemljiškega katastra in tehničnih elementov infrastrukture, ki se določijo na podlagi ortofota	0	
drugo	0	
skupaj	21.479	100

Vir: Lastno delo na podlagi geoprostorskih podatkov Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo (2022)

Preglednica 5: Rezultati natančnosti določitve dejanske rabe državnih cest

Natančnost določitve dejanske rabe	Število poligonov glede na natančnost določitve meje	Odstotni delež
natančnost določitve položajnih koordinat do 4 cm	1.825	8,4
natančnost določitve položajnih koordinat od 4 cm do 12 cm	0	
natančnost določitve položajnih koordinat od 12 cm do 30 cm	4.284	19,9
natančnost določitve položajnih koordinat od 30 cm do 50 cm	1	0,1
natančnost določitve položajnih koordinat od 50 cm do 1 m	2.893	13,5
natančnost določitve položajnih koordinat od 1 m do 2 m	12.476	58,1
skupaj	21.479	100

Vir: Lastno delo na podlagi geoprostorskih podatkov Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo (2022)

Preglednica 6: Rezultati usklajenosti dejanske rabe državnih cest s katastrom nepremičnin

Usklajenosti dejanske rabe državnih cest s katastrom nepremičnin	Število poligonov glede na usklajenost s katastrom nepremičnin	Odstotni delež
dejanska raba je v celoti pripeta na zemljiškokatastrske točke (kataster nepremičnin ponazarja dejansko stanje v naravi)	18.535	86,3
dejanska raba je deloma pripeta na zemljiškokatastrske točke (kataster nepremičnin deloma ponazarja dejansko stanje v naravi)	2.785	13,0
dejanska raba ni pripeta na zemljiškokatastrske točke (kataster nepremičnin ne ponazarja dejanskega stanja v naravi)	159	0,7
skupaj	21.479	100

Vir: Lastno delo na podlagi geoprostorskih podatkov Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo (2022)

podlagi podatkov katastra nepremičnin, digitalnega ortofota in digitalnega modela višin (LIDAR podatki), pri tretjini pa so bili dodatno uporabljeni tudi sferični posnetki snemanj ceste.

V preglednici 5 je prikazana primerjava natančnosti določitve meje območja dejanske rabe glede na vhodne podatke. Natančnost določitve meje poligona dejanske rabe pomeni kakovost podatkov katastra nepremičnin za evidentiranje dejanske rabe prometne infrastrukture. Vrednosti so bile določene na podlagi informacije o rangu parcelnih mej, ki se je navezoval na položajno natančnost zemljiškokatastrskih točk na terenu. Zaradi razmeroma velikega deleža območja, na katerem je položaj meje parcele katastra nepremičnin slabše odmerjen, so podatki ranga parcelnih mej višji in ima največji delež natančnost nad 1 metrom (58,1 %). Dobrih 13 % poligonov ima položajno natančnost med 50 centimetri in 1 metrom, skoraj 20 % ima natančnost določitve med 12 in 30 centimetri, medtem ko ima samo en poligon natančnost med 30 in 50 centimetri. V najvišji rang natančnosti določitve meje je bilo uvrščenih 8,4 % poligonov. Natančnost teh izražajo v celoti terensko umerjene zemljiškokatastrske točke, na katere so »pripeti« poligoni dejanske rabe.

V preglednici 6 je prikazana primerjava usklajenosti dejanske rabe državnih cest s katastrom nepremičnin. Rezultati usklajenosti poligonov dejanske rabe državnih cest glede na podatke katastra nepremičnin obravnavajo, koliko so poligoni dejanske rabe »pripeti« na zemljiškokatastrske točke. To pomeni, da je so poligoni dejanske rabe najbolj usklajeni s podatki katastra nepremičnin. Rezultati so relativno dobri, saj je več kot 86 % poligonov dejanske rabe državnih cest brez avtocest in hitrih cest v celoti pripeto na položaje zemljiškokatastrskih točk. Preostala dejanska raba državnih cest je bila zajeta s kombinacijo drugih podatkovnih virov, pri čemer je večina preostanka (13 %) tudi delno pripeta na podatke katastra nepremičnin. Najnižja usklajenost, ki jo ponazarja dejanska raba, zajeta po topografskih značilnostih, se pojavlja v zelo majhnem obsegu, pod 1 %, kar je v teh okoliščinah sprejemljivo.

4.1. Rezultati zajema dejanske rabe avtocest in hitrih cest

Zajem dejanske rabe državnih cest na območju avtocest in hitrih cest se je izvajal sočasno z zajemom dejanske rabe državnih cest, glavnih, regionalnih in turističnih. Zajem je zaradi različnega upravljavca potekal v ločenih projektih. V Sloveniji je upravljavec avtocest in hitrih cest DARS. Lastna statistična raziskava podatkov dejanske rabe avtocest in hitrih cest za celotno državo je zbrana v preglednici 7. Izvedli smo štetje poligonov dejanske rabe in zemljiškokatastrskih točk. Izmerili smo dolžino avtocest in hitrih cest po digitalni osi glede na območja, na katerih je bila zajeta dejanska raba.

Zajem dejanske rabe avtocest in hitrih cest je bil v primerjavi z zajemom dejanske rabe drugih državnih cest preprostejši, ker so oba projekta izvajali isti izvajalci. Razlog je bila večja urejenost in aktualnost katastrskih podatkov pod avtocestami in hitrimi cestami, saj je bila infrastruktura večinoma novejša in bolj sistematično urejena glede izvajanja prostorskih aktov. Neusklajenost se je pojavila le na območju avtoceste A5 na kraku do Gruškova, kjer so prostorske evidence vsebovale staro stanje, avtocesta pa se je že uporabljala.

Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo je kot upravljavec matične evidence dejanske rabe po izvedbi inicialnega zajema državnih cest (glavnih, regionalnih, turističnih) začela projekt vzdrževanja dejanske rabe državnih cest. Enkrat letno se izvede posodobitev dejanske rabe celotnega omrežja, v primeru večjih sprememb pa se lahko spremembe izvajajo tudi večkrat letno. Spremembe dejanske rabe državnih cest, ki jih evidentira izvajalec, se v skladu z izmenjevalnim formatom pošljejo Direkciji Republike Slovenije za infrastrukturo, in sicer podobno kot inicialni podatki. Elaborati sprememb vsebujejo novo stanje, pošljejo se skupaj z opisnimi podatki, ki sledijo podatkovnemu modelu evidentiranja. Ko Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo pregleda morebitne popravke izvajalca in po prevzemu končnega elaborata in poročila, se

Preglednica 7: Statistični podatki dejanske rabe na avtocestah in hitrih cestah

Podatek	Vrednost
število poligonov dejanske rabe	2.065
število zemljiškokatastrskih točk	72.533
dolžina avtocest in hitrih cest, kjer je zajeta dejanska raba (km)	616

Vir: Lastno delo na podlagi podatkov Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo in Geodetske uprave Republike Slovenije (2022)

podatki dejanske rabe na Direkciji Republike Slovenije za infrastrukturo osvežijo, pošljejo pa se tudi Geodetski upravi Republike Slovenije.

4.1.3. Rezultati analize razhajanj med uradnimi prostorskimi evidencami in dejanskim stanjem državnih cest s predlogi sprememb

V procesu evidentiranja dejanske rabe državnih cest, glavnih, regionalnih in turističnih cest ter tudi avtocest in hitrih cest so izvajalci zaznali območja, na katerih digitalna os državnih cest, evidentiranih v zbirnem katastru GJI, ki je predstavljala osnovni potek ceste v naravi, ni bila usklajena z dejanskim stanjem v naravi. To so ugotovili na podlagi podatkov digitalnega ortofota, podatkov katastra nepremičnin, sferičnih snemanj cest ali digitalnega modela višin. Zaznana so bila tudi območja novogradenj in sprememb poteka cest, ki se niso izražala v prostorskih evidencah, ob tem, da je promet že potekal po novih ali spremenjenih poteh. Te razlike so oteževale evidentiranje dejanske rabe državnih cest. Da bi predstavili problematiko položajnega neujemanja pri evidentiranju dejanske rabe državnih cest, smo v okviru lastne raziskave pripravili analizo razhajanj med uradnimi prostorskimi evidencami in dejanskim stanjem v naravi. Analiza je vsebovala položajno primerjavo osi državnih cest iz zbirnega katastra GJI s preostalimi, pri zajemu dejanske rabe vedno uporabljenimi vhodnimi podatki, kot so podatki katastra nepremičnin in digitalni ortofoto. Dodatno smo v lastni analizi uporabili digitalno os državnih cest, ki se vodi v projektu DARS in vsebuje aktualnejše stanje državnega cestnega omrežja kot zbirni kataster GJI, saj se posodablja večkrat letno zaradi spremljanja prometnih tokov, nesreč, zapor in podobnega. Namenjena je predvsem Nacionalnemu centru za upravljanje prometa (v nadaljevanju: NCUP), ki skrbi za nadzor dogodkov na državnem cestnem omrežju. Geoprostorska sloja digitalne osi NCUP in zbirnega katastra GJI sta bila deljena glede na atribut šifre odseka ceste. Tako je bilo pridobljenih 850 enovitih vrednosti, odsekov državnih cest, ki so bili podlaga za analitično primerjavo. S položajno analizo v geoinformacijskem programu smo ugotovili odstopanje pri 11 odsekih državnih cest od skupno 850 odsekov, ki se v času zajema evidentiranja dejanske rabe državnih cest niso položajno ujemale. Teh 11 odsekov predstavlja 1,3 % vseh državnih cest, torej avtocest, hitrih cest, glavnih, regionalnih in turističnih cest. S položajno analizo smo preverili prekrivanje digitalne

osi geoprostorskih slojev iz zbirnega katastra GJI in digitalne osi NCUP na določeni največji razliki 3 metrov med osema.

Raziskali smo tudi lokacije večjih izvedbenih del na državnih cestah v času izvajanja projekta inicialnega zajema dejanske rabe državnih cest. Lokacije smo preverili s potekom digitalne osi državnih cest iz geoprostorskega sloja zbirnega katastra GJI in ugotovili, da os na teh lokacijah ni sledila dejanskemu stanju, ki je bilo vzpostavljeno po končanih gradbenih delih oziroma je razvidno iz tehnične dokumentacije izvedbe. V analizi smo pri preverjanju ujemanj osi državnih cest iz zbirnega katastra GJI z osjo državnih cest geoprostorskega sloja Nacionalnega centra za upravljanje prometa in tudi pri preverjanju osi državne ceste z dejanskim stanjem iz projektne dokumentacije vedno preverili še stanje podatkov katastra nepremičnin in digitalnega ortofota.

Analiza je pokazala, da so glavna razhajanja predvsem novi odseki državnih cest in nova krožišča na državnih cestah. Navodila za evidentiranje dejanske rabe javnih cest v metodologiji določajo, da je treba za evidentiranje uporabiti primarne vire, med katere spadajo podatki zbirnega katastra GJI in podatki zemljiškega katastra (Ministrstvo za infrastrukturo, 2019). Izvedba inicialnega zajema evidentiranja dejanske rabe državnih cest je pri razhajanjih med prostorskimi evidencami in dejanskim stanjem sledila navodilom. Pri tem se je odprlo več vprašanj mogočih prilagoditev postopka, da bi hitreje in učinkoviteje zajemali realno in aktualno stanje prometne infrastrukture, kot je obstajalo na terenu. V analizi ugotovljeni zamik gradbenih del na prometni infrastrukturi v primerjavi s posodobitvijo prostorskih evidenc na aktualno stanje izvira iz postopka, opredeljenega v Zakonu o cestah (Ur. l. RS, št. 109/10, 48/12, 36/14 – odl. US, 46/15, 10/18, 123/21 – ZPrCP-F in 132/22 – ZCes-2), ki omogoča izdajo dovoljenja za začasno uporabo državne ceste. To dovoljenje omogoča uporabo infrastrukture, vendar se nepremičninske evidence posodobijo šele ob pridobitvi polnega uporabnega dovoljenja. To določa Gradbeni zakon (Ur. l. RS, št. 199/21 in 105/22 – ZZNŠPP), ki zahteva sosledje izvedbe postopka načrtovanja sprememb na prometni infrastrukturi oziroma projekta zasnove del, izvedbeno projektiranje, gradbeno dovoljenje, gradbena dela, popis izvedenih del, tehnični pregled, elaborat posodobitve prostorskih podatkov in končno potrditev novih podatkov infrastrukture v Uradnem listu Republike Slovenije

ob pridobitvi uporabnega dovoljenja na lokaciji sprememb ali novogradenj. Uporabno dovoljenje je zadnji pravnoformalni korak k potrditvi celovitosti gradnje v stavbnem graditeljstvu in tudi infrastrukturi. Menimo, da je za evidentiranje dejanske rabe državnih cest najbolj kritična faza po končanih gradbenih delih. Vpis spremenjenih podatkov v nepremičninske evidence je časovno oddaljen od izvedbe sprememb na terenu, posledica pa so neuskaljena stanja, kot je prikazano v analizi.

V okviru raziskave smo pripravili nekaj predlogov, ki bi lahko skrajšali postopek evidentiranja dejanske rabe prometne infrastrukture. Predlagamo, da se na mestih novogradenj in sprememb položaja ceste, ki spremeni potek digitalne osi ceste, upošteva novi potek digitalne osi ceste, pri čemer se dejanska raba evidentira glede na georientirane načrte projektne dokumentacije. Če dejansko stanje odstopa od projektiranega stanja, kar se zgodi izjemoma, se pozneje še enkrat evidentira dejanska raba v procesu rednega vzdrževanja evidence dejanske rabe državnih cest. Za evidentiranje sprememb v postopku vzdrževanja bodo na voljo posodobljeni primarni viri, podatki katastra nepremičnin kot rezultat izmere na terenu. Predlagamo tudi, da se na mestih novogradenj in sprememb položaja ceste, ko se spremeni potek digitalne osi ceste, izvede dodaten začasen zajem dejanske rabe. Za začasno stanje evidentirane dejanske rabe se v podatkovnem modelu dodajo opisni podatki. Če bi bili pri začetnem evidentiranju dejanske rabe državnih cest vhodni podatki za evidentiranje dejanske rabe posodobljeni na aktualno stanje, bi se v procesu rednega vzdrževanja evidentiralo zadnje stanje. Tak postopek bi omogočal aktualnejše evidence dejanske rabe. Prav tako predlagamo, naj se na mestih novogradenj in sprememb položaja ceste, ko se spremeni potek digitalne osi ceste, izvede neposreden hitri postopek sprememb vhodnih podatkov za evidentiranje dejanske rabe. Izdelali bi se elaborati sprememb katastra nepremičnin in zbirnega katastra GJI, ki bi omogočali hitro spremembo nepremičninskih evidenc. To bi omogočilo tudi naknadno evidentiranje dejanske rabe na podlagi posodobljenih virov.

Da bi predloge po širši razpravi in strokovni presoji udeležili v praksi, bi bilo predvidoma treba delno dopolniti pravne in tehnične podlage, kot so Zakon o katastru nepremičnin, Zakon o cestah, Gradbeni zakon, Zakon o evidentiranju dejanske rabe javne cestne in javne železniške infrastrukture, Metodologija za evidentiranje dejanske rabe javne cestne infrastrukture ter Izmenjevalni format in podatkovni model za evidentiranje dejanske rabe. Ključni cilj, ki smo mu sledili pri analizi in predlogih, je bil, da bi evidentirano stanje dejanske rabe državnih cest kar najbolj ustrezalo stanju na terenu. Že zdaj podatkovni model javne cestne in javne železniške infrastrukture v načinu določitve predvideva možnost vpisa atributnih vrednosti za določanje dejanske rabe z geodetsko izmero na

terenu ali s posnetkom stanja po končani gradnji (Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo, 2019). Termin oziroma pojem »dejanska raba« izkazuje, da gre za podatke dejanskega stanja v naravi. Potrebna bi bila strokovna presoja, ali je mogoča pospešitev postopkov za pridobitev uporabnega dovoljenja, ki trenutno omogoča vpis novih podatkov državnih cest v nepremičninske evidence. Smiselno bi bilo oblikovati delovno skupino v okviru Ministrstva za infrastrukturo in Ministrstva za okolje in prostor, ob sodelovanju Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo, ki bi proučila možnosti in predlagala načrt za izboljšanje posodabljanja nepremičninskih in prostorskih evidenc za cestno infrastrukturo.

5 Sklep

Državna cestna infrastruktura potrebuje urejen prostorski sistem, ki opredeljuje njen namen in vlogo zagotavljanja transportnih poti za človeka in potrebne dobrine. Z začetkom evidentiranja dejanske rabe državnih cest je bil storjen korak k večji celovitosti prostorskih evidenc in razširjenemu naboru dejanske rabe poleg obstoječih za kmetijska in gozdna zemljišča ter vodna območja.

V članku se s prvo hipotezo postavlja vprašanje evidentiranja dejanske rabe državnih cest v povezavi z deležem zemljiškokatastrskega načrta parcel pod državnimi cestami. Geoprostorski prikazi zemljiškega katastra, danes katastra nepremičnin, so se pred sprejetjem Zakona o katastru nepremičnin leta 2021 delili na zemljiškokatastrski prikaz in zemljiškokatastrski načrt. Določal ju je Zakon o evidentiranju nepremičnin. Zemljiškokatastrski načrt ponazarja natančno definicijo položaja parcel, medtem ko je zemljiškokatastrski prikaz samo osnovna informacija o lokaciji in poteku mej parcele. Pred izvedbo inicialnega evidentiranja dejanske rabe državnih cest je bilo treba urediti lokacijske podatke zemljiškega katastra na območju državnih cest. To je izvedla Geodetska uprava Republike Slovenije s tehniko lokacijske izboljšave podatkov zemljiškega katastra, ki je parcelam s slabšo lokacijsko natančnostjo z definiranim postopkom izboljšala lokacijsko natančnost, ki je bila primerljiva z zemljiškokatastrskim načrtom. Pri tem se niso spremenile lastniške in stvarnopravne pravice na parcelah. Zakon o katastru nepremičnin (Ur. l. RS, št. 54/21) ukinja delitev na zemljiškokatastrski načrt in zemljiškokatastrski prikaz. Zadnji je v zakonu ostal le kot začasno stanje informativnega izkaza do končne vzpostavitve evidence stavbnih zemljišč. Ker so bile parcele pod državnimi cestami natančno izmerjene na terenu (Prekmurje, deloma Dolenjska) oziroma lokacijsko izboljšane, je analiza pokazala, da lokacijsko natančnejše parcele poleg višje kakovosti podatkov zemljiškega katastra omogočajo tudi učinkovitejše in hitrejšo določanje dejanske rabe državnih cest.

Če lokacijska izboljšava podatkov zemljiškega katastra ne bi bila narejena, bi bili rezultati natančnosti inicialnega zajema dejanske rabe državnih cest bistveno slabši.

V okviru hipoteze 1 smo ugotavljali kakovost zajema dejanske rabe državnih cest, ki naj bi bila odvisna od razpoložljivosti zemljiškokatastrskih načrtov evidence zemljiškega katastra. Glavni vir za zajem dejanske rabe državnih cest je bil kataster nepremičnin oziroma zemljiški kataster, ki je bil opredeljen kot primarni vir. Ugotovili smo, da je za evidentiranje dejanske rabe državnih cest in druge prometne infrastrukture pomembna razpoložljivost čim bolj lokacijsko pravih podatkov zemljiškega katastra. Potrdili smo, da je, če so bile parcele pod državnimi cestami evidentirane v zemljiškokatastrskem načrtu, evidentiranje dejanske rabe državnih cest potekalo hitreje. Večinoma so se lahko poligoni dejanske rabe zajemali po parcelnih mejah in s tem beležili visoko natančnost določitve dejanske rabe. Z lokacijsko izboljšavo podatkov zemljiškega katastra so se podatki zemljiškokatastrskega prikaza izboljšali toliko, da je evidentiranje dejanske rabe na parcelah v zemljiškokatastrskem načrtu potekalo podobno hitro kot pri parcelah v izvornem zemljiškokatastrskem načrtu, razlika je bila v določitvi opisnih vrednosti dejanske rabe, saj je bilo treba zabeležiti nižjo stopnjo položajne natančnosti. Podatki lokacij parcel pod državnimi cestami so bili na ustrezno visoki ravni, saj se je dejanska raba večinoma lahko vezala na podatke primarnih virov, kot so podatki zemljiškega katastra. Hipotezo 1 lahko potrdimo, saj je z lokacijsko izboljšavo zemljiškega katastra Geodetska uprava Republike Slovenije dosegla dvig položajne kakovosti vseh podatkov katastra nepremičnin pod državnimi cestami, na katerih se je evidentirala dejanska raba državnih cest. To se potrjuje v statističnih rezultatih opisnih podatkov dejanske rabe državnih cest, ki se pretežno ujemajo s stanjem položajnih podatkov katastra nepremičnin.

Med izvedbo evidentiranja dejanske rabe na območju državnih cest za glavne, regionalne in turistične ceste je izvajalec ugotovil težave evidentiranja na cestah, ki so bile predane v uporabo in izvajanje prometa, vendar uradno še niso bile zabeležene v nepremičninskih evidencah, natančneje v zbirnem katastru GJI in katastru nepremičnin. Izvajalec je dejansko rabo na teh območjih zajel po določilih Metodologije za evidentiranje javne cestne infrastrukture, ki določa, da mora biti dejanska raba evidentirana na podlagi najnovejših podatkovnih virov, kot sta kataster nepremičnin in zbirni kataster GJI. V okviru raziskave smo pripravili analizo, da bi ugotovili mesta lokacijskega neujemanja dejanske rabe državnih cest v primerjavi z dejanskim stanjem v naravi. Ugotovili smo, da so bile razlog za razhajanje zahteve o vložitvi zahtev za posodobitev prostorskih evidenc in vpisu sprememb na državni infrastrukturi v Uradni list Republike Slovenije po pridobitvi uporabnega dovoljenja. Postopki

do vpisa sprememb državnih cest v kataster nepremičnin in zbirni kataster GJI v povprečju trajajo daljše časovno obdobje, zato zajeta dejanska raba ne izkazuje dejanskega stanja na terenu. Dejanska raba cestne infrastrukture je bila na teh območjih evidentirana na podlagi podatkov nepremičninskih evidenc in ne na podlagi stanja na terenu.

V okviru hipoteze 2 smo raziskovali neusklajenosti dejanskega stanja državne cestne infrastrukture v naravi in stanja evidentirane gospodarske javne infrastrukture v državni evidenci zbirnega katastra GJI za področje državnih cest. Za primerjavo neujemanja smo uporabili geoprostorski sloj digitalne osi NCUP, ki se uporablja za spremljanje prometa na državnih cestah, za obveščanje o nesrečah, zastojih in gradbenih delih. Geoprostorski sloj vsebuje digitalno os državnih cest in se posodablja večkrat letno, kar smo upoštevali kot evidenco aktualnega stanja za primerjavo podatkov z digitalno osjo državnih cest v zbirnem katastru GJI. V informacijskem okolju smo izvedli lokacijsko analizo ujemanja položaja digitalne osi glede na opredeljeno največjo razliko med njima. Ugotovljeno število lokacijskih neujemanj smo povezali z opisnimi podatki geoprostorskega sloja zbirnega katastra GJI, pri čemer smo uporabili atribut s podatkom šifre odseka državne ceste, ki je predstavljal enovito lokacijo neujemanja. Poleg tega smo za obdobje evidentiranja dejanske rabe državnih cest v letih 2019 in 2020 preverili nabor večjih gradbenih del na državnem cestnem omrežju in pridobili projektno dokumentacijo. Projektna dokumentacija je ob primarnih virih digitalnih ortofoto načrtov in digitalnega modela višin bila dodaten vir potrjevanja lokacijskega neujemanja. Število lokacijskih neujemanj dejanskega stanja državnih cest, ki sta ga izkazovali digitalna os geoprostorskega sloja NCUP in digitalna os državnih cest v zbirnem katastru GJI, je v primerjavi s celotno evidenco odsekov državnih cest zelo majhno. Med 850 odseki na državnih cestah je bilo samo 11 odsekov takih, na katerih dejansko stanje ni bilo ustrezno zabeleženo v evidenci zbirnega katastra GJI, s tem pa tudi v katastru nepremičnin. Izračunano odstopanje kaže, da je bilo le 1,3 % osi državnih cest v zbirnem katastru GJI neusklajenih z dejanskim stanjem v naravi. V praksi je odstotek lahko nekoliko višji, saj realno in aktualno stanje prostorskih evidenc, ki bi se osveževala dnevno, ne obstajata in tudi v prihodnosti nista predvidena.

Hipoteza 2, ki predvideva, da obstaja 10 % položajnih razhajanj med prostorskimi evidencami, natančneje zbirnim katastrom GJI, in dejanskim stanjem v naravi, je ovržena. Ugotovljeno je bilo samo 1,3 % lokacijskega neujemanja.

.....
Vid Eržen

Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Katedra za pravo in management nepremičnin, Ljubljana
E-pošta: vid_erzen@t-2.net

Doc. dr. Božena Lipej
Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Katedra za pravo in management nepremičnin, Ljubljana
E-pošta: bozena.lipej@gmail.com

Zakon o cestah. Uradni list Republike Slovenije, št. 109/10, 48/12, 36/14 – odl. US, 46/15, 10/18, 123/21 – ZPrCP-F in 132/22 – ZCes-2. Ljubljana.

Zakon o katastru nepremičnin. Uradni list Republike Slovenije, št. 54/21. Ljubljana.

Opombe

[1] Članek je bil prvotno predstavljen na konferenci CIRRE (Conference of Interdisciplinare Research on Real Estate) v Ankari v Turčiji oktobra 2022.

Viri in literatura

Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo (2019): *Izmenjevalni format in podatkovni model za posredovanje podatkov v evidenco dejanske rabe zemljišč javne cestne in javne železniške infrastrukture.* Ljubljana.

Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo (2022): *Matična evidenca dejanske rabe zemljišč javne cestne in javne železniške infrastrukture.* Dostopno na: <https://draba.dr.si> (sneto 31. 8. 2022).

Geodetska uprava Republike Slovenije (2018): *Izboljšava lokacijskih podatkov zemljiškega katastra.* Dostopno na: <https://www.projekt.e-prostor.gov.si/projekti/zajem-in-izboljsava-podatkov/lokacijska-izboljsava-graficnega-dela-zemljiškega-katastra> (sneto 23. 9. 2022).

Gradbeni zakon. Uradni list Republike Slovenije, št. 199/21 in 105/22 – ZZNŠPP. Ljubljana.

Konjar, M. (2019): *Stanje in težnje razvoja rabe prostora v Sloveniji in primerjava z evropskimi državami.* Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.

Lipej, B. (2005): Projekt posodobitve evidentiranja nepremičnin – pregled opravljenega dela 2000–2005. *Geodetski vestnik*, 49(2), str. 272–278.

Lisec, A. (2014): Avstrijski zemljiški kataster: od prvih začetkov do sodobnega zemljiškega informacijskega sistema. *Geodetski vestnik*, 58(3), str. 482–516.

Ministrstvo za infrastrukturo (2019): *Metodologija za evidentiranje dejanske rabe javne cestne infrastrukture.* Ljubljana.

Mivšek, E., Kete, P., in Globokar, T. (2012): Dejanska raba vodnih zemljišč in zemljiški kataster. *Geodetski vestnik*, 56(4), str. 663–673.

Pravilnik o evidentiranju dejanske rabe zemljišč javne cestne in javne železniške infrastrukture. Uradni list Republike Slovenije, št. 3/19. Ljubljana.

Rotar, M. (2019): Lokacijska izboljšava zemljiškokatastrskega prikaza. *Geodetski vestnik*, 63(4), str. 554–567.

SL-King d.o.o. (2019): *Izboljšave zemljiškega katastra in seznam parcel za območje posega.* Dostopno na: <https://www.kingprostor.si/blog/izboljsave-zemljiškega-katastra-in-seznam-parcel> (sneto 23. 9. 2022).

Uredba o dejanskih rabah zemljišč. Uradni list Republike Slovenije, št. 43/18, 35/19, 54/21 – ZKN in 173/21. Ljubljana.

Uredba o kategorizaciji državnih cest. Uradni list Republike Slovenije, št. 102/12, 35/15, 38/15, 78/15, 21/16, 52/16, 64/16, 41/17, 63/17, 78/19. Ljubljana.

Zakon o evidentiranju dejanske rabe zemljišč javne cestne in javne železniške infrastrukture. Uradni list Republike Slovenije, št. 13/18. Ljubljana.

Zakon o evidentiranju nepremičnin. Uradni list Republike Slovenije, št. št. 47/06, 65/07 – odl. US, 79/12 – odl. US, 61/17 – ZAID, 7/18, 33/19 in 54/21 – ZKN. Ljubljana.

Anja SETNIČAR
Valentina SCHMITZER

Deževni vrt kot sonaravni pristop k upravljanju padavinske vode v mestih

V urbanih območjih, ki jih zaznamuje visoka stopnja neprepustnih površin in odsotnost vegetacije, se pojavi urbani vodni krog, ki negativno vpliva na kakovost okolja in življenja v mestih. Sonaravni pristopi k upravljanju padavinske vode se poskušajo približati poteku naravnega vodnega kroga in tako omiliti vplive urbanega. Med take pristope spadajo tudi deževni vrtovi, ki so prepoznani kot funkcijsko najbolj pestri. Zaradi širokega rastlinskega nabora in raznolikih po-

javnih oblik lahko deževni vrtovi služijo tudi kot prostori za igro in izobraževanje, biotsko pestre oaze ali kot nove vizualno privlačne zelene površine (javne ali zasebne).

Ključne besede: deževni vrt, padavinska veriga, sonaravni pristopi, urbani vodni krog, vegetacija

1 Uvod

Voda je dragocena naravna dobrina, ključna za ohranjanje okolja in življenja v njem. Pokriva približno 71 % površine Zemlje. Od celotne količine je okoli 97 % slane in le okoli 3 % sladke vode. Toda tudi večina sladke vode je človeku nedostopna, saj je globoko v tleh, v ledenikih in permafrostu (Bralower in Bice, 2020).

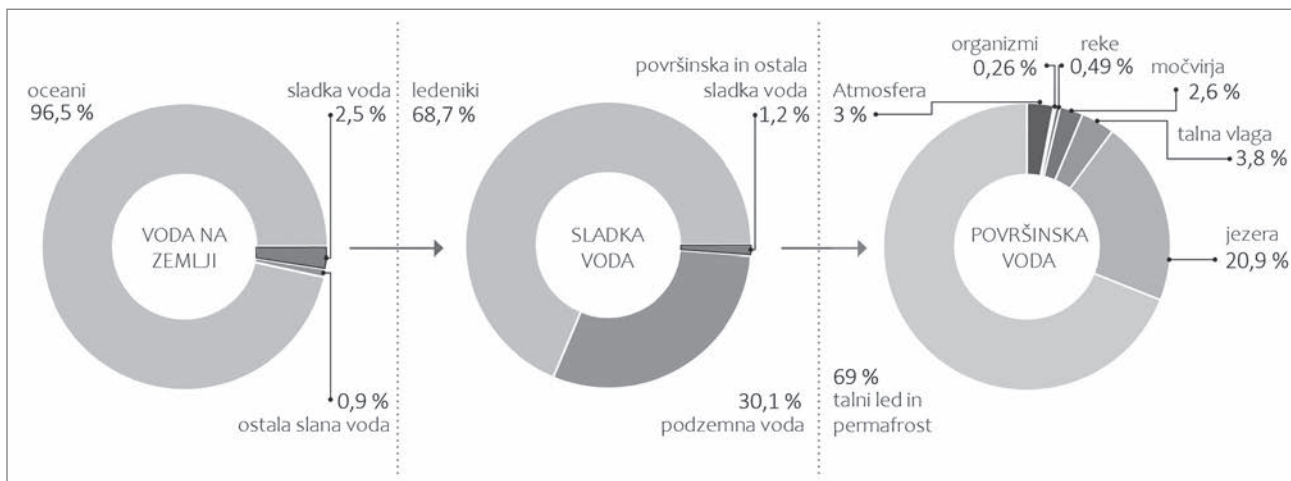
Kljub majhni količini dostopne pitne vode velik del človeštva z njo ravna netrajnostno. Danes je večina vode v mestih ujeta v cevi in dostopna z enim gibom roke, kar daje občutek neomejenih količin sveže pitne vode in ne vzbuja krivde ob onesnaženi odpadni vodi (ang. *Out of sight, out of mind*). Posledice takega odnosa so tudi podnebne spremembe, ki jih pripisujemo poseganju človeka v naravne procese – predvsem v naravni vodni krog, ki ima pomembno vlogo pri vzdrževanju ravnovesja na Zemlji. Zadnje je ključno za kakovostno življenje vseh živih bitij, njegova porušitev pa vodi k pomanjkanju čiste vode in hrane, padavinskim in temperaturnim ekstremom, onesnaževanju vode in vodnih okolij. V urbanih območjih, kjer naravne površine večinoma nadomeščajo togi in neprepustni materiali, ne govorimo več o naravnem, temveč o urbanem vodnem krogu. Po napovedih se bo delež urbane populacije do leta 2050 dvignil s 54 na 66 % (International Resource Panel, 2018), z njim pa tudi negativen vpliv človeka na vodni krog. Med ukrepi, ki se poskušajo približati naravnemu poteku vodnega kroga, so sonaravni pristopi upravljanja padavinske

vode v mestih (ang. *nature-based solutions*). Ti temeljijo na živih materialih (vegetaciji in substratu), saj opravljajo številne funkcije (predstavljajo nove zelene površine in habitate, blagodejno vplivajo na mikroklimo itd.), s katerimi blažijo učinek urbanih toplotnih otokov. Med sonaravne pristope spadajo zelene strehe in stene, deževni zabojniki in raznolike zasajene depresije, med katerimi so tudi deževni vrtovi. Ti so funkcijsko in vegetacijsko najbolj pestri (Dunnett in Clayden, 2007). Sonaravni pristopi dajejo vodi v mestu ponovno prostor, jo dalj časa zadržijo na mestu padavin in s tem pripomorejo k ponovni vzpostavitvi naravnega krogotoka.

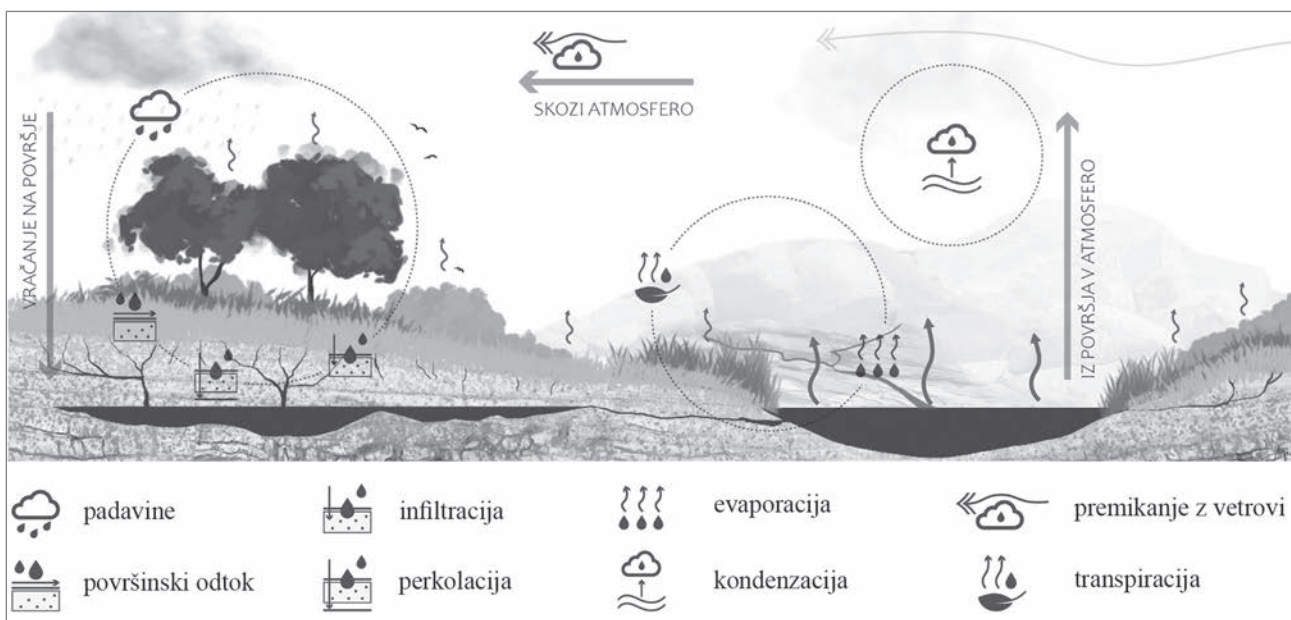
2 Urbani vodni krog

Voda v naravi neprestano spreminja agregatna stanja in kroži. To kroženje, ki ga poganja energija sonca, se imenuje vodni krog (slika 2). Na njegov potek vplivajo lokacije vodnih teles, količina vode, vetrovi in relief. V grobem delimo kroženje vode v tri sklope (National Oceanic and Atmospheric Administration, 2019):

- gibanje s površja v atmosfero (evaporacija^[1], transpiracija^[2] in sublimacija^[3]),
- gibanje v atmosferi (kondenzacija^[4] ter gibanje zračnih mas),
- pot nazaj na površje Zemlje (padavine, resublimacija^[5], infiltracija^[6], perkolacija^[7] in površinski odtok).

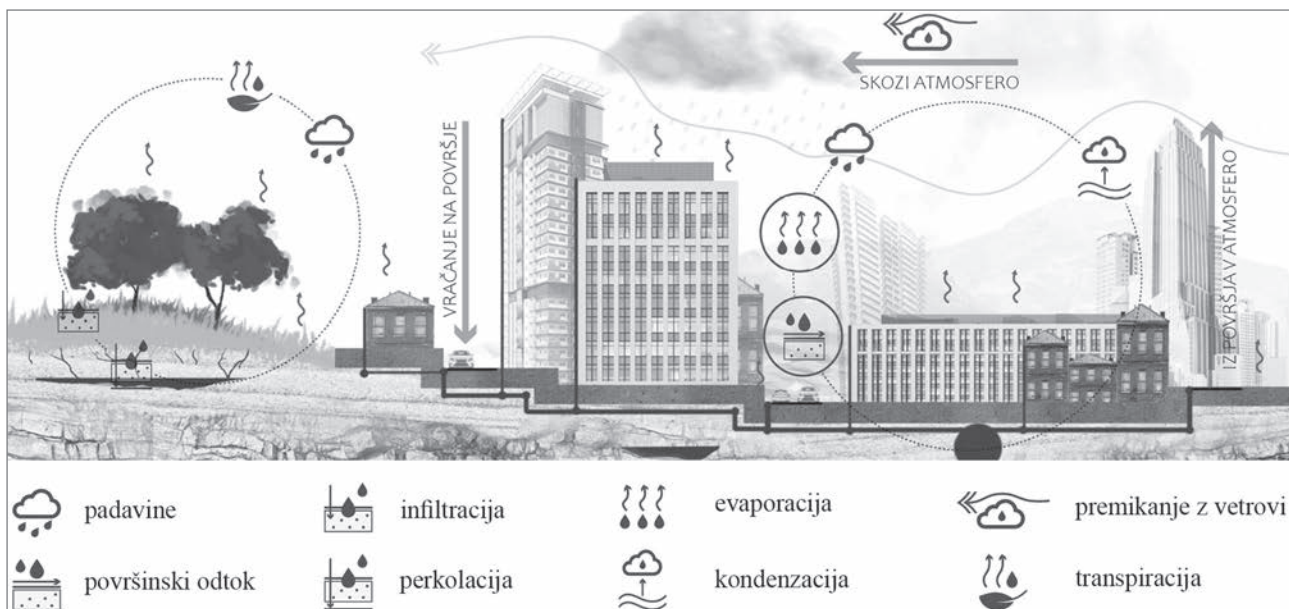
Slika 1: Razporeditev vode na Zemlji (vir: prirejeno po Bralower in Bice, 2020).

Slika 2: Potek naravnega vodnega kroga (ilustracija: Anja Setničar, prirejeno po Dunnett in Clayden, 2007).

V urbanih okoljih se vzpostavi urbani vodni krog (slika 3), ki se odvija hitreje, vendar je kljub temu bolj kompleksen od naravnega vodnega kroga (Dunnett in Clayden, 2007). Največje razlike med naravnim in urbanim vodnim krogom zaznavamo pri teh komponentah:

- evaporacija: zaradi višje porabe energije in višjih temperatur zraka v urbanih okoljih je evaporacija od 5 do 20 % hitrejša kot v naravnih okoljih (Marsalek idr., 2007);
- transpiracija: višje temperature zraka v urbanih okoljih jo pospešujejo, manjša dostopnost talne vlage pa jo zavira (Dunnett in Clayden, 2007). Take razmere so za rastline v urbanih okoljih zelo stresne in vodijo do propada ali prezgodnega staranja rastlin;
- infiltracija in perkolacija: zaradi neprepustnih površin je stopnja infiltracije in perkolacije v urbanih okoljih nižja (Dunnett in Clayden, 2007);
- površinski odtok: zaradi neprepustnih površin je površinski odtok vode veliko večji. Površinsko odtekla voda je bolj onesnažena ter ne prispeva k podzemnim zalogam vode in talni vlagi (Dunnett in Clayden, 2007). V urbanih okoljih se padavinska voda najpogosteje onesnaži s težkimi kovinami (baker (Cu), cink (Zn), kadmij (Cd), krom (Cr), svinec (Pb) itd.), z dušikom (N) in fosforjem (P), pesticidi, patogeni, ogljikovodiki, solmi in mikroplastiko. Onesnažila negativno vplivajo na razvoj in zdravje organizmov ter na kakovost vodnih in obvodnih okolij. Nekatera onesnažila (predvsem težke kovine in pesticidi) imajo zmožnost bioakumulacije, kadar je vnašanje v organizme hitrejšo od njihove presnove in izločanja (Collett, 2013).

Slika 3: Potek urbanega vodnega kroga (ilustracija: Anja Setničar, prirejeno po Dunnett in Clayden, 2007).

Na vodni krog vplivata tudi urbani toplotni otok (v nadaljevanju: UTO), groba struktura urbanega površja (visoke stavbe, gosta pozidava, ostri robovi) in onesnaženost zraka. UTO je pojav, ki nastane zaradi neravnovesja med prejeto in oddano energijo. Ravnesje se poskuša vzpostaviti s segrevanjem zraka, pospešenim izhlapevanjem vode in shranjevanjem toplote v materialih. Shranjena toplota se sprošča ponoči, ko se ozračje ohladi (Gunawardena idr., 2017). Urbana območja so zaradi pojava UTO za od 4 do 6 °C (Marsalek idr., 2007) oziroma tudi do 11 °C (Britannica, 1998) toplejša od okolice. Zaradi velikih temperaturnih razlik prihaja do nestabilnosti ozračja. Toplejši zrak nad mesti se zaradi hladnejše okolice hitreje dviguje in adiabatno ohlaja^[8]. Če je prisotna zadostna količina vlage, nastajajo nevihtni oblaki, ki lahko povzročajo močne nalive. Intenzivnejši ko je UTO, večji vpliv ima na potek vodnega kroga (National Aeronautics and Space Administration, v nadaljevanju: NASA, 2006a). Zaradi razgibanosti višin (visoke stavbe) in ostrih oblik robov se zračnim tokovom pri gibanju čez urbano krajino neprestano spreminjata smer in hitrost. Ob konvergenci^[9] topel in vlažen zrak prehaja v hladnejši zrak v višjih plasteh, kar prav tako povzroča nastanek nevihtnih oblakov. Groba struktura mestne krajine otežuje tudi prevetritev in naravno ohlajanje pregretega ozračja (NASA, 2006a).

Onesnaženost zraka ima pomembno vlogo pri nastanku padavin. Za oblikovanje kapljic v oblakih je nujna prisotnost aerosola. Naravni aerosol oblikujejo delci peska, cvetnega prahu in soli, antropogeni aerosol pa tvorijo predvsem delci onesnažil. Kapljice, ki nastanejo okrog naravnega aerosola, so velike 20

mikrometrov, kapljice okrog antropogenega aerosola pa so manjše in ne presegajo 2 mikrometrov (NASA, 2006b). Ker je nad mesti zrak bolj onesnažen, se lahko oblikuje več manjših dežnih kapljic, ki so lažje ter se s pomočjo zračnih mas hitreje in višje dvigajo. Oblaki nad urbani površinami so posledično bolj plastoviti in zmožni nositi večje količine vode. Na to, ali bo deževalo ali ne, vpliva vlažnost zraka ob površju. Če je zrak suh, bodo dežne kapljice zaradi svoje majhnosti izparele, preden bodo dosegle površje – padavin ne bo, nastopijo lahko daljša sušna obdobja. Če je zrak vlažen, pa so lahko padavine zelo obilne (NASA, 2006b).

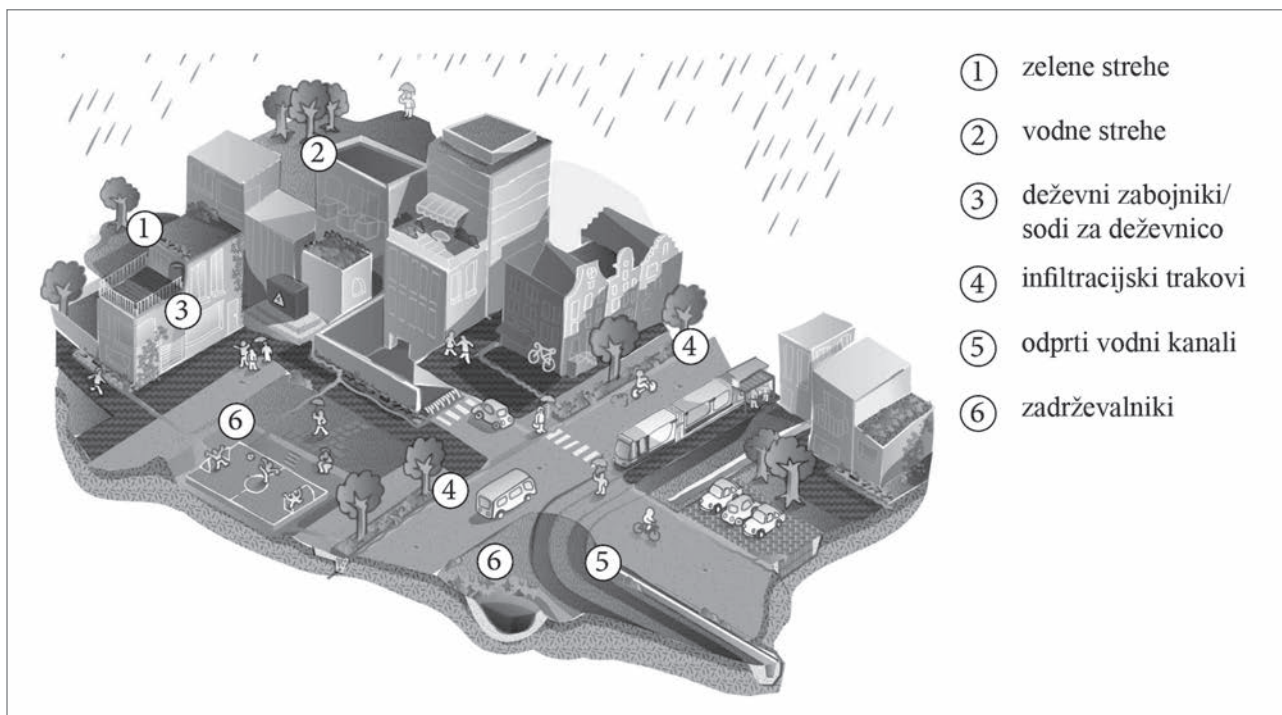
3 Sonaravni pristopi in padavinska veriga

Vzpostavitev padavinske verige je celosten pristop k upravljanju padavinske vode v urbani krajini. Padavinska veriga nastane, ko medsebojno povežemo različne sonaravne pristope v prostoru, ki postanejo členi verige (slika 4). Členi so med seboj povezani in soodvisni. Večje ko je število členov na območju, močnejša je padavinska veriga (Dunnett in Clayden, 2007). Z vzpostavitvijo padavinske verige se zagotavlja celosten pristop k upravljanju padavinske vode, saj členi verige vodo vodijo čez celotno potovanje po urbanih površinah. Primeri členov verige (preglednica 1) so zelene strehe, zelene stene, deževni zabojniki, prepustno tlakovanje in različne zasajene depresije (npr. deževni vrtovi).

Preglednica 1: Členi padavinske verige

	Zelene strehe	Zelene stene	Zasajeni deževni zabojniki	Prepustno tlakovanje	Deževni vrtovi in ozelenjeni infiltracijski trakovi	Ozelenjeni kanali	Rastlinski filtri in umetna mokrišča
Lokacija/opis	ozelenjene strešne površine, horizontalne površine	ozelenjene stene, vertikalne površine	prestrezanje in začasno zadrževanje deževnice neposredno ob objektu	tlakovane površine, ki omogočajo infiltracijo padavinske vode	ozelenjene površine za zbiranje padavinske vode	parki, stanovanjska in komercialna krajina, urbana infrastruktura	parki, stanovanjska in komercialna krajina, urbana infrastruktura
zaviranje površinskega odtoka	X		X	X	X		
zadrževanje	X	X	X	X	X	X	X
pridrževanje	X		X		X	X	X
transport						X	
filtracija			X		X	X	X
habitat	X	X	X	X	X	X	X
ugodje	X	X	X	X	X	X	X

Vir: prirejeno po Dunnett in Clayden (2007).

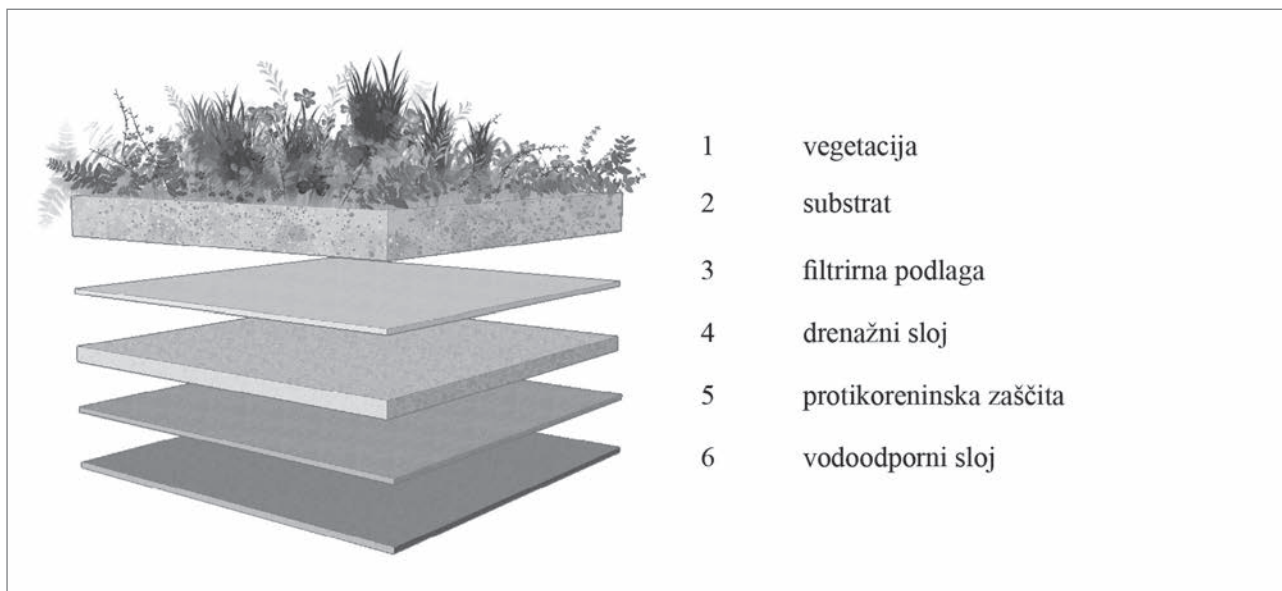

Slika 4: Členi padavinske verige v mestu (vir: prirejeno po Dunnett in Clayden, 2007).

3.1 Zelene strehe

Strehe v mestih predstavljajo do 50 % vseh neprepustnih površin (Dunnett in Clayden, 2007) in so prva površina, ki jo doseže padavinska voda, zato so idealna lokacija za implementacijo prvega člena padavinske verige – zelene strehe (ang. *green roof*). Zelena ali ozelenjena streha je ravna streha objekta, prekrita z

vegetacijo na posebej prilagojeni podkonstrukciji (Slovar slovenskega knjižnega jezika, v nadaljevanju: SSKJ, 2022). Sestavljajo jo vodoodporni sloj, protikoreninska zaščita, drenažni sloj ter posebej prilagojen substrat in vegetacija (slika 5).

Slika 5: Sloji zelene strehe (ilustracija: Anja Setničar, prirejeno po Dunnett in Clayden, 2007).

Med sonaravne pristope spadajo samo ekstenzivne zelene strehe, saj so primarne funkcije intenzivnih zelenih streh vezane predvsem na človekovo ugodje in ne na upravljanje padavinske vode. Tudi stroškovno so potratnejše od ekstenzivnih zelenih streh.

Primarni nalogi ekstenzivne zelene strehe kot člena padavinske verige sta zmanjševanje količine in hitrosti površinskega odtoka. V grobem velja, da se letni površinski odtok vode, ki pade na površino strehe, zmanjša za od 50 do 80 %. V primeru rahlih padavin pa so zelene strehe zmožne zadržati tudi do 100 % padavinske vode (Dunnett in Clayden, 2007). Zadrževalna sposobnost zelenih streh je odvisna od letnega časa, podnebja, jakosti in trajanja padavinskega dogodka, nagiba strehe, globine in vrste substrata, kompleksnosti izdelave plasti ter izbora in vitalnosti rastlin. Če količina padavin presega zadrževalno sposobnost zelene strehe, presežek v primerjavi z odtokom z neozelenjene strehe odteče počasneje. Z zmanjševanjem hitrosti površinskega odtoka se zmanjša tudi njegova erozijska moč. Zelene strehe nudijo tudi dobro zvočno in toplotno izolacijo, predstavljajo nove habitate, zvišujejo biodiverzitetno območje, izboljšujejo mikroklimo in posledično zmanjšujejo jakost UHO.

Plast substrata na ekstenzivnih zelenih strehah je plitka, zato se nanje sadijo nizke in nezahtevne rastline, ki so prilagojene na daljša sušna obdobja, vročino in izpostavljenosti neposredni sončni svetlobi. So samozadostne ter ne predvidevajo zalivanja in pogostega vzdrževanja, le letni ali polletni pregled stanja sistema. Izvedemo jih na površinah z naklonom do 30°. Večji nakloni povzročajo nestabilnost in večjo možnost erozije substrata (Cahill, 2012).

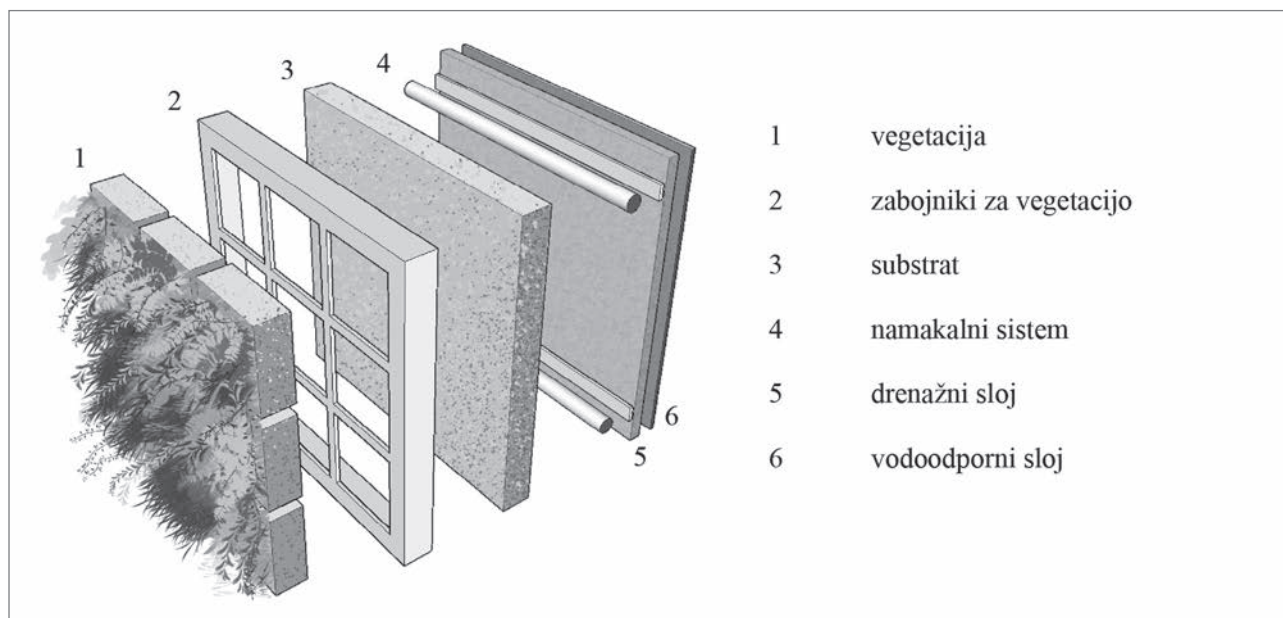
3.2 Zelene stene

Zelene stene (ang. *green walls*) so z vegetacijo prekrivane stene objektov (SSKJ, 2022). Vegetacija je lahko zasajena ob objektih in se vzpenja v koritih na balkonih ali pa je stena obložena z vnaprej oblikovanimi elementi, ki so pritrjeni neposredno na objekt, in zasajenimi z različnimi rastlinami (zelnate trajnice, čebulnice, nižje grmovnice). Pri vnaprej oblikovanih vertikalnih elementih je zaradi vpliva gravitacije zadrževalna sposobnost vode manjša. Večina takih sten zato zahteva dodatno namakanje (slika 6). Pri zelenih stenah, ki so ozelenjene s plezajočimi ali visečimi rastlinami, je zadrževalna sposobnost vode nižja, vendar je manjša tudi potreba po zalivanju (Dunnett in Clayden, 2007). Kot člen padavinske verige ne prispevajo bistveno k zmanjševanju površinskega odtoka, lahko pa izboljšajo mikroklimo v urbanem okolju, saj nudijo temperaturno in zvočno izolacijo objektov in prestrezajo prašne delce. Poleg naštetih funkcij zvišujejo biodiverzitetno in oblikujejo nove habitate za različne organizme.

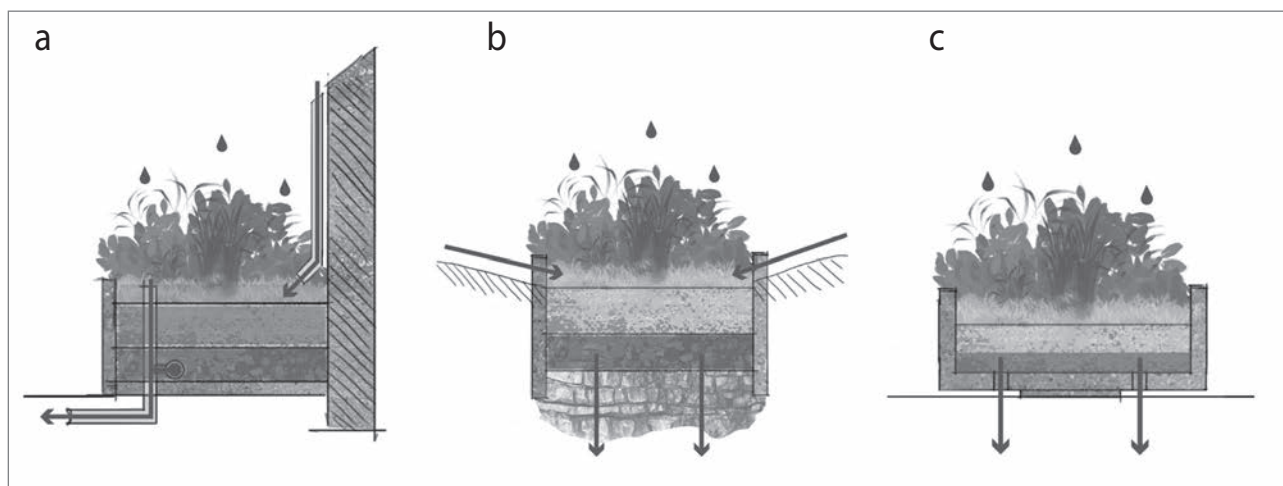
3.3 Zasajeni deževni zabojniki

Zasajeni deževni zabojniki prestrezajo padavinsko vodo in časovno podaljšujejo pot, ki jo mora voda opraviti, preden odteče z območja. Umeščeni so neposredno ob objekt (Dunnett in Clayden, 2007), rastline v njih pa so prilagojene na periodično zastajanje vode, ki ni daljše od 12 ur. Obstajajo različni tipi, ki se razlikujejo po načinu zbiranja in odtekanja vode (City of Portland, 2022):

- pretočni zabojniki (ang. *flow-through planter*) (slika 7a): neprepustno korito z drenažo, ki vodo odvaja do določene

Slika 6: Sloji zelene stene (ilustracija: Anja Setničar, prirejeno po Biotecture, 2022).

Slika 7: (a) Pretočni, (b) ponikovalni in (c) zadrževalni zabojniki (ilustracija: Anja Setničar, prirejeno po City of Portland, 2022).

- ne lokacije (reka, kanal, zbiralnik, čistilna naprava itd.);
- ponikovalni zabojniki (ang. *infiltration planter*) (slika 7b): prepustno korito, ki omogoča infiltracijo vode na isti lokaciji;
- zadrževalni zabojniki (ang. *contained planter*) (slika 7c): prepustno korito, ki prestreza samo padavinsko vodo, ki pade neposredno na njegovo površino. Postavljeni so neposredno na nepropustne tlakovane površine, v njih se voda začasno zadrži in nato odteče skozi drenažne luknje po tlakovani površini.

3.4 Prepustni tlaki in tlakanje

Novi prepustni materiali za tlakanje, kot sta porozen beton in asfalt, omogočajo infiltracijo vode. Zmanjšujejo površinski

odtok padavinske vode in vplive netočkovnega onesnaževanja, saj se voda naravno očisti prek talnih plasti. Infiltrirana voda je dostopna okoliškim rastlinam in prispeva k polnjenju podtalnice (City of Portland, 2022). Prepustni beton in asfalt imata številne pomanjkljivosti in nista primerna za vse okoliščine. Poroznost se zaradi nalaganja sedimentov skozi čas zmanjšuje, kar vodi do zastajanja vode na površini in v porah (zmrzovanje povzroča poškodbe). Zaradi pogostega vzdrževanja sta porozen asfalt in beton stroškovno neučinkovita. Obstajajo stroškovno učinkovitejša rešitve. Infiltracija vode se izboljša že s preprostim ukrepom, kot je večji razmik med tlakovci, ki mora biti za nemoteno infiltracijo vode večji od 6 mm (Swanson idr., 2019), uporaba peska in drobljenega kamna tam, kjer je to mogoče.

3.5 Zasajene depresije

Glavne naloge zasajenih depresij so zbiranje, zadrževanje in filtriranje padavinske vode na ravni tal, ki vanje priteka z okoliških neprepustnih površin. Zaradi majhnih razlik med tipi zasajenih depresij prihaja do prepletanja definicij in pomanjkanja slovenskih izrazov.

Z vegetacijo zasajeni pasovi oziroma ozelenjeni infiltracijski trakovi (ang. *infiltration strips* ali *urban infiltration strips*) so linijske depresije, ki se večinoma umeščajo ob cestah in parkiriščih. Njihova primarna naloga je infiltracija padavinske vode na isti lokaciji (Atelier GroenBlauw, 2022).

Z vegetacijo zasajeni jarki oziroma ozelenjeni kanali (ang. *landscape swales*, *bioswales*, *vegetated swales*, *grassy swales*) so linijske depresije ob cestah, parkiriščih in drugih neprepustnih površinah, glavna naloga katerih je transport vode do drugih infiltracijskih depresij, kot so deževni vrtovi in mokrišča (Dunnnett in Clayden, 2007).

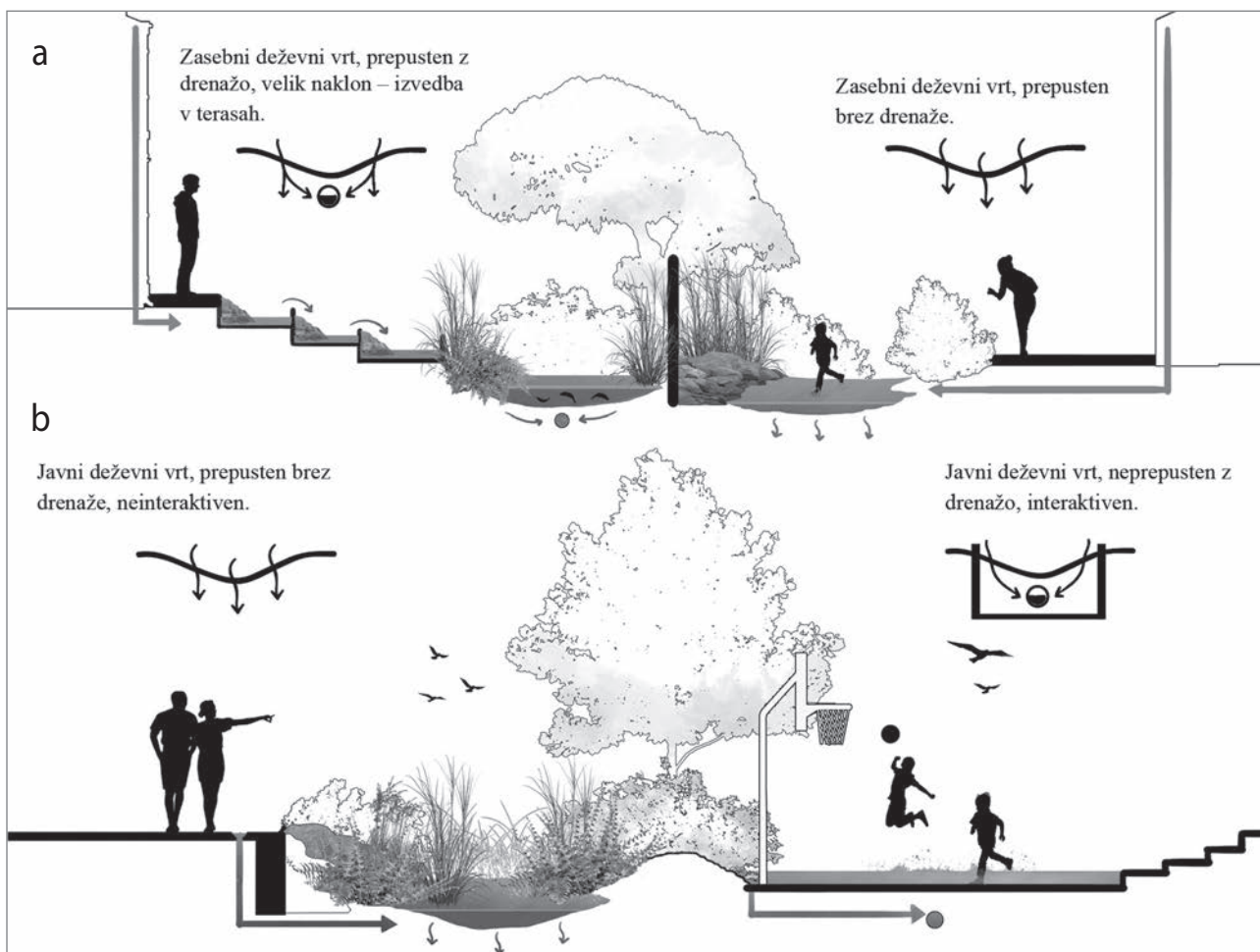
Rastlinske filtre (ang. *vegetation filters*) tvori skrbno izbrana vegetacija, ki uspeva tudi ob visoki koncentraciji onesnažil (predvsem težkih kovin) ter jih je sposobna absorbirati in skladiščiti v vegetativnih delih. Uporabljene rastline veljajo za toksični odpadki in morajo biti obravnavane temu primerno (Korže in Janškovec, 2009).

Zadrževalniki (ang. *retention*, *detention ponds*) so obsežnejše depresije, ki so namenjene zadrževanju večje količine padavinske vode iz širšega območja. Ločimo mokre zadrževalnike (neprepustni bazeni, v katerih je voda trajno prisotna) in suhe (prepustni bazeni, v katerih je voda prisotna kratek čas ob večjih padavinskih dogodkih).

Med zasajene depresije spadajo tudi deževni vrtovi (ang. *rain gardens*), ki so v osnovi zasajeni suhi zadrževalniki. Najosnovnejša definicija deževnega vrta je, da je ta z vegetacijo zasajena depresija, ki v času padavinskih dogodkov zbira in zadržuje padavinsko vodo ter ji omogoča infiltracijo v tla (Cahill, 2012). S tem zmanjšuje obremenjenost meteornege sistema in podpira naravno kroženje vode. Prek vegetacije in substrata se voda očisti tudi različnih onesnažil. Ta definicija postavlja deževne vrtove ob bok suhim zadrževalnikom, toda tudi infiltracijskim trakovom, ozelenjenim kanalom in delno rastlinskim filtrom. Deževni vrtovi so lahko zasebni ali javni, majhni ali veliki in opravljajo širok nabor različnih funkcij.

4 Deževni vrt

Deževni vrt je sonaravni pristop k upravljanju padavinske vode, ki ima najobširnejši nabor primarnih in tudi sekundarnih funkcij (Dunnnett in Clayden, 2007). Od nabora funkcij so odvisni njegova oblika, velikost, zasaditev in posledično končni videz. V nadaljevanju so natančneje povzete ključne primarne (zbiranje in zadrževanje vode, absorpcija onesnažil) in sekundarne funkcije deževnih vrtov (izboljšava mikroklimе, novi habitati, biodiverzitet, igra, izobraževanje, senzorična privlačnost idr.). Zbiranje in zadrževanje padavinske vode sta osnovni funkciji deževnih vrtov. Voda se vanje steka z okoliških območij, kot so strehe, dovozi, parkirišča in ceste. Priporočeno je, da se voda v deževnih vrtovih ne zadržuje dalj kot 24 ur, saj daljše zastajanje te negativno vpliva na številne rastline (Dunnnett in Yuan, 2018). Voda se nato infiltrira v tla ali preusmeri drugam (npr. v čistilne naprave). V nekaterih primerih je treba vodo tretirati tudi pred izlivanjem v deževni vrt. Take okoliščine se pojavijo, če je padavinska voda močno nasičena s sedimenti ali ima preveliko hitrost in bi povzročila erodiranje (Cahill, 2012). Absorpcija onesnažil je druga osnovna funkcija deževnih vrtov. Kompleksne zasaditve z različnimi rastlinskimi vrstami in tipi vegetacije (trajnice, trave, praprotnice, grmovnice, drevesa) in primeren substrat (struktura, tekstura, globina) lahko iz vode odstranijo do 90 % bakra, cinka in svinca, do 50 % dušika in do 65 % fosforja (Morash idr., 2019). Če je voda preveč onesnažena in deževni vrtovi niso dovolj učinkoviti, se voda prek cevi steka v dodatne čistilne naprave. Znanstveniki so navedli približno 4.000 rastlinskih vrst, ki so primerne za odstranjevanje onesnažil (Korže in Janškovec, 2009). Zaradi uporabe vegetacije in substrata so deževni vrtovi novi habitati in zvišujejo biodiverzitetno območje. Rastline v zasaditvah deževnih vrtov so različne zelnate trajnice, trave, praproti ter tudi grmi in drevesa. Čim raznovrstnejši je rastlinski material, tem stabilnejše je okolje deževnega vrta in več funkcij lahko opravlja. Tudi pozimi, ko rastline mirujejo in deževni vrtovi ne morejo tako dobro opravljati primarnih nalog, še vedno služijo kot habitati (Dunnnett in Clayden, 2007). Vegetacija zmanjšuje tudi jakost UTO, saj se z evapotranspiracijo^[10] v atmosfero sprošča velika količina energije, ki hladi ozračje. Na globalni ravni naj bi evapotranspiracija letno odvedla $1,4803 \times 10^{23}$ J oziroma 21,74 % celotne razpoložljive energije na Zemlji. Letna poraba človeka pa se giblje okoli $4,935 \times 10^{20}$ J, kar je samo 0,33 % letne porabe evapotranspiracije (Guoyu idr., 2013). Med sekundarnimi funkcijami deževnih vrtov so igra, izobraževanje in senzorična zanimivost teh ureditev. Kombinacija različnih materialov in rastlin je lahko poučna in prek igre spodbuja senzorični razvoj otrok, saj se seznanijo z različnimi materiali, teksturami okolja in tako razvijejo boljši odnos do narave. V mestih, kjer je pomanjkanje raznolikih naravnih okolij, je taka igra še toliko pomembnejša.

Slika 8: (a) Primeri zasebnega deževnega vrta, (b) primeri javnega deževnega vrta (ilustracija: Anja Setničar).

Deževni vrtovi veljajo za stroškovno učinkovite in samozadostne, saj so manj zahtevni za vzdrževanje kot trate in okrasne grede (Dunnett in Clayden, 2007). Namakanje deževnih vrtov ni predvideno (razen v prvem letu), prav tako ne gnojenje z mineralnimi gnojili. Prepovedana je tudi uporaba pesticidov in herbicidov. V grobem se vzdrževanje deli na prvo leto po vzpostavitvi, ko se izvaja odstranjevanje neželenih rastlin, namakanje in odpravljanje napak, ter na sezonsko (ali letno) vzdrževanje, ki zajema pregled cevi, kanalov, robov deževnega vrta, dodajanje zastirke, organske snovi, obrezovanje in redčenje rastlin (Dunnett in Clayden, 2007).

4.1 Tipi deževnih vrtov

Natančne in enotne klasifikacije deževnih vrtov ni, saj na njihovo kompleksnost vplivajo številni dejavniki (količina in kakovost padavinske vode, lastnosti lokacije in tal, želje naročnika in razpoložljiva finančna sredstva). Delimo jih lahko po tipih prepustnosti in drenaže, naklona terena in namena (slika 8).

Prepustni deževni vrtovi brez drenaže lahko infiltrirajo celotno količino padavinske vode na isti lokaciji. Prepustne deževne vrtove z drenažo vzpostavimo, če se voda v 24 urah ne zmore infiltrirati v tla. Neprepustni deževni vrtovi ne omogočajo infiltracije vode. Ta po drenažnih ceveh odteče drugam (v kanale, reke, rezervoarje, čistilne naprave itd.). Neprepustne deževne vrtove umestimo na območja, kjer infiltracija vode ni zaželena, npr. nad podzemnimi objekti, v primeru močno onesnažene vode ter tam, kjer so tla težka in je infiltracija počasna ali zelo omejena.

Naklon terena ima pomembno vlogo pri izbiri lokacije, obliki in velikosti deževnega vrta. Naklone v grobem delimo na: blag (< 5-odstoten), zmeren (od 5- do 15-odstoten), strm (od 16- do 30-odstoten) in skrajen (> 30-odstoten). Deževni vrt na naklonu do 15 % lahko z osnovnim znanjem postavi posameznik brez pomoči strokovnjakov. Pri večjih naklonih je potrebno strokovno znanje, saj lahko prihaja do plazjenja tal. Na strmih terenu se deževni vrtovi oblikujejo terasasto, pri čemer se višek vode preliva z višjega terena proti nižjemu. Minimalen

Preglednica 2: Priporočeni tipi deževnih vrtov glede na vrsto tal

Vrsta tal	Minimalna hitrost infiltracije	Priporočen tip deževnega vrta
Pesek	21 cm/uro	Plitka kotanja, dodajanje organske snovi za boljšo zadrževalno sposobnost tal, uporaba rastlin, ki so odporne na pomanjkanje vode.
Peščena ilovica	2,5 cm/uro	Plitka kotanja, dodajanje organske snovi v substrat za boljšo zadrževalno sposobnost tal. Klub počasnejšemu osuševanju je treba izbrati rastline, ki so odporne na pomanjkanje vode.
Meljasta ilovica	0,6 cm/uro	Plitka in zmerno velika kotanja, dodajanje organske snovi za boljšo poroznost in zračnost tal.
Glinasta ilovica	0,25 cm/uro	Velika kotanja z izboljšanjem poroznosti tal s peskom. Uporaba rastlin z globokimi koreninami za boljšo in hitrejšo infiltracijo.
Glina	0,05 cm/uro	Glinena tla niso priporočljiva za deževne vrtove, infiltracija je prepočasna.

Vir: prirejeno po Erskine in Uncapher (2012).

Preglednica 3: Izbor trajnic za deževne vrtove

Trajnice			
<i>Acanthus</i> sp.	<i>Caltha palustris</i>	<i>Heliopsis helianthoides</i>	<i>Polemonium reptans</i>
<i>Achillea</i> sp.	<i>Cardamine pratensis</i>	<i>Hemerocallis</i> sp.	<i>Polygonatum</i> sp.
<i>Actaea racemosa</i>	<i>Chamerion angustifolium</i>	<i>Iris</i> sp.	<i>Primula</i> sp.
<i>Alcea rosea</i>	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lavandula angustifolia</i>	<i>Rheum palmatum</i>
<i>Alchemilla mollis</i>	<i>Chelone</i> sp.	<i>Leucosium aestivum</i>	<i>Rodgersia pinnata</i>
<i>Allium cernuum</i>	<i>Coreopsis</i> sp.	<i>Liatris</i> sp.	<i>Rudbeckia</i> sp.
<i>Amorpha canescens</i>	<i>Darmera peltata</i>	<i>Ligularia</i> sp.	<i>Sanguisorba tenuifolia</i>
<i>Amsonia tabernaemontana</i>	<i>Delphinium</i> sp.	<i>Lobelia</i> sp.	<i>Scobiosa</i> sp.
<i>Anemone canadensis</i>	<i>Dianthus gratianopolitanus</i>	<i>Lychnis flos-cuculi</i>	<i>Schizostylis coccinea</i>
<i>Angelica sylvestris</i>	<i>Dicentra formosa</i>	<i>Lysimachia</i> sp.	<i>Silphium</i> sp.
<i>Aquilegia canadensis</i>	<i>Echinacea</i> sp.	<i>Lythrum salicaria</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i> var. <i>stellata</i> ,Black Barlow'	<i>Equisetum hyemale</i>	<i>Melissa officinalis</i>	<i>Telekia speciosa</i>
<i>Artemisia ludoviciana</i>	<i>Eupatorium</i> sp.	<i>Mentha</i> sp.	<i>Tellima grandiflora</i>
<i>Aruncus dioicus</i>	<i>Filipendula</i> sp.	<i>Mertensia virginica</i>	<i>Thalictrum</i> sp.
<i>Asarum canadense</i>	<i>Fragaria</i> sp.	<i>Monarda</i> sp.	<i>Tiarella cordifolia</i>
<i>Asarum caudatum</i>	<i>Gaura lindheimeri</i>	<i>Myosotis palustris</i>	<i>Trollius europaeus</i>
<i>Asclepias tuberosa</i>	<i>Gentiana</i> sp.	<i>Pantsemon digitalis</i>	<i>Typha latifolia</i>
<i>Aster</i> sp.	<i>Geranium</i> sp.	<i>Persicaria</i> sp.	<i>Verbena hastata</i>
<i>Astilbe</i> sp.	<i>Geum</i> sp.	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Vernonia</i> sp.
<i>Baptisia</i> sp.	<i>Helenium autumnale</i>	<i>Phlox</i> sp.	<i>Veronica</i> sp.
<i>Brunnera macrophylla</i>	<i>Helianthus giganteus</i>	<i>Physostegia virginiana</i>	<i>Veronicastrum virginicum</i>

Vir: Dunnett in Yuan (2018), Erskine in Uncapher (2012), Hop (2016), Steiner in Domm (2012).

naklon za odtekanje vode je 2 % (Erskine in Uncapher, 2012). Tudi struktura in tekstura tal pomembno vplivata na obliko deževnega vrta (preglednica 2), saj učinkujeta na sposobnost zadrževanja vode, hitrost infiltracije in osušitve ter izbor rastlin. Tla delimo na težka (peščena glina, glina, glinasta ilovica in meljasta glina), srednje težka (peščeno-glinasta ilovica, ilovica, meljasta ilovica in melj) in lahka (pesek, ilovnati pesek in peščena ilovica) (Korže, 2013).

Na namen in videz deževnega vrta vplivajo predvsem želje in potrebe naročnikov. Poleg upravljanja padavinske vode je lahko vodilni cilj pri oblikovanju tudi barvna paleta, nov habitat za različne organizme (čebele, metulji, ptice itd.), igra, izobraževanje in celo pridelava hrane (Erskine in Uncapher, 2012). Če so deževni vrtovi interaktivni, moramo paziti, da padavinska voda ni onesnažena.

Preglednica 4: Izbor trav za deževne vrtove

Trave			
<i>Acorus calamus</i>	<i>Deschampsia cespitosa</i>	<i>Miscanthus sinensis</i>	<i>Schizachyrium scoparium</i>
<i>Andropogon scoparius</i>	<i>Eriophorum angustifolium</i>	<i>Molinia caerulea</i>	<i>Sesleria caerulea</i>
<i>Arundo donax</i>	<i>Glyceria maxima</i>	<i>Muhlenbergia capillaris</i>	<i>Sporobolus heterolepis</i>
<i>Calamagrostis brachytricha</i>	<i>Juncus effusus</i>	<i>Panicum virgatum</i>	<i>Typha minima</i>
<i>Carex</i> sp.	<i>Juncus inflexus</i>	<i>Pennisetum alopecuroides</i>	
<i>Chasmanthium latifolium</i>	<i>Luzulea nivea</i>	<i>Phalaris arundinacea</i>	

Vir: Dunnett in Yuan (2018), Erskine in Uncapher (2012), Hop (2016), Steiner in Domm (2012).

Preglednica 5: Izbor praproti za deževne vrtove

Praproti			
<i>Adiantum pedatum</i>	<i>Athyrium filix-femina</i>	<i>Dryopteris wallichiana</i>	<i>Onoclea sensibilis</i>
<i>Asplenium scolopendrium</i>	<i>Dryopteris filix-mas</i>	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	<i>Osmunda regalis</i>

Vir: Dunnett in Yuan (2018), Erskine in Uncapher (2012), Hop (2016), Steiner in Domm (2012).

Preglednica 6: Izbor grmovnic za deževne vrtove

Grmovnice			
<i>Abies balsamea</i> ‚Nana‘	<i>Enkianthus campanulatus</i>	<i>Ligustrum ovalifolium</i>	<i>Skimmia japonica</i>
<i>Aronia arbutifolia</i>	<i>Euonymus europaeus</i>	<i>Ligustrum vulgare</i>	<i>Syringa vulgaris</i>
<i>Aucuba japonica</i>	<i>Frangula alnus</i>	<i>Photinia</i> sp.	<i>Vaccinium</i> sp.
<i>Calycanthus floridus</i>	<i>Hamamelis</i> sp.	<i>Rhododendron</i> sp.	<i>Viburnum dentatum</i>
<i>Clethra alnifolia</i>	<i>Hedera helix</i>	<i>Ribes</i> sp.	<i>Viburnum opulus</i>
<i>Cornus</i> sp.	<i>Hydrangea quercifolia</i>	<i>Salix cinerea</i>	<i>Vinca major</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Hypericum</i> sp.	<i>Salix purpurea</i>	
<i>Cytisus scoparius</i>	<i>Illex</i> sp.	<i>Sambucus</i> sp.	

Vir: Dunnett in Yuan (2018), Erskine in Uncapher (2012), Hop (2016), Steiner in Domm (2012).

4.2 Rastline v deževnih vrtovih

Rastline so izbrane tako, da prenašajo sušna in mokra obdobja ter v nekaterih primerih tudi višje koncentracije onesnažil. V deževnih vrtovih ločimo tri območja, ki se razlikujejo po vsebnosti talne vlage in posledično po naboru primernih rastlin (Erskine in Uncapher, 2012):

1. robovi deževnih vrtov: so najbolj suha območja, ki praviloma niso poplavljeni. Tla se izsušijo hitro, saj voda ne zastaja;
2. bregovi deževnih vrtov: so območja, na katerih je poplavljanje občasno in kratkotrajno. Tla se izsušijo počasneje;
3. osrednji del deževnega vrta: je najgloblji in najvlažnejši predel, na katerem so lahko poplavljeni deli rastlin ali celotne rastline. Tla ostanejo vlažna najdalj časa.

Trajnice so najbolj raznolika in številčna skupina rastlin za deževne vrtove (preglednica 3), ki v prostor vnaša predvsem barvni in teksturni poudarek. Zanimive so tudi za opraševalce. Večina zelnatih trajnic dobro raste v odcednih tleh, zato jih je v primeru zastajanja vode priporočeno saditi na robove in bregove deževnih vrtov (Erskine in Uncapher, 2012).

Trave vnašajo v deževne vrtove vertikalni teksturni poudarek, ki je privlačen tudi pozimi, ko zelne trajnice mirujejo (preglednica 4). Nudijo zavetišče različnim organizmom. Trave imajo zelo globoke in razvejanje korenine, ki izboljšujejo infiltracijo vode, zračnost in kakovost zemlje in ščitijo pred erozijo tal (Erskine in Uncapher, 2012). Trave se sadijo predvsem na sončne predele bregov in osrednji del deževnega vrta.

Preglednica 7: Izbor dreves za deževne vrtove

Drevesa			
<i>Acer ginnala</i>	<i>Betula pubescens</i>	<i>Nyssa sylvatica</i>	<i>Salix</i> sp.
<i>Acer palmatum</i>	<i>Cercis canadensis</i>	<i>Platanus</i> sp.	<i>Sorbus</i> sp.
<i>Acer rubrum</i>	<i>Chionanthus virginicus</i>	<i>Populus nigra</i>	<i>Taxodium distichum</i>
<i>Alnus</i> sp.	<i>Fraxinus pennsylvanica</i>	<i>Populus tremula</i>	<i>Thuja occidentalis</i>
<i>Amelanchier</i> sp.	<i>Gleditsia triacanthos</i>	<i>Prunus padus</i>	<i>Tilia cordata</i>
<i>Betula nigra</i>	<i>Liquidambar styraciflua</i>	<i>Quercus</i> sp.	

Vir: Dunnett in Yuan (2018), Erskine in Unchapher (2012), Hop (2016), Steiner in Domm (2012).

Praproti tako kot trave v deževne vrtove vnašajo teksturni podarek (preglednica 5). Večina jih najbolje uspeva v senčnih in vlažnih predelih deževnih vrtov, kot je osrednji del deževnega vrta.

Grmovnice (preglednica 6) in drevesa (preglednica 7) nudijo zavetišče, dom in hrano številnim organizmom in blagodejno vplivajo na okoliško mikroklimo, kar izboljšuje razmere za druge rastline v deževnem vrtu. Z globokimi in razvejanimi koreninami omogočajo hitrejšo in globljo infiltracijo vode (Erskine in Uncapher, 2012).

Če so v deževne vrtove zasajena večja drevesa, je treba predvideti njihovo končno velikost ter vpliv na manjše rastline in okolico, saj spremenijo svetlobne pogoje.

5 Sklep

Mesta veljajo za najbolj antropogene spremenjene površine Zemlje, na katerih živi večina svetovnega prebivalstva. Zaradi razhajanja med naravnim in urbanim okoljem so mesta dovtetnejša za negativne vplive podnebnih sprememb, ki jih pripisujemo tudi poseganju človeka v naravno kroženje vode. Sonaravni pristopi se poskušajo približati naravnemu kroženju vode ter tako omiliti posledice urbanega vodnega kroga (pomanjkanje vode, poplavljanje, spremenjena raven podtalnice in okoliških vodnih teles, nižja kakovost vode in okolja, spremembe vremena itd.) in izboljšati kakovost bivanja v urbanem okolju. Med sonaravnimi pristopi je deževni vrt prepoznan kot funkcijsko najpestrejši. V različnih oblikah in velikostih se lahko pojavlja v zasebnem ali javnem prostoru. Nabor rastlin je primeren za zasaditev v širšem slovenskem prostoru in je dovolj širok za raznolike zasaditve, saj vsebuje predstavnike trajnic, trav, praproti, grmovnic in dreves, prilagojenih na razmere v deževnih vrtovih. Treba je opozoriti, da deževni vrtovi in tudi vsi drugi sonaravni pristopi niso dovolj učinkoviti pri upravljanju padavinske vode, če niso del povezane padavinske verige. Za celovito upravljanje padavinske vode bi morali v mestih vzpostaviti mrežo padavinskih verig, ki bi jo tvorili različni

sonaravni pristopi (zelene strehe, deževni zabojniki, deževni vrtovi itd.). Vsaka zelena površina lahko postane člen padavinske verige in tako rešuje problematiko urbanega vodnega kroga, pomanjkanje sinergije med zeleno in modro infrastrukturo ter hkrati opravlja več funkcij.

.....
Anja Setničar, univ. dipl. inž. kraj. arh.
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana
E-pošta: anja.as96@gmail.com

Izr. prof. dr. Valentina Schmitzer, univ. dipl. inž. kraj. arh.
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana
E-pošta: valentina.schmitzer@bf.uni-lj.si

Opombe

Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela *Izbor rastlinskih vrst za deževne vrtove v Sloveniji*, ki ga je pod mentorstvom izr. prof. dr. Valentine Schmitzer na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani napisala in leta 2022 uspešno zagovarjala magistrica Anja Setničar.

[1] Evaporacija – spreminjanje agregatnega stanja iz tekočega v plinasto. Evaporacijo imenujemo tudi izhlapevanje. Glavni dejavnik je energija sonca, ki s segrevanjem povzroča izhlapevanje vode.

[2] Transpiracija – izhlapevanje oziroma evaporacija vode iz rastlin v obliki vodne pare. Odvisna je od temperature ter relativne vlažnosti zraka, vetrov, talne vlage in rastlinske vrste.

[3] Sublimacija – neposredno prehajanje vode iz trdega v plinasto stanje (brez vmesnega tekočega stanja).

[4] Kondenzacija – prehajanje vode iz plinastega v tekoče stanje. Ko se zrak z vodno paro dviga s površja, se pri tem ohlaja in kondenzira. Posledica kondenzacije so oblaki, v katerih se tvori kapljevina.

[5] Resublimacija – pojav nasproten sublimaciji. Agregatno stanje se iz plinastega spremeni v trdno (brez vmesnega tekočega stanja).

[6] Infiltracija – prodiranje vode v reže in razpoke v tleh zaradi gravitacije in kapilarnih sil. Gre za plitko prodiranje vode. Infiltrirana voda se zadržuje v tleh kot talna vlaga.

^[7] Perkolacija – prodiranje vode v reže in razpoke v tleh zaradi gravitacije in kapilarnih sil. Gre za globoko prodiranje vode. Voda prek perkolacije napaja podtalnico, ki pod vplivom gravitacije teče proti oceanom.

^[8] Adiabatno ohlajanje – ohlajanje zraka brez izmenjave toplote z okolico pri njegovem dviganju (SSKJ, 2022).

^[9] Konvergenca – stekanje zraka na območjih nizkega zračnega tlaka, povezano z vzpenjajočimi se zračnimi tokovi (SSKJ, 2022).

^[10] Evapotranspiracija – izhlapevanje vode s površine, porasle z rastlinami, ki nastaja zaradi evaporacije tal in transpiracije rastlin (SSKJ, 2022).

Viri in literatura

Atelier GroenBlauw (2022): *Urban infiltration strips*. Dostopno na: <https://www.urbangreenbluegrids.com/measures/urban-infiltration-strips> (sneto 23. 3. 2022).

Biotope (2022): *Biotope living green wall specification*. Dostopno na: <https://www.biotope.uk.com/design-and-specify/specifications-and-compliance/specifications-and-drawings> (sneto 20. 9. 2022).

Bralower, T., in Bice, D. (2020): *Earth in the future: Distribution of Water on the Earth surface*. Dostopno na: <https://www.e-education.psu.edu/earth103/node/701> (sneto 20. 5. 2021).

Britannica (1998): *Urban climate*. Dostopno na: <https://www.britannica.com/science/urban-climate> (sneto 21. 5. 2021).

Cahill, H. T. (2012): *Low impact development and sustainable stormwater management*. New Jersey, John Wiley & Sons.

City of Portland (2022): *Stormwater solution handbook*. Dostopno na: <http://www.portlandoregon.gov/bes/43110> (sneto 13. 7. 2021).

Collett, B. (2013): *Low impact development: Opportunities for the PlanET Region*. City of Knoxville, Knoxville-Knox County Metropolitan Planning Commission.

Dunnett, N., in Clayden, A. (2007): *Rain gardens: Managing water sustainably in the garden and designed landscape*. Portland, Oregon, Timber Press.

Dunnett, N., in Yuan, J. (2018): Plant selection for rain gardens: Response to simulated cyclical flooding of 15 perennial species. *Urban Forestry and Urban Greening*, 35(2018), str. 57–65.

Erskine, W. C., in Uncapher, A. (2012): *Creating rain gardens: Capturing the rain for your own water-efficient garden*. Portland, Oregon, Timber Press.

Gunawardena, K. R., Wells, M. J., in Kershaw, T. (2017): Utilising green and blue space to mitigate urban heat island intensity. *Science of the Total Environment*, 584–585, str. 1040–1055.

Guoyu, Q., Hongyong, L., Qingtao, Z., Wan, C., Xiaojian, L., in Xiangze, L. (2013). Effects of evapotranspiration on mitigation of urban temperature by vegetation and urban agriculture. *Journal of Integrative Agriculture*, 12(8), str. 1307–1315.

Hop, M. (2016): Wateroverlast is niet voor alle planten een probleem. *TuinenLandschap*, 18, str. 10–12.

International Resource Panel (2018): *The weight of cities: Resource requirements of future urbanization*. Dostopno na: <https://www.resource-panel.org/reports/weight-cities> (sneto 24. 5. 2021).

Korže, V. A. (2013): Določanje tekture prsti za šolsko raziskovalno delo. *Geografija v šoli*, 22(1), str. 24–30.

Korže, V. A., in Janškovec, K. (2019): Čiščenje prsti s pomočjo rastlin. *Geografski obzornik*, 56(1–2), str. 15–21.

Marsalek, J., Jiménez, C. B. E., Malmquist, P. A., in Karamouz, M. (2007): *Urban water cycle processes and interactions*. France, Taylor & Francis Group.

NASA (National Aeronautics and Space Administration) (2006a): *Urban rain*. Dostopno na: <https://earthobservatory.nasa.gov/features/UrbanRain/urbanrain.php> (sneto 5. 5. 2022).

NASA (National Aeronautics and Space Administration) (2006b): *The impact of urban pollution on rain*. Dostopno na: <https://earthobservatory.nasa.gov/features/UrbanRain/urbanrain3.php> (sneto 5. 5. 2022).

National Oceanic and Atmospheric Administration (2019): *Water cycle*. Dostopno na: <https://www.noaa.gov/education/resource-collections/freshwater/water-cycle> (sneto 20. 4. 2021).

Setničar, A. (2022): *Izbor rastlinskih vrst za deževne vrtove v Sloveniji*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo.

SSKJ (Slovar slovenskega knjižnega jezika) (2022): *Fran.si*. Dostopno na: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=%2A> (sneto 2. 10. 2022).

Steiner, L. M., in Domm, R. W. (2012): *Rain gardens sustainable landscaping for a beautiful yard and a healthy world*. Beverly, Voyageur Press.

Swanson, B., ASLA, RLA, CSI, CDT, LEED AP. (2019): *Defining a permeable paver*. Dostopno na: <https://commercial.unilock.com/defining-a-permeable-paver> (sneto 2. 10. 2022).

Demetra JARC
Inge KALAN LIPAR

Idejna zasnova mednarodnega kulturnega centra na meji med Italijo in Slovenijo, GO 57.15

V prispevku predstavljamo diplomsko delo^[1] o idejni zasnovi mednarodnega kulturnega centra na meji med Italijo in Slovenijo. Prikazali smo zgodovinsko ozadje obravnavanega območja, urbanistični razvoj Gorice in Nove Gorice ter njuno sodelovanje in soustvarjanje skupnega središča skozi čas. Opisali smo lokacijo dveh obstoječih poslopij ter njuno trenutno stanje in namembnost. Sledi razmišljanje o prenovi, torej o postopku in ciljih oblikovanja nove podobe in novega programa stavbe. Posebej smo obravnavali temo sovpadanja stare, že obstoječe arhitekture in novega dograjenega dela, podoba katerega je bila v nasprotju s slogom starejših objektov ustvarjena načrtno.

Interier smo povezali z novo namembnostjo prostorov, kulturnim centrom. Cilj naloge je bil preurediti staro arhitekturo, ji spremeniti namembnost in ustvariti objekt, ki bo okolju, torej obema Goricama, ponujal nove prostore za ohranjanje in nadgradnjo njune skupne kulturne dediščine.

Ključne besede: prenova, povezovalni arhitekturni element, meja, kulturni center, mednarodno sodelovanje

1 Uvod

Leta 2025 bosta Evropsko prestolnico kulture gostili Slovenija in Nemčija. Slovensko prestolnico kulture bosta zastopali mesti Nova Gorica in Gorica. Prejeli bosta zelo prestižen enoletni naziv Evropska prestolnica kulture (EPK), zaradi česar bosta izvajali izvorni kulturni in umetniški program s poudarkom na evropskem kulturnem bogastvu. Projekt prihodnjega dogodka nosi ime GO! 2025, cilj tega pa je preseči ovire in združiti mesti, ki ju je vojna razdelila, ter tako postati čezmejno evropsko mesto kulture.

V perspektivi tega dogodka smo želeli ustvariti idejni projekt mednarodnega centra, ki bi se nahajal na meji med državama, kjer bi ne le obe mesti, ampak tudi obe državi, Slovenija in Italija, prikazali prepleteni kulturi. Pojem kulture, ki jo bo mednarodni kulturni center zaobjemal, bo zelo obširen, združil bo kulinariko, zgodovino, umetnost ipd. Projekt je primer združenih kulturnih navad Slovenije in Italije v družbenem in zasebnem smislu. Objekt vsebuje manjše in večje konferenčne prostore, restavracijo, manjši muzejski del in manjše število sob za namestitve morebitnih mednarodnih, vplivnejših gostov na ogledu mesta ali poslovni poti.

V diplomski nalogi, iz katere izhaja članek, je zasnovan idejni koncept prenove trenutno dotrajane mestne hiše s senikom, ki stoji v neposredni bližini meje na italijanski strani. Stavbi na jugozahodni strani gledata na goriški srednjeveški grad. Ena od njiju se zaključuje na stranski, manj prometni cesti, druga pa stoji tik za njo. Med stavbama je dvorišče. Na severovzhodni strani ju od meje ločuje zelena površina, ki je trenutno namenjena kmetijstvu. Idejni koncept, ki ga bomo predstavili v tem članku, bo zajel prenovo obeh objektov s spremembo njune namembnosti. Zasnovali bomo tudi modernejšo arhitekturno povezavo med stavbama, namen katere bo povezati arhitekturi obeh mest, Gorice in Nove Gorice. Zelena površina, ki leži za objektoma, bo spremenjena v pešpot in kolesarsko stezo, ki se bo povezala z že obstajajočo kolesarsko stezo na novogoriški strani. Ta povezava bo omogočala dostopanje do kulturnega centra iz obeh držav. Projektu bodo poleg opisnega dela dodani načrti in 3D-vizualizacije (internet 1).

2 Zgodovina obravnavanega območja

2.1 Gorica

Villa quae sclavorum lingua vocatur Goriza (v slovenskem prevodu »Vas, ki se v jeziku Slovanov imenuje Gorica«), je bilo 28. aprila 1001 zapisano v darovnici cesarja Otona III. oglejskemu patriarhu. To je prva omemba Gorice v pisanih zgodovinskih virih. Ime je dobila po gorici, torej majhni gori oziroma 150 metrov visokem griču, na katerem še danes stoji mestni grad (Marušič idr., 2002). Italijanska različica imena Gorizia izhaja iz notarske tradicije, ki je toponime prilagajala italijanščini s končnico -itia, po zgledu imena Venetia (Benetke) (internet 2).

Gorica se je hitro razvijala, zato ji je že v 13. stoletju cesar Oton IV. podelil tržne pravice. Del naselja je sicer ohranil status vasi vse do leta 1455, ko je grof Henrik IV. združil vas in trg in Gorici podelil mestne pravice. Nastane mesto, v katerem še danes sobiva slovensko, italijansko, furlansko in nemško govoreče prebivalstvo (Marušič idr., 2002). Po izumrtju goriških grofov (Eppenstein, Mosburg, Lurngau) konec 15. stoletja so upravo mesta prevzeli Habsburžani. Vse do konca prve svetovne vojne leta 1918 (razen krajšega obdobja med letoma 1809 in 1813, ko postane mesto del Napoleonovih Ilirskih provinc) je bila Gorica, ki so jo v tem obdobju poznali tudi kot avstrijsko Nico, del avstro-ogrskega cesarstva (internet 2).

Po koncu prve svetovne vojne je prišla Gorica dokončno pod italijansko oblast in tako je postala Goriška pokrajina vzhodna mejna dežela, stik s tedanjo kraljevino SHS (Marušič idr., 2002). Dokončno podoba enotnega prostora je zarisal zgodovinski čas po drugi svetovni vojni, ki je Goriško na podlagi pariške mirovne pogodbe iz leta 1947 razdelil med dve državi: manjši del z mestom Gorica pripade Italiji, večji del pa Jugoslaviji. Gorica ostane brez naravnega zaledja: Soške in Vipavske doline, dela goriškega Krasa, Brd, Trnovskega gozda in Banjšic. Del Goriške pod jugoslovansko oblastjo pa ostane brez upravnega, gospodarskega in kulturnega središča (Bufon, 1995).

2.2 Nova Gorica

Leta 1947 se je na slovenski strani meje začelo graditi novo srce Goriške, mesto Nova Gorica, najmlajše slovensko mesto. Urbanistični načrt je za gradnjo izbral Solkansko polje, na katerem je bilo prej goriško pokopališče (Bufon, 1995). Izbira naj bi bila premišljena, ker naj bi nadaljevala že obstoječo tradicijo premikanja prebivalcev Gorice v to smer. Po odločitvi, da bo novo naselje zraslo na ravnini med železniško progo, Panovcem in Solkanom z mestnim jedrom na Blančah in Ledinah, so bili predlagani trije načrti, ki so jih izdelali arhitekti Gvardjančič,

Zupančič in Ravnika. Sprejet je bil načrt inž. Edvarda Ravnika in po sprejetju tega so pripravljala dela hitro stekla (Ložič, 2022).

Začetek gradnje ni bil prav obetaven, spremljalo ga je veliko težav z dobavo materiala in delovno silo. Ljudska mladina Jugoslavije je leta 1948 odločila, da na gradbišče pošlje mladinske delovne brigade: okoli 8.000 brigadirjev, številni so bili iz drugih jugoslovanskih republik, je skupaj z gradbenimi, mizarskimi in drugimi podjetji do leta 1950 ob glavni mestni prometnici na obeh straneh zgradilo pet stanovanjskih blokov, v katerih je prebivalo okoli 700 ljudi. Danes šteje Nova Gorica okrog 13.000 prebivalcev (internet 3).

Ime novega naselja, Nova Gorica, se je uradno prvič pojavilo 7. novembra 1949, ko je prezidij Ljudske skupščine LRS določil, da je naselje Nova Gorica sestavni del okraja Solkan. Mesto in sedež občine je Nova Gorica postala šele 18. aprila 1952, ko je Ljudska skupščina LRS sprejela zakon o razdelitvi republike na mesta, okraje in občine (Ložič, 2022).

3 Meja med Italijo in Slovenijo

3.1 Oblikovanje meje v času

Narodnostna meja med Slovani in Langobardi se je skoraj dokončno oblikovala že v 7. stoletju: prvi so se na tem območju pojavili okrog leta 570 in se naselili v višinskem pasu današnjih Brd, medtem ko so drugi zasedli ravnino. Tudi v obdobju vladavine Karla Velikega je Goriška obmejno področje, s tem da so jo Slovani poselili še globlje proti Furlanski nižini (Rupel, 1995). Iz omembe Gorice leta 1001 je razviden mejni status Goriške med nastajajočo goriško grofijo in oglejskim patriarhatom. Meja med Beneško republiko in Avstro-Ogrsko je bila od Goriške odmaknjena proti zahodu, Rapalska pogodba iz leta 1920 pa je mejno črto premaknila proti vzhodu. Zadnja sprememba, ki je doletela to območje po drugi svetovni vojni, je bila Pariška mirovna pogodba, ki je začela veljati leta 1947. Goriško je razdelila med dve državi: manjši del z mestom Gorica pripade Italiji, večji del pa Jugoslaviji oziroma njeni naslednici Republiki Sloveniji (Marušič, 1998). Odnosi med Italijo in Jugoslavijo so po podpisu sporazuma ostali napeti in neprijateljski. Do izboljšanja je prišlo šele leta 1975 z Osimskim sporazumom (Bufon, 1995). Znotraj Gorice so leta 1947 postavili celo betonski zid, tako imenovani Goriški zid – betonsko konstrukcijo s širino 50 centimetrov, na vrhu katere je bila poldrugi meter visoka ograja. Zid ločuje Gorico od predmestja in železniške postaje, mimo katere je peljala t. i. čezalpska trasa, ki sta bila ob koncu druge svetovne vojne priključena Jugoslaviji. Šele leta 2004, po vstopu Slovenije v Evropsko unijo, so del zidu, ki je goriško severno postajo delil na dvoje, porušili (internet 4).

Na uspešno obmejno sodelovanje držav kaže čezmejna vodna oskrba z reko Sočo, električna oskrba iz bližnjih soških elektrarn, možnost izbire prebivalcev za državljanstvo ene ali druge države, dvolastniške izkaznice za lastnike zemljišč v stometrskem obmejnem varovalnem pasu, maloobmejni prehodi, ki so prebivalcem obmejnega pasa omogočali prehode s posebno dovolilnico, prepustnico (Bufon, 1995). Ti dejavniki so ohranjali normalen sosedski vsakdan in že krojili novo čezmejno življenje.

3.2 Tihotapstvo čez mejo

Nenazadnje je treba omeniti še posebno obliko »izmenjave«, to je tihotapstvo, šverc (iz nemške besede schwarz = črno, nezakonito) ali kontraband (iz italijanščine contrabbando, contro la legge = proti zakonu), skrivno prenašanje različnih dobrin čez mejo. Nekoč je bilo namreč prepovedano prenašati določene izdelke čez mejo in so jih v primeru odkritja preprosto zasegli. V Muzejski zbirki Pristava – Goriški muzej, v prostorih nekdanjega maloobmejnega prehoda Pristava, so postavili stalno razstavo, posvečeno tej povojni dejavnosti (Goriški muzej, 2022).

Uvedba dvolastniških dovoljenj in pozneje prepustnic pripomore k večjemu in lažjemu pretoku skozi takrat dokaj zaprto mejo. Tako se začne tihotapljenje blaga iz Italije v Slovenijo oziroma Jugoslavijo in v obratno smer. V Italijo so prinašali meso, žganje, cigarete, maslo, saj je bilo tega v Jugoslaviji na pretek. Iz Italije pa so prinašali to, česar je v Jugoslaviji primanjkovalo ali je bilo slabše kakovosti: kava, sladkor, riž, južno sadje, rože in konfeti, oblačila in podobno. Pri tem početju so bili izjemno iznajdljivi in prilagodljivi, iskati so morali različne možnosti skrivanja blaga in predvidevati, kam cariniki na eni in drugi strani meje ne bodo pogledali, in ugotovili skrivališča. Sčasoma postane tako trgovanje celo donosen posel (Goriški muzej, 2022).

3.3 Meja v času epidemije covid-19

1. januarja 2007 je Slovenija stopila v evroobmočje, s čimer dokončno pade gospodarska meja ter izginejo mejni prehodi s stavbami, rampami, mrežami in kontrolami. Generacije, ki so zrastle s temi preprekami, so se morale skoraj čez noč privaditi na svobodna prehajanja po ozemlju (internet 5). Po vseh letih svobodnega čezmejnega prehajanja je leta 2020 epidemija covid-19 spet zarezala v to pokrajino. Plastični in cementni bloki, veliki kamni in skale so zaježili vse prehode in pri starejših generacijah vzbudili neprijetne spomine, pri mlajših začudenje, pri obojih pa občutek omejevanja in zavedanje nesmiselnosti namišljenih črt skozi prostor, ki kratijo svobodo posameznika (Devetak, 2020). Vse to pravzaprav dokazuje, kolikšen je po-

men obmejnega prostora, ki s svojo posebnostjo in enkratnostjo tvori nevtralno cono in edinstveno vez med sosednjima narodoma (Bufon, 1995).

4 Urbanistični razvoj in arhitektura mesta Gorizia (Gorica)

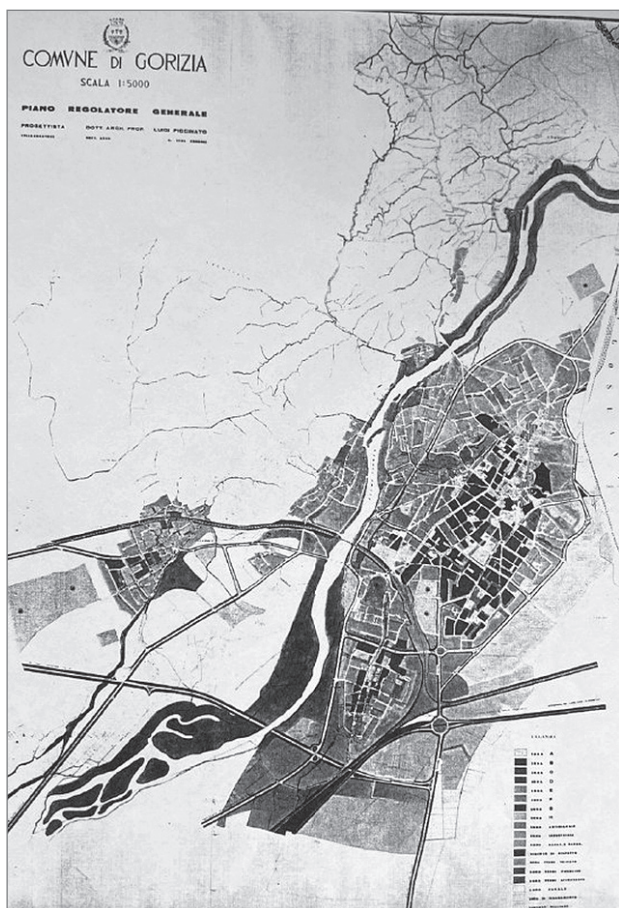
Pisna dokumentacija mesta Gorizia, slovensko Gorica, sega v srednji vek, iz katerega imamo tudi prve zapise njene urbanistične zasnove. To obdobje je močno zaznamovalo podoba celotnega mesta, predvsem njenega jedra. Urbanistična zasnova je bila v tem obdobju primerljiva drugim srednjeveškim mestom. Razvila se je okoli gradu, ki še danes stoji na griču sredi starega mestnega jedra ter ostaja ena največjih znamenitosti in simbolov Gorice.

Morfološka konstrukcija mesta se je razvijala počasi (Jarc, 1997). Do prve polovice 16. stoletja je razvoj potekal le v delu tik pod gradom, ki ga je obdajalo obzidje, ter v delu, ki se je širil na drugo stran obzidja na vznožje griča in do jarka, ki so ga izkopali v 14. stoletju. Nato začne razvoj mesta slediti tržnim potem, ki so takrat potekale proti Soški dolini (Rupel, 1995). V 18. stoletju so zasuli jarek in ožje mestno središče s pomočjo mostov povezali z okolico. V tem stoletju doživi Gorica gospodarski razcvet zaradi velikega števila obrtniških dejavnosti, ki so potekale v okolici mesta. To je omogočilo obnovo starogradnje, gradnjo novih palač, razširitev cest ter ureditev okolice in same podobe mesta. Obdobje je v arhitekturnem pogledu zaznamoval arhitekt Nicolò Pacassi, ki mu pripisujejo vodomet na Travniku in palačo Attems. Iz 19. stoletja pa izhajajo prvi poskusi prostorskega načrtovanja mesta (Rupel, 1995).

Morfološka podoba mesta se je najbolj spremenila po prvi svetovni vojni, saj je bilo v času vojne mesto zelo poškodovano. To je spodbudilo k popravilu in sanaciji celotnega mesta in bližnjih naselij. Nastal je urad za načrtovanje vojno poškodovanih naselij (ita. *Ufficio Provinciale Ricostruzioni e Architettura*, UPRA), na čelu katerega je bil arhitekt Maks Fabiani, eden izmed vodilnih arhitektov pri oblikovanju podobe Gorice. Njemu pripisujemo regulacijske plane in prenovitvene načrte med letoma 1915 in 1922 za območje, na katerem je potekala soška fronta. Vpeljal je stavbeni red, ki se zgledoval po dunajskem in ga je določala mestna uprava. Pri gradnji novih predelov so uvedli nove uredbe – oblikovanje načrta za cestno regulacijo pred načrtom parcelacije območja, ceste z ravnim in primerno velikim cestiščem in obojestranskim pločnikom, stanovanjske hiše so morale imeti ograje, ki niso presegale 2,5 metra ipd. Fabianiju gre tudi zasluga za prvi začetniški urbanistični zakon Julijske krajine po odobritvi zakona o prenovi vojno poškodovanih naselij (Jarc, 1997).

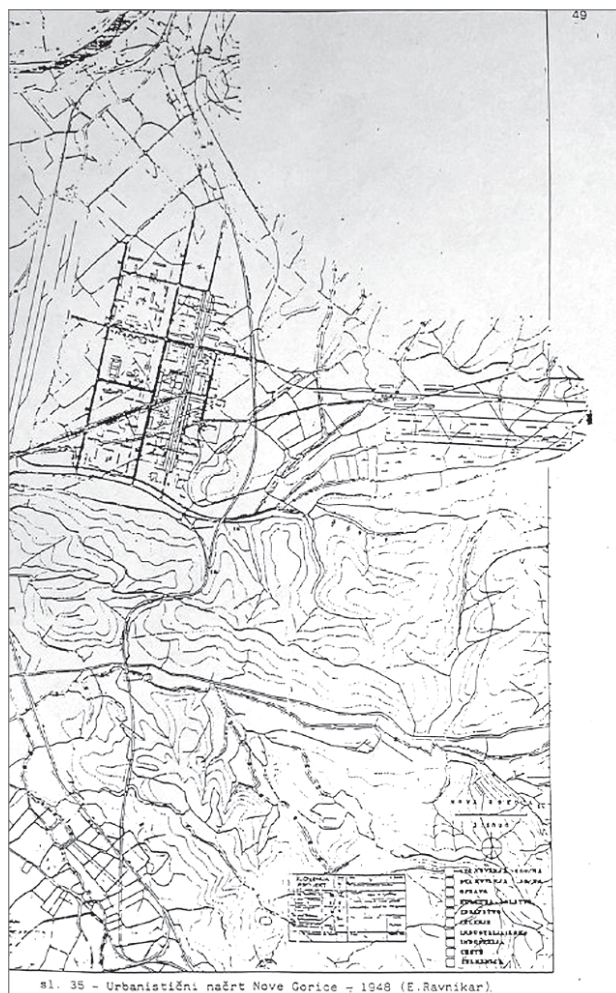

Slika 1: Gorica po prvi svetovni vojni (fotografija: Daniel Jarc)

Slika 2: Piccinatijev načrt Gorice (fotografija: Daniel Jarc)

Po Fabianiju je leta 1969 pripravil nov regulacijski načrt za Gorico arhitekt Luigi Piccinati. Osredotočil se je predvsem na prenovo mestnega jedra in urejanje območja, ki je bilo zgrajeno v 19. stoletju, torej hrbtnico Gorice. Piccinatijevemu načrtu je sledil regulacijski načrt inženirja R. Coste iz leta 1981, cilj katerega je bila sprememba teoretične naselitvene zmogljivosti

Slika 3: Ravnikarjev načrt Nove Gorice (fotografija: Daniel Jarc)

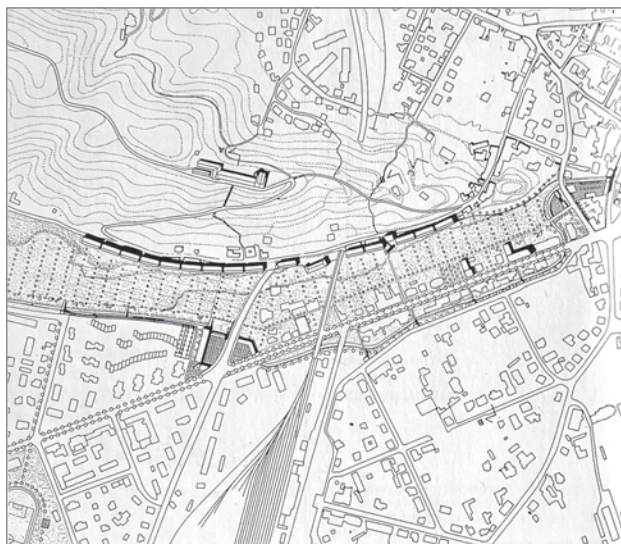
Gorice (Jarc 1997). Predlagal je ureditev severozahodnega dela mesta, kar bi omogočalo skladen razvoj Gorice in Nove Gorice (Rupel, 1995).

Gorico še danes najbolj zaznamujejo srednjeveška arhitektura – goriški grad, goriška stolnica (duomo) in cerkev svetega Roka (San Rocco) –, Pacassijeva arhitektura iz 18. stoletja, na primer palača Attems, in modernistična Fabianijeva arhitektura, npr. Trgovski dom.

5 Urbanistični razvoj in arhitektura Nove Gorice

Nova Gorica je nastala v povojnem obdobju zaradi nove meje med Italijo in Slovenijo, ki je ločila takratno Gorico in zaledje na dvoje ter pustila slovenski del Goriške brez glavnega središča (Angellino idr., 1993).

Prvi načrt Nove Gorice je delo arhitekta B. Gvardiančiča, vendar je takrat iskanje primerne lokacije za pozidavo še potekalo.

Slika 4: Urbanistični načrt novogoriškega studia AXA (fotografija: Daniel Jarc)

Po izbiri lokacije so med tremi predlaganimi osnutki načrtov izbrali delo arhitekta Edvarda Ravnikarja. Po dokončanem načrtu se je leta 1948 začela gradnja Nove Gorice. Podoba mesta izhaja iz izobrazbe arhitekta Edvarda Ravnikarja in se zato zgleduje po urbanističnih teorijah Le Corbusiera. Osnova teorije je razdelitev mesta na štiri območja za štiri glavne potrebe človeka, in sicer bivati, delati, zabavati se in premikati se (Jarc, 1997). Razvoj mesta pa se je po zadostitvi osnovnih potreb, torej s pozidavo prvih stanovanjskih objektov, začel zelo odmikati od začetnega Ravnikarjevega načrta. Ravnikarjevi bloki s svojimi strešinami in detajli ter generalno prostorsko projektiranje mesta ostajata danes glavni simboli podobe Nove Gorice (Krečič idr., 1996).

6 Soustvarjanje centra med Gorico in Novo Gorico

V devetdesetih letih 20. stoletja je postalo ozaveščanje o problematiki skladnosti obeh Goric zelo aktualno. Prvi izziv za prostorsko urejanje mesta je mednarodni natečaj arhitekture European 2 leta 1991. Arhitekta Angellilo, ki sta zmagala na natečaju, sta predstavila projekt z nekaj urbanističnimi predlogi skupne Gorice. Njun cilj je bil predvsem ovrednotiti goriško naravno bogastvo in neuporabljen obmejni pas. Obenem je projekt zaobjemal načrt nove obmejne obvoznice, ureditev treh parkov in združitve dveh železnic z vmesnim parkom (Jarc 1997). Poleg bratov Angellilo se je s prostorskim načrtovanjem Goric ukvarjal tudi novogoriški studio AXA, ki sledi nekaterim že obstoječim goriškim urbanističnim načrtom in raziskuje predvsem skupne osnove za razvoj obeh mest (Poženel idr., 1991; Jarc 1997).

V devetdesetih letih je postala meja, ki je pomenila konec vsega, prvič možnost za vzpostavitev nove razsežnosti na regionalni in lokalni ravni. Prvi večji dosežek Goric kot celote je danes zelo aktualen. Mesti sta bili namreč decembra 2020 izbrani za Evropsko prestolnico kulture 2025. Gorici kot skupku dveh doslej ločenih mest bo prvič povrnjena nekdanja vloga gospodarskega in kulturnega središča (Poženel idr., 1991).

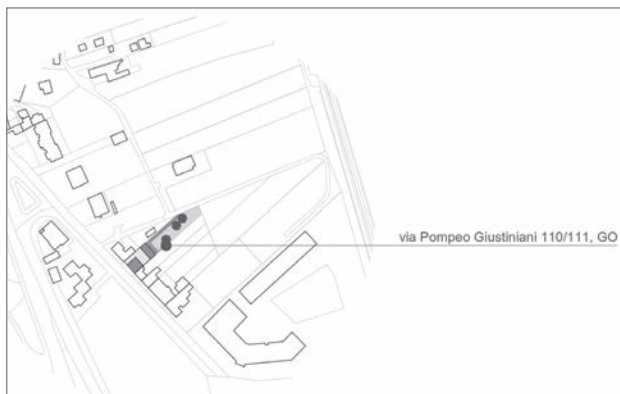
7 GO! BORDERLESS Evropska prestolnica kulture 2025

7.1 GO! BORDERLESS

Od leta 1985 se je Evropska prestolnica kulture razvila v enega najambicioznejših kulturnih projektov v Evropi: ponuditi Evropejcem priložnost, da bi se bolje seznanili s kulturo drugega, izkusili skupno zgodovino in vrednote, užili občutek pripadnosti isti evropski skupnosti, razvili evropske kulturne povezave in partnerstva, in poudariti vlogo kulture pri razvoju mest (internet 1).

Leta 2025 bosta Evropsko prestolnico kulture gostili Slovenija in Nemčija, slovensko prestolnico kulture bosta zastopali Nova Gorica in Gorica s čezmejno kandidaturom in sodelovanjem ter ciljem postati čezmejna evropska prestolnica kulture. Glede na zgodovinsko povezanost tega območja bi bil kateri koli projekt za samo eno stran nesmiseln, ker gre, kot je zapisano v projektu, za novo življenje že prej skupnega območja, ki ga še vedno ločuje upravna in zakonska meja. Ustvarjati Evropsko prestolnico kulture samo v Novi Gorici bi bilo tako, kot če bi poskušali očistiti reko samo do točke, kjer prečka državno mejo. Kajti kultura se tako kot voda ne meni za točke in črte na zemljevidu (internet 1).

Trg Evrope – Transalpina, skupni trg dveh Goric, bo izhodiščna točka projekta GO! BORDERLESS, s katerim je bila Nova Gorica skupaj z Gorico izbrana za Evropsko prestolnico kulture 2025. Dvojica, ki že vrsto let ponazarja sožitje kultur na meji, želi še dodatno nadgraditi sobivanje z revitalizacijo urbanega prostora, s spoznavanjem skupne dediščine čezmejnega prostora, ustvarjanjem kulturne produkcije, ki ne pozna meja in je povezana z osnovnimi vrednotami evropske kulture. V letu 2025 se bo zvrstilo več kot 600 kulturnih dogodkov in izvedenih bo več kot 60 projektov, ki bodo potekali v obeh mestih, toda tudi na njenem širšem območju na obeh straneh meje: Vipavska dolina, dolina reke Soče, Goriška brda, Trnovska in Banjška planota, del Krasa in Goriška pokrajina (Vipavska dolina).

Slika 5: Novo stanje lokacije (ilustracija: Demetra Jarc)

7.2 Konurbacija – Conurbazione – Somestje

Na spletnih straneh javnega zavoda GO! 2025 piše: »Če bi kritična prebivalca Nove Gorice in Gorice poprosili, da na kratko opišeta kulturni profil svojih mest, bi se za Novo Gorico odgovor najverjetneje glasil: ‚Moje mesto nima duše, za Gorico pa, ‚moje mesto nima življenja‘. Urbani jedri kulturno bogate in zanimive pokrajine težko v polnosti uresničujeta svoje potencialne in ostajata ujeti: Gorica v nostalgичni zazrtosti v »mesto, ki je nekoč bilo«, Nova Gorica pa v nejasni viziji »mesta, ki to še mora postati«. In prav s konurbacijo, oblikovanjem somestja, to je medsebojno povezanih mest, v katerih se dejavnosti in funkcije ne le seštevajo, ampak dopolnjujejo, lahko pridobimo količinsko in kakovostno nadgrajeno središče, ki ga posamezno mesto ne bi moglo doseči. To je vizija projekta, srž katerega je živeti v enem mestu, ki se razteza v dve državi in iz teh črpa, kar je najboljšo in kot celota pomeni dodano vrednost. To je gradnja mednarodnega prostora, ki ne dopušča marginalizacije območij, ki ležita na obrobjih. To je tudi dokaz, da se lahko, kjerkoli v Evropi, enotna in umetno razdeljena območja ponovno poenotijo, da so lahko tudi obrobja kulturna središča Evrope (internet 1).

8 Lokacija

Objekt je obravnavan na stranski ulici umirjene Sveto-gorske četrti Gorice. Lokacija je zaradi neposredne bližine istoimenskega mejnega prehoda znana tudi kot Casa Rossa, oziroma kot ji pravijo pripadniki slovenske manjšine iz Gorice, Rusa hiša.

Lokacija je bila pri zasnovi projekta ključnega pomena, saj zaobjema zastavljen cilj in predstavljeno zgodbo. Ulica, na kateri stoji hiša, že iz obdobja po prvi svetovni vojni poteka po vznožju griča, ki ga krasijo goriški grad, tik ob glavni, prometnejši, obvoznici in slovenski meji. Parcela objektov sega na eni strani do goriške ceste Pompeo Giustiniani, ob kateri stoji prva hiša

Slika 6: Dnevna soba – obstoječe stanje (fotografija: Demetra Jarc)

Slika 7: Kuhinja – obstoječe stanje (fotografija: Demetra Jarc)

Slika 8: Spalnica – obstoječe stanje (fotografija: Demetra Jarc)

Slika 9: Klet – obstoječe stanje (fotografija: Demetra Jarc)

Slika 10: Prehod – obstoječe stanje (fotografija: Demetra Jarc)

Slika 11: Garaža – obstoječe stanje (fotografija: Demetra Jarc)

in katere fasada gleda v smer goriškega gradu, na drugi strani pa sega do slovenske meje in novogoriške kolesarske poti. Zato bi lahko rekli, da je parcela obravnavanega objekta povezovalna nit obeh Goric.

9 Obravnavan objekt

Projekta obravnava objekta, ki stojita na zgoraj omenjeni lokaciji. Objekta sta si med seboj precej različna, zaradi svoje različne namembnosti skozi čas in trenutnega stanja.

Prva stavba, ki stoji tik ob ulici Pompeo Giustiniani in gleda proti goriškemu gradu, je v nekoliko boljšem stanju, saj so v njej živeli vse do leta 2020. Zgrajena je bila pred prvo svetovno vojno kot stanovanjska hiša. V njej je živela družina Močilnik vse do tridesetih let 20. stoletja, ko so lastniki zaradi kriznega obdobja druge svetovne vojne začeli poslopje oddajati in se preselili v poslopje, ki stoji za prvim in so ga predhodno uporabljali za kmetovanje. V petdesetih letih 20. stoletja so se ponovno preselili v glavno stanovanjsko hišo ter drugo uporabljali kot garažo in vinsko klet. Tako je ostalo vse do danes.

Fasada stanovanjske hiše je tipična meščanska, značilna za Gorico pred prvo svetovno vojno. Na njej je le en prepoznaven detajl, in sicer izbočeni liniji, ki se ponavljata tudi na sosednjih objektih. Trenutni objekt sestavljajo pritličje, v katerem imamo vhod, jedilnico, dnevno sobo, kuhinjo, sanitarije in verando, prvo nadstropje s tremi spalnicami, od katerih sta dve manjši in ena nekoliko večja, in kopalnico z balkonom ter podstrešje. Tloris objekta je bil med leti nekoliko spremenjen, dodan je bil namreč prizidek na severozahodni strani poslopja, v katerem so uredili kopalnico v prvem nadstropju in verando v pritličju.

To stavbo ločuje od sosednje 8 metrov dolgo dvorišče. Stavba, ki so jo v zadnjih letih uporabljali kot garažo in klet, je v precej slabšem stanju kot prva, saj je zaradi sekundarne namembnosti od povojnega obdobja, ko so jo preuredili v stanovanjsko enoto, skoraj niso obnavljali. V povojnem obdobju so le odstranili nepotrebno opremo in povečali vhod v garažni prostor. Poslopje trenutno sestavljata pritličje z garažo, vinsko kletjo in ločenim nižjim prizidkom in neuporabljeno prvo nadstropje z relativno nizkim stropom. V omenjenem prizidku je prehod na zelenjavni vrt, ki leži za hišama in je tudi zadnji del ograjene parcele. V tem delu so druga dvoriščna vrata, ki vodijo na daljšo njivo s sadovnjakom, ki leži tik ob meji s Slovenijo.

10 Prenova objekta

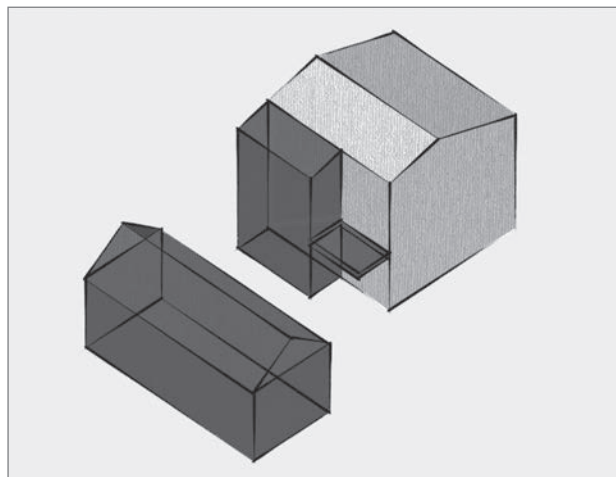
Cilj prenove temelji na kombiniranju starega in novega, saj bi radi obdržali videz že obstoječih zgradb in mednju umestili nov povezovalni del s popolnoma kontrastno arhitekturo. Zaradi slabega stanja bi sekundarno zgradbo porušili in jo ponovno zgradili v popolnoma enakih dimenzijah, prilagodili pa bi notranjo postavitev sten in odprtih glede na namembnost posameznih prostorov. Edina večja razlika pri prenovi bi bila višina objekta, saj bi ga zaradi razgledne točke in lepega pogleda na slovenske griče povišali za eno nadstropje. Pri primarni konstrukciji bi gabarit stavbe ostal nespremenjen. Nosilnih sten s širino 60 cm v tlorisu prenove ne bi premikali. Edina večja sprememba projekta bi bilo zvišanje dela strukture, kar vključuje rušitev strehe in poenotenje višine z vmesnim dodatnim delom. K prenovi bi največ prispevala vmesna povezovalna konstrukcija v obliki črke L med že obstoječima objektoma. Ta del se po obliki in strukturi popolnoma razlikuje od drugih dveh, kar je tudi glavni cilj prenove. Dodana jeklena konstrukcija ne povečuje le novonastalega objekta, ampak ustvarja tudi poseben svetlobni efekt v prostoru zaradi velikega števila oken in transparentnosti. Dodan objekt omogoča tudi integriranje rastlin v skupne prostore.

10.1 Kombiniranje starega in novega

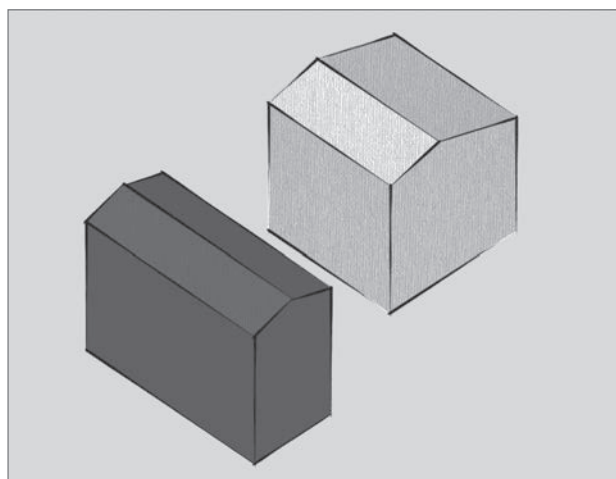
Kombiniranje starega in novega, torej starejše in modernejše arhitekture ter že obstoječih in dodanih struktur, je bilo pri prenovi ključnega pomena. Kontrast, ki se je ustvaril med deloma nastale konstrukcije, je pripomogel temu, da sta oba dela in oba pristopa arhitekture pridobila svoj čar prav v svoji raznolikosti in v lepoti njune kombinacije. Za ta kontrast smo se odločili, ker verjamemo, da je čar in simbol obeh Goric prav dodajanje starejši, že obstoječi osnovi nov, modernejši obraz. Obe arhitekturi se prelijeta v nov objekt, ki postane skupno kulturno središče obeh Goric.

11 Zgodba in cilji prenovljene arhitekture

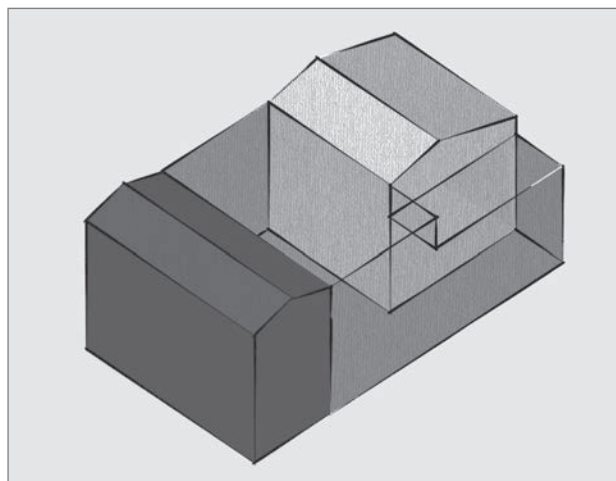
Cilj prenove obstoječih objektov, ki sta v Gorici (Gorizia), tik ob slovenski meji, je ustvariti prostor, zbirno točko in kulturni center obeh Goric, ob upoštevanju dogajanja in potreb po novih prostorih za Evropsko prestolnico kulture leta 2025 in njen program GO! 2025.

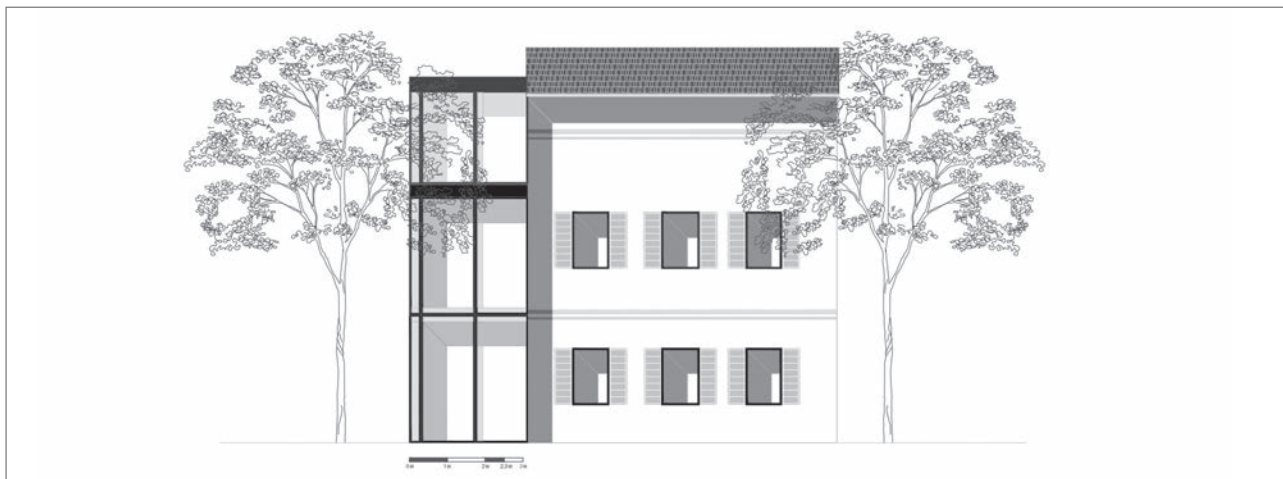
Slika 12: Volumetrični prikaz začetnega stanja in rušitev (ilustracija: Demetra Jarc)

Slika 13: Volumetrični prikaz prenove obstoječih objektov (ilustracija: Demetra Jarc)

Slika 14: Volumetrični prikaz dodanega arhitekturnega elementa (ilustracija: Demetra Jarc)

Slika 15: Pogled objekta (ilustracija: Demetra Jarc)

Za prenovo smo se odločili zaradi potrebe po oživljanju starih, degradiranih mestnih območji, ki zaradi neuporabe izgubljajo svoj čar in spreminjajo zunanji videz mesta. Ohranjanje, prenavljanje in dograjevanje degradiranih objektov v starih mestnih četrtih je potrebno ne le iz gospodarskega vidika, ker bo leto 2025 pripeljalo v mesto večje število turistov, ampak tudi zato, da trenutno zakotnemu mestu povrnemo njegov nekdanji sloves. Prav iz teh razlogov smo se pri projektiranju odločili, da bo objekt obravnave stara domačija, ki ji bomo dogradili nov del v popolnoma drugačnem arhitekturnem slogu in ji dodelili novo namembnost. Tako je nastalo kulturno središče dveh Goric GO57.15, ime katerega izhaja iz oznake meje, ki ločuje Gorico in Novo Gorico (Aebischer, 2018).

Želja po povezovanju obeh Goric nas je vodila k temu, da smo pri objektu ustvarili dva glavna vhoda: enega na italijanski strani, torej na ulici Pompeo Giustiniani, drugega pa na strani stavbe, ki gleda v smer Slovenije. Vhod iz novogoriške strani se nadaljuje s kolesarsko potjo, ki vodi vse do slovenske meje. Tu smo na obravnavani parceli oblikovali urejeno dvorišče z odprto kolesarnico in vrsto dreves, pod katera smo postavili klopi za sedenje.

Cilj prenove je ustvariti prostore za učenje, sodelovanje, interakcijo in sprostitev. Želeli smo torej ustvariti multifunkcionalen prostor za obe, od nekdanj povezani mesti, da bi jima povrnilo izgubljeno, skupno točko. Kulturno središče bi spodbujalo obiskovalce vseh starosti k raziskovanju in sodelovanju na mednarodni ravni. Obenem bi novi prostori obeh Goric prispevali k ohranjanju njune skupne kulturne dediščine ter bili izhodišče za raziskovanje lepote in posebnosti dveh mest, ki se ločujeta po nacionalnosti in jeziku, vendar si že več kot tisoč let delita kulturo, šege in navade. Hkrati bi bili prostori v solastništvu dveh držav vzor ter bi vodili v številna podobna čezmejna sodelovanja in povezovanja.

12 Nova podoba objekta

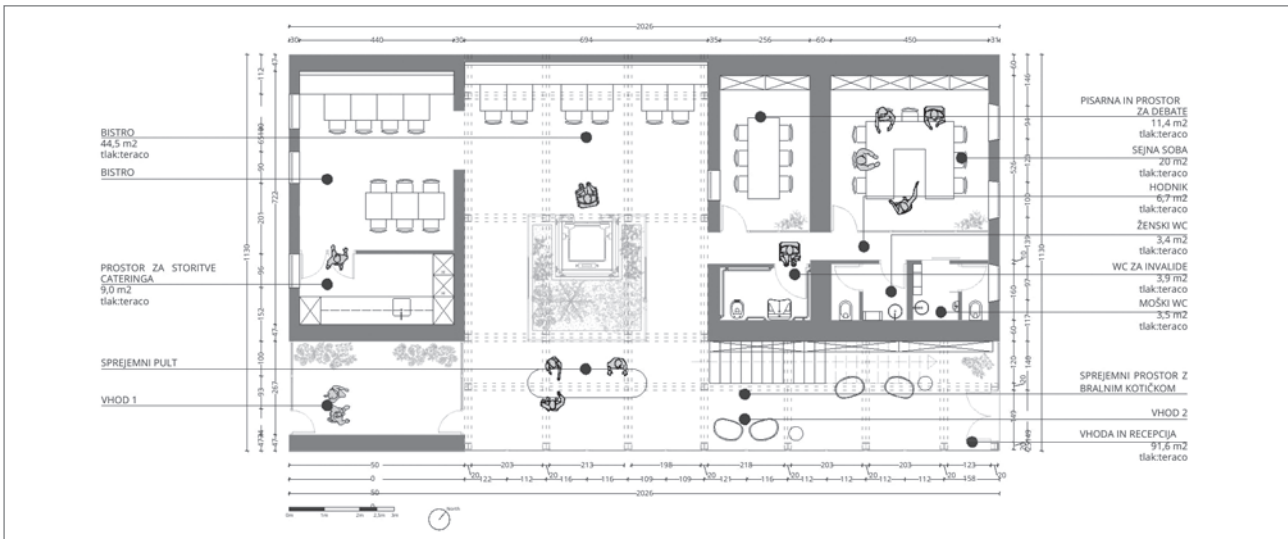
12.1 Interier

Kulturni center GO57.15 je zasnovan v treh nadstropjih, in sicer pritličju, prvem in drugem nadstropju.

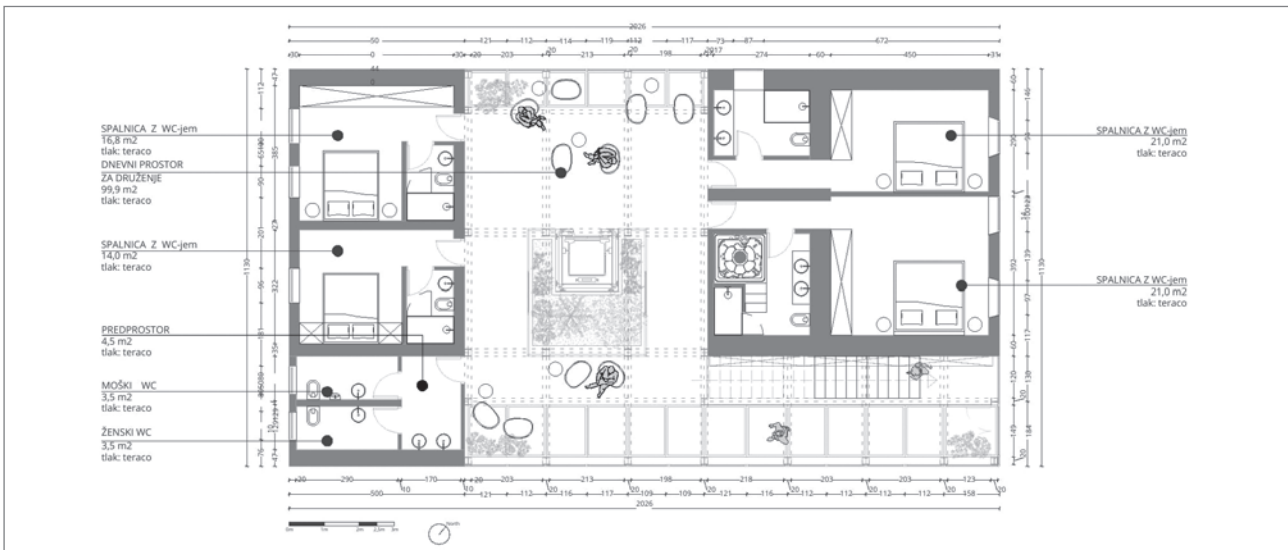
V pritličju imamo dva glavna vhoda na dveh nasprotnih straneh stavbe, ki se združujeta v recepcijskem delu. Tik ob recepciji pod stopniščem, ki vodi v zgornje nadstropje, imamo čakalnico za goste. Eden izmed glavnih zanimivih posegov v interier je odprtina v zgradbi, locirana tik za recepcijo, ki se razprostira čez vsa tri nadstropja. V njej imamo rastlinje in dvigalo, ki omogoča dostop invalidom v zgornji nadstropji. V levem delu zgradbe imamo v pritličju tudi bistro z dodatnim prostorom za catering in kavarno. Bistro se nadaljuje tudi v sredinski del zgradbe, iz katerega se prehaja tudi v zadnji del pritličja v desnem delu objekta. Tu imamo večji prostor, namenjen sestankom, in manjšo pisarno, ki lahko po potrebi postane tudi soba za debate in sestanke manjših delovnih skupin. Ta del smo za boljše prehajanje svetlobe v prostore zasnovali s steklenimi pregradami. Sejne sobe ločuje od sanitarij za moške, ženske in invalide ožji hodnik.

Prehod v zgornje nadstropje je mogoč prek stopnišča ob recepciji ali z dvigalom na sredini objekta, kjer so štiri sobe z lastno kopalnico, namenjene ožjemu izboru pomembnejših gostov. Povezuje jih večji osrednji prostor za druženje in sproščanje. Prehod v glavni del objekta, ki je v drugem nadstropju, je mogoč le z uporabo dvigala. V tej etaži je velik odprt prostor s pogledom na slovenske griče, ki ima različno namembnost, saj se lahko uporablja kot predavalnica ali kot razstavni prostor. Poleg je tudi manjši prostor za bar in skladišče.

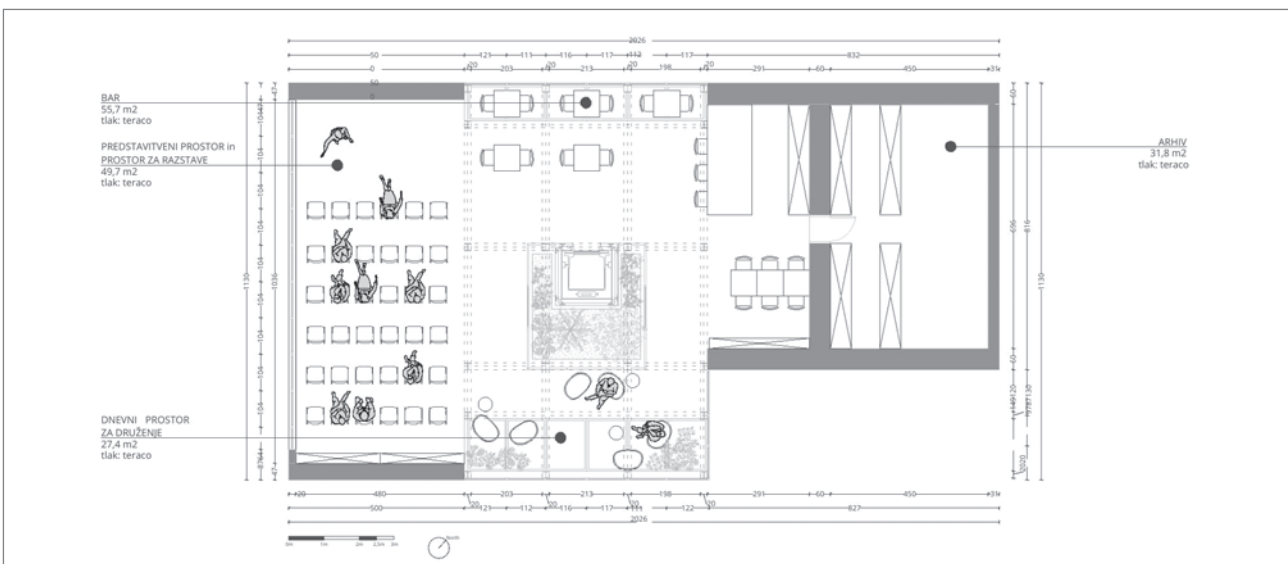
Pri prenovi interierja smo se odločili, da obstoječega pohištva ne bomo obdržali, saj je zelo raznovrstno in izhaja iz različnih

Slika 16: Tloris opreme z opisi prostorov – prilježje (ilustracija: Demetra Jarc)

Slika 17: Tloris opreme z opisi prostorov – prvo nadstropje (ilustracija: Demetra Jarc)

Slika 18: Tloris opreme z opisi prostorov – drugo nadstropje (ilustracija: Demetra Jarc)

Slika 19: Vizualizacija fasade (render: Demetra Jarc)

Slika 20: Vizualizacija detajla fasade (render: Demetra Jarc)

zgodovinskih obdobj, hkrati pa ni poenoteno z zunanjim videzom objekta, ki je bil zgrajen v drugem obdobju in drugačnih okoliščinah. Pri oblikovanju interierja smo se odločili za modernejši pristop v povezavi z dograjenim arhitekturnim delom. Želeli smo, da bi notranji prostori stavbe izražali svežino, novost in alternativo, predvsem pa da bi bil interier poenoten s programom kulturnega središča. Prostori, ki so namenjeni učenju, debatam in sodelovanju, zahtevajo namreč primerno opremo, barvne tone in razsvetlavo, kar smo seveda upoštevali pri notranjem oblikovanju.

12.2 Fasada

Glavni cilj prenovljene fasade je ohraniti čim več značilnosti že obstoječe konstrukcije, zato smo pri prenavljanju ohranili horizontalni štukaturi nad etažama in prav tak detajl dodali nad novo etažo. Zaradi zviševanja objekta smo liniji ponovili tudi na višji točki, torej med prvim in drugim nadstropjem. Fasado bi dopolnili z levim kontrastnim delom nove konstrukcije.

12.3 Razsvetljava in svetlost prostorov

Eno izmed glavnih vodil pri oblikovanju interierja je svetlost prostorov. Zato in hkrati zaradi estetskega vidika in želene kombinacije starega in novega smo velik del dograjenega objekta oblikovali s steklenimi površinami. Tako pridobimo v

Slika 21: (a) Vizualizacija recepcije – 1, (b) vizualizacija recepcije – 2, (c) vizualizacija bistroja (render: Demetra Jarc)

vseh skupnih prostorih ogromno svetlobe. Z istim razlogom smo v prostoru, ki se po potrebi spremeni v manjši prostor za debate, in sejni sobi ustvarili steklene prosojne stene, ki ohranjajo hodnik svetel in spuščajo svetlobo iz skupnih prostorov tudi v delovne sobe. V spalnih prostorih lahko jakost svetlobe prilagajamo željam uporabnikov. Število luči je v teh prostorih manjše. Pri prešibki sončni svetlobi lahko prostor osvetljujemo tudi s stropnimi svetili.

12.4 Izbrani kosi pohištva

Pri opremljanju smo želeli biti alternativni, zato smo oblikovali pohištvo, ki se prilagaja prostoru in se mu lahko dodajo izbrani dizajnerski kosi. Pomemben del interierja sta oblikovanje in umestitev knjižnih omar v večino skupnih prostorov, ki ponujajo obiskovalcem možnost učenja in raziskovanja.

12.5 Materiali in teksture

Pri oblikovanju interierja, pri katerem želimo ustvariti poseben učinek, so pomembni materiali in teksture ter njihova kombinacija v prostoru. V konstrukciji objekta prevladujeta jeklo in steklo, zato smo kot protiutež uporabili barve toplejših in svetlejših odtenkov in v interier umestili leseno pohištvo.

Oblikovali smo dva tipa prostorov: skupne delovne prostore in zasebne prostore. V prostorih, ki so namenjeni učenju, raziskovanju, spoznavanju in sestankom, bi bili težki elementi in materiali moteči za koncentracijo, zato smo tu uporabili svetlejšje in umirjene barvne tone.

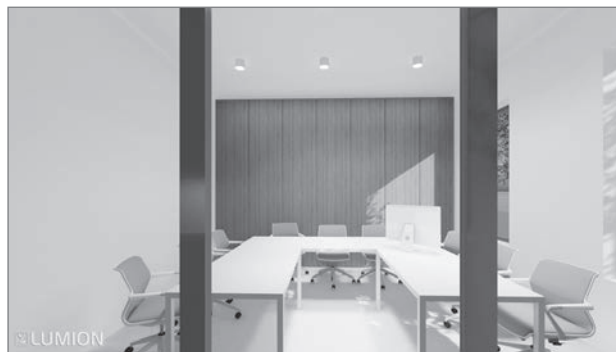
V prostorih, ki so namenjeni sprostitvi, zasebnosti in počitku, smo uporabili več toplejših in temnejših materialov. V skupnih kopalnicah smo kombinirali omare, oblečene v aluminij z marmornatimi stenami. Podobno smo tudi v bistroju in baru kombinirali aluminijaste mizice z marmornato steno in usnjnim naslonjalom. Za tlak smo po celotni stavbi izbrali teraco v odtenkih rdeče in oranžne. Iz istega materiala je tudi recepcijski pult, ki tako ustvarja iluzijo, da je sestavni del tlaka. Prostoru dajejo mehko stoli, obloženi s tekstilom v dveh barvnih odtenkih. Nameščeni so v pritličju in drugem nadstropju.

12.6 Dodana vrednost interierja

Dodana vrednost interierja je rastlinje, ki ga najdemo v vseh skupnih prostorih, predvsem pa v osrednjem odprtem delu zgradbe, ki obkroža dvigalo s hidravliko v kletnem prostoru zaradi boljše funkcionalnosti in lepšega videza celotnega interierja. Z umeščanjem rastlinja v večino prostorov ustvarimo rdečo nit in skladnejši videz objekta, hkrati pa prostorom dodamo mehko in svežino.

13 Sklep

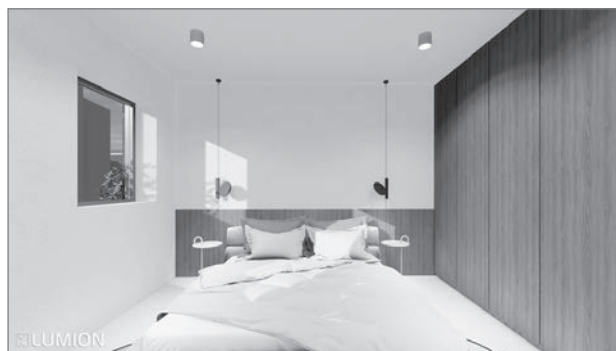
V članku smo predstavili prenovu objektov v Gorici (Gorizia), tik ob meji med Italijo in Slovenijo. Opis okolja, lokacije, zgodovinskega ozadja obeh Goric in spreminjanje meje med njima skozi čas smo dopolnili z idejnimi načrti prenove dveh objektov. Glavna značilnost prenove je integracija novega modernejšega arhitekturnega dela, ki je po videzu popolnoma nasproten starejšemu delu poslopja. Kontrast med starim in novim je bil glavno vodilo pri oblikovanju. V idejnem projektu smo ustvarili prostore za učenje, sodelovanje, interakcijo in sprostitev, torej multifunkcionalne prostore za obe, od nekdanj povezani mesti, s čimer smo jima želeli povrniti izgubljeno skupno točko. Obiskovalci bi imeli v kulturnem centru možnost raziskovanja, spoznavanja in sodelovanja na mednarodni

Slika 22: Vizualizacija sejnega prostora (render: Demetra Jarc)

Slika 23: Vizualizacija prostora za druženje in sproščanje (render: Demetra Jarc)

Slika 24: Vizualizacija spalnice (render: Demetra Jarc)

ravni. Hkrati bi prostori prispevali k ohranjanju in nadgradnji kulturne dediščine obeh Goric.

Demetra Jarc, dipl. diz.
Fakulteta za dizajn, smer notranja oprema, Dunajska cesta 129, 1000 Ljubljana
E-pošta: demetrajarc@gmail.com

Doc. Inge Kalan Lipar, mag. inž. arh.
Fakulteta za dizajn, Dunajska cesta 129, 1000 Ljubljana
E-pošta: inge.kalanlipar@fd.si

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela *Idejna zasnova mednarodnega kulturnega centra na meji med Italijo in Slovenijo GO57.15*, ki ga je pod mentorstvom doc. Inge Lipar Kalan, mag. inž. arh., na Katedri za notranjo opremo Fakultete za dizajn napisala in leta 2022 uspešno zagovarjala diplomantka Demetra Jarc.

Viri in literatura

Aebischer, T. (2018): *57/15: Linea di confine tra Gorizia e Nova Gorica alla stazione Montesanto*. Città di Castello, Edizioni Nuova Prhomos.

Angelillo, Al., Angelillo, An., in Menato, C. (1993): *Gorica/Nova Gorizia, Nova Gorica/Gorizia (Italiana)*. AB, *Arhitektov bilten*, 23(117–118), str. 104–112.

Bufon, M. (1995): *Prostor, meje, ljudje: Razvoj prekomejnih odnosov, konstrukcija obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem*. Trst, Slovenski raziskovalni inštitut.

Devetak, I. (2020): *Izredne razmere: Zakaj nas spet mrcvarijo z mejo?* Dostopno na: <https://www.primorski.eu/kolumne/izredne-razmere-zakaj-nas-spet-mrcvarijo-z-mejo-AY472640> (sneto 22. 7. 2022).

Goriški muzej (2022): *Muzejska zbirka Pristava*. Dostopno na: <https://goriskimuzej.si/stalne-zbirke/muzej-na-meji/muzejska-zbirka-pristava> (sneto 22. 7. 2022).

Internet 1: *Evropska prestolnica kulture 2025 Nova Gorica – Gorizia*. Dostopno na: <https://www.go2025.eu> (sneto 18. 7. 2022).

Internet 2: *Gorizia*. Dostopno na: <https://it.wikipedia.org/wiki/Gorizia> (sneto 18. 7. 2022).

Internet 3: *Nova Gorica*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Nova_Gorica (sneto 18. 7. 2022).

Internet 4: *Muro di Gorizia*. Dostopno na: https://it.wikipedia.org/wiki/Muro_di_Gorizia (sneto 18. 7. 2022).

Internet 5: *Per conoscere Nova Gorica/Spoznajmo Novo Gorico*. Dostopno na: <https://www.isonzo-soca.it/allegati/1/allegati1106.pdf> (sneto 19. 7. 2022).

Jarc, D. (1997): *Raziskovanja prihodnosti v prostorskem planiranju: Problemi integracije funkcionalnih urbanih regij Gorice in Nove Gorice*. Tipkopis.

Krečič, P., Marušič, M., in Zupan, G. (1996): *Edvard Ravnikar, arhitekt, urbanist, oblikovalec, teoretik, univerzitetni učitelj, publicist: Umetnostno zgodovinski oris*. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Ložič, M. (2022): *Zgodovina Nove Gorice*. Dostopno na: <https://www.novagorica-ks.si/zanimivosti/2015052614094241/Zgodovina%20Nove%20Gorice> (sneto 18. 7. 2022).

Marušič, B. (1998): *Nova meja na Goriškem*. *Acta Histriae*, 6(6), str. 271–284.

Marušič, B., Daniel, J., Bratuž, L., Waltritsch, M., Rupel, A., Kralj, F., in Tavano, L. (2002): *Goriza 1001–2001, Slovenci v Gorici: Gli Sloveni di Gorizia*. Gorica, SLORI, Konzulta za vprašanja mestne manjšinske skupnosti pri goriški občini.

Požanel, D., Jurca, N., in Torkar, V. (1991): *Skupne osnove prostorskega razvoja dveh Goric/ Basi comuni di sviluppo del territorio delle due Gorizie*. Nova Gorica, International Congress Berlin.

Rupel, A. (1995): *Krajevni Leksikon Slovencev v Italiji: Topografski, zemljepisni, zgodovinski, kulturni, gospodarski in turistični podatki o krajih v Italiji, ki jih naseljujejo Slovenci ali sodijo v isto upravno enoto*. Gorica, Slovenski raziskovalni inštitut, Narodna in študijska knjižnica.

Urška BOLČINA
Boštjan KERBLER

Bivalne razmere starejšega prebivalstva v občini Ruše

Vsa Evropa se vse bolj pogloblja v demografsko krizo, več se delež starejšega prebivalstva, za katero pogosto ni ustrezno poskrbljeno, tudi iz vidika bivalnih razmer. Tako Ustava Republike Slovenije kot tudi Evropska konvencija o človekovih pravicah navajata pravico ljudi do socialne varnosti in urejenih bivalnih razmer, v številnih primerih pa se izkaže, da gre samo za črke na papirju. Občina Ruše, ki je obenem tudi upravna enota, je edina upravna enota v Sloveniji, ki kljub visokemu deležu starejšega prebivalstva še nima doma za starostnike. Rezultati naše raziskave, izvedene med starostniki v

Rušah, so pokazali njihovo močno navezanost na nepremičnine ter tudi visok lastniški delež in dolgo obdobje bivanja v stanovanjski nepremičnini. Izkazalo se je tudi, da bi se visok delež vseh vprašanih odločil za bivanje v domu za starostnike, če bi bili v to primorani.

Ključne besede: staranje in starostniki, bivalne razmere, občina Ruše, demografska kriza

1 Uvod

V članku želimo poudariti dejstvo, da so bivalne razmere starostnikov v Sloveniji vse večji problem. Čeprav so starejši morda lastniki nepremičnin, v katerih bivajo, in imajo s tem zagotovljeno streho nad glavo, to še ne pomeni, da so bivalni pogoji v njih zanje tudi ustrezni. Starejšim je treba zagotoviti predvsem kakovostno staranje, k čemur prištevamo telesno in duševno zdravje, osnovno materialno preskrbljenost, vključevanje v družbo in s tem dopuščanje možnosti, da imajo starejši čim dalj časa nadzor nad svojim življenjem (Hvalič Touzery, 2007). Starostniki v Sloveniji se namreč večinoma ne želijo seliti iz svojih domov, ampak hočejo čim dalj časa ostati v domačem okolju. To je pogosto problematično, še posebej z vidika neustreznih bivalnih razmer in nepremičnin, v katerih živijo.

V Sloveniji živi kar 20,9 % ljudi, starejših od 65 let, kar nas uvršča med države z zelo starim prebivalstvom (Statistični urad Republike Slovenije, 2022). Proces staranja prebivalstva se je začel še posebej izrazito kazati po letu 1980, ko je začela upadati tudi rodnost (Šircelj, 2009). Občina Ruše rahlo odstopa od slovenskega povprečja, saj ima prebivalcev, ki so stari 65 let ali več, kar 22,6 %, to pomeni 1.594 starejših (Statistični urad Republike Slovenije, 2022). Glede na to, da je občina v ruralnem območju, je ta podatek še posebej zaskrbljujoč, saj je eden od demografskih problemov v Sloveniji tudi neenako-

merno staranje po regijah. Demografske analize namreč kažejo, da večina starostnikov živi predvsem v ruralnih predelih, in ta odstotek se bo v prihodnje le še višal, kar seveda vodi v še večjo poglobitev razlik med podeželjem in mesti, prav tako je to povezano tudi s slabšimi možnostmi oskrbe in razvoja (Kavaš, 2019).

Namen prispevka je prikazati, kakšne so trenutne bivalne razmere starostnikov v Rušah – občini, ki se prav tako predeljuje kot ruralna. Na podlagi opravljene raziskave smo namreč starejše neposredno povprašali o njihovih bivalnih razmerah in problematiki, povezani s tem, ter tudi o zadovoljstvu z bivanjem v občini Ruše.

2 Starost in staranje

Staranje prebivalstva je proces, ki je zaznamoval in zaznamuje prav vse postmoderne družbe. Gre za fiziološki proces, ki ga ni mogoče spremeniti, ustaviti ali izkoreniniti. Edino, kar se lahko spremeni, sta dojemanje in odnos do starosti, tako družbe kot do samega sebe. Prav zaradi negativne konotacije termina »star«, se ta uporablja vse manj oziroma pogosto pomeni nekaj slabšalnega (Macuh, 2019). Favoriziranje večne mladosti

je tisto, kar je najbolj v ospredju, zato so starost in starostniki pogosto zelo zapostavljena in tudi ranljiva skupina, kot nekaj, čemur nima smisla namenjati preveč časa in sredstev.

Vse to privede do globljega problema, ki ima zelo velike razsežnosti in posledice na vseh področjih. Bistveni značilnosti današnje družbe sta staranje prebivalstva in s tem povezana dolgoživa družba, na drugi strani pa upad rodnosti. Zato je pomembno, da se ta problematika tudi jasno poudarja. Treba se je osredotočiti na njeno reševanje, na pozitivno sprejemanje in odnos do starosti ter pripraviti ustrezne strategije za kakovostno bivanje v tem obdobju in prilagoditev dolgoživi družbi. V Sloveniji je Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti leta 2017 sprejelo Strategijo dolgožive družbe. Ključen poudarek pri tej je predvsem koncept aktivnega staranja, ki starejše prebivalstvo spodbuja k čim daljši dejavnosti, kar vodi do večje koristi za vso družbo. Dolgoživa družba v današnjih časih namreč ni družba, v kateri bi bile vloge jasno in natančno razdeljene na mladost, srednja leta in starost, ampak gre vse v smeri tega, da je bistveno, da ljudje ne glede na življenjsko obdobje čim bolj izkoristijo svoje zmožnosti in so s tem tudi čim dalj časa vključeni v družbo, kar jim omogoča tudi aktivno in kakovostno staranje (Macuh, 2019). Zelo kontradiktorno pa je pri večini ljudi še vedno zakoreninjena miselnost, da bi se morali starejši ljudje umiriti in umakniti ter s tem odstopiti prostor v družbenem dogajanju mlajšim generacijam. Prav upokojitev naj bi bila tista, ki bi ljudem ob nenehnem hitenju in obsedenosti s storilnostjo omogočila, da so preprosto sami s seboj, in idealno obdobje za upočasnitev (Ramovš, 2017).

Staranje je zelo kompleksen proces, na katerega je mogoče gledati z dveh vidikov, s pozitivnega in negativnega. In prav tukaj se skriva srž problema, to je da se vsaka sprememba začne pri človeku samem. Če bodo ljudje spremenili mišljenje in starost začeli dojemati kot nekaj pozitivnega, kot del življenja, kot obdobje, v katerem lahko družbi in sebi prineseš veliko dobrega ter se tvoje življenje nikakor ne konča, zato se ti ni treba umakniti za štiri stene, bo to kmalu postalo mišljenje ne samo posameznika, ampak celotne družbe. In bistveno pri vsem skupaj je predvsem to, kako družba sprejema določen pojav, saj so od tega odvisna sredstva ter s tem povezani rešitve in programi, ki jih je pripravljena nameniti določenemu pojavu, kot sta staranje in z njim povezana dolgoživa družba.

3 Demografska kriza

Živimo v času, v katerem smo soočeni s številnimi krizami, od ekološke, ekonomske, energetske, demografske ipd. Pogosto prav demografska kriza ostaja nekje v ozadju in se nanjo ne opozarja toliko, čeprav imajo njene posledice katastrofalne razsežnosti, ki lahko nenazadnje vodijo v izumrtje naroda.

Demografska kriza se v Evropi najbolj kaže v upadu rodnosti in hkratnem staranju prebivalstva oziroma vse večjem deležu starejšega prebivalstva, za katero pogosto ni ustrezno poskrbljeno. Spremembe seveda niso nastale čez noč in so posledica različnih dejavnikov, med drugim tudi podaljševanja življenjske dobe, predvsem zaradi boljše zdravstvene oskrbe, večjega udobja, napredka v farmaciji in medicini, višjega življenjskega standarda ipd. Razvite družbe se z obstoječim stanjem in čezmernim številom starostnikov pogosto ne znajo soočiti. Še vedno obstaja zelo visok delež starostnikov, ki jim v razviti in socialno usmerjeni družbi, ni zagotovljeno kakovostno staranje, kamor seveda prištevamo tudi ustrezne bivalne razmere.

Demografske spremembe, ki smo jim priča v zadnjih letih, nas tako postavljajo pred štiri bistvene naloge: dolgotrajna oskrba starostno onemoglih, zdravo in kakovostno staranje tretje generacije, gospodarski razvoj ob staranju zaposlenih in delovanje vseh v skladu s solidarnostjo (Ramovš idr., 2020). Dejstvo je, da so v življenju edina stalnica prav spremembe, in tako je tudi s spremembami v demografiji. Na staranje se je treba privaditi, ga obravnavati ter stremeti k njegovemu reševanju in iskanju rešitev, ki naj se kažejo tudi v urejenih razmerah starostnikov, ki naj bodo take, da jim bo omogočeno predvsem kakovostno staranje.

4 Oblike bivanja za starostnike

Bivalne razmere so bistvene za človekovo eksistenco in kakovost življenja, življenje v urejenih bivališčih namreč močno vpliva tudi na človekovo dobro počutje. Zdravstveno stanje ljudi, ki so prikrajšani pri bivalnih razmerah, je pogosto slabše (Rodrigues idr., 2012). Bivalne razmere so za človeka pomembne v vseh življenjskih obdobjih, še posebej v starosti, ko mu že pešajo moči, je pomembno, da je njegovo bivališče povezano s čim manj omejitvami in čim večjim udobjem. V Sloveniji poznamo za starostnike predvsem institucionalne oziroma formalne oblike bivanja, med katere prištevamo domove za starostnike, socialno varstvene zavode in oskrbovana stanovanja. Čeprav so časi in potrebe starejših vse bolj naklonjeni procesu deinstitutionalizacije in s tem zmanjšanju vpliva formalnih oblik bivanja, je Slovenija v primerjavi z drugimi evropskimi državami še vseeno v velikem zaostanku. Uvajanje neinstitutionalnih oblik bivanja žal pri nas poteka zelo počasi in z zadržki, ki so povezani predvsem s sredstvi in tudi z interesom.

4.1 Institucionalne oblike bivanje

Pretirana institucionalizacija je vse bolj v zatonu, saj rigidno postavljanje pravil in hierarhija ljudi omejujeta ter onemogočata individualnost in lastno mišljenje, s tem pa zavirata dolgoročni razvoj človeka in tudi družbe. Domovi za starostnike, ki so v Sloveniji najbolj razširjena institucionalna oblika bivanja,

na starostnike pogosto ne vplivajo najboljše. Starostnikom je namreč treba omogočiti, da bi čim dalj časa lahko odločali o svojem življenju in počeli to, kar jih veseli, medtem ko jim zaprta institucija vse to vzame.

V Sloveniji imamo po podatkih iz leta 2020 kar 102 domova za starostnike (Skupnost socialnih zavodov Slovenije, e-vir). Pri gradnji teh se vse bolj upoštevajo tudi potrebe starostnikov, kar pomeni, da je takih, ki imajo več kot 100 ležišč, vedno manj ali jih sploh ni več, vse bolj se namreč pojavlja četrta generacija domov za starostnike. Bistvo teh domov je, da želijo v njih čim bolj poustvariti domače okolje in čim manj dajati vtis institucije (Schittich, 2010). Želijo se približati gospodinjstvu in so sestavljeni iz majhnih skupin, ki imajo odgovorno osebo, prav tako posamezniku zagotavljajo veliko mero odločanja in samostojnosti. Pohvalno je, da se pri gradnji domov vedno bolj upoštevajo želje starostnikov, s čimer se omogoča tudi njihovo kakovostno bivanje. Časi, ko so domovi za starostnike bolj spominjali na bolnišnice, so očitno minili, kar pomeni, da se spreminjata tudi dojemanje in odnos do starejših ljudi in starosti, kljub vsemu pa imamo v Sloveniji še veliko manevrskega prostora predvsem pri večjem zavzemanju za uvedbo neinstitucionalnih oblik bivanja.

4.2 Neinstitucionalne oblike bivanja in bivanje doma

Med neinstitucionalne ali neformalne oblike bivanja prištevamo sobivanje starejših v skupnosti, medgeneracijske skupnosti, strukturirana naselja za starejše ljudi, oskrbovano bivanje v lastnem domu in stanovanjske zadruga. Vsaka od oblik pomeni za bivanje prednost ter postavlja na prvo mesto prav želje in potrebe starostnikov. Neinstitucionalne oziroma neformalne oblike bivanja in s tem povezan proces deinstitucionalizacije starejšim ljudem omogočajo, da čim dalj časa živijo samostojno in imajo nadzor nad svojim življenjem. Dejstvo je namreč, da večina starostnikov svojih domov ne želi zapustiti, ampak želijo do smrti živeti v domačem okolju. In starostnika vzeti iz domačega okolja in ga premestiti v ustanovo oziroma dom je pogosto usodno. Prav zato je treba v Sloveniji veliko več sredstev nameniti razvoju neinstitucionalnih oblik bivanja.

Glede na to, da je v Sloveniji zelo velik delež lastnikov nepremičnin, ki so močno navezani na dom in se ne želijo seliti, je potencial predvsem podaljšano bivanje doma. Starejši ljudje se zelo težko odločijo za selitev od doma, med drugim tudi zato, ker se bojijo, da bi s tem izgubili bližnje osebe oziroma odnose z najbližjimi. Lasten dom jih tudi navdaja z občutkom miru, gotovosti in trdnosti, prav zato velja sodobno gerontološko načelo, da naj bi bilo bivanje doma za starostnika najboljše (Ramovš, 2014).

Čeprav Slovenija prednjači po številu lastniških nepremičnin, je treba poudariti, da ni vsaka nepremičnina tudi primerna za bivanje, še posebej za starostnike. Prav zato je treba že dovolj zgodaj poskrbeti za prilagoditev nepremičnine, da bo ta omogočala kakovostno bivanje in zadovoljila potrebe posameznika. Prav časovna komponenta je ta, ki se pogosto ne upošteva, in tako se starostniki za prilagoditev domov odločajo prepozno (Grdiša, 2010). Neprilagojene nepremičnine povzročajo številne probleme, zelo pogosti so padci starostnikov, ki lahko nastanejo kot posledica previsokih stopnic, neprilagojene kopalnice ali kopalniške opreme in drugih preprek, vse to pa pomeni tveganje za splošno zdravje starostnikov. Ob vedno večji draginji se vse bolj pojavljajo tudi stiske ljudi ob vzdrževanju nepremičnin, saj je to za marsikoga prevelik finančen zalogaj. Ker so pokojnine zelo nizke in večina starostnikov živi sama ali s partnerjem, se take nepremičnine ne vzdržujejo, kar močno načenna kakovost bivanja. Prav zato je treba dobro premisliti o ekonomičnosti bivanja doma in morebitnem negativnem vplivu na vsa druga področja v življenju (Kerbler idr., 2017). Naloga države na tem mestu bi morala biti, da kar najbolj v slovenski prostor vpelje tudi neformalne oblike bivanja, da gre v korak s časom in sledi dobrim praksam drugih evropskih držav. Sočasno je treba poskrbeti tudi za starostnike, ki ne želijo od doma, ter jim omogočiti kakovostno in varno bivanje doma. Ena od rešitev so gotovo subvencije, namenjene prilagoditvam bivališč starostnikov, s čimer se upoštevajo njihove želje po bivanju doma, prav tako pa se kar najbolj izkoristijo že obstoječe nepremičnine in lastništvo teh.

5 Starostniki v občini Ruše

Občina Ruše je glede bivalnih razmer starostnikov še posebej zanimiva, ker je edina upravna enota v Sloveniji, ki še nima doma za starostnike, čeprav delež starejših od 65 let v tej občini znaša kar 22,6 %, kar je več od slovenskega povprečja. Občina Ruše ima 1.594 prebivalcev starih 65 let ali več, povprečna starost v občini pa je 45,6 leta (podatki za leto 2021) (Statistični urad Republike Slovenije, 2022). Gradnja doma za starostnike je sicer načrtovana za leto 2022/2023, toda za zdaj se položaj glede izgradnje bolj ali manj ne spreminja. Vidimo lahko torej, da v občini živi skoraj četrtnina starejšega prebivalstva, prav tako občina velja za bolj ruralen predel, čeprav je v bližini mesta Maribor. In tudi demografske analize kažejo, da velik delež starejšega prebivalstva živi predvsem v ruralnih predelih, medtem ko naj bi se v prihodnosti ta odstotek le še višal. Odmaknjenost pa seveda vpliva na kakovost življenja starejših, saj so jim s tem oteženi dostopi do različnih storitev, manjša je možnost kakovostne zdravstvene oskrbe itd. (Furlan in Podobnik, 2020).

Eden od ključnih dejavnikov, ki bistveno vplivajo na življenje in razmere starostnikov, je finančna preskrbljenost. Po statističnih podatkih Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije za leto 2020 je povprečna pokojnina v Sloveniji znašala 732,82 evra, kar v današnjih časih pogosto zadostuje le za pokritje tekočih stroškov (Statistični podatki, Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, 2022). In prav revščina in s tem povezane slabe razmere starostnikom pogosto le še otežujejo razmere ter onemogočajo kakovostno in aktivno staranje. Kot bomo predstavili v nadaljevanju na podlagi opravljene raziskave, tudi starostniki v Rušah niso izjema glede slabega finančnega položaja, lahko rečemo celo, da so glede višine pokojnine pod slovenskim povprečjem.

Čeprav starostnikom v Rušah ni na voljo domska oskrba, občina vseeno omogoča nekatere oblike pomoči, in sicer pomoč družini na domu, e-oskrbo, medgeneracijski center Rast, brezplačni prevozi Prostofer, projekt Starejši za starejše. Ob tem ima občina tudi nevladne in prostovoljne organizacije, v okviru katerih skrbijo za dobrobit starostnikov, in sicer Društvo upokojencev Ruše, Društvo upokojencev Smolnik in Klub upokojencev Bezena.

6 Raziskava

V opravljeni raziskavi so nas zanimale bivalne razmere starostnikov v občini Ruše, predvsem kje, kako in s kom živijo, ali so na nepremičnino navezani, ali se želijo preseliti, ali so zadovoljni z razmerami v občini itd. Raziskava temelji na kvantitativni metodi, s katero smo bivalne razmere proučevali z zbiranjem številčnih podatkov in jih statistično analizirali, metoda, ki smo jo uporabili, je bila anketiranje, merski instrument pa anketni vprašalnik.

6.1 Raziskovalni vzorec

V raziskavi smo postavili dva pogoja – da so anketiranci stari 65 let ali več in da so občani občine Ruše. V raziskavi je sodelovalo 74 anketirancev, med katerimi so prevladovala ženske. Teh je bilo 46, moških pa 28. Povprečna starost vseh anketiranih je bila 72 let, prevladovali so tisti s končano srednjo šolo in skoraj polovica med njimi je bila poročena. Kot pričakovano, je živela večina anketirancev v lastniški hiši ali lastniškem stanovanju, v povprečju več kot 30 let. Ne moremo pa zanemariti zaskrbljujoče ugotovitve, da zelo velik odstotek starostnikov živi popolnoma samih, predvsem ovdovelih, čeprav so bili vse življenje vajeni živeti s partnerjem oziroma partnerko. Druga zaskrbljujoča ugotovitev je finančno stanje anketirancev, saj več kot polovica vseh s svojimi dohodki komaj shaja. Že samo na podlagi osnovne predstavitve raziskovalnega vzorca se nam jasno pokažeta dva pereča problema, ki zadevata anketirance

in tudi vse starejše občane Ruš – osamljenost in zelo slabo finančno stanje, kar pomeni, da je večina pravzaprav na robu preživetja.

6.2 Predstavitev rezultatov

Glede na to, da smo v sklopu anketnega vprašalnika preverjali bivalne razmere starostnikov v Rušah, so nas ob tem zanimali tudi njihovi občutki in dojemanje, ki prav tako vplivajo na kakovost njihovega bivanja.

Najprej nas je zanimala navezanost na bivališče in okolje bivanja oziroma sosesko. Vprašanje je bilo razdeljeno na dva dela, pri čemer smo v prvem delu anketirance povprašali o tem, kako zelo so navezani na svoje trenutno bivališče oziroma nepremičnino, v drugem pa, kakšna je njihova navezanost na sosesko oziroma okolje, v katerem živijo. Pri obeh delih je bilo na voljo šest odgovorov, in sicer: »sploh nisem navezan/-a«, »nisem navezan/-a«, »niti-niti«, »navezan/-a«, »zelo navezan/-a« in »ne vem«. Glede navezanosti na nepremičnino jih je največ oziroma 28 (37,87 %) med njimi odgovorilo, da so na nepremičnino navezani. Sledijo tisti, ki so na nepremičnino zelo navezani, teh je 26 oziroma 35,13 %, sedem anketirancev oziroma 9,45 % na nepremičnino ni navezanih, šest oziroma 8,10 % je izbralo odgovor »niti-niti«, štirje med njimi oziroma 5,40 % na nepremičnino sploh niso navezani in trije oziroma 4,05 % so izbrali odgovor »ne vem«. Glede na to, da je po analizi med anketiranimi takih, ki so lastniki nepremičnine, 72,98 %, je »zelo navezanih« in pa »navezanih« skupaj 54 oziroma 73,00 % vseh anketiranih, ko pa odgovore anketirancev pogledamo še podrobneje, vidimo, da so tisti, ki so lastniki nepremičnin, tudi bolj navezani na svoj dom. Lastniki nepremičnine so torej pri vprašanju o navezanosti večinoma tudi odgovorili, da so nanjo ali »navezani« ali »zelo navezani«, kar kaže, da lastništvo nepremičnine vsekakor vpliva tudi na odnos do nje oziroma v našem primeru na navezanost. Prav tako na navezanost vpliva tudi čas bivanja v nepremičnini. Med »navezanimi« in »zelo navezanimi« so večinoma taki, ki v isti nepremičnini živijo že več kot 30 let. Večinoma so starostniki zelo navezani na svoj dom, kar je povezano tako z lastništvom kot tudi z obdobjem bivanja v nepremičnini in časom, ki ga preživijo doma (Kerbler idr., 2020). V drugem delu tega vprašanja smo anketirance povprašali o navezanosti na sosesko oziroma okolje bivanja. Tudi tukaj so bila vprašanja enaka kot v prvem delu. Kar 42 anketirancev oziroma 56,79 % je odgovorilo, da so na svoje okolje oziroma sosesko navezani, 12 med njimi pa je na okolje zelo navezanih, kar predstavlja 16,21 % vseh vprašanih. Zanimivo je, da imamo tudi pri tem delu vprašanja samo med navezanimi in zelo navezanimi 54 anketiranih. Na podlagi rezultatov lahko ugotovimo, da kdor je navezan na svoje bivališče oziroma nepremičnino, je navezan tudi na svoje okolje oziroma sosesko, v kateri živi. 9,45 % ozi-

roma sedem med njimi je izbralo odgovor »niti-niti«, osem med vsemi vprašanimi oziroma 10,81 % na bivalno okolje ni navezanih in trije oziroma 4,05 % med njimi na okolje sploh ni navezanih. Le dva anketiranca (2,69 %) sta se odločila za odgovor »ne vem« oziroma na vprašanje nista dala polnega odgovora. Ugotovimo lahko torej, da so anketirani navezani tako na svojo nepremičnino kot tudi sosesko oziroma okolje, v katerem bivajo. Kot lahko razberemo iz rezultatov, imata pomembno vlogo pri navezanosti tudi obdobje bivanja v nepremičnini in lastništvo. Veliko starejših generacij je namreč zelo aktivno sodelovalo pri izgradnji svoje nepremičnine in se močno udejstvovalo pri vseh fazah gradnje. Zidali so po več let in za izgradnjo žrtvovali ves svoj zaslužek, prosti čas in energijo, pri tem tudi pogosto slišimo frazo »hišo so zidali z golimi rokami«. In prav to žrtvovanje in želja po lastnem domu in varnosti ter seveda občutek uspeha in sreče ob vselitvi še toliko bolj poglobljajo vse občutke navezanosti na bivališče.

Pomembna dejavnika pri kakovosti in zadovoljstvu z bivanjem sta tudi ocena ustreznosti trenutnega bivališča in potrebne spremembe v njem. Pri vprašanju o oceni ustreznosti z vidika bivalnih potreb v nepremičnini, v kateri živijo, so imeli anketiranci na voljo šest odgovorov oziroma lestvico od 1 do 5 in šesti odgovor »ne vem, brez odgovora«, namenjen vsem, ki na vprašanje niso hoteli odgovoriti. Pri tem je odgovor pod številko 1 pomenil, da nepremičnina »sploh ne ustreza«, 2, da »ustreza v majhni meri«, 3, da »niti ustreza-niti ne ustreza«, 4, da »po večini ustreza«, in 5, da »popolnoma ustreza«. Kar 43 (58,13 %) med vsemi anketiranimi je odgovorilo, da nepremičnina »po večini ustreza« njihovim bivalnim potrebam. Sledi odgovor, da nepremičnina »popolnoma ustreza« bivalnim potrebam starejših, ki ga je obkrožilo 14 anketirancev oziroma 18,91 %. Devet (12,16 %) med njimi meni, »da ustreza v majhni meri«, štirje izmed njih (5,40 %) so bili nevtralni in so odgovorili, da »niti ustreza-niti ne ustreza«, dva (2,70 %) sta odgovorila, da nepremičnina »sploh ne ustreza«, in prav tako dva (2,70 %) anketiranca na vprašanje nista odgovorila oziroma sta obkrožila odgovor »ne vem, brez odgovora«. Iz rezultatov lahko razberemo, da je večina starejših, ki bivajo v Rušah, zadovoljna s svojim bivališčem ter ne čuti potrebe po večji prenovi in prilagoditvi nepremičnine. Rezultati so zaskrbljujoči, ker je večina hiš v Rušah dvostanovanjskih, kar pomeni, da imajo stopnišče in večinoma niso prilagojene bivanju starejšim. Prav tako je v Rušah zelo malo stanovanjskih blokov z dvigalom in prav tako ni varovanih stanovanj, ki bi bila prilagojena bivanju starejšim. Iz tega lahko sklepamo tudi to, da dokler starejši s potrebo po prilagoditvi niso neposredno soočeni, se takemu bivanju preprosto prilagodijo in sprejmejo tudi vse pomanjkljivosti, ki so povezane s tem. Kot smo že ugotovili, ljudje pogosto sprejmejo določene pomanjkljivosti bivališča, saj jih premaga občutek navezanosti, ki je tudi med našimi anketiranci močno prisoten. Čeprav na podlagi pred-

hodnih odgovorov starostniki v Rušah večinoma ne ocenjujejo, da bi bilo z vidika njihovih bivalnih potreb njihovo bivališče neustrezno, smo jim zastavili vprašanje, kaj bi bilo v njihovi nepremičnini treba spremeniti, da bi lahko v starosti v njej samostojno bivali. Na to vprašanje je odgovorilo 41 oziroma 55,41 % anketirancev. Odgovarjali so večinoma tisti, ki so na predhodno vprašanje odgovorili, da jim nepremičnina »sploh ne ustreza«, »v majhni meri ustreza« in »niti ustreza-niti ne ustreza«. 33 oziroma 44,59 % med vsemi anketiranimi jih na vprašanje ni odgovorilo, kar kaže, da menijo, da ni treba spremeniti ničesar. Na voljo je bilo pet odgovorov, ki so zajemali: »preureditev kopalnice in stranišča«, »preureditve, ki omogočajo lažje in varno premikanje«, »zamenjava stopnic s klančino ali ustrezna višina in globina stopnic«, »preureditev kuhinje« ter »prilagoditev in odstranitev odvečnega pohištva«. 15 anketirancev med vsemi, ki so na to vprašanje odgovorili oziroma 36,59 %, meni, da bi bila najbolj potrebna obnova oziroma spremembe kopalnica in stranišče, 14 (31,14 %) si jih želi preureditev, ki omogoča lažje in varno premikanje, šest (14,63 %) med njimi pa meni, da so najbolj potrebne spremembe stopnice oziroma da je treba te zamenjati s klančino, isti delež anketirancev, torej šest (14,63 %), pa si želi prilagoditi in odstraniti odvečno pohištvo. Prav nobeden od anketirancev ni odgovoril, da so potrebne spremembe v zvezi s preureditvijo kuhinje, kot kaže ta prostor ustreza vsem in ne vidijo potrebe po preurejanju te ali pa so si jo že preuredili tako, da popolnoma ustreza njihovim potrebam. Odgovori na zastavljeni vprašanji sicer kažejo, da večini vprašanih njihovo bivališče ustreza, vendar ko smo jih o ustreznosti bivališča povprašali podrobneje, smo dobili rezultate, ki kažejo, da si starejši svoje domove želijo spremeniti. Večina jih navaja, da si želi preureditev kopalnice in stranišča ter tudi preureditve, ki bi jim omogočale lažje in predvsem varno premikanje. Starejši se zavedajo pomembnosti prilagoditev nepremičnine za udobnejše in kakovostnejše bivanje, prav tako si želijo izboljšav. Tudi vse raziskave potrjujejo, da so ustrezno prilagojena bivališča pomembna za starejše, saj se s tem zmanjša tveganje za poškodbe, ki so posledica padcev, prav tako se razbremeni tudi tiste, ki starostniku najbolj pomagajo, še posebej njihove svojce. Bistveno je, da bi se bilo treba bolj zavzemati za gradnjo t. i. domov za vse življenje, ki so prilagojeni človeku v vsakem življenjskem obdobju, kar se upošteva pri projektiranju in gradnji nepremičnine (Kerbler, 2011).

Pri vprašanju o pripravljenosti preureditve nepremičnine z lastnimi prihranki se je ponovno pokazal problem slabega finančnega položaja anketiranih, kar smo poudarili že v raziskovalnem vzorcu. Po analizi odgovorov smo namreč ugotovili, da je kar 42 anketirancev oziroma 56,77 % odgovorilo, da s svojimi dohodki ravno shajajo, 22,97 % oziroma 17 anketiranih se s svojimi dohodki zelo težko preživlja, 17,56 % oziroma 13 anketiranih pa se s svojimi dohodki preživlja brez težav. Dva

med anketiranci oziroma skupno 2,70 % na vprašanje nista odgovorila oziroma sta izbrala odgovor »ne vem, brez odgovora«. Na vprašanje o višini dohodka anketirancev jih med tistimi, ki so na vprašanje odgovarjali, kar 23 oziroma 31,08 % prejema pokojnino med 400 in 600 evri, sledijo anketirani, katerih mesečna pokojnina znaša med 600 in 800 evri, takih je 27,02 % oziroma 20 anketirancev, samo 6,75 % oziroma pet med njimi jih prejema pokojnino med 800 in 1.000 evri in še manj, samo štirje anketiranci oziroma 5,40 %, je tistih, ki mesečno prejmejo več kot 1.000 evrov. Slabo finančno stanje anketiranih je seveda tudi eden ključnih dejavnikov za to, da večina nima prihrankov. Med odgovori na vprašanje, ali bi bili pripravljene nameniti prihranke za preureditev nepremičnine, je večina takih, ki sicer kažejo interes in se zavedajo pomembnosti prilagoditev, vendar so brez prihrankov, teh je 22 oziroma 29,76 %. Sledijo tisti, ki sploh ne bi bili pripravljene nameniti prihrankov za preureditev, ki jih je 21 oziroma 28,37 %, 14 (18,91 %) med njimi je takih, ki bi bili pripravljene nameniti svoje prihranke za preureditev in izboljšavo obstoječe nepremičnine, 10 (13,51 %) med njimi je odgovorilo, da ne bi bili pripravljene, ker nimajo prihrankov, in 7 (9,45 %) anketirancev na to vprašanje ni dalo jasnega odgovora in so se odločili za odgovor »ne vem, brez odgovora«. Na nacionalni in lokalni ravni bi bilo treba poskrbeti za sredstva, ki bi se lahko namenila za preureditev oziroma prilagoditev bivališč starejših, ki so finančno šibkejši. Dejstvo je namreč, da večina Slovencev želi do smrti živeti doma v sebi znanem okolju, in prav to bi se jim moralo čim bolj omogočiti tako, da bi se bolj osredotočili na to, kako se lahko prilagodi in preuredi njihovo dosedanje bivališče, da bo zanje kar najudobnejše in predvsem varno.

V raziskavi nas je zanimalo, ali so anketiranci že kdaj razmišljali o selitvi, in če so, kakšni so bili njihovi razlogi za to. Kot smo pričakovali, jih je kar 55 (74,33 %) odgovorilo, da o selitvi niso razmišljali. 16 (21,62 %) anketirancev odgovorilo, da so o selitvi razmišljali, in trije (4,05 %) so obkrožili »ne vem, brez odgovora«. Rezultati tega odgovora ponovno potrjujejo vsem dobro znano dejstvo, da si ljudje v starosti ne želijo selitve in spremembe bivališča, ampak hočejo ostati doma in v domačem okolju. O selitvi ne razmišljajo tudi zaradi navezanosti na dom, ki zavira razmišljanje o selitvi. 16 anketirancev, ki so po odgovorih sodeč razmišljali o selitvi, smo povprašali o njihovih razlogih za selitev. Mogočih je bilo več odgovorov, med njimi pa ni bilo odgovora, ki bi močno prevladal nad drugimi. Štirje (25,00 %) so odgovorili, da je glavni razlog razmišljanja o selitvi »dotrajana in stara nepremičnina«, enako število, torej 25,00 %, jih je odgovorilo, da je glavni razlog »težek dostop do nepremičnine (npr. veliko stopnic)«. Trije anketiranci (18,75 %) so označili odgovor »drugo«, pri čemer niso napisali konkretnega razloga. Dva anketirana (12,5 %) sta odgovorila, da je razlog »neprimerna nepremičnina, razporeditev prostorov in velikost«, prav tako dva sta odgovorila, da

bi se za selitev odločila zaradi »oddaljenosti sorodnikov in prijateljev«, dvema anketiranima pa se zdi ključna za selitev »oddaljenost javnih servisov in storitev (zdravnik, trgovina, avtobus, pošta)«. Eden od anketiranih (6,25 %) bi se preselil zaradi »zdravstvenih težav« in eden zaradi »nezmožnosti samostojno skrbeti zase«. Na ta odgovor je eden od anketiranih odgovoril tudi z odgovorom »ne vem, brez odgovora«. Zanimivo pa je, da nihče med anketiranimi ni izbral odgovora, da bi se želel seliti zaradi »zanemarjene okolice, hrupa, slabega zraka«, prav tako nihče od anketiranih ni poudaril »težav pri vzdrževanju nepremičnine (denarne težave, previsoki stroški)«. Čeprav večina vprašanih živi z zelo nizkimi pokojninami in s svojimi dohodki komaj shaja, se vzdrževanje lastne nepremičnine nikomur od njih ne zdi tolikšen strošek in finančno breme, da bi zaradi tega razmišljali o selitvi v manjšo in gospodarnejšo nepremičnino. Tudi to potrjuje, kako zelo so ljudje navezani na svoja bivališča in okolje, hkrati pa kaže, da so se ljudje sprijaznili s trenutnim stanjem in zaradi tega tudi živijo skromneje.

Glede na to, da se v Rušah načrtuje tudi izgradnja doma za starostnike, smo želeli preveriti, za katero obliko bivanja bi se odločili anketiranci, če sami zase več ne bi zmogli skrbeti, in ali bi želeli bivati v domu za starostnike v občini Ruše. Na vprašanje o obliki bivanja so imeli anketiranci na voljo pet različnih odgovorov. Več kot polovica anketiranih, natančneje 52,70 % oziroma 39, je odgovorila, da bi se odločili za »dom za starostnike«, sledi »bivanje v obstoječi nepremičnini z vsakodnevno oskrbo na domu«, in sicer je bilo teh 21 oziroma 28,38 %, devet anketirancev (12,16 %) bi se odločilo za »bivanje v oskrbovanem stanovanju« in pet (6,76 %) jih je izbralo odgovor »drugo«. Izstopa dejstvo, da se nihče med 74 anketiranimi ne bi odločil za »sobivanje starejših v skupnosti«, čeprav je bila ta oblika bivanja v anketnem vprašalniku edina posebej predstavljena. Najverjetneje je k temu pripomoglo predvsem to, da je tovrstna oblika bivanja pri nas slabo razvita in da starejši ljudje, ki živijo na podeželju, zanje še niso slišali ali jo zelo slabo poznajo. Eden od razlogov je najverjetneje tudi ta, da se ljudje, ki desetletja živijo sami ali z najozžimi člani družine, težko privadijo in prilagodijo drugim, zato niso pripravljene na sobivanje z drugimi. Kljub vsemu pa predvidevamo, da bi ob poznavanju tovrstne oblike bivanja in tudi drugih neinstitucionalnih oblik bivanja bili odgovori na to vprašanje drugačni, zato pozivamo medgeneracijski center, društva upokojencev in tudi občino Ruše, naj začnejo izvajati programe in srečanja, v okviru katerih bodo starejšim podrobneje predstavili neformalne bivalne oblike, ki v Sloveniji še niso popolnoma razvite, in z njimi delili tudi dobre prakse iz drugih držav. Iz analize odgovorov je razvidno tudi, da si starejši želijo bivati v domu za starostnike v Rušah. Kar 56,75 % oziroma 42 anketiranih je odgovorilo, da bi v domu želeli bivati, medtem ko jih 28 (37,84 %) tam ne bi želelo bivati. Štirje med vprašanimi (5,41 %) odgovora

niso navedli oziroma so izbrali odgovor »ne vem, brez odgovora«. Analiza odgovorov na zastavljeno vprašanje sovпада z odgovori na predhodno vprašanje, pri katerem je kar 52,70 % vseh anketirancev odgovorilo, da bi se, če sami zase ne bi zmogli več skrbeti, odločili za dom za starostnike. Iz odgovorov lahko razberemo tudi navezanost na kraj bivanja, saj jih po rezultatih večina želi ostati v Rušah. 28 anketiranih, ki ne bi želeli bivati v domu za starejše, je kot glavni razlog navedlo, da si »bivanja v domu ne bi mogli privoščiti (slabo finančno stanje, prenizka pokojnina)«, osem (28,58 %) jih je navedlo, da ne bi želeli bivati v domu zaradi »navezanosti na dom in domače okolje«, trije (10,71 %) ne bi bivali v domu zaradi »strahu pred neznanim« in trije (10,71 %) so se odločili za odgovor »ne vem, brez odgovora«. Iz odgovorov na vprašanje so razvidni slab finančni položaj anketirancev in prenizke pokojnine, da bi si bivanje v domu za starostnike sploh lahko privoščili, ter navezanost na dom in domače okolje, ki je pri anketirancih velika in jo prav tako poudarjajo kot razlog proti institucionalizaciji.

Pri odgovoru na vprašanje, kdo jim najbolj pomaga, kadar potrebujejo pomoč, imajo osrednjo vlogo še vedno družina in družinski člani. 72,98 % oziroma 54 vseh anketirancev je namreč na to vprašanje odgovorilo, da jim pomagajo družinski člani, sedem (9,46 %) jih je izbralo odgovor »prijatelji« in sedem (9,46 %), da nikoli ne potrebujejo pomoči. Trem (4,05 %) anketirancem najbolj pomagajo sosedi, trije (4,05 %) pa na to vprašanje niso odgovorili oziroma so izbrali »ne vem, brez odgovora«. Sodeč po odgovorih nihče od anketiranih primarno ne poišče pomoči pri patronažni sestri in socialni oskrbovalki, saj nobeden od anketiranih ni izbral teh možnosti.

Pomemben vidik kakovosti bivanja v občini in s tem povezanih bivalnih razmer je tudi zadovoljstvo starejših občanov z delovanjem občine, ali menijo, da so njihove želje in predlogi uslišani, ali jih občina upošteva, ali jih o redno obvešča o svojem delovanju na področju starostnikov ipd. V okviru tega sklopa smo starostnikom zastavili kar štiri vprašanja, odgovori nanje pa kažejo veliko apatičnost do delovanja občine. Pri vprašanju o zadovoljstvu z delom občine Ruše, še posebej na področju problematike starostnikov, kamor med drugim spada medgeneracijsko sodelovanje, pomoč na domu, družbeno dogajanje, izobraževanje starejših ipd., je kar 38 (51,35 %) anketirancev odgovorilo »ne vem, brez odgovora«, najverjetneje zato, ker delovanja ne poznajo tako dobro ali se za to niti ne zanimajo, kar je zelo zaskrbljujoč podatek, še posebej za občino. Izjemno pomembno je namreč, da so občani seznanjeni z delovanjem občine in novostmi. Iz odgovorov sta očitna apatičnost in zelo slabo poznavanje oziroma seznanjenost s področjem, ki je za starostnike pomembno, ob čemer bi se gotovo morali zamisliti odgovorni na občini, ki naj bi delovala v korist občanov. Obstaja sicer tudi možnost, da se anketiranci niso želeli izpostavljati in izražati svojega mnenja, čeprav je bila anketa anonimna.

22 (29,73 %) starostnikov meni, da občina Ruše naredi dovolj za reševanje problematike, zato so izbrali odgovor »da«, 14 (18,92 %) pa jih meni, da občina ne naredi dovolj, saj so izbrali odgovor »ne«. Čeprav več kot polovica anketiranih ni dala konkretnega odgovora oziroma je obkrožila odgovor »ne vem, brez odgovora«, lahko iz tega veliko razberemo. Vidimo lahko namreč, da starejši v Rušah pravzaprav niso seznanjeni z delovanjem občine in reševanjem problematike na področju starostnikov, saj sploh ne vedo, koliko in kaj občina naredi oziroma ali sploh kaj naredi na področju, ki najbolj zadeva predvsem njih. Občina mora na tem področju še veliko narediti, saj je dolžna skrbeti predvsem za zadovoljstvo svojih občanov, še posebej tistih najranljivejših. Pomembno je, da se občane redno obvešča o novostih, aktivni problematiki, dogajanju v občini in drugih družbenih dejavnostih, še posebej če se te nanašajo neposredno nanje. Pri tem se ne bi smelo zopostavljati nikogar od starostnikov, pogosto se namreč zgodi, da določeno obvestilo ne doseže vseh oziroma velikega deleža starejših, zato je treba poskrbeti za obvestila različnih vrst, in sicer prek družbenih omrežij, lokalnih glasil, oskrbovalk na domu, različnih dejavnosti, društev, medgeneracijskega centra itd., s čimer se zagotovi, da novice res dosežejo najširši krog starejših občanov. Zelo podobni odgovori so bili tudi na vprašanje o zadovoljstvu s prepoznavanjem in upoštevanjem njihovih želja s strani občine. 39 (52,70 %) anketirancev je ponovno izbralo odgovor »ne vem, brez odgovora«, kar pomeni, da večina anketirancev svojega mnenja ni izrazila. Najverjetneje zaradi tega, ker ne vedo, ali občina upošteva njihove potrebe in želje, nad čimer se je treba zamisliti. 19 (25,68 %) anketirancev meni, da občina dovolj prepoznava in upošteva njihove želje in potrebe, 16 (21,62 %) pa temu nasprotuje, saj so izbrali odgovor »ne«. Predvidevamo lahko predvsem to, da občani pravzaprav ne vedo, ali občina upošteva njihove želje in potrebe, saj jim z ničimer ne pokaže nasprotno. To za občino ni pohvalno, saj se glede na odgovore zdi, da je to področje popolnoma prezrto. Na vprašanje o področjih, na katerih si starejši želijo izboljšav, torej kaj je največja pomanjkljivost, ki jo ima občina po njihovem mnenju, je odgovorilo samo 12 anketirancev oziroma 16,22 %, kar pomeni, da večji del anketirancev (62) žal ni odgovoril. Vse skupaj tako sovпада z odgovori na prejšnji vprašanji, le da tukaj anketiranci niso imeli na voljo odgovora »ne vem«, saj je bilo vprašanje odprtega tipa, zato svojega mnenja preprosto niso zapisali. To spet kaže na nezainteresiranost za delo občine in da so anketiranci zelo slabo obveščeni o njenem delovanju. Občina bi lahko to nezainteresiranost spremenila z boljšim obveščanjem in več dogodki, ki bi bili namenjeni starejšim, ključno je namreč, da se te poskuša čim bolj vključiti v različne dejavnosti, s čimer se poveča njihov socialni krog, obenem pa dobijo možnost, da jasno povedo, kar jih moti in kje si želijo izboljšav, in to je treba potem seveda tudi upoštevati. Majhen odstotek tistih, ki so dali svoje mnenje in s tem

poudarili pomembne pomanjkljivosti, ki bi se jih občina morala zavedati, si želi izboljšav, predvsem glede infrastrukturne ureditve, urejenih dostopov, trgovine, izobraževanj. Prav tako je večina vprašanih navedla tudi pomoč starostnikom, od ureditve njihove okolice in doma do storitev pomoči na domu, in seveda dom starostnikov.

7 Sklep

Demografska kriza je del nas in mi smo del nje, zato je pri ljudeh treba spodbujati to zavedanje. Vsi se staramo in vse več je starejših ljudi, ki živijo v nemogočih bivalnih razmerah, čeprav je pravica do urejenega stanovanja temeljna človekova pravica. Prav zato smo med starostniki v občini Ruše opravili raziskavo o njihovih bivalnih razmerah ter z njo pridobili odgovore in zavedanje, da slabe razmere in (ne)kakovostno staranje nista samo mit, ampak resničnost.

Starostniki v Rušah ne odstopajo bistveno od splošne problematike, ki smo ji priča po vsej Sloveniji. Večina vprašanih namreč živi v lastniški nepremičnini (hiša ali stanovanje) že več kot 30 let, nanjo so navezani in ne razmišljajo o selitvi. Zelo podoben je položaj povsod po Sloveniji, ki je ena od vodilnih v Evropi glede deleža lastnikov nepremičnin in tudi v miselnosti o tem, da je lastna nepremičnina statusni simbol ter zagotavlja varnost in srečo. Z raziskavo smo ugotovili, da bi se večina anketirancev v primeru onemoglosti odločila za bivanje v domu za starostnike, pri čemer lahko sklepamo tudi o njihovem nepoznavanju drugih alternativnih oblik bivanja. Na podlagi rezultatov lahko vseeno predvidevamo, da so starostniki v Rušah večinoma zadovoljni s svojimi bivalnimi razmerami, hkrati pa tudi zelo skromni in sprijaznjeni s slabšim finančnim položajem, ki je posledica bivanja v lastni nepremičnini. Področji, na katerih je še ogromno maneverskega prostora, sta vsekakor delovanje občine Ruše in odnos te do starostnikov, saj so ti popolnoma nezainteresirani za njeno delovanje. Občina se mora potruditi in se jim približati, imeti posluš za njihove predloge in želje ter predvsem vzpostaviti stik tudi s tistimi, ki so bolj osamljeni ter niso vključeni v različna društva in dejavnosti.

Vsekakor imajo Ruše in tudi vsa Slovenija še ogromno za posortiti pri razvoju neinstitucionalnih oblik bivanja, za katere se zdi, da v našem prostoru zelo težko zaživijo. Eden od velikih potencialov v Sloveniji, še posebej zaradi lastništva nepremičnin, je podaljšano bivanje doma, saj večina starostnikov zaradi navezanosti ne želi zapustiti svojega doma. Prav na tem področju so mogoče izboljšave in različne subvencije za prilagoditev bivališč starejših, s čimer bi jim omogočili kakovostno staranje.

Vsak od nas bi se moral seznaniti tudi s pojmom medgeneracijsko povezovanje in sodelovanje, ki bi ju morali ponotranjiti in živeti v skladu z njima, ter se zavedati solidarnosti in strpnosti do starejših.

Urška Bolčina, mag. prava

Magistrantka Katedre za pravo Evropske pravne fakultete Nove univerze, Ljubljana

E-pošta: ubolcina@gmail.com

Izr. prof. dr. Boštjan Kerbler, strokovno-raziskovalni svetnik
Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Katedra za pravo in management nepremičnin, Ljubljana
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: bostjan.kerbler@uirs.si

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela *Bivalne razmere starejšega prebivalstva v občini Ruše*, ki ga je pod mentorstvom izr. prof. dr. Boštjana Kerblerja na Evropski pravni fakulteti Nove univerze napisala in junija 2022 uspešno zagovarjala magistrica Urška Bolčina.

Viri in literatura

Furlan, B., in Podobnik, M. (2020): Podeželje kot prostor celostnega reševanja bivanjskih vprašanj starejših. V: Krause, S. L. (ur.): *Demografske spremembe v Sloveniji in Evropi*, str. 58–69. Ljubljana, Inštitut dr. Antona Korošca.

Grdiša, R. (2010): *Priročnik za načrtovanje sodobnih oblik bivanja starih ljudi*. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, Katedra za urbanizem.

Hvalič Touzery, S. (2007): *Supporting family cares of older people in Europe – The national background report for Slovenia*. Hamburg, LIT Verlag.

Kavaš, D. (2019): Ocena vpliva demografskih in tehnoloških trendov na slovenski trg dela na nacionalni in regionalni ravni. V: Nared, J., Polajnar Horvat, K., Razpotnik Viskovič, N. (ur.): *Demografske spremembe in regionalni razvoj*, str. 61–71. Ljubljana, Založba ZRC.

Kerbler, B. (2011): Alternativne oblike bivanja za starejše. *Geografski obzornik*, 58(3), str. 13–19.

Kerbler, B., Filipovič Hrast, M., in Sendi, R. (2020): *Bivanje v starosti*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Kerbler, B., Sendi, R., in Filipovič Hrast, M. (2017): Odnos starejših ljudi do doma in domačega bivalnega okolja. *Urbani izziv*, 28(2), str. 18–31.

Macuh, B. (2019): *Medgeneracijsko sodelovanje: potreba in zahteva časa*. Maribor, Kulturni center.

Ramovš, J. (2014): *Za kakovostno staranje in lepše sožitje med generacijami*. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka.

Ramovš, J. (2017): *Sožitje v družini*. Ljubljana, Celjska Mohorjeva družba.

Ramovš, M., Moulart, T., in Ramovš, J. (2020): *Na poti k starosti prijazni skupnosti*. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka.

Rodrigues, R., Huber, M., in Giovanni, L. (2012): *Facts and figures on healthy ageing and long-term care*. Dunaj, European Centre for Social Welfare Policy and Research.

Schittich, C. (2010): *Housing for people of all ages*. Berlin, Institut für internationale Architekturtur – Dokumentation GmbH Munchen.

Skupnost socialnih zavodov Slovenije (2021): *Skupnost socialnih zavodov Slovenije: predstavitev skupnosti*. Dostopno na: <https://www.ssz-slo.si/skupnost-socialnih-zavodov-slovenije> (sneto 1. 12. 2021).

Statistični urad Republike Slovenije (2022): *Število in sestava prebivalstva*. Dostopno na: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C4008S.px> (sneto 28. 2. 2022).

Šircelj, M. (2009): *Staranje prebivalstva v Sloveniji*. V: Hlebec, V. (ur.): *Starejši ljudje v družbi sprememb*, str. 15–44. Maribor, Aristej.

Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije (2022): *Statistični podatki ZPIZ 2022*. Dostopno na: <https://www.zpiz.si/cms/content2019/1statistini-podatki> (sneto 1. 2. 2022).

Carmen RAJER

Alternativne oblike bivanja v skupnosti za starejše odrasle – pregled literature in usmeritve za prihodnost

Demografski podatki in raziskave na področju dolgoživosti družbe vse bolj kažejo, da tradicionalne oblike bivanja ne zadoščajo več za zadovoljevanje vseh potreb starejših odraslih, ki si želijo kakovostnega staranja, socialne vključenosti ter formalne in neformalne podpore. Iz teh potreb so se v zadnjih letih razvile različne alternativne oblike sobivanja v skupnosti, za katere so značilna skupna bivalna okolja in tudi možnost umika v zaseben prostor. Namen članka sta pregled tuje in delno domače literature, vezane na razvoj alternativne stanovanjske oskrbe za starejše v skupnosti, in določitev pogojev za uspešno delujočo stanovanjsko skupnost. Opravili smo sistematičen pregled literature v bazah WoS, PubMed in ProQuest. Pri tem literature sta bila uporabljena metoda PICO in diagram PRISMA, pregled je obsegal kvalitativne in kvantitativne raziskave, primerjalne analize, sistematične preglede literature in tudi splošen pregled tuje literature. Vključitvena merila so bila starejši odrasli, stari 50 let in več, trenutni ali bodoči stanovalci stanovanjskih skupnosti, pregled primerov dobrih praks in pogoji za uspešno sobivanje v stanovanjski skupnosti.

Iskalne besede so bile »cohousing« in »older adults«. Od 232 člankov v treh bazah jih je bilo 16 ustreznih glede na merila za vključitev. V analizo je bilo vključenih šest preglednih člankov, dve kvalitativni in kvantitativni analizi, ena deskriptivna analiza, tri primerjalne analize in štiri kvalitativne analize. Meritve in analize so potekale z različnimi validiranimi vprašalniki, intervjuji, fokusnimi skupinami, raziskavami protokolov in pregledom literature. Pregled literature je pokazal številne prednosti življenja starejših odraslih v stanovanjski skupnosti, opozoril pa je tudi na slabosti, ki jih je treba upoštevati in uravnavati. Članek daje prostor nadaljnjemu raziskovanju področja v slovenskem prostoru z vidika primerjave s tujino ter z vidika umestitve in prilagoditve dobrih praks v slovenski prostor.

Ključne besede: stanovanjska skupnost za sobivanje, starejši odrasli, aktivno staranje, socialna vključenost, kakovost življenja

1 Uvod

Demografske projekcije so že leta 2015 močno opozarjale na izzive, s katerimi se bomo morali soočiti v prihodnosti. Med njimi je tudi ta, da se bo delež odvisnih starejših odraslih podvojil, in sicer naj bi se v Evropi delež starejših od 65 let v primerjavi s prebivalstvom med 15. in 64. letom povečal s sedanjih 27,8 na 50,1 % (Vujovič, 2015). Iz poročila o staranju iz leta 2021 pa je razvidno, da se je demografsko razmerje odvisnosti v Evropi med starimi od 20 do 64 let in starejšimi od 65 let leta 2019 povzpelo na 34 %, leta 2070 pa bo predvidoma naraslo na 59 %, kar je manj kot dve delovno sposobni osebi na vsako osebo leta 2070 (Evropska komisija, 2021). Navedeno se posredno navezuje tudi na vprašanje stanovanjske politike v Sloveniji, na kar opozarjajo tudi v poročilu o razvoju leta 2021, ugotavljajo pa tudi, da bo v prihodnosti poleg vzpostavitve vzdržnega sistema dolgotrajne oskrbe potreben tudi poseg v stanovanjsko prenovo in prilagoditev, kar bo zahtevalo dodatna finančna sredstva, ki jih gospodinjstva, v katerih živijo starejši člani, nimajo (Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2021).

V Resoluciji o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025 je ena od rešitev za kakovostno staranje in odpravljanje stanovanjske revščine, poleg oskrbe na domu in bivanja v instituciji, tudi sobivanje starejših v skupinskih gospodinjstvih, ki so funkcionalno in lokacijsko že prilagojene starejšim osebam, kar bi bilo mogoče doseči s prenovo ali prilagoditvijo obstoječih stanovanj oziroma z izgradnjo novih. Navedeno vsekakor spreminja bivanjske navade starejših, vendar bi dolgoročno omogočalo socialno vključenost starejših oseb, pri čemer bi bilo treba raziskati različne možnosti, npr. arhitekturne in funkcionalne zahteve, načela energetske učinkovitosti, javno-zasebno partnerstvo, ki omogoča finančno dostopnost, odkup stanovanj z doživljenjsko rento idr. (Resolucija o nacionalnem stanovanjskem programu, Ur. l. RS, št. 92/15).

Leta 2007 je Svetovna zdravstvena organizacija (ang. *World Health Organization*, v nadaljevanju: WHO) opredelila osem področij, na podlagi katerih se naselja umeščajo v starosti pri-

jazna mesta, in sicer prilagojene stavbe in zunajstavbna zemljišča, prevoz oziroma mobilnost, prilagojeni bivalni prostori, aktivno družabno življenje, medsebojno spoštovanje in vključenost, komunikacija, informiranost in podpora v skupnosti ter zdravstvene storitve (WHO, 2007). Navedena opredelitev je vsekakor pomembna, vendar je vanjo nujno treba vključiti tudi razvoj stanovanjskih skupnosti za starejše, ki se v zadnjih letih močno razvijajo v različnih regijah sveta.

V severnoevropskih državah so se skupnosti za starejše začele razvijati v zgodnjih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, in sicer za podporo posameznikom, ki niso več mogli zadovoljevati lastnih potreb v svojem tradicionalnem okolju. Sledil je razvoj v ZDA, ko sta McCamant in Durrett v poznih osemdesetih začela razvijati koncept, imenovan »cohousing« po analizi primerov v skupnosti na Danskem, razvoj se je v devetdesetih letih nadaljeval tudi v Avstraliji, Novi Zelandiji in Jugovzhodni Aziji (Choi, 2004; Sargisson, 2012; Williams, 2005, v Bigonnesse, 2022). Stanovanjske skupnosti za sobivanje ponujajo različne oblike bivanja in zadovoljevanja potreb starejših odraslih po druženju in zasebnosti. Nemčija, Avstrija, Švedska, Združene države in Španija razvijajo različne kohabitacijske nastanitve, skupna lastnost katerih niso le skupni bivalni prostori, temveč tudi prostori, kot so knjižnica, restavracija, multimedijske sobe, terapevtski bazeni, savne, računalniške sobe, glasbene sobe, prostori za meditacijo idr. (Torío López idr., 2018). Pri tem ne gre pozabiti, da je bilo tudi Združeno kraljestvo med zgodnjimi začetniki stanovanjskih skupnosti za starejše odrasle, kar dokazuje primer Whiteley Village, ki deluje že od leta 1907. Tam trenutno živi 500 starejših odraslih. Življenje v naselju je omogočeno tudi tistim z omejenimi finančnimi sredstvi, saj deluje pod okriljem The Whiteley Homes Trust, stanovalci pa lahko koristijo pomoč na domu, nego, paliativno in pastoralno oskrbo, stanovanjsko in nepremičninsko svetovanje (Mayhew in Rickayzen, 2017). V Združenem kraljestvu so se v zadnjih letih poleg stanovanjskih skupnosti za starejše razvile tudi medgeneracijske skupnosti, bivanje v domačem okolju ob podpori strokovnih služb ali sobivanje z mlajšo osebo v zameno za pomoč in podporo, Cambridge pa je dodatno razvil model pomoči in podpore v okviru modela bivanja starejših odraslih z doktorskimi študenti v zameno za cenejšo najemnino (Quinio in Burgess, 2019).

Slovenija pri razvoju alternativnih oblik bivanja starejših odraslih močno zaostaja, saj je šele leta 2021 sprejela Zakon o dolgotrajni oskrbi (Ur. l. RS, št. 196/21, 163/22 in 18/23 – ZDU-IO), ki med drugim določa tudi možnost vzpostavitve dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, ki izvajajo dejavnost dolgotrajne oskrbe in ponujajo bivalne enote, vendar se je zaradi referenduma leta 2022 in sprememb, ki jih želi uvesti obstoječa vlada, uvedba zamaknila v leto 2024. Iz podatkov statističnega urada je razvidno tudi pomembno dejstvo, da je

bilo leta 2020 dolgotrajni oskrbi namenjenih 681 milijonov evrov, kar znaša 1,4 % BDP, pri tem je ključen podatek, da je največ oseb (35 %) koristilo prav oskrbo na domu, saj domovi zaradi zasedenosti posteljnih zmogljivosti in epidemije covid-19 niso zmogli nameščati novih stanovalcev (Statistični urad Republike Slovenije, 2022). Navedeno ne preseneča, saj sta za Slovenijo značilna visoka lastniška zasedenost stanovanj in razvoj, usmerjen v institucionalno varstvo, zaradi česar so avtorji raziskave iz leta 2018 želeli dodatno raziskati možnosti prilagajanja grajenega okolja za bivanje starejših odraslih. Ključne ugotovitve raziskave so bile, da so starejši odrasli v Sloveniji zelo navezani na svoje domače okolje, 85 % anketiranih dejansko ni nikoli razmišljalo o selitvi, skoraj dve tretjini teh pa sta več kot 30 let bivali v obstoječem bivališču. Do odločitve o selitvi v nove alternativne oblike bivanja so bili anketirani zelo skeptični, vendar pa so avtorji menili, da je treba pozornost nameniti prav osebam, ki jih zanima bivanje v skupnostnih oblikah bivanja, saj omogočajo nadaljnji razvoj in raziskovanje takih oblik bivanja v slovenskem prostoru (Kerbler in Črnič Mali, 2018), kar je tudi namen tega članka.

2 Metode

Članek temelji na sistematičnem pregledu literature o alternativnih oblikah bivanja v skupnosti za starejše odrasle. Izločitvena merila so bili članki, vezani izključno na gradnjo in lokacijo skupnosti, zdravstvene diagnoze, epidemijo covid-19, institucionalne oblike, osamljenost, religijo, spanje, šport, starejše osebe, ki živijo doma, mlajše osebe in neformalno oskrbo. Izločene so bile tudi disertacije in samo teze. Vključitvena merila so bile odrasle osebe, stare več kot 50 let, pri čemer je bil poudarek na starejših odraslih, starih več kot 65 let, zajeti pa so bili članki, objavljeni med letoma 2018 in 2023 oziroma v zadnjih petih letih do 17. februarja 2023. Pregled tujih člankov je potekal v bazah podatkov PubMed, Web of Science in ProQuest. Iskalne besede so bile stanovanjska skupnost za sobivanje oziroma »cohousing« in starejši odrasli oziroma »older adults«. Do 5. marca 2023 so bile pregledane tudi druge baze, na primer Google scholar, domače revije in knjižna literatura.

Pri pregledu literature sta bili uporabljena metoda PICO in diagram PRISMA, pregled je obsegal kvalitativne in kvantitativne raziskave, primerjalne analize, sistematične preglede literature ter tudi splošen pregled tuje in domače literature. V bazi Web of Science je bilo najprej izbranih 12 člankov, po izločitvi dvojniki in izključitvi glede na izločitvena merila je ostalo osem primernih člankov. V bazi PubMed je bilo izbranih 26 člankov, po postopku izključitve sta bila primerna dva, medtem ko je bilo v bazi ProQuest najdenih 194 člankov, po izključitvi neprimernih člankov in dvojniki pa je ostalo šest primernih člankov. Pregledanih je bilo skupno 224 člankov,

izločenih je bilo osem dvojnikov, preostali so bili izločeni na podlagi izključitvenih meril.

Namen pregleda literature je proučitev alternativnih oblik bivanja starejših odraslih v tujini v primerjavi s Slovenijo, s čimer bi se opredelile ključne ugotovitve in vrzeli, ki so pomembne za vzpostavitev sstanovanjske skupnosti starejših odraslih, prilagojene slovenskemu prostoru.

V. Pupilampu je leta 2019 s sekundarno kvalitativno analizo pri 17 udeležencih, starih več kot 55 let, in s pregledom literature želela vpeljati svoje ugotovitve glede stanovanjskih skupnosti in sistemsko ureditev formalne oskrbe, raziskovalcev in družbe (Pupilampu, 2019). Čez leto dni so avtorji v Kanadi s kvantitativno in kvalitativno analizo 30 udeležencev, starih več kot 55 let, dodatno pregledali kakovost bivanja v sstanovanjih oziroma sobivanje (Pupilampu idr. 2020). Pri tem so proučili tudi razloge, ki so pripeljali do selitve, stopnje zadovoljstva stanovalcev ter tudi povezave med osamljenostjo in občutkom za skupnost. Zadnje je bilo tudi namen deskriptivne analize v Združenih državah, ki je bila opravljena pri 86 udeležencih v petih skupnostih za starejše, stare več kot nad 68 let (Glass, 2019).

Prednostim in slabostim sobivanja starejših so se na Nizozemskem v raziskavi posvetili tudi Rusinovic idr., ki so s kvalitativno raziskavo (intervju, fokusna skupina, opazovanje) osmih stanovanjskih skupin želeli dopolniti obstoječo literaturo s plusi in minusi, ki jih prinaša bivanje v stanovanjskih skupinah, v katerih so poudarjene oblike socialne podpore (Rusinovic idr., 2019). Tudi v Španiji so v zadnjih letih vse bolj razvijali različne alternativne oblike bivanja starejših in njihovih izkušenj. Navedeno so raziskovali Torío López, idr. (2018), ki so pregledali različne oblike bivanja na primerih iz Španije, Nemčije, Avstrije, Združenih držav Amerike, Francije in Švedske. Leta 2020 so Carrere idr. (2020) v Španiji raziskovali vpliv stanovanjskih skupnosti na zdravje starejših odraslih, njihova analiza pa je bila usmerjena v države z visokim dohodkom. Pregledali so šest baz od leta 1960 do leta 2019 in od 2.560 člankov analizirali 25 primernih besedil.

Zaradi vse večje potrebe po tovrstnih oblikah bivanja sta Hou in Cao (2021) s sistematičnim pregledom literature v dveh fazah in v osmih bazah (52 ustreznih člankov od 244) poskusila opredeliti obetavne modele staranja v skupnosti. Ob razvoju tovrstnih modelov so v Kanadi Mahmood idr. (2022) s primerjalno analizo treh modelov stanovanj in storitev za starejše odrasle določili okvir, ki zagotavlja starosti prijazno skupnost ter ključne ovire in izzive. Leta 2022 je bil prav tako v Kanadi objavljen sistematičen pregled literature, ki je bila objavljena med letoma 2004 in 2019, in sicer iz šestih baz podatkov, 46 člankov z deskriptivno in tematsko analizo, s katero so želeli

primerjati skupnostne stanovanjske modele v primerjavi s staranjem starejših odraslih v domačem okolju (Chum idr., 2022). Tudi na Finskem so Lahti idr. (2021) izvedli primerjalno analizo med starejšimi stanovalci skupnosti in starejšimi odraslimi, ki živijo doma. V analizo je bilo vključenih 336 oseb s povprečno starostjo 83 let in 1.139 oseb s povprečno starostjo 74 let.

Leta 2022 je bil v Italiji objavljen članek Barbaccia idr. (2022), ki so s kvalitativno študijo 16 h poglobljenih intervjujev (starost 50 let in več) raziskovali življenjski slog ciljne populacije na področju zdravja, socialno-odnosnih razmer ter stanovanjskih in življenjskih razmer. Weeks idr. (2019) so s kvalitativno analizo sedmih intervjuvancev načrtovali strategije za razvoj stanovanjskih skupnosti, medtem ko sta Yingyi in Zhengwang (2021) z analizo dveh primerov stanovanjskih skupin (dva projekta) v okviru domene WHO raziskovala potencial starosti prijaznih kolektivnih stanovanj za starejše in tako oblikovala primerne strategije. Podobno so ugotavljali tudi v Španiji, kjer so s pregledom literature želeli predlagati integriran teoretični model, ki bi opredelil osebne značilnosti, vedenje in kompetence bodočih stanovalcev skupnosti (Monton idr., 2022).

Poleg kakovosti, kompetenc, vedenja idr. so van Hoof idr. (2021) v preglednem članku opozorili tudi na potrebo po dodatnem raziskovanju različnih načinov sodelovanja starejših pri razvoju novih stanovanjskih pobud. Smiselnost sodelovanja bodočih stanovalcev pri načrtovanju stanovanjskih skupnosti so potrdili tudi Tavy idr. (2022), ki so na Nizozemskem izvedli semistrukturirane intervjuje in fokusne skupine 34 bodočih stanovalcev.

3 Rezultati

Zdravje je ob družbenih stikov eden od razlogov, zaradi katerih se starejši odrasli odločajo za bivanje v institucionalnem varstvu, vendar pa se tam pogosto počutijo osamljene in marginalizirane, zaradi česar vse bolj prihajajo v ospredje storitve oskrbe na domu in stanovanjske skupnosti za starejše odrasle, ki ponujajo prehodne rešitve med odločanjem ostati doma ali selitvijo v institucionalno varstvo. Koncept aktivnega staranja naj bi bil torej sprejet pozitivno, optimistično, z željo po ohranjanju neodvisnosti, samozavesti, vključenosti v družbo, glavna skrb pri tem pa je socialna integracija in ohranjanje telesnih sposobnosti (Barbaccia idr., 2022).

Stanovanjska skupnost za sobivanje omogoča starejšim odraslim kakovostno življenje, saj ugodno vpliva nanje z vidika okoljskih, psiholoških in fizičnih dejavnikov (Pupilampu, 2020). Avtorica je že leta 2019 v analizi dokazovala pozitiven učinek sobivanja starejših na zdravo staranje, preventivo z vidika socialne izolacije, podporo neformalnih oskrbovalcev, var-

nost, neodvisnost in izboljšanje zdravstvenega stanja, pri čemer je upoštevala, da imajo starejši odrasli iz 21. stoletja drugačne potrebe kot njihovi predhodniki, kar bo treba upoštevati pri razvoju različnih strategij za stanovanjske projekte, ki bodo starejšim omogočale zdravo staranje v skupnosti (Puplampu, 2019).

Carrere idr. (2020) menijo, da so kljub razvoju stanovanjskih skupnosti in analizam, ki raziskujejo povezavo med bivanjem v taki skupnosti in javnim zdravjem, še vedno vrzeli, ki zahtevajo dodatne raziskave, saj večina raziskav temelji na psihosocialnem zdravju in vplivu zdravega socialnega okolja, zaradi česar bi morali dodatno meriti tudi zdravje z objektivnimi in/ali subjektivnimi zdravstvenimi rezultati. V opravljeni analizi se je v osmih raziskavah od desetih potrdilo, da bivanje v stanovanjski skupini pozitivno učinkuje na fizično in duševno zdravje, medtem ko se je v 22 raziskavah potrdila pokazala pozitivna povezanost s socialno podporo, občutkom skupnosti, fizično, čustveno in ekonomsko varnostjo.

V nadaljnjih raziskavah se bo prav tako treba osredotočiti na finančno dostopnost stanovanjskih skupnosti in v sodelovanju z občinami določiti primerne lokacije (Weeks idr., 2019). Pregledni članek iz leta 2021 predstavlja na štiri obetavne modele kakovostnega staranja v skupnosti, in sicer vaški model, cilj katerega so neodvisnost, zmanjšanje socialne izključenosti, opolnomočenje starejših, zmanjšanje oskrbnih stroškov, dvig kakovosti življenja in staranje doma (Scharlach idr., 2012, v Hou in Cao, 2021); naravni model skupnosti upokojencev, imenovan Naturally Occurring Retirement Community (v nadaljevanju: NORC), cilj katerega so sodelovanje s formalno oskrbo, spodbujanje neodvisnosti in socialnega povezovanja, zmanjšanja socialnega izključevanja in staranja v skupnosti (Bedney, 2010, v Hou in Cao, 2021); stanovanjske skupnosti starejših, cilj katerih je razvoj socialnega povezovanja, spodbujanje občutka skupnosti in medsebojna podpora (The Cohousing Association of United States, 2020, v Hou in Cao, 2021), in četrti model, imenovan univerzitetna skupnost upokojencev oziroma University-Based Retirement Community (v nadaljevanju: UBRC), ki sledi ciljem, kot so vseživljenjsko učenje, ohranjanje intelektualne aktivnosti in splošno izboljšanje kakovosti življenja (Bookman, 2008; Montepare in Farah, 2018, v Hou in Cao, 2021).

Ob pregledu novejšje literature so avtorji iskali tudi razloge za selitev v skupnost, med katerimi so izstopali zadovoljstvo z življenjem v skupnosti, preprečevanje osamljenosti, koncept skupnosti za starejše pa se dodatno osredinja na samske stanovalce in zakonske partnerje, oboje je sicer dobra izbira, vendar raziskave kažejo, da dodatne prednosti še izraziteje prepoznajo samske osebe, še posebej tiste, ki nimajo družine (Glass, 2019). Selitev samskih oseb v stanovanjske skupnosti namreč

zmanjšuje stroške bivanja, osebi pa sočasno nudi neodvisnost, socialno vključenost, varnost in podporo (Yingyi in Zhengwang, 2021), kar dokazuje tudi primerjalna analiza iz Finske, s katero so dokazali, da je pri osebah, ki živijo v stanovanjskih skupnostih, v primerjavi z osebami, ki živijo doma, osamljenost manjša, psihično in fizično zdravje je večje, medtem ko, zanimivo, pri duševnem stanju in pogostnosti stikov niso zaznali razlike (Lahti idr., 2021). V nasprotju z drugimi državami je zanimiv podatek, da v Španiji razvoj tovrstnih stanovanjskih skupnosti zavirajo prav starejši odrasli, kar bi lahko pripisali nepoznavanju področja in tradicionalnim vrednotam, zaradi česar ne vidijo potenciala na tem področju, kar pa ne zmanjšuje naraščajoče potrebe po novem modelu upravljanja staranja ter možnosti skupnega in zasebnega življenja (Torío López idr., 2018).

Mahmood idr.(2022) v primerjalni analizi v okviru treh modelov staranja v skupnosti opredelijo ključne pogoje za okvir starosti prijaznih skupnosti (ang. *age-friendly communities*, v nadaljevanju: AFC), v katerega spadajo zlasti storitve, podpora, informacije, spoštovanje, vključenost, raznolikost, družbena in državljanska udeležba ter cenovna dostopnost (Mahmood, 2022). Podobne rezultate so dobili tudi Chum idr. (2022), ki so dodatno poudarili še socialne odnose in podporo, zdravje, dobro počutje, občutek samospoštovanja, avtonomijo in možnosti aktivnega druženja z drugimi stanovalci, grajeno okolje, ki je dostopno in varno za starejše odrasle ter tudi dostopnost do različnih storitev, programov, dobrin in sosedov. Kljub vsem dokazanim pozitivnim učinkom stanovanjskih skupnosti, npr. socialnim stikom, možnostim družbene dejavnosti ter čustveni in instrumentalni podpori, ne gre zanemariti dejstva, da so del skupnega življenja tudi spori, nesoglasja in procesi socialne izključenosti, ki se lahko pojavijo med bivanjem v stanovanjski skupnosti starejših, kot tudi proces prilagoditve novih stanovalcev, omejena svoboda zaradi pravil in omejitev skupnosti idr., kar so na Nizozemskem pri starejših stanovalcih takih skupnosti raziskovali Rusinovic idr. (2019).

Eden od pogojev za uspešno delovanje je tudi določitev primerne lokacije. Ob načrtovanju lokacije za starost prijazno in vključujočo stanovanjsko skupnost je treba v skladu s priporočili Svetovne zdravstvene organizacije (WHO, 2007) upoštevati koncept stabilne, trajnostne skupnosti, poleg vzajemne pomoči stanovalcev pa dodatno zagotoviti bližino zdravstvenih centrov in oskrbe na domu (Yingyi in Zhengwang, 2021). Glede na predhodno ugotovljene pogoje je torej nujno vključevanje bodočih stanovalcev pri načrtovanju in gradnji stanovanjskih skupin. Kot so na Nizozemskem ugotavljali Tavy idr.(2022), je treba že v začetku ustvariti skupno vizijo z bodočimi stanovalci teh skupnosti, uporabiti različne metode sodelovanja, da se dosežejo ljudje iz vseh družbenih slojev, nato pa ves čas usklajevati pričakovanja, ohranjati odprt odnos, oblikovati inovativne

pristope in ustvarjati sodelujoče okolje, saj lahko tako gradnji tovrstnih skupnosti dodamo posebno vrednost, ki bo pripeljala do vključujočega okolja za starejše odrasle (Tavy idr., 2022). Sodelovanje starejših odraslih je torej ključno, pri tem pa se lahko metode sodelovanja razlikujejo glede na vrsto stanovanj, obseg projekta, števila udeležencev in določite ciljne skupine, procesa sodelovanja, časa načrtovanja, izvedbe in upoštevanja razlik med projekti. Navedeno je toliko pomembneje, ker želi nizozemska vlada predpise za prostorske projekte združiti in poenostaviti z novim zakonom o okolju in načrtovanju, zaradi česar poziva k aktivni udeležbi vse zainteresirane (van Hoof idr., 2021).

Tudi Monton idr. (2022) predlagajo integriran model razvoja stanovanjske skupnosti, ki z določitvijo osebnih značilnosti, vedenja in kompetenc bodočih stanovalcev izloči tri sestavne dele razvoja, gradnje in dokončne vselitve: predhodnike s sociodemografskimi spremenljivkami in atribucijskimi slogi, podjetništvo v vedenjem in kompetencami ter izid, ki se kaže v končnem psihičnem blagostanju stanovalcev. Yingyi in Zhen-gwang (2021) pa opozarjajo, da je treba upoštevati zunanji, skupni in zasebni prostor.

4 Diskusija in usmeritve za nadaljnje raziskovalno delo

V času dolgoživosti družbe in ob vse večji potrebi po dodatni podpori v starosti ter sočasno želji po neodvisnosti in težnji k čim večji kakovosti življenja se vse bolj srečujemo z vrzeljo, ki nastaja med bivanjem starejših odraslih v domačem okolju ali institucionalnem varstvu, zaradi česar je vse več potreb po vmesnih, premostitvenih ali trajnih oblikah bivanja, ki bi tej populaciji omogočile samostojno življenje, podprto z različnimi varnostnimi in vključujočimi ukrepi.

Da lažje razumemo in umestimo pomembnost življenja v skupnosti, je treba dodatno razložiti pojem skupnosti. Skupnost je večja skupina ljudi, ki si delijo okolje z istimi interesi (Tönnies, 2012) ali se povezujejo po geografskem kraju bivanja in identiteti (Nacionalni inštitut za javno zdravje, 2018). Poleg kraja in identitete označuje pojem skupnosti tudi osebe, povezane s skupnimi vrednotami, vero in normami, kar velja tudi za povezave v virtualnem prostoru prek komunikacijskih platform (James idr., 2012). Skupnost povezujejo tudi skupni nameni, viri, preference, potrebe in tveganja, ki tako učinkujejo na identiteto udeležencev (Melih, 2011). Tako je človek vpet v skupnost na treh ravneh, in sicer kot član širše skupnosti, kot član družine in kot član manjših skupin, v katerih deluje kot posameznik (Ramovš, 2008).

Pomen skupnosti se delno določa z dimenzijami, kot so čustvena vez, občutek pripadnosti in povezanosti, organiziranosti in delovanja, prostorska bližina, lokalna avtonomija ter tudi z vidika oblastnih in družbenih funkcij, in sicer z vidika akterjev javne politike, kakovosti storitev in odnosov ter soseske, v kateri živi posameznik (Mandič in Hlebec, 2018). Če izhajamo iz psihološkega vidika, je bila leta 1986 izvedena raziskava, v kateri so dodatno poudarili še štiri elemente, s katerimi lahko opredeljujemo skupnost kot občutek skupnosti, in sicer članstvo, vpliv, integracija in izpolnitev potreb ter čustvene povezave (McMillan in Chavis, 1989).

V ospredje prihajajo tudi nove oblike skupnosti, in sicer razvoj sodobnih naselij in skupnosti, ki se razvijajo pod vplivom novih družbenih vrednot in sonaravnega usmerjanja dejavnosti pod vplivom razvoja informacijskih in komunikacijskih tehnologij, skupne pa so jim lastnosti kot sta humano merilo in socialna povezanost (Šašek Divjak, 2000), kar pomeni, da bo v prihodnosti treba upoštevati tudi vidik digitalne pismenosti starejših odraslih (Nedeljko idr., 2021). Najbolj realistične družbene skupnosti sestavljajo uporabniki, ki si delijo skupne značilnosti prilagodljivega socialnega profila s skupnimi lastnostmi, kot so etnična izpoved, starostna skupina in veroizpoved (Taha idr., 2022). Ena novejših oblik v Evropi je tudi pametna srebrna vas s sodobnimi digitalnimi rešitvami, ki starejšim odraslim, ki želijo ostati na podeželju, omogoča samostojnost in neodvisnost ter začasno ali trajno preloži odhod v institucionalno varstvo. Pri tem se upošteva vidik starejših, čeprav ob tem še vedno ostaja odprto vprašanje, kako njihove preference vključiti v zakonodajo (Bogataj idr., 2020). Ob razumevanju diskurza skupnosti je eden od pogojev, ki ga močno poudarjajo različni avtorji, upoštevanje primernih bivalnih pogojev, v kar običajno spadajo zasebni del bivalnih enot (spalnica, kopalnica, kuhinja, jedilnica in dnevna soba itd.) in javni skupni prostori, kjer so dodatno še delavnice, sejne sobe, sobe za goste idr. (Canadian Cohousing Network, 2017; Durrett, 2009; Mattern, 2016; Ruii, 2016, v Puplampu idr., 2020).

Ugotovitve različnih avtorjev so vodile v načrtovan razvoj različnih oblik stanovanjskih skupnosti za starejše, ki tem nudijo varnost, socialno vključevanje, dostopnost do storitev in programov, prilagojena bivalna okolja z različnimi dejavnostmi, ki posameznike povezujejo v skupnost. Zanimivost pri pregledu literature je težnja starejših po odločanju, pozneje pa tudi po prepuščanju odločitev, prilagajanju in kompromisih, ki jih zahteva skupno življenje (Tavy idr., 2022). Analize in raziskave stanovanjskih skupnosti v svetu so nujne tako z vidika vpliva na družbene, socialne in zdravstvene determinante starejših odraslih kot z vidika identifikacije učinkov v povezavi z življenjem v poznejšem obdobju. Tako bomo zapolnili manjkajoče vrzeli ter oblikovalcem politike in vsem zainteresira-

nih zagotovili izhodišča za nadaljnji razvoj starejšim prijaznih skupnosti (Bigonnesse idr., 2022).

Ključne ugotovitve iz pregleda literature nagovarjajo k nadaljnjim raziskavam s tega področja v slovenskem prostoru, saj se tako kot druge evropske države srečujemo z demografskimi izzivi, zasedenimi domovi za starejše občane, polnimi razporedi izvajalcev socialne oskrbe, kadrovske problematiko in neustrezno urejenim področjem dolgotrajne oskrbe, kar daje prostor za razvoj novih alternativnih oblik bivanja za starejše odrasle, kot so sobivanje starejših v skupnosti, bivanje v večgeneracijskih stavbah, gospodinjstva skupnosti, bivanje v drugi družini idr. Dodatno pozornost bo treba nameniti primerni lokacijski umeščenosti tovrstnih oblik bivanja (kmetije, mesto, podeželje itd.), urejenosti bivalnih prostorov (domačnost, toplina, ugodje itd.), možnosti umika v zasebnost, možnosti socialnega vključevanja in zavedanju, da prvi stanovalci tovrstnih oblik bivanja tlakujejo pot tistim, ki še pridejo.

V prihodnosti bo torej treba raziskati, ali bi zakonsko določeni standardi in normativi za izgradnjo stanovanjskih skupnosti pripomogli k razvoju alternativnih oblik in ali so tovrstne alternativne oblike bivanja sploh primerne za slovenski prostor.

5 Sklep

Pregled literature, vezan na alternativne oblike bivanja, kot so različne stanovanjske skupnosti za starejše, je pokazal veliko pozitivnih učinkov na kakovostno staranje starejših odraslih. Stanovanjske skupnosti namreč omogočajo kakovostno življenje z vidika okoljskih, psiholoških in fizičnih dejavnikov, nudijo dostop do storitev, podporo pri informiranju, varnost, neodvisnost, izboljšajo zdravstveno stanje, socialno vključenost, preprečujejo osamljenost, nudijo možnosti zasebnega in skupnega življenja, čustvene podpore in družbenega udejstvovanja. Ob tem so bile opredeljene tudi slabosti, npr. konflikti v skupnosti, nesoglasja, možnosti socialne izolacije, proces prilagoditve, omejena svoboda, ki jo prinašajo pravila skupnosti. Številni avtorji opozarjajo tudi na pogoje uspešnega razvoja stanovanjskih skupnosti, kot so aktivna participacija bodočih stanovalcev skupnosti pri načrtovanju gradnje takih skupnosti, upoštevanje posebnosti starejših odraslih 21. stoletja, določitev ciljne populacije, sociodemografske spremenljivke, vedenjske namere in kompetence, psihično blagostanje, oblikovanje primernih strategij z vidikov prostora (zunanji, skupni in zasebni prostor), lokacije in cenovne dostopnosti.

V Sloveniji so, podobno kot v Španiji, še vedno močno prisotne tradicionalne vrednote in navezanost na kraj bivanja, zaradi česar lahko sklepamo, da je tudi nepoznavanje in zavračanje drugačnih oblik bivanja eden od zaviralnih dejavnikov razvoja

tovrstnih storitev, kar sicer Španije ni oviralo pri razvoju teh. Kljub tradicionalni naravnosti je leta 2017 v Sloveniji nastala prva gospodinjstva skupnost v Davči. Združuje šest starejših odraslih, od katerih ima vsak svojo sobo s kopalnico in skupne bivalne prostore. Stanovalce povezujejo narava, delo okoli hiše in v njej, skupno kuhanje, nakupi v trgovini itd. Prevoz je organiziran v sklopu skupnosti, dodatno pomoč pa jim nudi tudi patronažna sestra (Kocmur, 2018). Tudi v mestni občini Krško so leta 2022 poskušali vzpostaviti skupnost za starejše Zelena hiša, ki pa žal ni zaživela (Zupan, 2021). K temu je verjetno najbolj pripomogla odločitev za samo dve skupni kopalnici za vse stanovalce. Kljub temu so v navedeni občini zelo naklonjeni razvoju klasičnih in alternativnih oblik bivanja starejših, najprej razvija koncept pametne srebrne vasi, bila je vključena v evropski projekt pametnih vasi, ima dnevni center za starejše odrasle, oskrbovana stanovanja, projekt dolgotrajne oskrbe v skupnosti Most, zelo razvito pomoč na domu in domsko varstvo (Mestna občina Krško, 2021).

Tudi pregled literature iz tujine v primerjavi s Slovenijo je pokazal, da je v slovenskem prostoru tak način sobivanja slabo razvit in raziskan. Na voljo so sicer oskrbovana stanovanja, ki urejajo prostorsko bivanje, ne pa tudi vsebine skupnega bivanja. Imamo torej prilagojena bivalna okolja, gradnja katerih se ureja z zakonodajo, kar pa je le eden od pogojev, ki jim je treba slediti, če želimo uspešno sostanovanjsko skupnost (Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za graditev oskrbovanih stanovanj za starejše ter o načinu zagotavljanja pogojev za njihovo obratovanje, Ur. l. RS, št. 110/04, 81/09 in 17/11). V slovenski zakonodaji je natančno določen normativ za bivalne skupine in enote ter stanovanjske in gospodinjstva skupnosti, v katere ne morejo biti vključene manj kot štiri osebe in ne več kot 24 oseb, kar se upošteva tudi v institucionalnem varstvu (Pravilnik o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, Ur. l. RS, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13, 102/15, 76/17, 54/19, 81/19, 203/21, 54/22 in 159/22). Natančno so opredeljeni tudi bivalni standardi (Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev, Ur. l. RS, št. št. 67/06 in 135/21), česar ne moremo trditi za stanovanjske skupnosti za starejše v lokalni skupnosti, kar je morda tudi eden od razlogov, zaradi katerih razvoj tovrstnih alternativnih oblik bivanja v skupnosti ni tako zaživel kot v tujini. Navedena tema je za slovenski prostor še zanimivejša, ker je bil do 7. aprila 2023 pri Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti objavljen javni razpis za sofinanciranje gradnje objektov za zagotovitev varnega okolja bivanja za osebe, ki so odvisne od pomoči drugih, Projekt zainteresirani javnosti omogoča sredstva za gradnjo sodobnih stanovanjskih skupnosti za starejše, vendar je žal vezan le na izvajalce, ki že nudijo namestitve, kar posredno onemogoča vključitev drugih javnih zavodov in lokalnih skupnosti, ki bi bili zainteresirani za razvoj tovrstnih oblik bivanja (Ministrstvo za delo, družino, socialno delo in

enake možnosti, 2022). Vsekakor bo v prihodnosti strateško načrtovanje treba usmeriti v obnove in prilagoditve objektov s sofinanciranjem, kar bo dolgoročno bolj vzdržno za državo in v skladu z željami starejših odraslih, pri tem pa bo treba upoštevati pogoje, kot so vključujoče načrtovanje, vseživljenjski domovi ter ustrezno in učinkovito informiranje o pripravi na starost (svetovalnice, infotočke o možnostih alternativnega bivanja, krediti, subvencije, prilagoditve, digitalizacija idr. (Kerbler in Černič Mali, 2018)). Treba bo urediti tudi predpise, ki bodo ščitili pravice starejših odraslih, ki bivajo v skupnosti.

V Sloveniji je veliko starejših odraslih, ki potrebujejo podporo in si želijo skupnostno oskrbo v svojem lokalnem okolju, zaradi česar je naloga vseh vključenih razvoj različnih oblik bivanja za starejše odrasle, ki bodo prilagojene slovenskemu prostoru in načinu razmišljanja, s čimer jim omogočena možnost izbire in s tem kakovostnega, vključujočega staranja.

.....
Carmen Rajer, doktorska študentka drugega letnika
Alma Mater Europaea – Evropski center Maribor, Socialna gerontologija, Maribor
E-pošta: kbaskovc@gmail.com

Zahvala

Projekt V6-2041 *Medgeneracijsko sožitje na podeželju, razvoj socialne infrastrukture za preprečevanje socialne izključenosti ter blažitev socialnih pritiskov na podeželju* in projekt L7-3188 *Hierarhična zasnova in financiranje socialne infrastrukture pametnih srebrnih vasi* je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Viri in literatura

Barbaccia, V., Bravi, L., Murmura, F., Savelli, E., in Viganò, E. (2022): *Mature and older adults' perception of active ageing and the need for supporting services: Insights from a qualitative study*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(13), str. 1–20.

Bedney, B., Joyce Bedney, B., Goldberg, R. B., in Josephson, R. B. K. (2010): *Aging in place in naturally occurring retirement communities: Transforming aging through supportive service programs*. *Journal of Housing for the Elderly*, 24(3–4), str. 304–321.

Bigonnesse, C., Weeks, L., Puplampu, V., Paris, M., Dupuis-Blanchard, S., McInnis-Perry, G., in Haché-Chiasson, A. (2022): *Influence of cohousing communities on social determinants of health in later life: A scoping review protocol*. *JBI Evidence Synthesis*.

Bogataj, D., Campuzano Bolarin, F., Kavšek, M., in Rogelj, V. (2020): *Smart silver villages as part of social infrastructure for older adults in rural areas*. *IFAC-PapersOnLine*, 53(2), str. 16914–16919.

Bookman, A. (2008): *Innovative models of aging in place: Transforming our communities for an aging population*. *Community, Work & Family*, 11(4), str. 419–438.

Canadian Cohousing Network (2017): *Building community with cohousing*. Dostopno na: <http://cohousing.ca> (sneto 5. 3. 2023).

Carrere, J., Reyes, A., Oliveras, L., Fernández, A., Peralta, A., Novoa A. M., Pérez, A. M., in Borrell, C. (2020): *The effects of cohousing model on people's health and wellbeing: A scoping review*. *Public Health Reviews*, 41, str. 1–28.

Zupan, Š. (2021): *»Zelena hiša« za starejše, tudi tiste z nizkimi pokojninami*. Dostopno na: <https://cekin.si/varna-starost/pametna-srebrna-vas-jutri-starejsi-podezelje-oskrbovana-stanovanja.html> (sneto 5. 3. 2023).

Choi, J. S. (2004): *Evaluation of community planning and life of senior cohousing projects in northern European countries*. *European Planning Studies*, 12(8), str. 1189–1216.

Chum, K., Fitzhenry, G., Robinson, K., Murphy, M., Phan, D., Alvarez, J., Hand, C., Rudman, L. D., in McGrath, C. (2022): *Examining community-based housing models to support aging in place: A scoping review*. *The Gerontologist*, 62(3), str. e178–e192.

Evropska komisija (2021): *Poročilo o staranju prebivalstva za leto 2021*. Bruselj.

Kocmur, H. (2018): *Srečna družina na jesen življenja*. Dostopno na: <https://www.delo.si/nedelo/srecna-druzina-na-jesen-zivljenja> (sneto 5. 3. 2023).

Durrett, C. (2009): *The senior cohousing handbook: A community approach to independent living*. Gabriola Island, New Society Publishers.

Glass, A. P. (2019): *Sense of community, loneliness, and satisfaction in five elder cohousing neighborhoods*. *Journal of Women & Aging*, 32(1), str. 3–27.

Glass, A. P., in Lawlor, L. (2020): *Aging better together, intentionally*. *Generations – Journal of the American Society on Aging*, 44(2), str. 1–20.

Haythornthwaite, C., in Gruzd, A., (2007): *A noun phrase analysis tool for mining online community conversations*. V: Steinfield, C., Pentland, B. T., Ackerman, M., in Contractor, N. (ur.) *Communities and Technologies*, str. 67–86. London, Springer.

Hou S-I, in Cao, X. (2021): *Promising aging in community models in the U.S.: Village, Naturally Occurring Retirement Community (NORC), Cohousing, and University-Based Retirement Community (UBRC)*. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 7, str. 1–15.

James, P., Nadarajah, Y., Haive, K., in Stead, V. (2012): *Sustainable development: Other paths for Papua New Guinea*. Honolulu, University of Hawaii Press.

Kerbler, B. K., in Černič Mali, B. (2018): *Bivanje starejših ljudi in prilagajanje grajenega okolja za funkcionalno ovirane*. *Kakovostna starost*, 21(1), str. 3–16.

Lahti, A., Mikkola, T. M., Salonen, M., Wasenius, N., Sarvimäki, A., Eriksson, J. G., in von Bonsdorff, M. B. (2022): *Mental, physical, and social functioning in independently living senior house residents and community-dwelling older adults*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(23), str. 1–11.

López, S. T., Hernandez, P. V., in Garcia-Perez, O. (2018): *Experiences of active aging. Senior cohousing: Autonomy and participation*. *Aula Abierta*, 47(1), str. 79–86.

Mahmood, A., Seetharaman, K., Jenkins, H. T., in Chaudhury, H. (2022): *Contextualizing innovative housing models and services within the age-friendly communities framework*. *Gerontologist*, 62 (1), str. 66–74.

Mandič, S., in Hlebec, V. (2018): *Skupnost in kakovost življenja: Med tradicijo in inovacijo*. *Teorija in praksa*, 55(4), str. 715–731.

Mayhew, L., in Rickayzen, B. (2017): *Does living in a retirement village extend life expectancy? The case of Whiteley Village*. London, The International Longevity Centre.

- Mattern, A. (2016): Building a community. Co-housing comes to Saskatoon. *Saskatoon HOME*, str. 41–45.
- McMillan, D. W., in Chavis, D. M. (1986): Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), str. 6–23.
- Melih, B. (2011): *City competitiveness and improving urban subsystems: Technologies and applications*. Hershey, IGI Global.
- Mestna občina Krško (2021): *Občina Krško vlaga v infrastrukturo in programe za starejše*. Dostopno na: <https://www.krsko.si/objava/405657> (sneto 5. 3. 2023).
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (2022): *Javni razpis za sofinanciranje gradnje objektov za zagotovitev varnega okolja bivanja za osebe, ki so odvisne od pomoči drugih*. Dostopno na: <https://www.gov.si/zbirke/javne-objave/jadodaj-javna-objava> (sneto 24. 2. 2023)
- Montepare, J. M., in Farah, S. K. (2018): Talk of ages: Using intergenerational classroom modules to engage older and younger students across the curriculum. *Gerontology & Geriatrics Education*, 39(3), str. 385–394.
- Monton, P., Reyes, L. E., in Alcover, C. M. (2022): Personal characteristics for successful senior cohousing: A proposed theoretical model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(4), str. 1–13.
- Nacionalni inštitut za javno zdravje (2018): *Zdrava skupnost – priročnik za razvoj skupnostnega pristopa k zdravju*. Ljubljana.
- Nedeljko, M., Bogataj, D., in Kaučič, B. K. (2021): The use of ICT in older adults strengthens their social network and reduces social isolation: Literature review and research agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), str. 645–650.
- Quinio, V., in Burgess, G. (2019): *Is co-living a housing solution for vulnerable older people? Final Report*. Cambridge, Cambridge Center for Housing & Planning Research. Department of Land Economy.
- Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za graditev oskrbovanih stanovanj za starejše ter o načinu zagotavljanja pogojev za njihovo obratovanje*. Uradni list Republike Slovenije, št. 110/04, 81/09 in 17/11. Ljubljana.
- Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev*. Uradni list Republike Slovenije, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13, 102/15, 76/17, 54/19, 81/19, 203/21, 54/22 in 159/22). Ljubljana.
- Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev*. Uradni list Republike Slovenije, št. 67/06 in 135/21. Ljubljana.
- Puplampu, V. (2019): Forming and living in a seniors' cohousing: The impact on older adults' healthy aging in place. *Journal of Housing for the Elderly*, 34(3), str. 252–269.
- Puplampu, V., Matthews, E., Puplampu, G., Gross, M., Pathak, S., in Peters, S. (2020): The impact of cohousing on older adults' quality of life. *Canadian Journal on Aging/La Revue Canadienne Du Vieillessement*, 39(3), str. 406–420.
- Ramovš, J. (2008): Krajevno medgeneracijsko središče. *Kakovostna starost*, 11(1), str. 26–45.
- Resolucija o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025*. Uradni list Republike Slovenije, št. 92/15. Ljubljana.
- Ruiu, M. L. (2016): The social capital of cohousing communities. *Sociology*, 50(2), str. 400–415.
- Rusinovic, K., van Bochove, M., in van de Sande, J. (2019): Senior co-housing in the netherlands: benefits and drawbacks for its residents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), str. 1–12.
- Sargisson, L. (2012): Second-wave cohousing: a modern utopia? *Utopian Studies*, 23(1), str. 28–56.
- Scharlach, A., Graham, C., in Lehning, A. (2012). The "village" model: A consumer-driven approach for aging in place. *The Gerontologist*, 52(3), str. 418–427.
- Statistični urad Republike Slovenije (2022): *Dolgotrajna oskrba, 2020. Izdatki za storitve dolgotrajne oskrbe med epidemijo covid-19 v 2020 višji, prejemnikov teh storitev pa manj*. Ljubljana.
- Šašek Divjak, M. (2000): Nove oblike bivanja – trajnostno usmerjene urbane skupnosti. *Urbani izziv*, 11(2), str. 20–26.
- Taha, K., Paul, Y., in Zohra, E. F. (2022): Detecting implicit cross-communities to which an active user belongs. *PLoS ONE*, 17(4), e0264771.
- Tavy, Z., K. C. T., van Bochove, M. E., Dikken, J., von Faber, M., Rusinovic, K. M., van der Pas, S., in van Hoof, J. (2022): The participation of older people in the development of group housing in The Netherlands: A study on the involvement of residents from organisational and end-user perspectives. *Buildings*, 12(3), str. 1–31.
- The Cohousing Association of the United States (2020): *What is elder or senior cohousing?* Dostopno na: <https://www.cohousing.org/senior-cohousing> (sneto 23. 2. 2023).
- Tönnies, F. (2012): *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Bremen, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj (2021): *Poročilo o razvoju leta 2021*. Ljubljana.
- Vujović, A. (2015): Poročilo Evropske komisije o staranju za leto 2015. *Kakovostna starost*, 18(3), str. 55–58.
- Williams, J. (2005): Designing neighborhoods for social interaction: The case of cohousing. *Journal of Urban Design*, 10(2), str. 195–227.
- Yingyi, Y., in Wu, Z. (2021): A case-based study of design strategies to explore the notion of an age-friendly co-housing community. *E3S Web of Conferences*, 248, str. 1–7.
- van Hoof, J., Rusinovic, K. M., Tavy, Z. K. C., van den Hoven, R. F. M., Dikken, J., van der Pas, S., Kruize, H., de Bruin, S. R., in van Bochove, M. E. (2021): The participation of older people in the concept and design phases of housing in The Netherlands: A theoretical overview. *Healthcare*, 9(3), 1–12.
- Weeks, L. E., Bigonnesse, C., McInnis-Perry, G., in Dupuis-Blanchard, S. (2019): Barriers faced in the establishment of cohousing communities for older adults in eastern Canada. *Journal of Housing For the Elderly*, 34(1), str. 70–85.
- WHO (World Health Organization) (2007): *Global age-friendly cities: A guide*. Ženeva.
- Zakon o dolgotrajni oskrbi*. Uradni list Republike Slovenije, št. 196/21, 163/22 in 18/23 – ZDU-10).

Borut VIDMAR

Razvoj starosti prijaznega okolja na podeželju s pomočjo osmih področij Svetovne zdravstvene organizacije – pregled literature za področje stanovanj

Starejši odrasli sestavljajo vse večji delež prebivalstva v državah članicah Evropske skupnosti in stanovanja, v katerih bivajo, so pomembna sestavina, ki vpliva na njihovo kakovost zdravja in družabnega življenja. Po podatkih Eurostata je leta 2022 število oseb, starih 65 let in več, pomenilo 21,1 % celotnega prebivalstva držav Evropske skupnosti (446,7 milijona). Do leta 2050 naj bi se to število povečalo na 30,2 %. Demografska slika podeželskega prebivalstva je še bolj zaskrbljujoča, zato je treba zagotoviti ustrezno oskrbo in storitve. Pravica do primerne stanovanja je temeljna človekova pravica, ki jo priznavajo številne mednarodne smernice, deklaracije in ustave. Osem področij starosti prijaznega okolja, ki jih je predstavila Svetovna zdravstvena organizacija, je primeren okvir za ocenjevanje napredka. V tem članku predstavljamo ugotovitve iz pregledane literature o

razvoju starosti prijaznega okolja na podeželju s poudarkom na domeni stanovanja. Uporabili smo iskalno orodje po bibliografski zbirki Web of Science. Našli smo le nekaj člankov, ki so se ujemali s to temo. Rezultate smo analizirali in jih predstavili glede na devet značilnosti s kontrolnega seznama Globalnega vodnika za starosti prijazna mesta. Potrebujemo več raziskav, ki bi zajemale starostnikom prijazno okolje z domeno stanovanj na podeželju, da bi našli kar najboljše rešitve za njihov razvoj ter tako podprli odločevalce na občinski in državnih ravni.

Ključne besede: starejši odrasli, starosti prijazno okolje, stanovanja, podeželje, pametne vasi

1 Uvod

Evropa je starajoča se celina, zato se število starejših ljudi povečuje. Po podatkih Eurostata je bilo leta 2022 v Evropski skupnosti 446,7 milijona prebivalcev, od tega 21,1 % starih 65 let in več. Do leta 2050 naj bi se ta delež povečal na 30,2 %, do leta 2100 pa na 31,3 %. Slovenija pri tem ni izjema, saj je bilo leta 2021 pri nas 21,1 % prebivalcev, starih 65 let in več (Eurostat, 2023). Staranje slovenskega prebivalstva je predvsem posledica padanja rodnosti, ki se zmanjšuje že od devetdesetih let prejšnjega stoletja. Trenutna stopnja rodnosti znaša 1,64 (Statistični urad Republike Slovenije, 2023), kar je pod nadomestno ravno 2,1. To pomeni, da se rodi manj otrok, ki bi nadomestili tiste, ki se upokojujejo iz delovne sile. Poleg tega se pričakovana življenjska doba v Sloveniji podaljšuje. Staranje prebivalstva ima posledice za slovensko gospodarstvo. Starejše prebivalstvo je pogosteje upokojeno, zato je manj verjetno, da bo sodelovalo kot delovna sila. To pomeni, da je na voljo manj delavcev, ki bi lahko prispevali h gospodarski rasti države. Poleg tega starejše prebivalstvo pogosteje potrebuje več zdravstvenih storitev, ki so lahko drage. Staranje prebivalstva je torej vprašanje, ki ga je treba obravnavati v Sloveniji in Evropi kot celoti. Vlada Republike Slovenije in Evropska komisija sta spre-

jeli številne strateške dokumente in akcijske načrte, s katerimi poskušata rešiti to vprašanje, vendar je treba storiti še več, da bi zagotovili trajnost gospodarstva v prihodnosti.

1.1 Pravica do primerne stanovanja

Pravica do primerne stanovanja je temeljna človekova pravica, ki jo priznavajo številne mednarodne smernice, deklaracije in ustave. Ta pravica temelji na načelu, da mora imeti vsakdo dostop do varnega, zanesljivega in cenovno dostopnega stanovanja. Mednarodne smernice, kot so Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (United Nation Human Rights Office of the High Commissioner, 1966), Splošna deklaracija človekovih pravic (Organizacija Združenih narodov, 1948), priznavajo pravico do primerne stanovanja. Na regionalni ravni Evropska konvencija o človekovih pravicah (Evropsko sodišče za človekove pravice, 1955) določa pravico do primerne stanovanja. Poleg tega so številne države pravico do primerne stanovanja vključile v svoje nacionalne ustave. Ustava Republike Slovenije (Ur. l. RS, št. 33/91-I idr.)

v 78. členu določa, da država ustvarja možnosti, da si starejši državljani lahko pridobijo primerno stanovanje. Pravica do primerne stanovanja je priznana tudi v različnih mednarodnih deklaracijah in konvencijah. Na primer Carigrajska deklaracija o človekovih naseljih, Agenda Habitat (Organizacija združenih narodov, 1996), določa pravico do primerne stanovanja. To pravico podpirajo tudi različne mednarodne pobude, kot je Program Združenih narodov za človeška naselja, t. i. UN-Habitat. Te pobude si prizadevajo spodbujati dostop do primerne stanovanj z ustvarjanjem varnih, zanesljivih in cenovno dostopnih stanovanj. Pravica do primerne stanovanja je torej priznana v številnih mednarodnih smernicah, deklaracijah in ustavah. V teh dokumentih je poudarjen pomen ustvarjanja varnih, zanesljivih in cenovno dostopnih stanovanj za vse.

1.2 Stanovanja in starosti prijazno okolje

Stanovanje je izjemno pomembno za dobro počutje in varnost. Obstaja povezava med ustreznim stanovanjem ter dostopom do skupnostnih in socialnih storitev, ki vpliva na neodvisnost in kakovost življenja starejših odraslih. Stanovanja in podpora, ki starejšim omogočajo udobno in varno staranje v skupnosti, ki ji pripadajo, so splošno cenjena (WHO, 2007). Stanovanja so eno od osmih področij starosti prijaznega okolja, ki jih je opredelila Svetovna zdravstvena organizacija (ang. *World Health Organization*, v nadaljevanju: WHO) in so razdeljena v tri skupine: skupnostne storitve (področja: skupnostne in zdravstvene storitve; komunikacije in informacije), fizično okolje (področja: zunanje okolje; promet in mobilnost; stanovanje) in socialno okolje (področja: državljanska angažiranost in zaposlovanje; socialna vključenost in nediskriminacija; družbena participacija) (WHO, 2017).

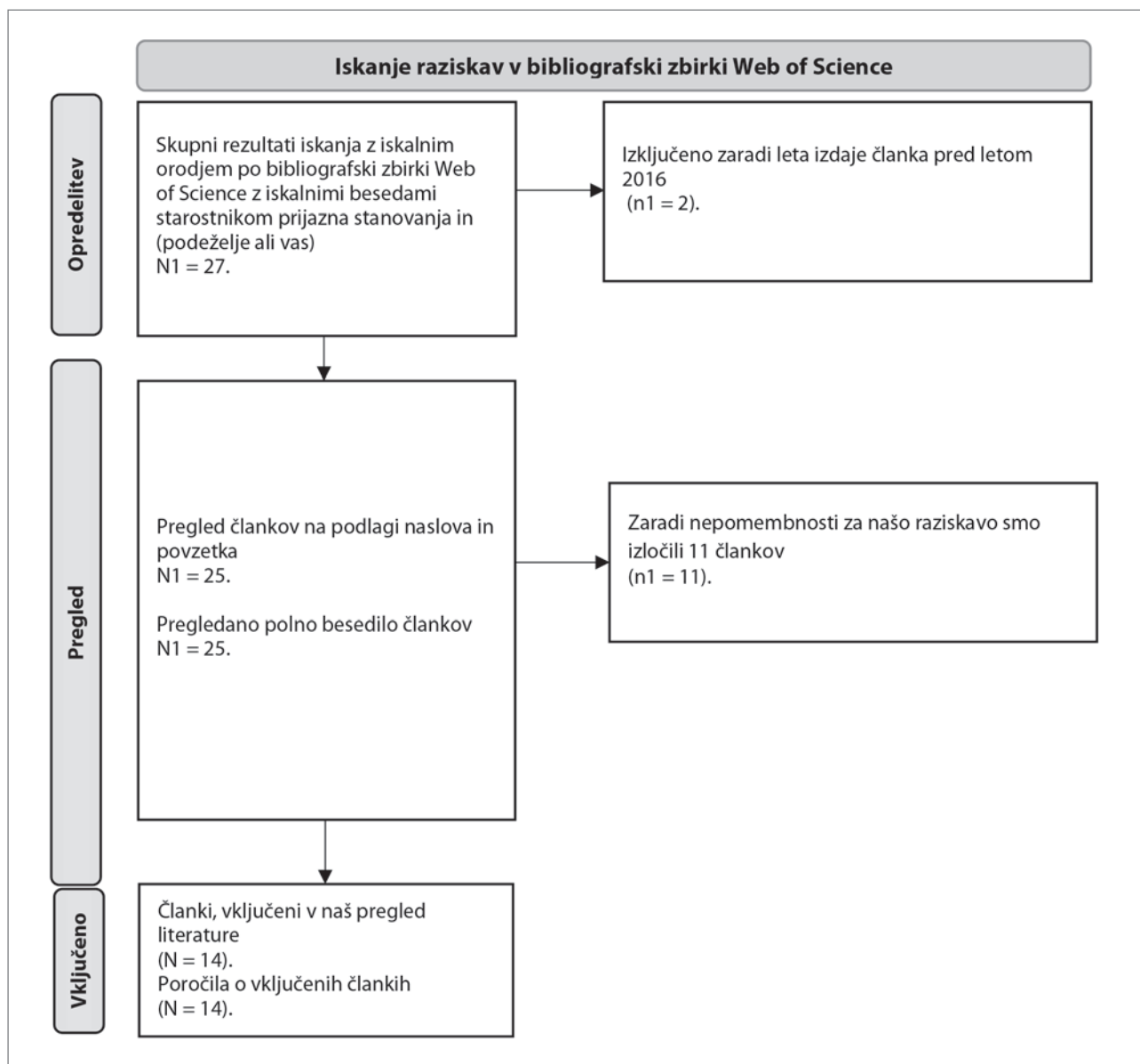
Starostnikom prijazno okolje je zasnovano tako, da ustreza potrebam ljudi vseh starosti, tudi starejših. Pomembno je ustvariti okolje, ki je dostopno in prijazno ter podpira zdravje, varnost in dobro počutje vseh, ki ga uporabljajo. Starostnikom prijazno okolje se mora zlasti osrediniti na izboljšanje kakovosti stanovanj za starejše ljudi. Dobra stanovanja so izjemno pomembna za ohranjanje zdravja, neodvisnosti in kakovosti življenja, zlasti za starejše ljudi. Ustrežno in primerno stanovanje je bistvo pravice do stanovanja. Ustreznost bivališča se zmanjša, ko se zmanjša funkcionalna zmogljivost starejše osebe (Bogataj idr., 2020). Raziskave Urbanističnega inštituta Republike Slovenije (glej Kerbler in Černič Mali, 2018) kažejo, da želijo starejši odrasli prilagoditi svoje stanovanje, da bi bilo zanje primernejše, sicer pa se preseliti v primernejše stanovanje. Tuje raziskave (Lehnert idr., 2019) kažejo, da bi večina oseb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, to oskrbo želela uporabljati v fizično in socialno znanem okolju doma, vsaj do obdobja visoke stopnje odvisnosti.

Žal se veliko starejših ljudi sooča z različnimi stanovanjskimi izzivi, od cenovne dostopnosti do dostopnosti. Dostopnost je lahko poseben problem za starejše, ki imajo težave z gibanjem, so invalidi ali imajo težave pri vsakodnevnih opravilih, kot sta kuhanje in čiščenje.

Da bi stanovanja postala prijaznejša do starejših, je mogoče storiti več stvari. Lahko poskrbimo, da so stavbe dostopne in dobro osvetljene, da so v njih nameščene ograje in klančine za osebe z gibalnimi težavami ter da je razporeditev stavb varna in preprosta za navigacijo. Pomembno je tudi zagotoviti, da so vse najemne ali nakupne pogodbe jasne in pravične in da starejši niso prikrajšani zaradi diskriminatornih praks. Poleg tega je pomembno, da se starejšim zagotovijo različne možnosti bivanja. Te morajo vključevati tako dostopne in neodvisne možnosti bivanja kot tudi podporne storitve, kot so oskrba na domu in družabne dejavnosti. Te storitve morajo biti prilagojene potrebam starejših in morajo biti na voljo po drsni lestevici glede na potrebe posameznika. Pomembno je tudi zagotoviti, da starejši sodelujejo pri načrtovanju in oblikovanju stanovanjskih naselij. To bo pomagalo zagotoviti, da se upoštevajo potrebe starejših in da so stanovanja zasnovana tako, da so prijazna zanje. Starejši bi morali imeti tudi dostop do informacij o možnostih bivanja ter o pravicah in dolžnostih, ki so povezane z njimi. Ustvarjanje starosti prijaznega okolja zahteva zavezanost vseh zainteresiranih strani, od vlade do lokalnih skupnosti. Cilj mora biti ustvarjanje varnega, dostopnega in prijaznega okolja za vse, ki ustreza tudi potrebam starejših. S tem lahko zagotovimo, da bodo lahko starejši lahko čim dalj časa uživali kakovostno življenje.

1.3 Zakonodaja o univerzalni gradnji

Ker se prebivalstvo še naprej stara, je vse pomembneje, da vlada starejšim zagotovi ustrezne možnosti bivanja. Da bi jim zagotovili najboljšo kakovost življenja, so bile oblikovane zakonodaja in resolucije za vzpostavitev starosti prijaznih stanovanj za to naraščajočo demografsko skupino. V Sloveniji je bil šele pred kratkim sprejet Gradbeni zakon (GZ-1, Ur. l. RS, št. 199/21 in 105/22), ki določa univerzalno gradnjo in uporabo stavb, kar pomeni, da sta gradnja in uporaba stavb na voljo vsem ljudem (glej 32. člen zakona). Poleg tega so v predpisu predstavljeni minimalni tehnični standardi za varovana stanovanja za starejše odrasle. V Pravilniku o minimalnih tehničnih zahtevah za graditev oskrbovanih stanovanj za starejše ter o načinu zagotavljanja pogojev za njihovo obratovanje (Ur. l. RS, št. 110/04, 81/09 in 17/11) so za ta opredeljene gradbene zahteve. Resolucija o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025 (Ur. l. RS, št. 92/15) vključuje tudi sveženj več ukrepov za starejše odrasle, ki krepijo kakovostne storitve dolgotrajne oskrbe, varovana stanovanja, vključevanje v skupnost, socialno vključenost in spremembe stanovanj.

Slika 1: Diagram PRISMA – postopek izbire člankov z iskalnim orodjem po bibliografski zbirki Web of Science

Urejena so številna zakonodajna področja in usmeritve na področju stanovanj za starejše odrasle, manjka pa nam ureditev področja širše socialne infrastrukture. Nikjer se ne omenjata gradnja in ureditev skupnih prostorov za starejše odrasle na podeželju. Strateški načrt skupne kmetijske politike 2023–2027 za Slovenijo (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2022) navaja kot enega od pomembnih ciljev dvig kakovosti življenja in krepitev gospodarske dejavnosti na podeželju. V nadaljevanju bodo podpri dejavnosti lokalnih pobud oziroma lokalnega razvoja, ki ga vodi skupnost (pristop LEADER/CLLD), vključno s spodbujanjem medgeneracijskega sodelovanja ter različnih socialnih in »pametnih« storitev po konceptu »pametnih vasi«. Iz tega je očitno, da kmetijska politika podpira razvoj starostnikom prijaznega okolja.

Namen in cilj tega dela je proučitev, kaj je o temi starejšim odraslim prijaznega okolja na podeželju s poudarkom na domeni stanovanja že bilo proučevano po svetu in kaj je bilo na tem področju že narejeno v Sloveniji.

2 Metodologija

Sistematičen pregled literature je bil opravljen z iskalnim orodjem po bibliografski zbirki Web of Science. Postopek izbire iskanja in odločitev o izključitvi člankov je predstavljen v obliki diagrama PRISMA na sliki 1. Končno iskanje je bilo opravljeno 15. januarja 2023, pri čemer smo iskali članke z navedenimi pogoji in omejitvami.

Za vključitev v raziskavo je članek moral obravnavati starosti prijazna okolja (ang. *age-friendly environments*, v nadaljevanju: AFE) na vasi ali podeželju in biti izdan leta 2016 ali pozneje, napisan pa je moral biti v angleškem jeziku. Tako smo uporabili iskalno besedilo »age-friendly housing in (rural or village)«, kar nam je dalo skupaj 27 rezultatov iskanja. Vsi članki so bili v angleškem jeziku, dva pa sta izšla pred letom 2016, zato smo ju izločili. Vseh 25 člankov smo pregledali na podlagi naslova in povzetka in na podlagi tega nismo izločili nobenega. Ponovno smo pregledali polna besedila vseh 25 člankov in zaradi nerelevantnosti za našo raziskavo smo izločili 11 člankov. Preostalih 14 člankov smo vključili v pregled literature.

3 Rezultati

Odločili smo se oceniti 14 člankov (glej preglednico 1), ki obravnavajo raziskovano področje, tj. AFE na podeželju, pri čemer je poudarek na stanovanjih. S tem pregledom literature smo želeli ugotoviti, ali so že bile opravljene raziskave v zvezi s stanovanji kot enim od osmih področij AFE v okviru Svetovne znanstvene organizacije in kako stanovanja vplivajo na zaznano starosti prijazno okolje. Prav tako smo ocenjevali, ali so na voljo članki, v katerih so bile raziskane intervencije, ki bi lahko izboljšale eno značilnost stanovanja ali več teh s kontrolnega seznama Globalnega vodnika za starosti prijazna mesta (ang. *Global age friendly cities guide*, WHO, 2007).

Na splošno je bilo v nekaj člankih kot glavna tema raziskave navedeno le stanovanje na podeželskih območjih AFE. V iskalnem orodju po bibliografski zbirki Web of Science smo našli veliko člankov na temo starosti prijazno okolje ali starosti prijazna mesta ali starosti prijazne skupnosti, vendar se jih je le nekaj osredinjalo na podeželje ali vasi. Večina tistih, ki obravnavajo AFE, ima široko področje zanimanja za vseh osem področij AFE v okviru Svetovne znanstvene organizacije, področje stanovanja pa je le eno od njih. Drugi članki, izbrani za celovito oceno, pa lahko obravnavajo le eno od devetih značilnih s kontrolnega seznama Globalnega vodnika za starosti prijazna mesta (WHO, 2007).

Ugotovitve so razvrščene po devetih značilnostih s kontrolnega seznama navedenega vodnika. Vsako značilnost najprej predstavimo vsebinsko, nato pri njej navedemo ugotovitve iz ocenjenih člankov, povezane z zadevno značilnostjo. Cenovna dostopnost stanovanj je značilnost, ki opredeljuje, ali so stanovanja na voljo vsem starejšim odraslim. Da bi zagotovili dostopnejša stanovanja, se proučujejo različni stanovanjski modeli. Ena od možnosti, ki se zdi cenovno dostopnejša, je sobivanje (ang. *cohousing*). V pregledu literature o inovativnih stanovanjskih modelih (Mahmood idr., 2022) je bilo ugotovljeno, da so povprečni stroški na enoto pri sobivanju za 15–20 %

nižji od tržne vrednosti (Canadian Senior Cohousing, 2023). Ker je večina projektov sobivanja razvita v lastni režiji, ni dodatnih stroškov, povezanih z maržo in trženjem, kot je značilno za zunanje razvijalce stanovanj. Na cenovno dostopnost lahko vpliva usmerjenost investorjev k dobičku. Raziskava iz Avstralije kaže, da čeprav podobno število upokojenskih vasi upravljajo profitne in neprofitne organizacije, se velikost upokojenskih vasi in sprejeti sporazumi o lastništvu med njimi bistveno razlikujejo (Xia idr., 2021). To lahko pomeni, da ima lahko »samo tržna logika« negativni vpliv na cenovno dostopnost ustreznih stanovanjskih ureditev. Avstralski raziskovalci so opravili pregled literature in empirično anketo z izkušenimi strokovnjaki na globalnem trgu javno-zasebnega partnerstva (v nadaljevanju: JZP) in na trgu upokojenskih vasi, da bi ugotovili kritične dejavnike uspeha (ang. *critical success factor*, v nadaljevanju: CSF). Ugotovljenih je bilo 27 dejavnikov uspešnosti, ki so bili razvrščeni v sedem glavnih skupin dejavnikov. Skupini »finančna podpora« in »učinkovita struktura plačil« potrjujeta pomembnost dostopnosti stanovanj (Osei-Kyei idr., 2021).

Pregled raziskav, ki se navezujejo na osnovne storitve oziroma na zagotavljanje osnovnih storitev, ki so dostopne vsem, je pokazal, da raziskave, ki so bile leta 2022 opravljene v regiji ADRIION (Italija, Grčija, Slovenija, Hrvaška, Srbija ter Bosna in Hercegovina), zagotavljajo nov pristop k organizaciji storitev dolgotrajne oskrbe, ki lahko optimizira uporabo virov, potrebnih za dolgotrajno oskrbo, zlasti na podeželju (Bogataj idr., 2022). Pregled literature v zvezi z ambientalno inteligenco, ki podpira storitve zdravstvenega in socialnega varstva, zagotavlja informacije, da ambientalne asistenčne tehnologije, ki samo čas potovanja na podeželju skrajšajo za 50 %, zmanjšajo potrebe po negovalcih z osmih delavcev na sedem in skupno delovno obremenitev z 2.960 minut dnevno na 2.653 minut (Drobež idr., 2022). Obe raziskavi kažeta, da je tako mogoče zagotavljati osnovne storitve pod dostopnejšimi pogoji tudi na redko poseljenih podeželskih območjih. Sobivanje daje možnost izbire in nadzora pri odločanju o storitvah, omogoča soodvisnost z medsebojno podporo in krepi občutek odgovornosti drug do drugega. Tako se zmanjšuje povpraševanje po strokovni oskrbi ter povečuje ozaveščenost o spodbujanju zdravja in preprečevanju. Program podpornih storitev v naravno nastalih upokojenskih skupnostih (ang. *Naturally Occurring Retirement Community Supportive Services Program*, v nadaljevanju: NORC-SSP) je druga vrsta možnosti nastanitve, ki s pomočjo socialnih delavcev zagotavlja boljši dostop do različnih storitev in omogoča soodvisnost z medsebojno podporo. V vaseh se starejši odrasli počutijo udobneje, ko iščejo pomoč pri sostanovalcih, razpoložljivost neformalne medsebojne podpore pa zmanjšuje odvisnost starejših odraslih od formalnih zdravstvenih storitev (Mahmood idr., 2022).

Preglednica 1: Pregled raziskav na področju razvoja starosti prijaznega okolja na podeželju z vidika osmih področij Svetovne zdravstvene organizacije – področje stanovanj

Avtorji	Cilj članka	Metodologija in vzorec ter področje izvedbe raziskave	Rezultat
Bogataj idr. (2022)	Izračun optimalne logistične organizacije storitev dolgotrajne oskrbe z vidika potovalnega časa in stroškov.	Pregled literature in večstanovanjski prehodi v geogeomologiji, problem večkratnega potujočega prodajalca, Patterson-Albrechtov algoritem	Nov pristop pri organizaciji storitev dolgotrajne oskrbe lahko izboljša uporabo virov, potrebnih za dolgotrajno oskrbo, zlasti na podeželju.
Drobež idr. (2022)	Pregled raziskav o oskrbi na daljavo, ki jo podpirajo pametna okolja. Numerični primer, kako vključevanje teleoskrbe v zdravstveno varstvo in dolgotrajno oskrbo vpliva na morebitno zmanjšanje človeških virov na podeželju.	Pregled literature. Območje: regija ADRION (Italija, Grčija, Slovenija, Hrvaška, Srbija ter Bosna in Hercegovina).	Trenutno v bibliografski zbirki Web of Science ni člankov, ki bi merili učinkovitost različnih pametnih, starosti prijaznih okolij z vgrajenimi tehnologijami za pomoč pri življenju. Uspešnost teh sistemov je treba meriti z uporabo modela večkratnega zmanjšanja/konkurenčnega tveganja ter predlagane kombinacije problema multiple Travelling Salesman Problem in algoritma Patterson-Albracht.
Mahmood idr. (2022)	Ugotavljanje ovir in izzivov treh različnih stanovanjskih in storitvenih modelov, ki se razvijajo za starost prijazne skupnosti (sobivanje, program podpornih storitev naravno nastajajočih upokojskih skupnosti in vasi).	Pregled literature. Območja: Nemčija, Švedska, Nizozemska, Danska, Združene države Amerike, Združeno kraljestvo, Kanada.	Albrachtovo zaporedje in izenačevanje delovne obremenitve vseh negovalcev sta pokazali, da tehnologije s pomočjo okolja, ki skrajšajo samo čas potovanja na podeželju za 50 %, zmanjšajo potrebe negovalcev z osmih na sedem delavcev in skupno delovno obremenitev z 2.960 minut na 2.653 minut dnevno. Sobivanje potrjuje, da lahko namensko zasnovana in razvita skupnost spodbuja socialno povezanost med prebivalci. Modela vasi in NORC-SSP pomagata vključevati in olajšati dostop starejših odraslih do zdravstvenih storitev in podpore.
Xia idr. (2021)	Namen te raziskave je ugotoviti geografsko razporeditev in vzorce združevanja upokojskih vasi (kot stanovanjske možnosti) v regiji Veiki Brisbane v Avstraliji, da bi bolje razumeli in izpolnili življenjske zahteve sedanjih in potencialnih prebivalcev upokojskih vasi.	Metoda geovizualizacije je bila uporabljena za vizualno raziskovanje vzorcev razporeditve vasi za upokojske. Za analizo prostorske korelacije in grozdov upokojskih vasi v proučevani regiji sta bili uporabljeni globalna Moranova mera I in lokalna Moranova mera I. Za raziskavo so bili uporabljeni podatki avstralskega statističnega urada o popisu prebivalstva iz leta 2016 in odprti podatki queenslandske vlade o registriranih upokojskih vaseh s 30. novembra 2020. Območje: Avstralija.	Socialni delavci imajo ključno vlogo pri reševanju najrazličnejših zdravstvenih in socialnih potreb članov, lajšanju njihovega dostopa do ustreznih storitev in pri trajnostnem izvajanju programov. Raziskava je pokazala, da razporeditev upokojskih naselij ni bila naključna (z-score = 7,11; p < 0,001), ampak je bila združena v grozde in je vključevala vzorce vročih točk, zlasti ob obali in reki Brisbane. Poleg tega imajo profitne in neprofitne vasi za upokojske različne vzorce razporeditve in so sprejele bistveno različne sporazume o lastništvu. V proučevani regiji se prostorska razporeditev upokojskih vasi ujema s trendom združevanja starejših prebivalcev.

Avtorji	Cilj članka	Metodologija in vzorec ter področje izvedbe raziskave	Rezultat
Zhang idr. (2020)	Ta raziskava povezuje kategorije indeksa živahnosti združenja American Association of Retired Persons (v nadaljevanju: AARP) 2018 z demografsko strukturo in socialno-ekonomskimi dejavniki iz raziskave American Community Survey na ravni okrožja v ZDA, da bi se preverilo, ali fizično, grajeno in družbeno okolje na podeželju in v mestih ustvarja razlike v skupnostih z boljšim zdravjem.	Pregled literature Neodvisne spremenljivke vključujejo kategorije fizičnega, grajenega in družbenega okolja, ki jih je AARP določil za leto 2018. Spremenljivke v zvezi z demografsko strukturo in socialno-ekonomskimi podatki so iz najnovejših ocen raziskave American Community Survey (2013–2017). Spremenljivka rezultata: zdravje v skupnosti. Raziskava temelji na podatkih, prejetih od 3.139 okrožij ZDA. Območje: Združene države Amerike.	Rezultati kažejo, da ima grajeno okolje v soseski največji vpliv na zdravje v skupnosti za vse vrste okrožij. Čeprav podeželska območja zaostajajo na področju zdravja skupnosti, so tista, ki posvečajo več pozornosti vključenosti in priljubljenosti, uvrščena višje. Podeželske skupnosti z več Afroameričani, otroki in revnimi belci se glede zdravja skupnosti uvrščajo slabše. Čeprav so značilnosti sosesk najbolj povezane z zdravjem skupnosti, je za podeželska območja potreben širši pristop, ki bo upošteval starost, raso, revščino ter vključenost in priljubljenost.
Colnar idr. (2021)	Predmet tega prispevka je razširitev družbenih inovacij, ki temeljijo na tehnologijah za pomoč pri bivanju v okolju ter omogočajo digitalno preoblikovanje sistemov zdravstvenega in socialnega varstva pri zagotavljanju storitev v pametnih mestih.	Pregled literature.	Digitalno podprte storitve oskrbe na daljavo in dolgotrajne oskrbe, socialna infrastruktura, tehnologije ambientalne inteligence, centri za pomoč in različne vrste okolij – družinska okolja in starosti prijazna okolja – omogočajo neodvisnost in samostojnost starajočega se mestnega prebivalstva. Storitve oskrbe na daljavo, ki so na voljo v starosti prijaznem okolju, zmanjšujejo pogostnost padcev ali drugih oblik nesreč in v vsakem primeru preprečujejo osamljenost, kar prispeva k višji kakovosti življenja mestnih prebivalcev.
Lee idr. (2022)	V tem članku so zbrane nove ugotovitve raziskav in najnovejši dokazi, teorija in razvoj politike v zvezi z načrtovanjem na kraju samem za zdravje in dobro počutje. Avtorji razmišljajo o tem, kako lahko sosedsko načrtovanje podpira uresničevanje agende za dobro staranje in ciljev dobrega počutja na podeželskih območjih v Angliji.	Pregled literature s poudarkom na starosti prijaznih skupnostih in načrtovanju. Kartiranje trenutne uporabe načrtovanja soseske (ang. <i>neighbourhood planning</i> , v nadaljevanju: NP) v podeželskih lokalnih okrožjih v Angliji. V vseh občinah, ki so bile v času raziskave v fazi pred predložitvijo osnutka nacionalnega strateškega načrta ali po njej, so izvedli raziskavo, da bi ugotovili, koliko ciljev staranja in/ali zdravja in dobrega počutja je bilo med (a) vidiki, ki so zanimali pripravljavce nacionalnih strateških načrtov, (b) bili vključeni v načrte in (c) pričakovani rezultati procesa nacionalnih strateških načrtov ali vsebine načrta (n = 75). Primerjalne raziskave primerov v šestih podeželskih skupnostih, da bi ugotovili, kako sta proces priprave načrta in končni načrt vključevala cilje dobrega staranja in/ali zdravja in dobrega počutja. Območje: Anglija.	Trdi se, da lahko NP teoretično pozitivno vplivajo na cilje, ki so prijazni do starejših (občutljiva zasnova stanovanj, možnosti zmanjšanja velikosti, družbena in državljanska udeležba), vendar je to omejeno brez večjih spodbud in politične zavezanosti k celostnemu oblikovanju politike. Brez ustrezne pozornosti bo spodbujanje dobrega staranja in dobrega počutja na podeželju z NP, kot so trenutno oblikovani, ostalo večinoma zamujena priložnost.

Avtorji	Cilj članka	Metodologija in vzorec ter področje izvedbe raziskave	Rezultat
Bogataj idr. (2022a)	Namen te raziskave je raziskati izpostavljenost različnim tveganjem, ki jih prinaša grajeno okolje na podeželju.	Pregled literature. Model večkratnega zmanjšanja.	Organizacija oskrbe starejših odraslih v pametnih domovih z oskrbo v upokojskih naseljih zmanjšuje tveganje padcev, socialno izključenost in osamljenost, kar odloži potrebo po premesitvi v domove za ostarele ter znatno zmanjša stroške zdravstvenega varstva in dolgotrajne oskrbe starejših odraslih. Na odločitev o premesitvi v pametno upokojsko naselje namesto v dom za ostarele lahko vpliva tudi razpoložljivost ustrezne specializirane stanovanjske enote z vgrajenimi tehnologijami za podporo bivanja (ang. <i>ambient assisted living</i> , v nadaljevanju: AAL) v njihovem naselju. Dinamiko selitev in lastništva v pametni upokojski vasi je mogoče meriti z modelom večkratne dekrementacije, predstavljenim v tem dokumentu. Aktuarska sedanja vrednost bo zagotovila znanstvene dokaze o koristih razvoja pametnih upokojskih vasi kot socialne infrastrukture za starejše odrasle na podeželju.
Yu idr. (2021)	Članek obravnava pomen starosti prijaznih podeželskih skupnosti (ang. <i>age-friendly rural communities</i> , v nadaljevanju: AFRC) in raziskuje njihov vpliv na kakovost življenja starejših odraslih.	Z raziskavo so preverili različno dojetanje AFRC med starejšimi odraslimi (nad 60 let) in ljudmi srednjih let (45–60 let) v podeželskih skupnostih z anketnimi vprašaniki (n = 470 oziroma 393). Za raziskavo in primerjavo njihovih zaznav je bilo uporabljeno več statističnih metod, kot so test Chi-kvadrat, t-test, test zanesljivosti in multipla regresija.	Rezultati so pokazali, da (a) so bili ljudje srednjih let bolj zadovoljni s komponentami AFRC in so imeli višje kakovost življenja kot starejši odrasli; (b) kakovost življenja ljudi srednjih let so napovedovali stanovanje, dostopnost in zunanji prostori; (c) na kakovost življenja starejših odraslih so vplivali stanovanje, zunanji prostori, družbena udeležba in javni prevoz.
Osei-Kyei idr. (2021)	Namen tega prispevka je proučiti in analizirati kritične dejavnike uspeha za sprejetje javno-zasebnega partnerstva na svetovnem trgu upokojskih vasi.	Obrnočje: Kitajska. Pregled literature. Opravljen je bila empirična raziskava z vprašalnikom z izkušenimi strokovnjaki na svetovnih trgih javno-zasebnih partnerstev in upokojskih naselij. Za analizo so bili uporabljeni analiza povprečnih ocen, metoda normalizacijskega razpona, Kendallov koeficient skladnosti in faktorjska analiza. Iz publikacij, vodilnih javnih in zasebnih institucij na področju javno-zasebnih partnerstev in projektov upokojskih naselij ter članov/razvijalcev iz različnih združenj upokojskih naselij, zlasti v Avstraliji, je bilo izbranih 320 anketirancev. Prejetih je bilo 48 veljavnih odgovorov.	Rezultati kažejo, da so od 27 opredeljenih skupnih varnostnih okvirov pri razvoju projektov upokojskih vasi JZP najpomembnejši: »starosti prijazna zasnova vasi«, »primerna lokacija upokojske vasi JZP«, »zanesljive in dostopne zdravstvene in fizične zmogljivosti« ter »učinkovito socialno vključevanje in integracija v vaseh«. Nadaljnja analiza je pokazala, da lahko 27 ključnih dejavnikov socialne varnosti razvistimo v sedem glavnih skupin dejavnikov, in sicer »učinkovito spreminjanje projekta«, »finančna podpora«, »socialno vključevanje«, »učinkovita pogodbeno ureditve med strankami«, »zavezanost in podpora vlade«, »trajnostna zasnova vasi« in »učinkovita struktura plačil«.

Avtorji	Cilj članka	Metodologija in vzorec ter področje izvedbe raziskave	Rezultat
Doolan-Noble (2019)	V tem članku je opisan postopek delavnice, ki je bil izveden za določitev prednostnih nalog financiranja nacionalnega znanstvenega izziva za dobro staranje na Novi Zelandiji (v nadaljevanju: NZ).	Na podlagi kontrolnega seznama za določanje prednostnih nalog zdravstvenih raziskav so bile v petih glavnih mestih NZ izvedene delavnice za povezovanje zainteresiranih strani (n = 133 udeležencev). Vsaka delavnica je vključevala uvodno predstavitev, delo v majhnih skupinah, ki so raziskovale ta področja: duševno zdravje, socialno blagostanje, zdravstvene storitve in starosti prijazno okolje, beleženje ključnih zamisli na flipchartih, povratne informacije in razprava o dokumentirani vsebini. Območje: Nova Zelandija.	Predlagane strategije za reševanje teh vprašanj so vključevale zmanjšanje števila ločenih »vasi«, zagotavljanje celostne oskrbe in zagotavljanje starosti prijaznega prevoza. Predlagani primeri spremljanja učinka so vključevali večjo vključenost starejših v terciarno izobraževanje in več stanovanjskih možnosti. Ugotovljena je bila težava: pomanjkanje starosti prijaznih skupnosti, vključno s stanovanji in prevozom. Starejši odrasli so na področju pomembnih storitev izrazili potrebo po integraciji storitev na vseh področjih – zdravstvenih in socialnih – in po delovni sili z ustreznimi zmogljivostmi za oskrbo starejših odraslih. Predlagane možnosti za merjenje učinka: (a) več možnosti za nastanitev, (b) večja vključenost starejših v družbi, (c) zmanjšanje števila sprejemov v domove za ostarele, (č) večja vključenost starejših v terciarno izobraževanje.
Drobne in Bogataj (2022)	V članku so uporabili podatke o notranjih selitvah med slovenskimi občinami v letih 2018 in 2019 in razvili kohortni prostorski interakcijski model za oceno prihodnjih medobčinskih selitev.	V modelu prostorske interakcije so analizirali razlike v privlačnosti in privlačnosti občin za različne kohorte s poudarkom na starejših od 65 let, ki morda želijo podaljšati svoj delovni status. Območje: Slovenija.	Poleg vpliva razdalje med občinami na migracijo in vpliva velikosti občin se je izkazalo, da je razpoložljivost domov za ostarele zelo močen dejavnik za prebivalstvo, starejše od 75 let. Iz tega lahko sklepamo, da na rast števila prebivalcev v občinah odločilno vplivajo naložbe v stanovanja za najstarejše kohorte. Take naložbe vplivajo tudi na nova delovna mesta za medicinske sestre, socialne delavce in druge delavce, ki se ukvarjajo s storitvami in oskrbo starejših odraslih, kar lahko bistveno zmanjša krčenje območja. Take naložbe bi lahko pomembno vplivale na zaustavitev krčenja skupnosti in njihovih osrednjih krajev z zagotavljanjem boljše kakovosti življenja za starejše in delovnih mest za mlade.
Lu (2021)	Namen te raziskave je raziskati posredniški učinek zaznanega nadzora nad izkušnjo staranja na odnos med zadovoljstvom z domom in zadovoljstvom z življenjem.	Uporabljeni so bili sekundarni podatki, zbrani z osebnimi intervjuji z vprašalnikom na vzorcu 755 kitajskih starejših odraslih, ki živijo v skupnosti. Analiza poti je bila uporabljena za proučitev posredniškega učinka zaznanega nadzora v odnosu med zadovoljstvom z domom in zadovoljstvom z življenjem po nadzoru drugih kovariat. Uporabljen je bil pristop bootstrap. Območje: Kitajska.	Starejši odrasli, ki živijo v domačem okolju s slabimi pogoji, kot so slaba osvetlitev, neravni pragovi/tla in pomanjkanje naprav za nujne primere, so manj zadovoljni s svojim domačim okoljem. Njihovo zadovoljstvo z domačim okoljem je dodatno vplivalo na njihova prepričanja o nadzoru nad izkušnjo staranja. Poleg tega zaznani nadzor nad izkušnjo staranja izraža učinke zadovoljstva z domom na zadovoljstvo z življenjem. Tak posredniški učinek je bil pomemben le pri osebah, mlajših od 80 let. Ugotovitve so pomembne za posameznike, ki živijo v drugih vse bolj urbaniziranih in prebivalstveno starajočih se mestih v Vzhodni Aziji, ki imajo podobno nujno potrebo po spodbujanju starosti prijaznega domačega okolja. Kar zadeva posledice za politiko, je ta raziskava poudarila pomen spreminjanja doma za starejše odrasle in uporabe ustreznih strategij za povečanje njihovih prepričanj o nadzoru nad izkušnjami staranja.

Avtorji	Metodologija in vzorec ter področje izvedbe raziskave	Rezultat
Syed idr. (2017)	<p>Članek opisuje trenutno znanje o socialni izolaciji in osamljenosti starejših Kitajcev, ki živijo v mestih in v zahodnjaških družbah, ter tako zagotovili informacije za prihodnje raziskave, prakso in politiko v Kanadi. 19 člankov je izpolnjevalo merila za vključitev.</p> <p>Območje: Kanada.</p>	<p>Družbena izolacija in osamljenost sta vse večji problem pri starejši odrasli kitajski populaciji v Kanadi, zato so potrebne dodatne raziskave, da bi ugotovili njun obseg in učinkovite ukrepe. V nekaterih primerih je bilo samsko življenje dejavnik tveganja ter predpogoj za občutek socialne izoliranosti in osamljenosti ter nizko samooceno kakovosti življenja in dobrega počutja. Zlasti kitajske vdove, ki živijo same, so se izkazale za najbolj izpostavljene izolaciji in osamljenosti. Hkrati pa življenje v samoti pri tej populaciji ni dosledno pomenilo večjega občutka osamljenosti. Nekateri starejši odrasli Kitajci, čeprav so živeli sami, niso želeli živeti v medgeneracijski življenjski skupnosti (tj. s svojimi odraslimi otroki). V nekaterih vzorcih je namreč življenje z otroki povzročilo višjo stopnjo odvisnosti od drugih pri instrumentalnih dnevnih dejavnostih, nižjo raven socialne podpore ter manjšo samooceno finančne ustreznosti in dohodka.</p>

Vir: lastni vir

Digitalno podprte storitve oskrbe na daljavo in dolgotrajne oskrbe, socialna infrastruktura, tehnologije ambientalne inteligence, centri za pomoč in različne vrste okolij – družinska okolja in starosti prijazna okolja – omogočajo neodvisnost in samostojnost starajočega se prebivalstva (Colnar idr., 2021). Organizacija oskrbe starejših odraslih v oskrbovanih pametnih domovih v upokojenskih naseljih zmanjšuje tveganje padcev, socialno izključenost in osamljenost, kar odloži potrebo po preselitvi v domove za starejše ter bistveno zmanjša stroške zdravstvenega varstva in dolgotrajne oskrbe starejših odraslih (Bogataj idr., 2022a). Zanesljive in dostopne zdravstvene in fizične zmogljivosti so eden od štirih najpomembnejših ključnih dejavnikov pri razvoju projektov javno-zasebnega partnerstva za vasi za upokojence, kot so ugotovili Osei-Kyei idr. (2021). Aktivno vključevanje starejših odraslih in deležnikov skupnosti v določanje raziskovalnih prednostnih nalog je bila edinstvena priložnost za razumevanje ključnih področij, ki se starejšim odraslim zdijo pomembna za prihodnje raziskave. Na področju pomembnih storitev so starejši odrasli izrazili potrebo po integraciji storitev v celotnem spektru – zdravstvenih in socialnih – in po delovni sili z ustreznimi zmogljivostmi za oskrbo starejših odraslih (Doolan-Noble, 2019).

Pregled raziskav s področja zasnove stanovanj vključuje raziskave, ki ugotavljajo, ali so stanovanja izdelana iz ustreznih materialov in dobro strukturirana, imajo dovolj prostora, da se starejši lahko prosto gibljejo, ali so ustrezno opremljena za posebne okoljske pogoje (na primer ustrezna klimatizacija ali ogrevanje), ali so prilagojena starejšim, imajo enake površine, dovolj široke prehode za invalidske vozičke ter ustrezno oblikovane kopalnice, stranišča in kuhinje. Raziskava politik načrtovanja soresk v Angliji je pokazala, da lahko te teoretično pozitivno vplivajo na starostnikom prijazne cilje, vključno z občutljivo zasnovo stanovanj, vendar je to omejeno, če ni večjih spodbud in politične zavezanosti celostnemu oblikovanju politike (Lee idr., 2022). Starostnikom prijazno oblikovanje vasi je eden od štirih najpomembnejših CSF pri razvoju projektov JZP upokojenskih vasi (Osei-Kyei idr., 2021). Starejši odrasli, ki živijo v domačem okolju s slabimi pogoji, kot so slaba osvetlitev, neravni pragovi/podlage in pomanjkanje naprav za nujne primere, so manj zadovoljni s svojim domačim okoljem (Lu, 2021).

Na področju preoblikovanja stanovanj smo preverjali, ali so na voljo raziskave, ki obravnavajo, ali so stanovanja prilagojena starejšim osebam, ali so preoblikovanja stanovanj cenovno dostopna, ali je oprema za preoblikovanje stanovanj na voljo takoj ali je na voljo finančna pomoč za preoblikovanja stanovanj in ali so ljudje seznanjeni, kako je mogoče stanovanja prilagoditi potrebam starejših oseb. Raziskava na Kitajskem je poudarila pomen prilagoditve stanovanja za starejše odrasle (Lu, 2021).

V pregledu literature smo preverili raziskave s področja vzdrževanja, ki bi obravnavale, ali so storitve vzdrževanja dostopne starejšim, ali so na voljo ustrezno usposobljeni in zanesljivi ponudniki storitev za izvajanje vzdrževalnih del ter ali so javna stanovanja, najemna stanovanja in skupni prostori dobro vzdrževani. Našli nismo nobene raziskave, povezane z vzdrževanjem stanovanj.

Šteje se, da je okolje starejšim prijazno, če omogoča staranje na mestu. To pomeni, da so stanovanja v bližini storitev in objektov, da so na voljo dostopne storitve, ki starejšim omogočajo, da ostanejo doma, in da so starejši dobro obveščeni o storitvah, ki so jim na voljo za pomoč pri staranju na mestu. Podeželska območja zahtevajo visok odstotek potovalnega časa med delovnimi dnevi ponudnikov storitev. Potrebna je optimalna organizacija oskrbe in drugih storitev, potovalni čas pa je treba čim bolj skrajšati. Dobri programi lahko zmanjšajo človeške vire, potrebne za zagotavljanje storitev dolgotrajne oskrbe (Bogataj idr., 2022; Drobež idr., 2022), in tako zagotovijo možnosti za staranje na mestu tudi na oddaljenih podeželskih območjih. Proces načrtovanja sosesk na angleških podeželskih območjih lahko spodbuja in prispeva h gradnji primernih stanovanj za starejše odrasle in cenovno dostopnih stanovanj, ki mlajšim odraslim omogočajo, da ostanejo bližje starajočim se staršem (Lee idr., 2022).

Pri vključevanju starejših ljudi v skupnost je zasnova stanovanj lahko pomemben dejavnik. Sobivanje spodbuja občutek skupnosti in pripadnosti, sobivanje za starejše se lahko prilagodi tako, da služi izključno potrebam starejših odraslih iz etničnih manjšin, medgeneracijsko sobivanje pa spodbuja priložnosti za generacijsko solidarnost. NORC-SSP zagotavlja kulturno primerne programe in storitve za povečanje socialne participacije starejših odraslih iz etničnih manjšin, omogoča medgeneracijsko povezovanje ter spodbuja priložnosti za generacijsko solidarnost in prispevke skupnosti. Vasi olajšujejo medgeneracijsko povezovanje (Mahmood idr., 2022). Ugotovitev te raziskave je, da podeželska okrožja, ki namenjajo več pozornosti ustvarjanju vključujočega okolja, dosegajo višje ocene na področju zdravja. Ravnovesje med grajenim okoljem, storitvami ter vključenostjo in priložnostmi skupnosti je tisto, kar vpliva na zdravje podeželskih skupnosti. Vključenost in priložnosti sestavljajo družbeno plast, ki potrebuje več pozornosti, zlasti za podeželske skupnosti (Zhang idr., 2020). V študijah primerov načrtovanja sosesk so na splošno poročali o pozitivnem vplivu sodelovanja starejših odraslih v procesu priprave načrta, kar je pomembno tudi z vidika vključenosti in prijaznosti do starejših (Lee idr., 2022). Medsebojna pomoč med starejšimi odraslimi je razširjena v vzhodnoazijskih državah, kot so Japonska, Kitajska in Tajska (Zheng idr., 2019). Na Kitajskem so uvedli program skupnostne pomoči, ki starejše odrasle spodbuja k medsebojni pomoči in podpori, da bi se izognili socialni izolaciji in

izboljšali svoje počutje. Zato je veliko dejavnosti in dogodkov, ki jih starejši odrasli, ki živijo v podeželski skupnosti, izvajajo ali se jih udeležujejo skupaj, kot so plačevanje računov, nakupovanje in delo na kmetiji. Podeželske skupnosti zagotavljajo podporo starejšim odraslim, vključno z vsakodnevno oskrbo, zdravstveno oskrbo, socialnimi storitvami itd. Skrb in podpora v skupnosti omogočata starejšim odraslim, da se udeležujejo dejavnosti v skupnosti, ki povečujejo družabna srečanja in socialno povezanost starejših odraslih. Ta oblika družabnega druženja ima prednosti pri ohranjanju socialnih odnosov starejših odraslih (Yu idr., 2021). Učinkovito socialno vključevanje in povezovanje v vaseh je eden od štirih najpomembnejših CSF pri razvoju projektov JZP upokojskih vasi (Osei-Kyei idr., 2021). V delavnici za starejše odrasle na Novi Zelandiji sta bili socialna izolacija in osamljenost obravnavani kot pomembno vprašanje (Doolan-Noble, 2019).

Različne stanovanjske možnosti, kot so sobivanje, NORC-SSP in vasi, imajo v primerjavi s klasičnimi oblikami bivanja v lastnih stanovanjih več prednosti glede cenovne dostopnosti, zagotovljenih storitev, vključenosti in družbenega sodelovanja (Mahmood idr., 2022). Preverili smo, ali je na voljo literatura, ki bi raziskovala, ali so na območju na voljo ustrezne in cenovno dostopne stanovanjske možnosti za starejše, vključno s slabotnimi in invalidnimi starejšimi, ali so starejši dobro obveščeni o razpoložljivih stanovanjskih možnostih, ali je na lokalnem območju na voljo dovolj cenovno dostopnih stanovanj, namenjenih starejšim, ali so v stanovanjih za starejše na voljo ustrezne storitve, vsebine in dejavnosti in ali so stanovanja za starejše vključena v okoliško skupnost. Več stanovanjskih možnosti lahko starejšim odraslim pomaga, da se odločijo, kar jim najbolj ustreza. Razpoložljivost ustrezne stanovanjske enote z vgrajenimi tehnologijami AAL v njihovih vaseh lahko vpliva tudi na odločitev o prerazporeditvi znotraj vasi pametnih upokojscev namesto selitve v dom za starejše. Dinamiko preseljevanja in lastništva v pametni upokojski vasi je mogoče meriti z modelom večkratnega dekrementa (Bogataj idr., 2022a). Na delavnici za starejše odrasle na Novi Zelandiji je bilo pomanjkanje starosti prijaznih skupnosti – vključno s stanovanji in prometom – poudarjeno kot vprašanje, ki ga je treba rešiti (Doolan-Noble, 2019). Socialna izolacija in osamljenost sta vse večja težava pri starejši odrasli kitajski populaciji v Kanadi (Syed idr., 2017). Samostojno življenje je dejavnik tveganja in predpogoj za občutek socialne izoliranosti in osamljenosti (Mui, 1996, 1998; Wong idr., 2007) ter nizko samooceno kakovosti življenja in dobrega počutja (Gee, 2000). Kljub temu ni nujno, da je življenje v samoti pomenilo povečano občutenje osamljenosti. Nekateri starejši odrasli Kitajci, čeprav živijo sami, ne želijo živeti v medgeneracijski življenjski skupnosti (tj. s svojimi odraslimi otroki) (Gee, 2000; Hsu, 2014; Lai, 2005). Ugotovljeno je bilo, da je razpoložljivost domov za ostarele zelo močan dejavnik za populacijo, starejšo od 75 let. Iz tega

lahko sklepamo, da na rast prebivalstva v občinah odločilno vpliva naložba v stanovanja za najstarejše kohorte (Drobne in Bogataj, 2022).

Raziskave s področja bivalnega okolja preverjajo, ali so stanovanja prenatlačena, ali se starejši v svojem bivalnem okolju dobro počutijo, ali stanovanja niso na območjih, ki so izpostavljena naravnim nesrečam, ali se starejši v okolju, v katerem živijo, počutijo varno in ali je zagotovljena finančna pomoč za ukrepe za varnost stanovanja. Rezultati raziskave v 3.139 okrožjih v Združenih državah Amerike kažejo, da ima grajeno okolje v soseski največji vpliv na zdravje skupnosti za vse vrste okrožij. Čeprav so značilnosti sosesk najmočnejše povezane z zdravjem skupnosti, je za podeželska območja potreben širši pristop z upoštevanjem starosti, rase, revščine ter vključenost in priljubljenosti (Zhang idr., 2020). Na Kitajskem so pripravili načrt za preprečevanje onesnaževanja in izboljšanje čiščenja odpadnih voda na podeželskih območjih, kar bo v veliko pomoč pri ohranjanju čistoče zunanjih prostorov. Čisti in priročni zunanji prostori so dobri za higieno podeželskih skupnosti in koristijo telesnemu zdravju prebivalcev, ki živijo tam (Yu idr., 2021). Starostnikom prijazna zasnova vasi in primerna lokacija vasi za upokojence JZP sta dva od štirih najpomembnejših ključnih dejavnikov podpore pri razvoju projektov vasi za upokojence JZP (Osei-Kyei idr., 2021). Starejši ljudje potrebujejo posebno pozornost in storitve, zato je treba pri načrtovanju in gradnji projektov vasi upokojencev JZP uporabiti bolj trajnostne koncepte in načela. To ne bo pripomoglo le k izboljšanju zdravja in dobrega počutja prebivalcev, temveč tudi k splošni okoljski učinkovitosti projekta (Hu idr., 2018).

4 Razprava

Pri pregledu literature o razvoju starosti prijaznega okolja na podeželju s pomočjo osmih področij WHO – področje stanovanj – smo obravnavali 14 člankov, ki so povezani s starostjo, prijaznim okoljem na podeželju in stanovanji. Število je razmeroma majhno in tudi članki, ki smo jih ocenili v tem prispevku, se zelo razpršeno osredinjajo na različne teme v zvezi z AFE. Stanovajska problematika je v člankih običajno obravnavana le kot ena od več domen ali je z njimi celo povezana posredno. To kaže, da je tema stanovajske problematike AFE na podeželju razmeroma nova in premalo raziskana. Ker na podeželju živi veliko prebivalcev in ker je število starejših odraslih, ki živijo na podeželju, relativno še večje kot v mestih, bi pričakovali, da bo na to temo pripravljenih več raziskav in člankov.

Nekatere raziskave, vključene v naš pregled literature, obravnavajo le povezavo med možnostjo bivanja in socialno izolacijo (Syed idr., 2017), druge pa poskušajo oceniti, kako grajeno okolje soseske (Zhang idr., 2020), starosti prijazna stanovanja

podeželskih skupnosti (Yu idr., 2021) in zaznani stanovanjski pogoji (Lu, 2021) vplivajo na enakost zdravja, kakovost življenja in zadovoljstvo z življenjem. Oblikovali bi lahko še skupino štirih člankov, ki se osredinjajo na optimizacijo zagotavljanja storitev dolgotrajne oskrbe z modeli optimizacije logistike (potovanj) (Bogataj idr., 2022), integracijo ambientalne inteligence (Drobež idr., 2022), telesoskrbo (Colnar idr., 2021) in načrtovanje zmogljivosti na podlagi proučevanja različnih tveganj, ki jih prinaša grajeno okolje podeželskih območij (Bogataj idr., 2022a). Druga raziskava migracijskih tokov je ugotovila, da je razpoložljivost zdravstvenih ustanov (domov za ostarele) eden od ključnih dejavnikov, ki vplivajo na odločitev starejših odraslih za migracijo. Naložbe v domove za starejše ne privabljajo le starejše populacije, temveč zagotavljajo tudi delovna mesta (medicinske sestre, socialni delavci in drugi delavci v sektorju dolgotrajne oskrbe), s tem pa vplivajo na rast prebivalstva v občini (Drobne in Bogataj, 2022). Dva članka predstavljata vrednotenje načinov, na katere je mogoče učinkovito vključiti starejše odrasle v proces razvoja starosti prijaznih elementov v njihovo okolje. Novozelandska raziskava je predstavila vključevanje starejših odraslih v delavnice, na katerih so bili opredeljeni njihovi predlogi (Doolan-Noble, 2019), v angleški so opazovali, kako so bili starejši odrasli povabljeni v projekte načrtovanja sosesk, kjer so lahko predstavili svoje predloge na uradni ravni (Lee idr., 2022). Primerjava treh vrst stanovanjskih možnosti za starejše odrasle (sobivanje, NORC-SSP in vasi) s pregledom literature je predstavila prednosti in slabosti vsake možnosti s pomočjo uvedbe več domen AFE, vključno s stanovanji (Mahmood idr., 2022). Ker so upokojenske vasi že globalno razvita dejavnost, je raziskava, ki je anketirala izkušene praktike na globalnem trgu JZP in upokojenskih vasi, predstavila strategije za razvoj upokojenskih vasi, jih opredelila 27 in navedla štiri najpomembnejše CSF (Osei-Kyei idr., 2021). Vsi štiri najpomembnejši CSF so povezani s stanovanji na področju AFE. Nazadnje je bila metoda geovizualizacije uporabljena za avstralsko raziskavo na območju Brisbana ter je razkrila razporeditev upokojenskih vasi in različen vzorec razporeditve med profitnimi in neprofitnimi upokojenskimi vasmimi (Xia idr., 2021).

Na podeželju je mogoče socialne storitve zagotavljati z uporabo socialne infrastrukture (Rogelj in Bogataj, 2019) pametnih, starosti prijaznih vasi (Bogataj idr., 2020a). Pametna socialna infrastruktura temelji na dveh smereh: digitalni transformaciji zdravstvenih in socialnih storitev v skupnosti (Rogelj idr., 2021) in razvoju pametnih AFE (Kavsek idr., 2021). To je omogočil razvoj tehnologij za pomoč v okolju (Rogelj in Bogataj, 2020). Digitalno preobrazbo dolgotrajne oskrbe na podeželju (Drobež idr., 2021) omogočajo nove tehnologije, ki temeljijo na strojnem učenju in brezžičnem senzorskem omrežju. Do zdaj je bila večina raziskav v zvezi s telesoskrbo (Colnar idr., 2021) in ambientalno podprtim življenjem

osredinjena na razvoj pametnih mest (Bogataj, Rogelj in Salaj, 2021). Najopaznejša razlika med organizacijo storitev dolgotrajne oskrbe med podeželjem in mesti je gostota prebivalstva in prostorska razpršenost stanovanj (Bogataj idr., 2021). V pametnih vaseh, ki so starosti prijazne, je mogoče organizirati dolgotrajno oskrbo za starejše odrasle v soseskah, podprtih z AAL za vse življenje, ter tako zmanjšati tveganje za padce, socialno izključenost in osamljenost, s tem pa odložiti potrebo po selitvi v domove za starejše ter zmanjšati stroške zdravstvenega varstva in dolgotrajne oskrbe zanje (Bogataj idr., 2020b). Uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologij (v nadaljevanju: IKT) med starejšimi odraslimi krepi socialno mrežo in zmanjšuje socialno izolacijo (Nedeljko idr., 2021). AFE in socialna kohezija pozitivno vplivata na zadovoljstvo z življenjem starejših odraslih na podeželju (Nedeljko idr., 2022). Pametne vasi, ki so starosti prijazne, zagotavljajo rešitev za starejše odrasle na podeželju, da ostanejo dalj časa samostojni in neodvisni. Zaradi tega se lahko odloži selitev v dom za starejše (Bogataj idr., 2020; Bogataj idr., 2020a).

Na podlagi rezultatov, predstavljenih v tem pregledu, lahko sklepamo, da je splošna stanovanjska domena v AFE za podeželska območja premalo raziskana. Nekatere značilnosti, navedene na kontrolnem seznamu stanovanjskih objektov v vodniku Globalni vodnik za starosti prijazna mesta, niso omenjene v nobeni raziskavi, ki bi zajela podeželska območja (značilnost vzdrževanje), druge pa so obravnavane zelo skopo. Tudi značilnosti, kot so dostopnost, osnovne storitve, vključevanje v skupnost in stanovanjske možnosti, ki so bile obravnavane v več ocenjevanih člankih, niso dovolj raziskane. Mogoče je uporabiti nekatere raziskave, ki zajemajo stanovanja na področju AFE na mestnih območjih, in jih prenesti na podeželje, vendar je v tem primeru treba raziskati in upoštevati razlike med mestnim in podeželskim okoljem. Spodbujati bi bilo treba več raziskav na področju stanovanjske domene AFE na podeželju, ki bi odgovornim za njihov razvoj pomagale, da se osredinijo na najnujnejša področja v njihovih skupnostih.

V Sloveniji imamo trenutno neveljavljen Zakon o dolgotrajni oskrbi (ZDOsk, Ur. l. RS, št. 196/21), ki je opredelil pomembne spremembe v organizaciji DO, ki so potrebne, da se bo primerna DO lahko zagotavljala vsem, ki jo potrebujejo zaradi upada funkcionalnih zmožnosti, skladno z njihovimi potrebami, v domovih za DO, na socialnih kmetijah in domu upravičenca, torej tudi na podeželju. Prav tako so na voljo finančne in gradbene rešitve, da država ustvari pogoje za pridobitev stanovanja za osebe z zmanjšanimi gibalnimi zmožnostmi. V Pravilniku o minimalnih tehničnih zahtevah za graditev oskrbovanih stanovanj za starejše ter o načinu zagotavljanja pogojev za njihovo obratovanje (Ur. l. RS, št. 110/04, 81/09 in 17/11) so za te opredeljene gradbene zahteve. Univerzalno graditev in uporabo objektov je kot eno od osmih bistvenih

zahtev za objekte določil Gradbeni zakon (GZ-1, Ur. l. RS, št. 199/21 in 105/22), kar pomeni graditev in uporabo objektov, dostopnih vsem ljudem (glej 32. člen zakona). Družbena infrastruktura in njeno načrtovanje sta opredeljena v Zakonu o urejanju prostora (ZUreP-3, Ur. l. RS, št. 199/21), s čimer se zagotavlja primerna, kakovostna, enakovredna, trajnostna in univerzalna dostopnost dobrin v omrežju naselij, pri tem pa je treba upoštevati tudi mobilnost prebivalstva in minimalne standarde dostopnosti do kakovostnih storitev. Paket ukrepov, namenjenih starejšim prebivalcem z osredotočanjem predvsem na bivanjske oblike, ki omogočajo kakovostno zdravstveno in drugo oskrbo (kot so varovana in oskrbovana stanovanja) ter zagotavljajo vključevanje v družbo in medsebojno pomoč (mešane soseske, bližina družbenih dejavnosti, funkcionalna prilagoditev enostanovanjskih stavb za sobivanje generacij), je predstavljen v Resoluciji o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025 (Ur. l. RS, št. 92/15). Ta namenja posebno pozornost rešitvam energetske prenove, ki povečujejo kakovost bivanja v lastnem stanovanju (rentni odkup, energetsko pogodbenišтво), funkcionalni prenovi stanovanj in prilagoditvi potrebam starejših. Med tremi strateškimi cilji za uresničevanje vizije Strategije dolgožive družbe (glej Bednaš in Kajzer, 2017) je pomemben cilj blaginja vseh generacij ter dostojno in varno bivanje v domačem okolju z upoštevanjem visoke ravni človekovih pravic. Eden od štirih stebrov za uresničitev ciljev strategije je oblikovanje okolja za aktivnost v celotnem življenju (prilagoditev gospodarstva, bivalnih razmer in prometne ureditve s podporo IKT in tehnoloških rešitev). Posebna pozornost strategije je namenjena prilagoditvi bivalnih razmer – bivalnega prostora za (podaljšano) neodvisno življenje starejših v domačem okolju. Prav tako velja omeniti IKT-storitev E-oskrba, ki jo ponuja Telekom Slovenije ter podaljšuje samostojno in neodvisno bivanje na lastnem domu s številnimi funkcijami (tudi požarna in poplavna varnost) in centrom za 24-urno asistenco. Omogoča tudi stalen stik s svojci oziroma njihovo hitro obveščanje. Od 1. julija 2020 je v Sloveniji omogočen brezplačen javni potniški promet za vse upokojence. V letu 2022 so v Senovem pri Krškem začeli umeščati prve pametne srebrne vasi v Sloveniji v skladu s konceptom pametne srebrne vasi (Bogataj idr., 2020).

Urejena so torej številna zakonodajna področja in usmeritve na področju stanovanj za starejše odrasle, manjka pa nam ureditev področja širše socialne infrastrukture. Nikjer se ne omenjata gradnja in ureditev skupnih prostorov za starejše odrasle na podeželju. V Strateškem načrtu skupne kmetijske politike 2023–2027 za Slovenijo (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2022) je navedeno, da sta dvig kakovosti življenja in krepitev gospodarske dejavnosti na podeželju med pomembnimi cilji. Nadaljevali bodo s podporo za dejavnosti lokalnih pobud oziroma lokalnega razvoja, ki ga vodi skupnost (pristop LEADER/CLLD), vključno s spodbujanjem

medgeneracijskega sodelovanja in različnih socialnih in »pametnih« storitev po konceptu pametnih vasi. Iz tega je očitno, da kmetijska politika podpira razvoj starostnikom prijaznega okolja, občine pa morajo razvoj starejšim prijaznega okolja vključiti v strateške načrte lokalnih akcijskih skupin, da bodo za to lahko izkoristile sredstva evropskih skladov.

5 Sklep

Vse več skupnosti se pridružuje svetovnemu gibanju WHO za AFE. V okviru tega je stanovanjsko področje eno od osmih področij AFE in podpira višje standarde in spodbuja varnejše, bolj zdravo in daljše neodvisno življenje starejših odraslih. Podeželska območja zaostajajo pri razvoju AFE in to velja tudi za stanovanjsko področje v okviru AFE. Prav tako je na področju razvoja AFE na podeželju izvedenih premalo raziskav. V svojem pregledu literature smo našli in obravnavali le malo raziskav, ki se nanašajo na stanovanjsko področje AFE na podeželju. V Sloveniji prav tako potrebujemo nadaljnji zakonodajni okvir za urejanje naselij na podeželju, ki bodo prijazna starejšim odraslim, za prenavo in uveljavitev Zakona o dolgotrajni oskrbi (ZDOsk, Ur. l. RS, št. 196/21) in v skladu z uveljavitvijo zakona za razvoj storitev DO na podeželju, saj je precejšnje razhajanje med dostopnostjo storitev DO v urbanih središčih in ruralnih območjih. Potrebne so dodatne raziskave, da bi našli najboljše rešitve za njihov razvoj ter tako podprli odločevalce na občinski in državni ravni. Strateški načrt skupne kmetijske politike 2023–2027 za Slovenijo (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2022) bo še naprej podpiral dejavnosti lokalnih pobud oziroma lokalnega razvoja, ki ga vodi skupnost, vključno s spodbujanjem medgeneracijskega sodelovanja ter različnih socialnih in »pametnih« storitev po konceptu pametnih vasi. Občine imajo možnost, da vključijo razvoj starejšim prijaznega okolja v strateške načrte lokalnih akcijskih skupin in s tem izkoristijo sredstva evropskih skladov.

Borut Vidmar, univ. dipl. ekon.

Alma Mater Europaea – Evropski center Maribor, Socialna gerontologija, Maribor

Zavod INRISK, Maribor

E-pošta: borut.vidmar@almamater.si

Zahvala

Projekt L7-3188 *Hierarhična zasnova in financiranje socialne infrastrukture pametnih srebrnih vasi* je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Viri in literatura

- Bednaš, M., in Kajzer, A. (ur.) (2017): *Strategija dolgožive družbe*. Ljubljana, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Bogataj, D., Bogataj, M., in Drobne, S. (2022): Long-term care sustainable networks in ADRION region. *Sustainability* 14(18), 11154.
- Bogataj, D., Emerlahu, V., in Rogelj, V. (2022a): Capacity planning for social infrastructure of smart retirement villages. *IFAC-P z apersOnline*, 55(39), str. 222–228.
- Bogataj, D., Campuzano Bolarin, F., Kavšek, M., in Rogelj, V. (2020): Smart silver villages as part of social infrastructure for older adults in rural areas. *IFAC-PapersOnLine*, 53(2), str. 16914–16919.
- Bogataj, D., Kavšek, M., Rogelj, V., Drobež, E., in Bogataj, M. (2020a): *Koncept pametne srebrne vasi*. Trebnje, Zavod INRISK, Inštitut za raziskavo sistemov, izpostavljenih rizikom.
- Bogataj, D., Rogelj, V., Drobež, E., in Temeljotov Salaj, A. (2020b): Ambient assisted living in lifetime neighbourhoods. *IFAC-PapersOnLine*, 53(2), str. 16896–16901.
- Bogataj, D., Rogelj, V., in Temeljotov Salaj, A. (2021): Social infrastructure supporting ambient assisted living in a smart silver city: Literature review and research agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 54(1), str. 942–947.
- Bogataj, M., Temeljotov Salaj, A., in Bogataj, D. (2021): Sustainable and adequate home-care logistics including precedence constraints. *IFAC-PapersOnLine*, 54(1), str. 948–953.
- Canadian Senior Cohousing (2023): *Harbourside*. Dostopno na: <https://canadianseniorcohousing.com> (sneto 15. 2. 2023).
- Colnar, S., Dimovski, V., in Bogataj, D. (2021): *Review of telecare in smart age-friendly cities*. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), str. 744–749.
- Doolan-Noble, F., Mehta, P., Waters, D., in Baxter, G. D. (2019): Supporting ageing well research: Findings from a research priority setting exercise. *Australasian Journal on Ageing*, 38(2), str. 136–143.
- Drobež, E., Kavšek, M., Bogataj, M., in Drobež, M. (2022): Ambient intelligence supporting health and social care services in smart care settings: Literature review and research agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 55(10), str. 934–939.
- Drobež, E., Rogelj, V., Bogataj, D., in Bogataj, M. (2021): Planning digital transformation of care in rural areas. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), str. 750–755.
- Drobne, S., in Bogataj, M. (2022): Migration flows through the lens of human resource ageing. *Business Systems Research Journal*, 13(3), str. 47–62.
- European Court on Human Rights (1955): *European convention on human rights*. Strasbourg.
- Eurostat (2023): *Past and future population ageing trends in the EU*. Dostopno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php> (sneto 10. 2. 2023)
- Gee, E. (2000): Living arrangements and quality of life among Chinese Canadian elders. *Social Indicators Research*, 51, str. 309–329.
- Gradbeni zakon (GZ-1)*. Uradni list Republike Slovenije, št. 199/21. Ljubljana.
- Hu, X., Xia, B., Skitmore, M., in Buys, L. (2018): Providing a sustainable living environment in not-for-profit retirement villages. *Facilities*, 36(5–6), str. 272–290.

- Hsu, Y. (2014): Feeling at home in Chinatown: Voices and narratives of Chinese monolingual seniors in Montreal. *Journal of International Migration and Integration*, 15(2), str. 331–347.
- Lai, D. W. (2005): Cultural factors and preferred living arrangement of aging Chinese Canadians. *Journal of Housing for the Elderly*, 19(2), str. 71–86.
- Lee, C., Parker, G., Buckner, S., Mattocks, C., Barnes, A., Oliver E. J., Cowan, A., in Lafortune, L. (2022): Neighbourhood planning, rural ageing and public health policy in England: a case of policy myopia? *Town Planning Review*, 93(3), str. 275–300.
- Lu, S. (2021): Perceived housing conditions, home satisfaction, control beliefs over aging experience, and life satisfaction among Chinese older adults: A path analysis study. *Journal of Aging and Environment*, 35(1), str. 88–105.
- Kavsek, M., Rogelj, V., in Bogataj, D. (2021): Smart age-friendly environments. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), str. 768–773
- Kerbler, B., in Černič Mali, B. (2018): Bivanje starejših ljudi in prilagajanje grajenega okolja za funkcionalno ovirane. *Kakovostna starost*, 21(1), str. 3–16.
- Lehnert, T., Heuchert, M. A. X., Hussain, K., in Koenig, H. H. (2019): Stated preferences for long-term care: A literature review. *Ageing & Society*, 39(9), str. 1873–1913.
- Mahmood, A., Seetharaman, K., Jenkins, H. T., in Chaudhury, H. (2022): Contextualizing innovative housing models and services within the age-friendly communities framework. *Gerontologist* 62(1), str. 66–74.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (2022): *Strateški načrt skupne kmetijske politike 2023–2027 za Slovenijo*. Ljubljana.
- Mui, A. C. (1998): Living alone and depression among older Chinese immigrants. *Journal of Gerontological Social Work*, 30(3–4), str. 147–166.
- Mui, A. C. (1996): Depression among elderly Chinese immigrants: An exploratory study. *Social Work*, 41(6), str. 633–645.
- Nedeljko, M., Bogataj, D., in Kaucic, B. M. (2021): The use of ICT in older adults strengthens their social network and reduces social isolation: Literature review and research agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), str. 645–650.
- Nedeljko, M., Perović, B., in Kaučič, B. M. (2022): Social cohesion and an age-friendly environment determine the life satisfaction of elderly people in rural areas: An integrative review of the literature. *Pielegnistvo XXI wieku Nursing in the 21st Century*, 21(2), str. 133–137.
- Organizacija združenih narodov (1948): *Universal declaration of human rights*. Dostopno na: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (sneto 11. 2. 2023).
- Organizacija združenih narodov (1996): *Agenda Habitat. Carigrajska deklaracija II. Konferenca Združenih narodov o človekovih naseljih – Habitat II*. New York.
- Osei-Kyei, R., Tam, V., in Ma, M. (2021): Effective strategies for developing retirement village public – private partnership. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 14(5), str. 821–41.
- Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za graditev oskrbovanih stanovanj za starejše ter o načinu zagotavljanja pogojev za njihovo obratovanje*. Uradni list Republike Slovenije, št. 110/04, 81/09 in 17/11. Ljubljana.
- Resolucija o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025 (ReN-SP15–25)*. Uradni list Republike Slovenije, št. 92/15. Ljubljana.
- Rogelj, V., in Bogataj, D. (2019): *Social infrastructure of silver economy: Literature review and research agenda*. *IFAC-PapersOnLine*, 52(13), str. 2680–2685.
- Rogelj, V., in Bogataj, D. (2020): *Ambient assisted living technologies and environments: Literature review and research agenda*. Prispevek je bil predstavljen na konferenci z naslovom 7th International Conference on Control, Decision and Information Technologies (Codit'20), ki je potekala od 29. 6. do 2. 7., str. 762–767.
- Rogelj, V., Temeljotov Salaj, A., in Bogataj, D. (2021): Digital transformation of community health and social services for ageing cohorts. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), str. 756–761.
- Statistični urad Republike Slovenije. (2023): *Za 1 % več rojenih*. Dostopno na: <https://www.stat.si> (10. 2. 2023).
- Syed, M. A., McDonald, L., Smirle, C., Lau, K., Mirza, R. M., in Hitzig, S. L. (2017): Social isolation in Chinese older adults: Scoping review for age-friendly community planning. *Canadian Journal on Aging/Revue Canadienne Du Vieillessement*, 36(2), str. 223–245.
- United Nation Human Rights Office of the High Commissioner (1966): *International covenant on economic, social, and cultural rights*. Dostopno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (sneto 11. 2. 2023).
- Ustava Republike Slovenije*. Uradni list Republike Slovenije, št. 33/91 (s poznejšimi spremembami in dopolnitvami). Ljubljana.
- Xia, B., Jiakuan, E., Chen, Q., Buys, L., Yigitcanlar, L., in Susilawati, C. (2021): Understanding spatial distribution of retirement villages: An analysis of the Greater Brisbane Region. *Urban Science*, 5(4), 89.
- Yu, J., Ma, G., in Wang, S. (2021): Do age-friendly rural communities affect quality of life? A comparison of perceptions from middle-aged and older adults in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(14), 7283.
- Zakon o dolgotrajni oskrbi (ZDOsk)*. Uradni list Republike Slovenije, št. 196/21. Ljubljana.
- Zakon o urejanju prostora (ZUreP-3)*. Uradni list Republike Slovenije, 199/21. Ljubljana.
- Zheng, D., Gong, J., in Zhang, C. (2019): Efficiency of medical service systems in the rural areas of Mainland China: A comparative study from 2013 to 2017. *Public Health*, 171, str. 139–147.
- Zhang, X., Warner, M. E., in Wethington, E. (2020): Can age-friendly planning promote equity in community health across the rural-urban divide in the US? *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17(4), 1275.
- WHO (World Health Organization) (2007): *Global Age-friendly Cities: A Guide*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241547307> (14. January 2023)
- WHO (World Health Organization) (2017): *Age-friendly environments in Europe. A handbook of domains for policy action*. Ženeva.
- Wong, S. T., Yoo, G. J., in Stewart, A. L. (2007): An empirical evaluation of social support and psychological well-being in older Chinese and Korean immigrants. *Ethnicity and Health*, 12(1), str. 43–67.

Suzanna MEŽNAREC NOVOSEL

Izzivi lokalnih skupnosti pri naraščajočih potrebah po zaposlovanju v negi in oskrbi starejših odraslih ob upoštevanju razvoja digitalnih spretnosti socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcev

Smernice za obvladovanje izzivov starajoče se družbe usmerjajo nacionalne politike v hitrejši prehod iz institucionalne oskrbe v oskrbo v skupnosti in k razvoju »starosti prijaznih okolij«. Iz napovedovanja rasti potrebnega števila zaposlenih v negi in oskrbi izhajajo potrebe po spremenjeni dinamiki načrtovanja socialne infrastrukture in organizacije oskrbe. To zahteva ustrezno usposobljene zaposlene, ki z razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologij potrebujejo digitalne spretnosti. Na podlagi pregleda svetovne znanstvene literature je v prispevku predstavljeno, kako razvoj digitalne tehnologije spreminja delovne procese, učne programe, usposabljanja in kulturo

izobraževanja v negi in oskrbi. Dejavniki razvoja digitalnih spretnosti pri socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcih so obravnavani v okviru štirih področij, ki nakazujejo trenutno stanje, ovire in prihodnje smernice v razvoju digitalnih veščin obravnavane skupine izvajalcev.

Ključne besede: lokalna skupnost, regija, socialnovarstveni izvajalci, zdravstveni izvajalci, digitalna spretnost, informacijsko-komunikacijska tehnologija

1 Uvod

Med dosežke družbenega in gospodarskega razvoja razvitih držav 21. stoletja se uvršča dolgoživost družbe in eksponenten razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologij (v nadaljevanju: IKT). Dolgoživost spreminja demografsko strukturo prebivalstva, z njo se spreminja pomen, ki ga negi in oskrbi starejših v okviru dolgotrajne oskrbe (v nadaljevanju: DO) namenjajo v vseh državah Evropske unije (v nadaljevanju: EU), kjer narašča delež prebivalstva, zlasti starejšega od 80 let. Povečanje števila starejšega prebivalstva in kvantifikacija pojavnih oblik problematike starejših sta v nacionalnih politikah spodbudila tudi spoznanje, da bo prispevek starejših za družbo vse pomembnejši. Zlasti po 19. stoletju se je opazno spreminjal pogled na proces staranja in staranje, ki sta se začela prilagajati družbi staranja in ob tem spreminjati »tehnološko miselnost« (Rammert, 1988) o uporabnosti naprednih tehnologij pri starejši populaciji. Tudi zadnja pandemija je pokazala, da so nove tehnologije postale nujne za nadaljnje zagotavljanje storitev oskrbe starejših in bolnih, zato je pomembno da se osredinimo na celovite pristope uvajanja IKT, ki imajo trajnejše učinke in spodbujajo kulturo medsebojnega sodelovanja (Mežnarec in Bogataj, 2021). Vse večje število mest in skupnosti si

prizadeva ustvariti »starosti prijazna okolja« (ang. *age-friendly environments*) ter uvajati inovativne prakse za izboljšanje zdravstvenih in življenjskih razmer starejših državljanov (World Health Organization, v nadaljevanju: WHO, 2017). Smernice svetovne in evropske politike za obvladovanje izzivov starajoče se družbe na eni strani in potreb starejših na drugi usmerjajo nacionalne politike k deinstitucionalizaciji (European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care, 2012). Svetovna zdravstvena organizacija v Priročniku za razvoj starosti prijaznih okolij (ang. *Age-friendly environments in Europe: A handbook of domain workshops for understanding and implementing age-friendly cities and communities*) na osmih področjih za staranje prijaznih ukrepov nacionalnih politik poudarja pomen izvajanja ključnih dejavnosti pri prilagajanju struktur in storitev potrebam starejših ljudi z različnimi funkcionalnimi zmožnostmi v lokalnih skupnostih (WHO, 2017). Zadnje opravičuje odločitev slovenskih zakonodajalcev pri prenosu nalog razvoja javne oskrbovalne mreže v sodelovanju z državo na lokalne skupnosti/občine v novem Zakonu o dolgotrajni oskrbi – ZDOsk (Ur. l. RS, št. 196/21). Odločevalci v lokalnih skupnostih imajo ključno vlogo pri ra-

zvoju socialne infrastrukture in organizaciji storitev za starejše in s tem pri vplivu na oblikovanje potreb po zadostnem številu ustrezno izobraženih zaposlenih v sistemu nege in oskrbe starejših odraslih.

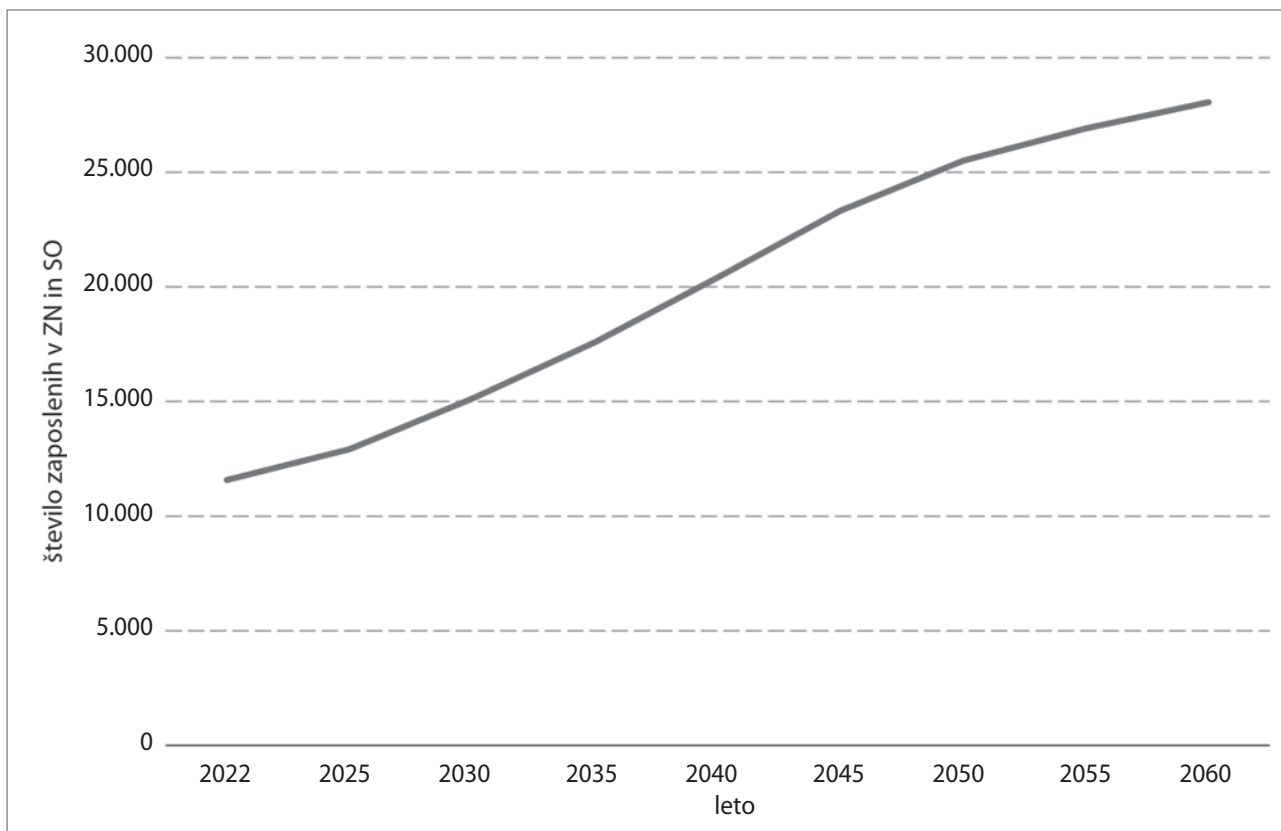
1.1 Potreba po ustrezno izobraženih in usposobljenih zaposlenih v negi in oskrbi starejših odraslih

Demografske in geografsko gerontološke projekcije prebivalstva ter projekcije potreb starejšega prebivalstva po oskrbi in zaposlitvah po slovenskih regijah po podatkih Geo-gerontološkega observatorija (Bogataj idr., 2022) kažejo višjo rast od povprečja držav EU (Evropska komisija, 2021a). Po zadnjih projekcijah lahko do leta 2060 pričakujemo več kot 100-odstotno povečanje števila oseb, starejših od 80 let. V pomurski regiji se na primer predvideva 150-odstotno povečanje števila starejših od 80 let (Bogataj idr., 2022). Število, ki bodo potrebovale zdravstveno nego in oskrbo, naj bi se v tej regiji povečalo za 143 %. Zlasti je pomembno spremljati število oseb, ki bodo potrebovale zdravstveno nego in oskrbo po kategorijah oskrbe, ker je za izvajanje nege in oskrbe v okviru posamezne kategorije treba načrtovati temu prilagojeno socialno infrastrukturo ter izobraziti in zaposliti potrebam primerno število zaposlenih.

Glede na rast povpraševanja po dolgotrajni oskrbi kažejo projekcije (slika 1) ob nespremenjenih standardih oskrbe sorazmerno rast števila potrebnih novih zaposlitev v zdravstveni negi in socialni oskrbi ob predpostavki, da zaposleni ne bodo zapuščali delovnih mest.

Pri pregledu pričakovanih rasti potrebnega števila zaposlenih po posameznih statističnih regijah (preglednica 1) se za savinjsko regijo (Bogataj idr., 2023c) pričakuje najvišja rast potrebnega števila zaposlenih v negi in oskrbi, in sicer kar za 169 % (s 1.305 leta 2022 na 3.514 leta 2060). Najnižja rast potrebnega števila zaposlenih v negi in oskrbi se pričakuje v goriški regiji, to je za 100 % (s 786 leta 2022 na 1.570 leta 2060).

Zaradi predstavljenih podatkov iz napovedi prihodnjih potreb v negi in oskrbi je v Sloveniji in Evropi ključno vprašanje, kako zagotoviti ustrezno socialno infrastrukturo, ki vključuje ustrezne objekte in naprave, oskrbovalne mreže, ustrezno izobražene in usposobljene človeške vire, sodobno tehnološko podporo in finančne mehanizme za vse večje število ljudi, ki so odvisni od pomoči drugih. Napredne IKT zahtevajo od uporabnikov nenehen razvoj digitalnih veščin, če želijo slediti tehnološkim spremembam v družbi digitalne dobe. Čedalje pomembnejša postaja integrirana oskrba, v kateri se, kot je zapisano v nacionalni Strategiji dolgožive družbe (Bednaš in Kajzer, 2017: 31),

Slika 1: Projekcije števila potreb po zaposlitvah v negi (ZN) in oskrbi (SO) na ravni Slovenije do leta 2060 (scenarij brez selitev) (vir: Bogataj idr., 2022; Bogataj idr., 2023a–k)

Preglednica 1: Podatki iz projekcije števila potreb po zaposlitvah v negi (ZN) in oskrbi (SO) na ravni Slovenije po statističnih regijah do leta 2060 (scenarij brez selitev)

Statistična regija	2022	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060
pomurska	654	751	922	1.105	1.293	1.447	1.532	1.560	1.587
podravska	1.780	2.023	2443	2.867	3.308	3.724	4.062	4.274	4.431
koroška	381	437	529	623	727	835	916	950	959
savinjska	1.305	1.495	1.814	2.153	2.529	2.921	3.232	3.413	3.514
zasavska	319	358	426	505	596	689	753	771	761
posavska	425	478	565	659	772	888	967	1.006	1.021
Jugovzhodna Slovenija	765	855	989	1.142	1.352	1.597	1.783	1.875	1.914
osrednjeslovenska	2.950	3.224	3.684	4.212	4.851	5.546	6.133	6.662	7.210
gorenjska	1.202	1.321	1.515	1.732	1.989	2.262	2.480	2.642	2.781
primorsko-notranjska	310	341	393	455	527	603	652	680	704
goriška	786	852	951	1.076	1.232	1.396	1.480	1.522	1.570
obalno-kraška	699	776	897	1.045	1.228	1.414	1.516	1.556	1.603
Slovenija	11.576	12.911	15.127	17.574	20.404	23.323	25.506	26.910	28.056

Vir: Bogataj idr. (2022); Bogataj idr. (2023a–k)

»briše meja med zdravstvenimi in socialnimi storitvami«, ki bodo v prihodnje klasičen del storitev nadomestile z integracijo digitalne tehnologije, od zaposlenih pa zahtevale zmožnost prevzemanja še večje odgovornosti (Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije idr., 2021). Pri tem ni zanemarljivo upoštevati izziva usklajenosti nacionalnih strategij in pristopov ter sodelovanja in koordiniranja med posameznimi ministrstvi (Mežnarec in Bogataj, 2021), ki se izraža tudi pri usposabljanju zaposlenih v socialni in zdravstvu ter tudi neformalnih oskrbovalcev z različnimi ravnmi digitalnega znanja pri uvajanju tehnologij v sistem dolgotrajne oskrbe (v nadaljevanju: DO) v Sloveniji.

1.2 Opredelitev osnovnih uporabljenih pojmov

Pravikoff (2006) obravnava vzdrževanje digitalne pismenosti kot vseživljenjsko poklicno obveznost. Van Dijk in van Deursen (2014) zaradi zaporednosti in pogojenosti šestih spretnosti, ki so po njuni interpretaciji potrebne za obvladovanje digitalnih spretnosti, namesto izraza digitalna pismenost, ki se po njunem mnenju nanaša bolj na branje in pisanje, obravnavata digitalne spretnosti kot »koncept digitalnih spretnosti^[1]« (ang. *the concept of digital skills*), za obvladovanje katerega so potrebne te kombinacije tradicionalnih in digitalnih spretnosti: operativne, formalne in informacijske spretnosti, komunikacijske spretnosti, spretnosti ustvarjanja vsebine in strateške

spretnosti. Trdita, da so digitalne spretnosti ključ do celotnega procesa usvajanja novih tehnologij, ki se v prvi fazi začne z motivacijo, v drugi fazi pa so potrebne tudi socialne in intelektualne spretnosti. Da bi državljani bolje razumeli, kaj je digitalna kompetenca, Evropska komisija od leta 2010 razvija evropski okvir digitalnih kompetenc DigComp (Vuorikari idr., 2022), ki digitalne kompetence obravnava v okviru 21 posebnih kompetenc, združenih v pet področij. Digitalno kompetenco opredeljuje kot eno izmed osmih ključnih kompetenc vseživljenjskega učenja (Evropska komisija, 2019, 10):

Digitalna kompetenca vključuje samozavestno, kritično in odgovorno uporabo in sodelovanje z digitalnimi tehnologijami za učenje, delo in sodelovanje v družbi. Vključuje informacijsko in podatkovno pismenost, komunikacijo in sodelovanje, medijsko pismenost, ustvarjanje digitalnih vsebin (vključno s programiranjem), varnost (vključno z digitalno blaginjo in kompetencami, povezanimi s kibernetsko varnostjo), vprašanja v zvezi z intelektualno lastnino, reševanje problemov in kritično razmišljanje.

Da bi posamezniki znali uporabljati digitalne tehnologije, potrebujejo spretnosti, ki vključujejo sposobnost uporabe, dostopa, filtriranja, ocenjevanja, ustvarjanja, programiranja in delitve digitalnih vsebin. Posamezniki bi morali znati upravljati in varovati informacije, vsebine, podatke in

digitalne identitete ter prepoznavati in učinkovito sodelovati s programsko opremo, napravami, umetno inteligenco ali roboti.

Zaposleni pri pomoči uporabnikom potrebujejo digitalne veščine pri izvedbi telekonzultacije, komunikacije med pacientom in ponudnikom prek bolnikovega oziroma uporabnikovega portala, preverjanju vitalnosti bolnikov s prenosljivimi napravami, nočnimi računalniki (ang. *bedside computers*) za paciente (De Leeuw idr., 2020) in upravljanju drugih naprednih medicinskih tehnologij (Ten Haken idr., 2021). Oskrba se izvaja pri pomoči na domu (ang. *home care*), drugih oblikah skupnostne oskrbe (ang. *community care*) in v institucijah. Odvisno od potreb posamezne osebe lahko pomoč vključuje zdravstveno nego (ang. *nursing*, tudi *home health care*) in/ali socialno oskrbo (ang. *social care*). Najpogosteje se v oskrbovalni panogi zaposlujejo (Socialna zbornica Slovenije, 2023; Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije idr., 2021) oskrbovalec, negovalec ali socialni oskrbovalec (ang. *carer, caregiver*), medicinska sestra, zdravstveni tehnik (ang. *nurse, medical assistant*) in medicinska sestra v patronažnem varstvu (ang. *community care nurse*). Pomemben, pretežno večinski delež skupnostne oskrbe, opravijo neformalni oskrbovalci: družinski člani, sorodniki, sosedje itd. (Evropska komisija, 2021b). S skupnim imenom socialnovarstveni in zdravstveni izvajalci (ang. *social health providers*) se v literaturi opredeljujejo osebe, ki izvajajo zdravstveno nego in socialno oskrbo (American Association for Long-Term Care Insurance, 2023; Centers for Medicare & Medicaid Services, 2023).

1.3 Namen in metoda raziskovalnega dela

Da bi se ugotovilo, kaj vse vpliva na razvoj zaposlenih, v smislu obvladovanja digitalnih spretnosti pri vsakdanjem izvajanju nege in oskrbe ter kakšne so aktualne smernice prihodnjih potreb po digitalnih spretnostih v zdravstveni negi in socialnovarstveni oskrbi, ki bodo zahtevale prilagojeno organizacijo nege in oskrbe v lokalnih skupnostih in temu ustrezno načrtovanje socialne infrastrukture, prispevek temelji na pregledu znanstvene literature, rezultatih projekcij, poročil in smernic strateških dokumentov Evropske komisije in njenih delovnih teles ter Svetovne zdravstvene organizacije. Za 466 prispevkov, ki so bili objavljeni od 1. januarja 2012 do 20. januarja 2023 ter smo jih na podlagi kombinacij iskalnih besed, povezanih s socialnovarstvenimi in zdravstvenimi izvajalci (ang. *carers, caregiver, nurs*) ter učenjem (ang. *learn*) digitalnih spretnosti (ang. *skill, competence*), našli v bazah WoS in PubMed, smo uporabili metodo sistematičnega pregleda. Z izločitvijo dvojnikov smo med preostalimi 267 prispevki po pregledu povzetkov izločili 229 prispevkov, ki niso bili povezani z učenjem digitalnih spretnosti. 38 prispevkov smo analizirali, k njim ročno dodali nekaj prispevkov ter z uporabo deskriptivne metode

pripravili sintezo pregleda aktualnega stanja, izzivov in prihodnjih smernic na področju razvoja socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcev.

2 Pregled dejavnikov razvoja digitalnih spretnosti pri socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcih

Več raziskav (Vehovar idr., 2008; Helsper in Eynon, 2013; Dolničar in Mrzel, 2015) je pokazalo, da imata starost in izobrazba največji vpliv na obvladovanje digitalnih spretnosti. Številni evropski dokumenti, kot so *Blueprint digital transformation of health and care for the ageing society* (glej European Summit on Digital Innovation for Active & Healthy Ageing, 2017; Evropska komisija, 2021a, 2021b), in strokovnjaki (Marcé idr., 2018; Haddad idr., 2022) med dejavnike, povezane z razvojem zaposlenih v negi in oskrbi in z njihovimi digitalnimi spretnostmi, uvrščajo družbenoekonomske razmere v negi in oskrbi, ustreznost in razpoložljivost orodij za razvoj digitalnih spretnosti, s pojavom pandemije covid-19 pa potisk uporabe različnih orodij IKT (Seckman in Van de Castle, 2021) in vse pogosteje tudi tehnologij virtualne resničnosti (Corbett idr., 2021; Bolster idr., 2022; Zhao idr., 2022). Zadržane v zdravstveni negi in oskrbi spreminjajo tradicionalno izobraževanje in kažejo potrebo po posodobitvi tehnoloških in funkcionalnih kompetenc za zaposlene in študente (Bolster idr., 2022).

2.1 Družbenoekonomske razmere v zdravstveni negi in oskrbi

Evropska komisija je v publikaciji Poročilo o staranju za leto 2021 (ang. *The 2021 ageing report*) po različnih metodah izdelala projekcije vpliva staranja na starostno strukturo prebivalstva. Podatki iz poročila kažejo, da se bosta v naslednjih 20 letih starost delovno aktivnega prebivalstva in delež starejših zaposlenih v njeni strukturi povečala, število delovno sposobnih pa se bo zmanjšalo (Evropska komisija, 2021a). Hkrati bo bremenitev sistemov socialne varnosti naraščala s povečevanjem pričakovane življenjske dobe. Spremembe v nizki rodnosti so Evropo (EU28), v primerjavi s Severno Ameriko in Avstralijo, ki sta tudi dosegli stopnjo nizke rasti prebivalstva, pripeljale celo do ničelne rasti prebivalstva (Science Advice for Policy by European Academies, v nadaljevanju: SAPEA, 2019), kar na stari celini še dodatno vpliva na zmanjšanje prirasta mladih v številu delavno aktivnih oseb. Haddadova idr. (2022) pišejo, da bodo zaradi večjega števila upokojitev oseb iz generacije »baby boom« v zdravstvu imele težave zdravstvene fakultete, ki bodo morale z manjšimi finančnimi sredstvi izobraziti več ljudi, na

primer medicinskih sester, ali omejiti vpis, kar dodatno vpliva na razpoložljivost zdravstvenega kadra.

V oskrbni panogi je ob demografskih izzivih, ki jih povečuje tudi vstop generacije »baby boom« v obdobje povečanih potreb po zdravstvenih storitvah (Haddad idr., 2022), opazno spreminjanje tradicionalne družine iz edninske oblike v »raznoliko družino« (ang. *families in diverse forms*) in družbe v večkulturno družbo, ki jo Angel in Settersten (2015) opisujeta na primerih sprememb v ameriških družinah, v katerih se po 20. letih prejšnjega stoletja povečujejo primeri ločitev, ponovnih porok, zunajzakonskega življenja, zunajzakonskih nosečnosti, trajnega samohranilstva, večpartnerstev, istospolnih odnosov in brezdomstva. Pregled in primerjava šestih sistemov DO v Evropi (Nagode idr., 2019) ter raziskava Šiška in Beadle-Brown (2020) o stanju v 27 državah Evropske unije pri prehodu z institucionalnega varstva na oskrbo v skupnosti kažejo, da večina sistemov temelji na neformalni oskrbi družinskih članov, prijateljev, sosedov ali znancev, pri čemer veliko skrbstvenega dela opravijo večinoma ženske (Nagode idr., 2019; Evropska komisija, 2021b). V Zeleni knjigi o staranju se ugotavlja, da zaradi družbenih sprememb zanašanje na neformalne negovalce ni več vzdržno (Evropska komisija, 2021b). Družinska skrb za oskrbo starejšega družinskega člana, ko mu začnejo upadati funkcionalne sposobnosti, z nekdanje tradicionalne družinske oskrbe vse pogosteje preide na skrb lokalne in nacionalne skupnosti. Več avtorjev (Oelmaier, 2012; Maré idr., 2018) obravnava pomanjkanje človeških virov za poklice na področju zdravstvene nege in vpliv pomanjkanja na zdravje prebivalstva. Maré idr. (2018) pišejo, da je primanjkljaj dosegel kritično točko na svetovni ravni. Svetovna zdravstvena organizacija je v poročilu Univerzalna resnica: Ni zdravja brez delovne sile (ang. *A universal truth: No health without a workforce*) leta 2013 (glej WHO, 2013) predstavila primanjkljaj v scenariju modela, po katerem so možnosti, da bi se pomanjkanje zdravstvenih delavcev na svetovni ravni (zlasti babic, medicinskih sester in zdravnikov) lahko povečalo s 7,2 milijona leta 2013 na 12,9 milijona do leta 2035. Za evropsko regijo, kjer podatki kažejo najmanjši primanjkljaj, naj bi ta dosegel število 0,07 milijona (1 %) ali 72.000 zaposlenih. Oelmaier (2012) je v prispevku, v katerem Nemčija pričakuje podporo visokokvalificiranega medicinskega osebja iz Kitajske, navedel, da so leta 2012 v Nemčiji po podatkih zveznega zavoda za zaposlovanje ocenili, da primanjkuje 40.000 medicinskih sester, leta 2020 pa je bilo po ocenah premalo že 110.000 teh. V obeh raziskavah se poudarja, da je treba pozornost nameniti vzrokom zviševanja deleža zdravstvenega osebja, ki bo zaradi različnih razlogov prenehalo opravljati svoje delo v zdravstvu (WHO, 2013; Maré idr., 2018) in obremenilo preostalo delavno silo v panogi, kar povečuje izgorelost (Haddad idr., 2022). Haddad idr. (2022) med vzroki za odhode opiše tudi tehnološke napredke v smislu »spopadanja« z informatiko na področju

zdravstvene nege, zaradi katere se nekatere medicinske sestre umaknejo s področja neposredne oskrbe. Rezultati raziskave, ki so jo Navarro Martínezova idr. (2022) med pandemijo covid-19 izvedli v Španiji med 140 medicinskimi sestrami, so pokazali, da so se bili zaposleni med pandemijo prisiljeni samostojno usposabljanje, ob izpostavljenosti covidu-19 pa so bile največje ovira pri usposabljanju razpoložljiv čas, razpoložljiva sredstva in pomanjkanje institucionalne podpore. Podobno težavo s pomanjkanjem časa za zadostno pripravo za visokokakovostno oskrbo opisujejo Bolster idr. (2022). Rezultati raziskave Navarro Martínezove idr. (2022) so tudi pokazali, da se s takimi okoliščinami spopadajo institucije, ki so premalo pozornosti namenjale znanju, ki je potrebno za uporabo digitalnih orodij. Ten Haken idr. (2021) obravnavajo potrebo po digitalnem znanju medicinskih sester v oskrbi oseb na domu. Pri tem pišejo, da je njihova raziskava med prvimi, ki proučujejo izobrazbo medicinskih sester pri uporabi napredne medicinske tehnologije v oskrbi na domu in jo povezujejo z varnostjo pacientov. Raziskavo so izvedli med 209 medicinskimi sestrami na Nizozemskem, ki izvajajo oskrbo na domu, in pokazala je, da precejšen delež medicinskih sester (do 29 %) uporablja napredno medicinsko tehnologijo, čeprav delodajalci niso preizkusili njihovih spretnosti, kar povečuje dejavnike tveganja za varnost pacientov, lahko poveča število incidentov in vpliva na timsko kulturo. Andersson idr. (2017) opozarjajo na pomembnost soočenja z nizko stopnjo digitalnih spretnosti, ker lahko ta ovira privede do splošnega odklanjanja tehnološke podpore.

Raziskave na področju vpliva sistemske ureditve preventive, med katere spada tudi ureditev e-oskrbe in e-zdravja, kažejo, da je integracija tehnologije v zdravstveno oskrbo ena od ustreznih dolgoročnih rešitev (Wanka in Gallistl, 2021). Evropska komisija poziva svoje članice k iskanju inovativnih rešitev z »digitalno preobrazbo zdravja in varstva za staranje, v podporo človeški delovni sili za učinkovitejše izvajanje« (European Summit on Digital Innovation for Active & Healthy Ageing, 2017). Ten Haken idr. (2021) ugotavljajo, da je tema digitalnih spretnosti socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcev v raziskavah redko obravnavana (Ten Haken idr., 2021), ker institucije pogosto obravnavajo delo z naprednimi medicinskimi tehnologijami kot nekaj samoumevnega, zato sta izobraževanje in usposabljanje zanje premalo poudarjena. Da bi socialnovarstveni in zdravstveni izvajalci lahko razumeli nove oblike zdravstvenih informacij, na primer e-zdravje, telemedicino, biosenzorje za diagnosticiranje in spremljanje na daljavo, in dosegali napredek, Ross in Cross (2019) menita, da prihodnost zdravstvene oskrbe potrebuje negovalno delovno silo, ki je tehnološko usposobljena ter ima za izvajanje posegov in opravil ustrezne digitalne spretnosti.

2.2 Ustreznost in razpoložljivost tehnologij za razvoj digitalnih spretnosti socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcev

Staranje prebivalstva in povečanje nenalezljivih boleznih (Padilha idr., 2021) ter vse večja potreba po vključevanju tehnologij v zdravstveno nego in socialno oskrbo zahtevata od socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcev trajnostni razvoj digitalnih spretnosti. Programi zdravstvene nege v Združenem kraljestvu vključujejo elemente digitalnih kompetenc s praktičnim usposabljanjem in medsebojnim poučevanjem (Terry idr., 2019). Na tej osnovi se zdravstvenemu osebju vse pogosteje ponujajo priložnosti za poklicni razvoj v spletnem okolju (Padilha idr., 2021), zato je spodbujanje razvoja digitalnih spretnosti potrebno in pričakovano na vseh delovnih ravneh (Mather in Cummings, 2014). Marques da Rosa idr. (2021) so v raziskavi opredelitve vloge digitalnih tehnologij pri izvajanju zdravstvenih storitev ugotovili, da boljše razumevanje tehnologij poveča njihovo uporabo, kar je menedžerjem pomagalo pri določitvi smernic za digitalno preobrazbo. Naegele idr. (2006) ter Vinco idr. (2013) ugotavljajo, da je spremembe mogoče uspešno izvesti, le če so deležniki pripravljeni nanje.

Covid-19 je pospešil razvoj sistemov učenja na daljavo (Evropska komisija, 2021b), ki zahtevajo nove pedagoške pristope k izobraževanju zdravstvenih delavcev (Padilha idr., 2021). Z vključevanjem tehnoloških inovacij v proces izobraževanja se dviguje učinkovitost spletnega usposabljanja (Cunnah idr., 2021), s čimer se pri zdravstvenih in socialnovarstvenih delavcih povečujejo digitalne spretnosti, kar jim omogoča učinkovitejšo uporabo zdravstvenih digitalnih rešitev (Andersson idr., 2017). Padilha idr. (2021) pa so ugotovili, da lahko uporaba digitalnih tehnologij v zdravstvu prispeva k izboljšanju kakovosti življenja uporabnikov zdravstvenih in socialnovarstvenih storitev.

Kot uspešne in dobro sprejete metode usposabljanja socialnih neformalnih oskrbovalcev so se izkazale zlasti začetna usposabljanja ena na ena, skupinska usposabljanja s podpornimi vsebinskimi dokumenti, podpornimi interakcijami na spletni strani, zlasti pa stalna razpoložljivost tehnične podpore (Cunnah idr., 2021). Še posebej koristna so bila pisna gradiva, ki so podpirala učenje. Udeleženci so posebej cenili dejstvo, da so bila ta gradiva prilagojena potrebam različnih skupin, kar je za uporabnike prijaznejše in jih bolj motivira k nadaljnjim korakom usposabljanja.

Raziskava, ki so jo med študenti zdravstvene nege in medicinskimi sestrami na Portugalskem izvedli Padilha idr. (2021), je potrdila preprostost uporabe Množičnih odprtih spletnih tečajev – MOST (ang. *Massive Open Online Course* – MOOC).

Spletno učenje je bilo dobro sprejeto in primerno tudi za starejše zaposlene, saj so starejše medicinske sestre pri njem dosegle boljše rezultate kot druge medicinske sestre in študentje. E-učenje že dalj časa uspešno nadomešča tečaje in usposabljanje s fizično prisotnostjo (Molina-Arreola idr., 2020; Álvarez-Nieto, 2018). Izkazalo se je, da je zagotavljanje spletnega učenja še posebej koristno za zdravstveno osebje v nočnih izmenah, saj to zaradi svojega delovnega časa težko dostopa do tradicionalnega učenja v poklicnem razvoju (Green in Huntington, 2017). Udeleženci so pri raziskovanju učinkovitih strategij vključevanja spletnega učenja videli tudi priložnost za spremembo miselnosti, tako da dostop do računalniških učnih dejavnosti postane veljaven, pomemben in sestaven del vsakodnevne dejavnosti (Green in Huntington, 2017). Tako k spremembi miselnosti in prepričanj pripomorejo zlasti zanesljivi sistemi (Terry idr., 2019), zaupanje spletnim ponudnikom (Campos-Romero idr., 2020) in sodelovanje ter medsebojna izmenjava znanj (De Leeuw idr., 2020), vse pa prispeva k ustreznemu oblikovanju timske kulture (Ten Haken idr., 2021). Na Tasmaniji si ustanove, ki podpirajo študente zdravstvene nege, želijo več podpore in usmeritev s strani univerz (Mather, 2010, v Mather in Cummings, 2014). Želijo si, da bi jih redno obveščale o sodobni zdravstveni negi (Mather in Cummings, 2014). Z izmenjavo in sodelovanjem delijo svoje znanje z osebjem klinične prakse in bolniki tudi študentje sheme študentskih prvkov nacionalnega inštituta Združenega kraljestva za zdravstveno in negovalno odličnost – NICE (ang. *The UK National Institute for Health and Care Excellence*), ki opisujejo, kako so študentje osebju in pacientom nudili pomoč in dajali napotke, kako se uporabljajo iskalniki za določene teme, ter so tako zaupali informacijam, do katerih so lahko dostopali glede oskrbe uporabnikov (Terry idr., 2019). Prednosti razvoja digitalnih spretnosti in zaupanje pomagajo zmanjševati občutek izolacije in povečujejo povezanost, ki je pomembna v delovnih krogih (Cunnah idr., 2021).

Posadzki idr. (2019) so v sistematičnem pregledu 27 digitalnih izobraževanj, v katerih je bilo učno orodje orodje brez povezave (CD-ROM), ugotovili, da bi tovrstno digitalno izobraževanje lahko imelo pomembno vlogo pri izobraževanju zdravstvenih delavcev, zlasti v državah z nizkim in srednjim dohodkom, kjer zaradi različnih razlogov, vključno s stroški, ni dostopa do spletnega digitalnega izobraževanja. McDonald idr. (2018) so v pregledu študijskih programov zdravstvene nege, ki so nadgrajeni z digitalnimi tehnologijami, navedli več primerov kritik programov, v katerih študentje zdravstvene nege niso prejeli ustrezne ocene kliničnih spretnosti, potrebnih za izpolnitev pričakovanj kliničnih kompetenc, ki se zahtevajo za diplomirane medicinske sestre. V sklepu pregleda so navedli, da se »vrhunski učni slog« ustvari s povezavo e-učenja in tradicionalne metode poučevanja. Rezultati raziskave Martinengo idr. (2020) o uspešnosti spletnega izobraževanja pri zdravljenju kroničnih ran med 1.404 medicinskimi sestrami in študen-

ti zdravstvene nege so potrdili, da je mešana metoda učenja učinkovitejša za učenje in ohranjanje znanja do šestih mesecev.

2.3 Povečevanje uporabe tehnologij navidezne resničnosti

Tradicionalno izobraževanje in intervencijske spretnosti postopoma nadomeščajo digitalne tehnologije, s pojavom metaverzuma vse pogostejše tudi tehnologije navidezne resničnosti v zdravstveni negi (Zhao idr., 2022). Njihovo uveljavitev v virtualni oskrbi je pospešila pandemija covid-19, ki je virtualno oskrbo, ki je pred tem nadomeščala osebne obiske, prek vključitve v modele zagotavljanja klinične oskrbe začela uporabljati za dopolnjevanje osebnih obiskov (Bolster idr., 2022).

Skupina raziskovalcev iz kitajskih zdravstvenih univerz (Zhao idr., 2022) je pri sistematičnem pregledu splošne uporabe tehnologije navidezne resničnosti pri študiju zdravstvene nege ugotovila, da so med letoma 2012 in 2021 med 408 institucijami in 95 področji po uporabi tehnologij navidezne resničnosti prednjačile ZDA, sledile so Kanada, Avstralija in Kitajska, med evropskimi državami pa Anglija, Španija in Nizozemska. Peddle idr. (2018) so pri raziskovanju razvoja netehničnih veščin pri virtualnih bolnikih za dodiplomske študente zdravstvene nege ugotovili, da vključevanje virtualnih bolnikov v razvoj znanja in veščin ter prakse v kliničnem okolju s strani fakultete olajša učne izkušnje. Fakultete lahko z vključevanjem virtualnega bolnika spodbujajo učenje in povečajo učne rezultate, povezane z netehničnimi spretnostmi za podporo varnosti bolnikov. Preverjanje uporabe virtualnega pomočnika pri oskrbi na domu – VHA (ang. *virtual home assistant*) – je pokazalo, da so lahko ti pomočniki koristni za neformalne oskrbovalce in starejše uporabnike, ker pomirjajo oskrbovance, ki se starajo doma (angl. *age in place*). Udeleženci so se osredinili na pridobivanje informacij, razvedrilo, pozive ter delno na družbo in varnost (Corbett idr., 2021). Izziva, ki so ju imeli neformalni oskrbovalci, sta bila prepoznavanje in uporaba funkcij preverjane virtualne tehnologije. Na splošno so bili zadovoljni, ker so bile osebe, za katere so skrbeli, zadovoljne, nasmejane in pomirjene. Moore idr. (2022) pišejo, da lahko interaktivne simulacije z uporabo navidezne resničnosti (ang. *virtual reality*) dopolnjujejo tradicionalne postopke usposabljanja kot stroškovno učinkovito, privlačno, lahko dostopno in prilagodljivo orodje za usposabljanje. Bolster idr. (2022) med prednostmi, ki jih virtualna oskrba ponuja učencem, navajajo:

- priložnosti za nove načine poučevanja in ocenjevanja njihove uspešnosti;
- učinkovito integracijo tehnologije;
- priložnosti, da pokažejo strokovnost v navideznem okolju in pridobijo pacientovo anamnezo, ki vključuje medosebne in sporazumevalne veščine;

- možnost hkratnega sporazumevanja z več stranmi med virtualnim srečanjem s pacientom (pacient, negovalec, prevajalec, telepredstavljalec, predstavnik fakultete);
- možnost pridobitve takojšnje povratne informacije o vplivu učenja in ustreznosti povratnih informacij.

Da bi bila virtualna oskrba prijazna za oskrbovance, so Bolster idr. (2022) obravnavali tudi omejitve, med katere najpogostejše spadajo zmanjšan dostop do oskrbe predvsem zaradi zdravstvenih omejitev uporabnikov, pomanjkanje digitalnih spretnosti uporabnikov in večjezičnost. Naštete omejitve lahko premagujemo z vključevanjem pacientov v oblikovanje modelov virtualne nege.

2.4 Potrebe po posodobitvi izobraževalnih programov in programov usposabljanja

Shorten idr. (2001) so zapisali, da je razvoj digitalne tehnologije povzročil pomembne in stalne spremembe kulture na področju zdravstvenega in drugega visokošolskega izobraževanja. Pandemija covid-19 je izjemno povečala potrebe po novih tehnologijah za zagotavljanje storitev pri oskrbi bolnikov (Seckman in Van de Castle, 2021), od uporabnikov pa v kratkem času zahtevala ustrezno sprejemanje nove tehnologije za podporo pri odločanju in za vključitev v prakso (Dunn in Hazzard, 2019). Seckman in Van de Castle (2021) opozarjata, da zaradi potiska tehnologij s pandemijo tudi ponudniki pogosto niso deležni zadostne izobrazbe o digitalnih zdravstvenih virih in ne vedo, kako vključiti nove naprave in aplikacije v vsakdanji potek dela. S hitrim prehodom na virtualno oskrbo med pandemijo covid-19 je bilo nujno treba posodobiti tehnološke in funkcionalne kompetence za zaposlene in študente (Bolster idr., 2022) in poskrbeti za dvig teh na višjo raven, vključno z reševanjem problemov in kritičnim mišljenjem (Nes idr., 2021).

Ker se okolja virtualne oskrbe vse bolj razvijajo, so v Združenih državah Amerike septembra 2020 organizirali simpozij Prestopanje virtualnega brezna: premislek o učnem načrtu, kompetencah in kulturi v dobi virtualne oskrbe. Na osnovi simpozija so Bolster idr. (2022) pripravili priporočila za uvedbo izobraževalnih orodij v okolje virtualne oskrbe, ki vsebujejo tudi prenovi potrebnih spretnosti za virtualno učenje. Osnovne (predhodno opredeljene) kompetence so dopolnili tako, da po novem vsebujejo šest domen, pri čemer obsega vsaka edinstven sklop spretnosti: (a) spretnosti za varnost pacientov in ustrezno uporabo teledravja, (b) spretnosti za zbiranje in ocenjevanje podatkov prek teledravja, (c) spretnosti za komunikacijo prek teledravja, (č) spretnosti za etične prakse in pravne zahteve za teledravje, (d) tehnologijo za teledravje ter (e) dostop in lastniški kapital v teledravju.

Leta 2020 je tudi Evropska komisija posodobila temelje za izobraževanja v okviru Akcijskega načrta za digitalno izobraževanje (ang. *Digital education action plan 2021–2027*), ki odgovornost za organizacijo in vsebine digitalnega izobraževanja prenaša na države članice. Kot je navedeno v načrtu, so razlike v pristopih k izobraževanju, ravnmi in področji izobraževanja med državami in v njih. Nacionalne razlike med evropskimi državami je potrdila raziskava v okviru mednarodnega projekta Interreg ITHACA (Dolničar idr. 2018), cilj katere sta bila izboljšanje nacionalne in regionalne politike na področju uvažanja storitev, podprtih z IKT, v zdravstvu in oskrbi in boljša podpora inovativnim podjetjem, ki delujejo na tem področju. V okviru projekta je bila leta 2017 v devetih regijah Evropske unije med ključnimi deležniki izvedena spletna anketa za oceno stanja na področju aktivnega in zdravega življenja. Ob primerjavi regij glede na indeksa storitev, ki podpirajo inovacije, in indeksa regionalnega političnega okvira sta se Španija in Nemčija izkazali kot regiji z najmočnejšimi storitvami, ki podpirajo inovacije, in najmočnejšim političnim okvirom. Slovenija je bila navedena kot regija z najšibkejšimi storitvami, ki podpirajo inovacije, in najšibkejšim političnim okvirom.

Evropska komisija se v Akcijskem načrtu za digitalno izobraževanje med številnimi priporočenimi ukrepi zavzema za razvoj evropskega potrdila za digitalne spretnosti, ki bi vsebovalo raven digitalnih kompetenc posameznika in bi se lahko uporabljalo tudi za delodajalce (Evropska komisija, 2020). Regulatorji predregistracijskih programov zdravstvene nege v Združenem kraljestvu so določili vse večje število digitalnih kompetenc, ki se bodo zahtevale od prihodnjih medicinskih sester (Terry idr. 2019, 192). Akreditacijski svet za zdravstveno nego in babištvo s Tasmanije (Avstralija) postavlja zahtevo, da morajo biti informacijsko-komunikacijske kompetence vključene v vse dodiplomske programe zdravstvene nege (Mather in Cummings, 2014). Lokmic-Tomkins idr. (2022) se zavzemajo, da bi bile ciljno usmerjene izobraževalne intervencije za digitalno pismenost del temeljnih študijev zdravstvene nege, da se izboljša osnovna digitalna pismenost študentov zdravstvene nege pred začetkom klinične prakse. Postopke, bi bilo treba razporediti po celotnem programu, da se v digitalno usmerjenih zdravstvenih okoljih, ki se razvijajo, zagotovi učinkovit prehod na prakso zdravstvene nege.

V delovnem okolju so rezultati raziskave uspešnosti prenosa znanja iz tečajev digitalnih spretnosti v vsakodnevno prakso (Navarro Martínez idr., 2022) pokazali, da je uspešnost prenosa znanja v delavno prakso odvisna od dolžine usposabljanja. Dalj ko traja tečaj usposabljanja, bolj ga zdravstveni delavci uporabljajo. Po obisku kratkoročnih tečajev (manj kot 22 ur) znanja med 140 anketiranci ni uporabljal nihče, pri usposabljanju v sklopu dolgoročnih tečajev (več kot 150 ur) se je pri anketiranih osebah odstotek uporabe povečal na 42,8 %.

Podjetja za usposabljanje, univerze in zdravstvene ustanove naj bi razvili strategije za ovrednotenje prenosa znanja (vpliv učenja in ocena rezultata) po digitalnih usposabljanjih (Navarro Martínez idr. 2022). Za prilagajanje starajoči se delovni sili je pomembno razviti ustrezne strategije (Czaja in Moen, 2004, 153), ki zahtevajo »razumevanje: 1. značilnosti starejših delavcev; 2. mogoče posledice staranja za delo in delovno okolje; 3. tehnološke in socialne značilnosti obstoječih delovnih mest in delovnega okolja; 4. sprožilce, dinamiko in procese, zaradi katerih se ljudje odločijo za zaposlitev in proti tej«. Udeleženci v raziskavi De Leeuw idr. (2020) so menili, da bi organizacije morale določiti minimalne standarde potrebnih digitalnih veščin za zaposlene, medtem ko so medicinske sestre, ki so sodelovale v raziskavi Green in Huntington (2017), posebej poudarile, da bi bilo treba zagotoviti tehnično podporo pri uporabi izobraževalnih spletnih tehnologij, saj to povečuje tudi zaupanje vanje. Raziskava Andersson idr. (2017) je pokazala, da potrebujejo tehnično pomoč tudi negovalci, saj jim ta povečuje zaupanje v uporabo spletnih strani in prispeva k razvoju njihovih digitalnih spretnosti.

3 Sklep

Prikazani podatki o potrebah v negi in oskrbi naj bi pomagali pri dogovorih in odločanju lokalnih skupnosti, v katerih se na podlagi predstavljenih projekcij v prihodnosti pričakuje spremenjena dinamika načrtovanja in potreb po dodatnih finančnih sredstvih. Lokalne skupnosti bi se načrtovanja in organiziranja morale lotiti zdaj. Glede na trenutna dogajanja na področju formalnega urejanja DO in z njo povezanega krovnega Zakona o dolgotrajni oskrbi – ZDOsk (Ur. l. RS, št. 196/21) bosta reševanje obstoječega pomanjkanja oskrbovalnih zmogljivosti v Sloveniji in Evropi in »iskanje začasnih rešitev« (Bogataj idr., 2022) oteženi pri kratkoročnem in tudi dolgoročnem načrtovanju potreb po bivališčih, izobraževanju in usposabljanju človeških virov, štipendiranju in financiranju. Nerešeno področje DO bo zato Slovenijo v primerjavi z drugimi evropskimi državami, kjer se področja DO učinkoviteje razvijajo, pahnilo v še večji razvojni razkorak, ki se kaže tudi v pokritosti oskrbovalcev v DO glede na število prebivalcev, starih 65 let in več, v primerjavi s skandinavskimi državami ali ZDA (Bogataj idr., 2022), kjer ta znaša 12 %, v Sloveniji pa le 3 %. Kljub opisanim nacionalnim okoliščinam prinašajo predstavljeni podatki o potrebah in opisanih dejavnikih, ki so pomembni za razvoj lokalnih skupnosti in zaposlenih v skupnostih, pomembno sporočilo vsem slovenskim statističnim regijam in delodajalcem v zdravstveni negi in oskrbi, da si ne smejo privoščiti »čakanja na Godota« (Nagode idr., 2019) in upati, da bo uveljavljanje zakonodaje s področja DO prineslo samoumevne rešitve za pričujoče izzive staranja delavno aktivnega in ostalega prebivalstva.

Pregled literature o dejavnikih, ki pri socialnovarstvenih in zdravstvenih izvajalcih vplivajo na razvoj digitalnih spretnosti, kaže, da je več raziskav, namenjenih dodiplomskemu izobraževanju medicinskih sester ter negi in oskrbi, ki jo izvajajo medicinske sestre, tiste, ki obravnavajo razvoj digitalnih spretnosti oskrbovalcev, pa so redke. Med analiziranimi prispevki sta dva obravnavala starejše zaposlene. Evropska komisija si je zaradi hitih sprememb v starostni strukturi prebivalstva v Akcijskem načrtu za evropski steber socialnih pravic (Evropska komisija 2021c) ob povečanju odstotka starejših zaposlenih do leta 2030 (78 % oseb v starosti med 20 in 64 let) zastavila tudi cilj, v okviru katerega naj bi se vsako leto vsaj 60 % starejših udeležilo izobraževanja oziroma usposabljanja. V Načrtu za digitalno izobraževanje (Evropska komisija, 2020) predlaga celovit pristop k digitalnemu učenju in izobraževanju na ravni Evropske unije, s čimer narekuje oblikovanje izobraževalnih strategij v podporo izobraževanju. To ob predstavljenih primerih družbenoekonomskih izzivov v zdravstveni in oskrbni panogi postavlja reševanje teh v prioriteten položaj, da bi se zaposleni v negi in oskrbi lahko učinkovito usposabljali in razvijali digitalne veščine.

Primeri kažejo, da so vrzeli v digitalni usposobljenosti zaposlenih lahko nevarne za zaposlene, uporabnike in delodajalce. Sodobne strategije izobraževanja vključujejo procese postopnega usposabljanja, ki je prilagojeno osebam z manj razvitimi digitalnimi spretnostmi in starejši delavno aktivni populaciji. Pregled izbrane literature je pokazal, da pandemija covid-19 ni le pospešila integracije digitalne tehnologije v vsakdanjih delovnih procesih, delodajalce in oblikovalce šolske in nacionalne politike je prisilila k posodobitvi učnih programov in načrtov, k povečanju mednarodnega sodelovanja na področju opredelitve prednosti in slabosti različnih pristopov pri odpravljanju ovir v oskrbovalni panogi, ki vplivajo na razvoj digitalnih veščin. Čeprav nekatere raziskave digitalno tehnologijo navajajo kot rešitev za večji del nastale zdravstvene in oskrbne krize, druge dokazujejo, da so lahko uspešnejša izobraževanja in usposabljanja, ki uporabljajo tradicionalne metode, povezane z uporabo naprednih digitalnih tehnologij.

Suzanna Mežnarec Novosel

Alma Mater Europaea – Evropski center Maribor, Socialna gerontologija, Maribor

E-pošta: suzanna.meznarec@almamater.si

Opombe

[1] Po mnenju terminološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Franca Ramovša angleškemu terminu *skills* ali besedni zvezi *digital skills* najpogosteje ustrežata dva slovenska termina, in sicer spretnosti in kompetence, občasno pa tudi spretnosti ter spretnosti in znanja. V nekaterih virih je kompetenca (ang. *competence*) širši pojem od spretnosti (ang. *skills*), na primer v obravnavanem delu *A common*

European digital competence framework for citizens, kjer kompetenco sestavljajo znanje, spretnosti in stališča. Na področju vzgoje in izobraževanja predstavniki sekcije priporočajo uporabo slovenskega termina spretnosti. Več na <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje/spretnosti>.

Zahvala

Projekt L7-3188 *Hierarhična zasnova in financiranje socialne infrastrukture pametnih srebrnih vasi* je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Viri in literatura

Álvarez-Nieto, C., Richardson, J., Parra-Anguita, G., Linares-Abad, M., Huss, N., Grande-Gascón, M. L., Grose, J., Huynen, M., in López-Medina, I. M. (2018): Developing digital educational materials for nursing and sustainability: The results of an observational study. *Nurse Education Today*, 60, str. 139–146.

American Association for Long-Term Care Insurance (2023): *Home health care*. Dostopno na: <https://www.aaltci.org/long-term-care-insurance/learning-center/home-health-care.php> (sneto 17. 2. 2023).

Andersson, S., Erlingsson, C., Magnusson, L., in Hanson, E. (2017): The experiences of working carers of older people regarding access to a web-based family care support network offered by a municipality. *Scandinavian journal of caring sciences*, 31(3), str. 487–496.

Angel, J. L., in Settersten, R. A. (2015): What changing American families mean for aging policies. *Public Policy & Aging Report* 25(3), str. 78–82.

Bednaš, M., in Kajzer, A. (ur.) (2017): *Strategija dolgožive družbe*. Ljubljana, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2022): *Geo-gerontološki observatorij – Pomurska regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.

Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023a): *Geo-gerontološki observatorij – Podravska regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.

Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023b): *Geo-gerontološki observatorij – Koroška regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.

Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023c): *Geo-gerontološki observatorij – Savinjska regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.

Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023d): *Geo-gerontološki observatorij – Zasavska regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.

Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023e): *Geo-gerontološki observatorij – Posavska regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.

Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023f): *Geo-gerontološki observatorij – Jugovzhodna Slovenija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.

- Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023g): *Geo-gerontološki observatorij – Primorsko-notranjska regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.
- Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023h): *Geo-gerontološki observatorij – Osrednjeslovenska regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.
- Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023i): *Geo-gerontološki observatorij – Gorenjska regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.
- Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023j): *Geo-gerontološki observatorij – Goriška regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.
- Bogataj, D., Drobne, S., Bogataj, M., in Rogelj, V. (2023k): *Geo-gerontološki observatorij – Obalno-kraška regija*. Maribor, Trebnje, Alma Mater Europaea – ECM in Zavod INRISK – Inštitut za raziskavo sistemov izpostavljenih rizikom.
- Bolster, M. B., Chandra, S., Demaerschalk, B. M., Esper, C. D., Jenkins, J. Z., Hayden, E. M., Tan-McGrory, A., in Schwamm, L. H. (2022): Virtual care and medical educator group. Crossing the virtual chasm: Practical considerations for rethinking curriculum, competency, and culture in the virtual care era. *Academic Medicine*, 97(6), str. 839–846.
- Campos-Romero, S., Herskovic, V., Fuentes, C., in Abarca, E. (2020): Perceptions on connecting respite care volunteers and caregivers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(8), str. 1–12.
- Centers for Medicare & Medicaid Services (2023): *Medicare & home health care*. Dostopno na: <https://www.medicare.gov/Pubs/pdf/10969-medicare-and-home-health-care.pdf>.
- Corbett, F. C., Combs, M. E., Wright, J. P., Owens, L. O., Stringfellow, I., Nguyen, T., in Van Son, C. R. (2021): Virtual home assistant use and perceptions of usefulness by older adults and support person dyads. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 18(3), str. 1–13.
- Cunnah, K., Howe, D., Thorpe, J., Dunn, R., Platt, R., White, C., in Wolverson, E. (2021): Training people with dementia/cognitive impairment and their carers in the use of web-based supportive technologies (Innovative practice). *Dementia*, 20(2), str. 796–806.
- Czaja, S. J., in Moen, P. (2004): Technology and employment. V: Pew, R. W., in Van Hemel, S. B. (ur.): *Technology for adaptive aging*, str. 150–178. Washington, The National Academic Press.
- De Leeuw, J. A., Woltjer, H., in Kool, R. B. (2020): Identification of factors influencing the adoption of health information technology by nurses who are digitally lagging: In-depth interview study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(8), e15630.
- Dolničar, V., in Mrzel, M. (2015): Digitalna pismenost in reševanje problemov v tehnološko bogatih okoljih. *Andragoška spoznanja*, 21(2), str. 65–77.
- Dolničar, V., Šetinc, M., Burnik, T., Hvalič Touzery, S., Petrovič, A., Rudel, D., in Berzelak, J. (2018): Assessing smart health and care in nine EU regions: ITHACA's self-assessment online survey. Marčun, T., Dornik, E., in Leskošek, B. (ur.): *30 let izkušenj v podporo digitalizaciji zdravstva: zbornik*, str. 120–126. Zreče, Slovensko društvo za medicinsko informatiko.
- Dunn, P., in Hazzard, E. (2019): Technology approaches to digital health literacy. *International Journal of Cardiology*, 293, str. 294–296.
- European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care (2012): *Common European guidelines on the transition from institutional to community-based care*. Bruselj.
- European Summit on Digital Innovation for Active & Healthy Ageing (2017): *Blueprint digital transformation of health and care for the ageing society*. Bruselj.
- Evropska komisija (2019): *Key competences for lifelong learning*. Bruselj.
- Evropska komisija (2020): *Digital education action plan 2021–2027: Resetting education and training for the digital age*. Bruselj.
- Evropska komisija (2021a): *The 2021 ageing report. Economic & budgetary projections for the EU member states (2019–2070)*. Bruselj.
- Evropska komisija (2021b): *Green paper on ageing. Fostering solidarity and responsibility between generations*. Bruselj.
- Evropska komisija (2021c): *Akcijski načrt za evropski steber socialnih pravic*. Bruselj.
- Green, J. K., in Huntington, A. D. (2017): Online professional development for digitally differentiated nurses: An action research perspective. *Nurse Education in Practice*, 22, str. 55–62.
- Haddad, L. M., Annamaraju, P., in Toney-Butler, T. J. (2022): *Nursing shortage*. Dostopno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK493175/> (sneto 17. 1. 2023).
- Helsper, E., in Eynon, R. (2013): Distinct skill pathways to digital engagement. *European Journal of Communication*, 28(6), str. 696–671.
- Marč, M., Bartosiewicz, A., Burzynska, J., Chmiel, Z., in Januszewicz, P. (2018): A nursing shortage – a prospect of global and local policies. *International Nursing Review*, 66(1), str. 9–16.
- Marques da Rosa, V., Saurin, T. A., Tortorella, G. L., Fogliatto, F. S., Tonetto, L. M., in Samson, D. (2021): Digital technologies: An exploratory study of their role in the resilience of healthcare services. *Applied Ergonomics*, 97, 103517.
- Martinengo, L., Yeo, N. J. Y., Markandran, K. D., Olsson, M., Kyaw, B. M., in Car, L. T. (2020): Digital health professions education on chronic wound management: A systematic review. *International Journal of Nursing Studies*, 104, 103512.
- Mather, C. (2010): *Needs assessment of Professional Experience Placement (PEP)*. Report. Launceston, University of Tasmania, School of Nursing and Midwifery.
- Mather, C., in Cummings, E. (2014): Mobile learning: A workforce development strategy for nurse supervisors. *Studies at Health Technology and Informatics* 204, str. 98–103.
- McDonald, E. W., Boulton, J. L., in Davis, J. L. (2018): E-learning and nursing assessment skills and knowledge – An integrative review. *Nurse Education Today*, 66, str. 166–174.
- Mežnarec, N. S., in Bogataj, D. (2021): Advanced health technologies require skills and influence the culture of education: Literature review and research agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), str. 657–662.
- Molina-Arrebola, M. A., Fernández-Guerrero, E., Aguirre-Ortega, F. J., in Avivar-Oyonarte, C. (2020): Digital resources for transfusion education. *Journal of Education and Health Promotion*, 9, 173.
- Moore, N., Ahmadvpour, N., Brown, M., Poronnik, P., in Davids, J. (2022): Designing virtual reality-based conversational agents to train clinicians in verbal de-escalation skills: Exploratory usability study. *JMIR Serious Games*, 10(3), e38669.
- Naegele, G., in Walker, A., (2006): *A guide to good practice in age management*. Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

- Nagode, M., Kovač, N., Lebar, L., in Rafaelič, A. (2019): *Razvoj socialne oskrbe na domu. Od besed k dejanjem*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
- Navarro Martínez, O., Igual García, J., in Traver Salcedo, V. (2022): Transferring healthcare professional's digital competencies to the workplace and patients: A pilot study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(20), str. 1–13.
- Nes, A. A. G., Steindal, S. A., Larsen, M. H., Heer, H. C., Lærum-Onsager, E., in Gjevjon, E. R. (2021): Technological literacy in nursing education: A scoping review. *Journal of Professional Nursing*, 37(2), str. 320–334.
- Padilha, J. M., Machado, P. P., Ribeiro, A. L., Ribeiro, R., Vieira, F., in Costa, P. (2021): Easiness, usefulness and intention to use a MOOC in nursing. *Nurse Education Today* 97, 104705.
- Peddle, M., Mckenna, L., Bearman, M., in Nestel, D. (2018): Development of non-technical skills through virtual patients for undergraduate nursing students: An exploratory study. *Nurse Education Today* 73, str. 94–101.
- Posadzki, P., Bala, M. M., Kyaw, B. M., Semwal, M., Divakar, U., Koperny, M., Sliwka, A., in Car, J. (2019): Offline digital education for postregistration health professions: Systematic review and meta-analysis by the digital health education collaboration. *Journal of Medical Internet Research*, 21(4), e12968.
- Pravikoff, D., (2006): Mission critical: A culture of evidence-based practice and information literacy. *Nursing Outlook*, 54(4), str. 254–255.
- Rammert, W. (1988): Technisierung im Alltag. Theoriestücke für eine soziologische Perspektive. V: Joerges, B. (ur.): *Technik im Alltag*, str. 165–208. Frankfurt ob Majni, Suhrkamp.
- Ross, P., in Cross, R. (2019): Rise of the e-Nurse: The power of social media in nursing. *Contemp Nurse* 55(2–3), str. 211–220.
- SAPEA (Science Advice for Policy by European Academies) (2019): *Transforming the future of ageing*. Berlin.
- Seckman, C., in Van de Castle, B. (2021): Understanding digital health technologies using mind maps. *Journal of Nursing Scholarship*, 53(1), str. 7–15.
- Shorten, A., Wallace, M., in Crookes, P. (2001): Developing information literacy: A key to evidence-based nursing. *International Nursing Review*, 48(2), str. 86–92.
- Socialna zbornica Slovenije (2023): *Nacionalna poklicna klasifikacija socialni oskrbovalec/socialna oskrbovalka*. Dostopno na: <https://www.szslo.si/certificiranje> (sneto 19. 1. 2023).
- Šiška, J., in Beadle-Brown, J. (2020): *Transition from institutional care to community-based services in 27 EU member states: Final report. Research report for the European expert group on transition from institutional to community-based care*. Dostopno na: <https://deinstitutionalisation.com/eeg-publications/> (13. 2. 2023).
- Ten Haken, I., Ben Allouch, S., in van Harten, W. H. (2021) Education and training of nurses in the use of advanced medical technologies in home care related to patient safety: A cross-sectional survey. *Nurse education today*, 100, 104813.
- Terry, J., Davies, A., Williams, C., Tait, S., in Condon, L. (2019): Improving the digital literacy competence of nursing and midwifery students: A qualitative study of the experiences of NICE student champions. *Nurse education in practice* 34, str. 192–198.
- Tobias, O. (2012): *Qualifizierte Hilfe aus China*. Dostopno na <https://www.dw.com/de/qualifizierte-hilfe-aus-china/a-16308883> (sneto 15. 2. 2023).
- Van Dijk, J. A. G. M., in van Deursen, A. J. A. M. (2014): Introduction. In: Van Dijk, J. A. G. M., in van Deursen, A. J. A. M. (ur.): *Digital skills: Unlocking the information society*, str. 1–19. New York, Palgrave Macmillan.
- Vehovar, V., Brečko, B. N., in Prevodnik, K. (2008): *Evalvacija stanja ter ukrepi za izboljšanje IKT pismenosti. Konkurenčnost Slovenije 2006–2013*. Ljubljana, CMI – Center za metodologijo in informatiko, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Vinko, M., Brecelj, Š., Eržen, I., in Dinevski, D. (2013): Sprejemanje in uporaba informacijskih tehnologij v slovenskem javnem zdravstvu. *Zdravniški vestnik* 82(4), str. 234–242.
- Vuorikari, R., Kluzer, S., in Punie, Y. (2022): *DigComp 2.2: The digital competence framework for citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes*. Luxemburg, Publications Office of the European Union.
- Wanka, A., in Gallistl, V. (2021): Age, actors and agency: What we can learn from age studies and STS for the development of socio-gerontechnology. V: Peine, A., Marshall, B. L., Martin, W., in Neven, L. (ur.): *Socio-gerontechnology. Interdisciplinary critical studies of ageing and technology*, London: Routledge.
- WHO (World Health Organization) (2013): *A universal truth: No health without a workforce*. Ženeva.
- WHO (World Health Organization) (2017): *Age-friendly environments in Europe: A handbook of domain workshops for understanding and implementing age-friendly cities and communities*. Ženeva.
- Zakon o dolgotrajni oskrbi – ZDOsk*. Uradni list Republike Slovenije št. 196/21. Ljubljana.
- Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, bobic in zdravstvenih tehnikov Slovenije (2021): *Poklicne kompetence in aktivnosti izvajalcev v dejavnosti zdravstvene nege z razlago*. Ljubljana.
- Zhao, J., Lu, Y., Fujun, Z., Ruping, M., in Fanqin, F. (2022): Systematic bibliometric analysis of research hotspots and trends on the application of virtual reality in nursing. *Frontiers in Public Health*, 10, 906715.
- ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (2015): *Terminološka svetovalnica. Spretnosti*. Dostopno na: <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje/spretnosti> (sneto 2. 2. 2023).

Mojca BALANT

7. nacionalna konferenca o celostnem prometnem načrtovanju

Laško, Thermana Park Laško, 1. marec 2023

V sredo, 1. marca 2023, je v Laškem potekala 7. nacionalna konferenca o trajnostni mobilnosti. Konferenca se je v preteklosti imenovala Nacionalna konferenca o trajnostni mobilnosti, letos pa je bila preimenovana v skladu z novim Zakonom o celostnem prometnem načrtovanju (v nadaljevanju: ZCPN). Na konferenci je bilo 178 udeležencev – predstavnikov ministrstev, občin in regionalnih agencij, strokovnjakov in študentov s področja načrtovanja prometa in prostora ter drugih zainteresiranih posameznikov.

Osrednja tema letošnje konference je bila parkirna politika, ki so jo v plenarnem delu predstavili tuji in domači strokovnjaki. Zbrane je v uvodnem delu nagovoril minister Ministrstva za okolje, podnebje in energijo (v nadaljevanju: MOPE) mag. Bojan Kumer, na konferenci pa so potekale tudi priprave za letošnji Evropski teden mobilnosti (v nadaljevanju: ETM).

Plenarni del je bil v celoti namenjen osrednji temi parkirne politike, ki je bila predstavljena z različnih vidikov. Tadej Žaucer z MOPE je predstavil splošno problematiko parkiranja in aktualni nacionalni projekt na temo parkirne politike. Minister za okolje, podnebje in energijo Bojan Kumer je v nagovoru poudaril, da je med cilji ustanovitve novega ministrstva prav večja integriranost prometne politike s podnebno politiko. Poudaril je tudi velik pomen novospregajetega Zakona o celostnem prometnem načrtovanju:

Slika 1: Nagovor ministra mag. Bojana Kumra, Ministrstvo za okolje, podnebje in energijo (foto: Matjaž Očko).

Na podlagi zakona na ministrstvu pričenjamo s pripravo državne celostne prometne strategije, še letos pa bomo sofinancirali tudi pripravo druge generacije občinskih celostnih prometnih strategij.

Parkirno politiko je opisal kot ključni element varnosti najranljivejših udeležencev v prometu:

Ko se pogovarjamo o parkiranju, je nujno upoštevati urejenost naših ulic. Zato dajmo prednost upravljanju prometa s pomočjo parkirne politike pred zagotavljanjem navidezno nujno potrebnih novih in novih parkirnih mest za osebne avtomobile.

Sledili sta predstavitvi izkušenj iz tujine. V prvi je bil predstavljen mednarodni pregled prakse upravljanja parkiranja, ki je bil izveden kot videointervju. Metoda predstavitve v videointervjujih je

omogočila sodelovanje več vrhunskih mednarodnih strokovnjakov s področja upravljanja parkiranja. Intervjuje z njimi je izvedel Tom Rye z Urbanističnega inštituta RS (UIRS) in univerze Molde na Norveškem, tudi sam vrhunski strokovnjak s področja upravljanja parkiranja, ki je intervjuje ob koncu tudi povzel in poudaril najpomembnejše ugotovitve. Intervjuvani so bili Todd Litman (VTPI, Kanada), Martina Hertel (DIFU, Nemčija), Giuliano Mingardo (univerza Erasmus, Nizozemska) in Paul Barter (nacionalna univerza v Singapurju, Singapur). Strokovnjaki v intervjujih predstavili svoj pogled na koristi upravljanja parkiranja, povezanost parkirne politike in celostnih prometnih strategij, navedeni so bili primeri uspešnih ukrepov mest in držav z dolgo tradicijo upravljanja parkiranja, nasveti za učinkovito uvedbo in nadaljnji razvoj upravljanja parkiranja ter usmeritve za dejavnosti na nacionalni ravni.

Druga predstavitev izkušenj iz tujine je obsegala razvoj upravljanja parkiranja v Krakovu in spremembe poljske zakonodaje glede določanja višine parkirnin. Izkušnje je predstavil Tomasz Zwolinski iz mestne uprave Krakova. Pristop tega poljskega mesta je dober primer za mesta v Srednji in Vzhodni Evropi, ki upravljanje parkiranja uporabljajo za ustvarjanje in izvajanje politike trajnostne mobilnosti, osredinjene na ljudi.

Po dobrih praksah iz tujine so bile predstavljene še domače. Urban Jeriha z Inštituta za politike prostora je govoril o izkušnjah iz Slovenije. Predstavljene so bile priprave in izvajanja parkirnih politik za srednje velika in majhna mesta v Sloveniji. Proces priprave parkirne politike je bil predstavljen s ključnimi koraki in izdelavo akcijskega načrta ter z izkušnjami, pridobljenimi z uporabljenimi analitičnimi orodji. Podane so bile tudi izkušnje in izzivi pri uveljavljanju ukrepov ter učinki parkirne politike na primeru občine Trzič.

Plenarni del je zaokrožilo premierno predvajanje nove vizualne utopije za Ljubljano, ki jo je izdelal znani grafični oblikovalec in umetnik Jan Kamensky. Ob pomoči Aljaža Plevnika z Urbanističnega inštituta Republike Slovenije, ki mu je predstavil več prostorov, preobremenjenih z avtomobili, je izbral Trg francoske revolucije pri ljubljanskih Križankah. Kamensky je s trga umaknil vse parkirne prostore oziroma, bolje rečeno, avtomobile, ki so zaradi trenutne ureditve pogosto tudi nepravilno parkirani. Namesto tega je s tlakovanjem razširil in ločil površine za pešce od površin, ki so namenjene pešcem, kolesarjem ter omejenemu prometu stanovalcev in lastnikov lokalov. S tem je pridobil prostor za zasaditev več dreves, grmičevja in cvetic, klopi, drugo ulično opremo in fontano.

Jan Kamensky je vizualno utopijo pospremil s tem sporočilom:

Slika 2: Udeleženci konference v plenarnem delu (foto: Matjaž Očko)

Dandanes so ceste neločljivo povezane z avtomobili. To je moderen fenomen, ki ga moramo spremeniti. Ceste moramo povezovati z ljudmi. In ta sprememba se začne s tem, kako gledamo na svet. Moja vizija in moje ideje niso tako pomembne. Na prvem mestu je vaša domišljija, kakšno mesto boste ustvarili v prihodnosti. Mojo vizualno utopijo vzemite kot impulz, nato pa ste na vrsti vi. Kajti ko enkrat spregledaš, moraš ukrepati, kakšen smisel bi sicer imelo, da si spregledal?

V interaktivnem delu konference so bile nato pod vodstvom predstavnikov UIRS in MOPE izvedene štiri delavnice o parkirni politiki, izvedbi ETM 2023 in dejavnostih, vezanih na ZCPN. Delavnice so bile izvedene dvakrat, tako da se je vsak udeleženec lahko udeležil dveh.

Začetek dejavnosti v okviru ETM 2023 je še posebej komentirala nacionalna koordinatorica Polona Demšar Mitrovič:

Letos bosta v središču naših aktivnosti temi, ki sta izredno pomembni za doseganje okoljskih zavez in ustvarjanje človeku prijaznega pro-

stora: varčnost prometa ter njegova varnost in udobje. V Sloveniji so razdalje za vsakodnevne opravke kratke, aktivna mobilnost – sploh hoja in kolesarjenje – je v tem smislu pogosto najustreznejša izbira. Seveda pa je nujen predpogoj za aktivno mobilnost ustrezna infrastruktura, skladna z nacionalnimi smernicami za področje hoje in kolesarjenja.

Infrastruktura za pešce in kolesarje je marsikdaj sicer primerna, vendar je zaradi nepravilno parkiranih avtomobilov, zabojnikov za smeti, nevdrževane žive meje in drugih ovir lahko nevarna. Marsikje na poteh srečujemo tudi resnejše ovire – ulično razsvetlavo, table, znake –, ki bi jih bilo treba odstraniti. V okviru dejavnosti Pospravimo ulice bo ETM občine po vsej Sloveniji povabil, naj ovire zabeležijo, na eni izbrani ulici ali območju pa jih odstranijo oziroma za njihovo odstranitev pripravijo akcijski načrt.

Dogodek je bil poleg kakovostnih strokovnih vsebin uspešen tudi z vidika zmanjševanja ogljičnega odtisa. Ker največji delež izpustov dogodkov odvisen od načinu prihoda udeležencev konference, so bili ti pozvani, naj se na dogodek

odpravijo čim bolj trajnostno. Odziv je bil precej uspešen. 38 % udeležencev je prispelo z vlakom, 4 % so prišli multi-modalno ali peš, 25 % kot sopotniki v avtomobilu, 28 % je bilo voznikov, 4 % pa niso odgovorili. K doseganju manjšega ogljičnega odtisa dogodka je prispevala tudi pogostitev, za katero so bile prednostno uporabljene sestavine lokalnega izvora.

Vsa gradiva s konference – videointervju, predstavitve, zaključki delavnic in povezava na galerijo fotografij – so dostopna na spletni strani Slovenske platforme za trajnostno mobilnost (sptm.si).

.....
 Mojca Balant, raziskovalka
 Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
 Ljubljana, Slovenija
 E-pošta: mojcab@uirs.si

Slika 3: Razprava na eni od delavnic (foto: Matjaž Očko)

Slika 4: Del udeležencev, ki so se na konferenco pripeljali z vlakom (foto: Matjaž Očko).

Terminološki kotiček

Mihelič, B., Humar, M., in Nikšič, M. (ur.) (2015): *Urbanistični terminološki slovar*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Založba ZRC SAZU.

državna césta -e -e ž

javna cesta, ki povezuje regije in pomembnejša naselja znotraj države z regijami in naselji v sosednjih državah

ang.: *state road*

prométna ínfrastruktúra -e -e ž

objekti in naprave cestnega, železniškega, rečnega, jezerskega, pomorskega in zračnega prometa

ang.: *transport infrastructure*

zemljiški katáster -ega -tra m

temeljna nepremičninska evidenca podatkov o zemljiščih v grafični in pisni obliki, ki vsebuje informacije o velikosti, obliki, legi in rabi in je skupaj z zemljiško knjigo podlaga za gospodarjenje s prostorom, vrednotenje in obdavčenje nepremičnin

PRIM.: katáster stávb, zemljiška knjíga

ang.: *land cadastre*

dejánska rába zemljišča -e -e -- ž

raba zemljišča, določena s fizičnimi lastnostmi zemeljskega površja in s človekovimi dejavnostmi, npr. njiva, vrt, sadovnjak, travnik, vinograd

ang.: *present land use*

gospodárska jávna ínfrastruktúra -e -e -e ž

po Zakonu o gospodarskih javnih službah, 1993 objekti ali omrežja državnega ali lokalnega pomena, namenjeni opravljanju gospodarskih javnih služb s področja prometa, energetike, komunalnega gospodarstva, telekomunikacij, upravljanja z vodami, varstva okolja in gospodarjenja z naravnimi viri

ang.: *public utilities*

céstna ínfrastruktúra -e -e ž

objekti in naprave cestnega prometa, npr. cestni odseki, objekti, križišča, priključki in druge cestne naprave in ureditve, namenjeni varnosti, vodenju in nadzoru prometa

ang.: *road infrastructure*

kategorizácija céstnega omréžja -e -- -- ž

sistematično razvrščanje cest glede na pomen in lastnosti, npr. državne (avtocesta, hitra cesta, glavna cesta, regionalna cesta) in občinske ceste (lokalna cesta, javna pot)

ang.: *road network classification*

regíster nèpremičnín -tra -- m

uradna državna evidenca, ki jo vodi Geodetska uprava Republike Slovenije in vsebuje podatke o vseh nepremičninah v Sloveniji, npr. o zemljiščih, evidentiranih v zemljiškem katastru, stavbah in delih stavb, evidentiranih v katastru stavb, lastnikih in nepremičninah, ki še niso evidentirane v zemljiškem katastru in katastru stavb

ang.: *real-estate register*

třzna vrédnost nèpremičnín -e -i -- ž

cena nepremičnine na prostem trgu na določen datum

ang.: *market value of real estate*

turístično nasélje -ega -a s

naselje, katerega nastanek je vezan na razvoj turizma ali v katerem je turizem prevladujoča gospodarska dejavnost

ang.: *tourist settlement*

méstno sredíšče -ega -a s

1. gosto zazidan osrednji, navadno najstarejši del mesta z veliko koncentracijo upravnih, poslovnih, trgovskih in terciarnih dejavnosti

S: cénter mésta, méstno jédro

PRIM.: naselbínsko jédro, nótranje mésto

ang.: *urban centre*

2. v hierarhiji naselij naselje z mestnim značajem in praviloma osrednjo vlogo

ang.: *urban centre*

gentrifikácija -e ž

priseljavanje prebivalcev srednjega in višjega sloja v prenovljena območja, praviloma v mestnih središčih ali njihovi bližini, in odseljavanje revnega prebivalstva zaradi povišanja stroškov prebivanja

ang.: *gentrification*

najémno stanovánje -ega -a s

stanovanje, ki ga lastnik oddaja v najem

PRIM.: lastníško zasédeno stanovánje

ang.: *rented housing*

urbána revitalizácia -e -e ž

oživljanje, spreminjanje gospodarsko in socialno zaostalih mestnih območij v privlačne mestne predele z izboljšanjem pogojev za izvajanje in uvajanje novih dejavnosti, socialne strukture, z modernizacijo mestnega okolja

PRIM.: méstna prenôva, revitalizácia kultúrne dédiščine, urbána rekonstrúkcija

ang.: *urban revitalisation*

prostórska identitéta -e -e ž

1. krajevne značilnosti, naravne, zgodovinske, oblikovne in druge lastnosti, ki razpoznavno določajo prostor

PRIM.: identitéta mésta, občútek krája (2)

ang.: *place identity*

2. predstava nekega prostora v zavesti ljudi, ki izhaja iz njihove povezanosti in istovetenja z njim

PRIM.: občútek krája (1)

ang.: *place identity*

sòméstje -a s

več sosednjih mest, mestna regija, nastala z zraščanjem samostojnih sosednjih mestnih naselij, ki se funkcijsko dopolnjujejo ali nadgrajujejo

S: kònurbácia

PRIM.: megalópolis

ang.: *conurbation*

prenôva kultúrne dédiščine -e -- -- ž

različni posegi v kulturno dediščino, s katerimi se zagotavljajo njeno ohranjanje, oživljanje in ponovna uporaba

ang.: *regeneration of cultural heritage, renewal of cultural heritage*

nótranji prôstor stávbe -ega prostóra -- m

prostor v notranjosti stavbe, zaprt z vseh strani s stenami, stropom, tlemi, stavbnim pohištvo

S: interiér

PRIM.: zunánji prôstor stávbe

ang.: *interior*

zeléna stréha -e -e ž

1. navadno ravna streha objekta, prekrita z vegetacijo na posebej prilagojeni podkonstrukciji iz slojev strešne izolacije, hidroizolacije, drenaže in plasti zemlje

ang.: *green roof*

2. streha, na kateri je nameščena zelena tehnologija, npr. sončne celice, solarni sistem za ogrevanje vode

ang.: *green roof*

ekstenzivna zeléna stréha -e -e -e ž

zelena streha s tankim vegetacijskim slojem, sestavljenim zlasti iz nezahtevnih, nizkorastočih rastlin, npr. lišajev, netreskov, trav, ki ima navadno samo ekološko, energetsko, vizualno funkcijo in je manj zahtevna za izvedbo in vzdrževanje

PRIM.: intenzívna zeléna stréha

ang.: *extensive green roof*

intenzívna zeléna stréha -e -e -e ž

navadno ravna zelena streha z debelejšo vegetacijsko plastjo iz trate, grmovnic, tudi dreves, lahko urejena kot uporabna zelena površina za prebivalce

PRIM.: ekstenzivna zeléna stréha

ang.: *intensive green roof*

zeléna sténa -e -e ž

1. z vegetacijo obrasla ali prekrita stena

ang.: *green wall*

2. večja navpična ploskev iz rastlin, ki omejuje ali členi prostor

PRIM.: žíva mēja

ang.: *green wall*

zadrževálnik -a m

objekt za zadrževanje vode, npr. za kontrolirano odvodnjavanje, zmanjševanje hitrosti površinskega odtoka, preprečevanje poplav, vzdrževanje ustrezne količine vode v vodotoku, za namakanje, hidroelektrane

PRIM.: narávna reténzija

ang.: *retention area, water reservoir*

zadrževální bazén -ega -a m

bazen za zadrževanje in umiritev povečanih količin odpadne vode pred izpustom v vodotok, kanalizacijo, čistilno napravo

ang.: *retention basin*

môkri zadrževálnik -ega -a m

akumulacija vode za namakanje kmetijskih zemljišč, šport in rekreacijo, za zagotavljanje poplavne varnosti z zadržanjem večjih količin vode v vodotoku

ang.: *retention area*

súhi zadrževálnik -ega -a m

navadno zatravnjena površina, urejena in namenjena za razlivanje in zadrževanje visokih vod

ang.: *detention area*

stáranje prebivalstva -a -- s

večanje deleža prebivalstva, starega nad 64 let
ang.: *ageing of population*

dóm za starêjše -a -- -- m

stavba za prebivanje, oskrbo, zdravstveno varstvo in nego starejših ljudi
ang.: *old people's home*

turistifikacija^[1] -e ž

proces, pri katerem se destinacije, kraji ali regije preoblikujejo in prilagodijo za zadovoljevanje potreb turistov
ang.: *touristification*

turistična gentrifkacija^[1] -e -e ž

spreminjanje pretežno bivalnih mestnih predelov z lokalnim prebivalstvom s prenovo ali pozidavo v predele s turistično namembnostjo, kar vodi v odseljevanje prvotnih prebivalcev ter prinaša družbene in kulturne spremembe
ang.: *tourism gentrification*

airbnbizacija^[1] -e ž

kratkoročno oddajanje stanovanj turistom s pomočjo spletne platforme Airbnb in drugih podobnih platform (na primer Booking itd.)
ang.: *airbnbization*

delitvena ekonomija^[2] -e -e ž

model ekonomskega sistema, pri katerem se ljudje medsebojno povezujejo in izkoriščajo svoje vire, npr. prevozna sredstva, stanovanja ali orodja, za medsebojno izmenjavo ali souporabo, kar omogoča učinkovitejšo izrabo virov in zmanjšuje potrebo po nakupu (lastništvu) novih dobrin
ang.: *sharing economy*

kratkoročno oddajanje stanovanj^[2] -ega -a -- s

dejavnost, pri kateri lastniki stanovanj ali nepremičninski upravitelji oddajajo stanovanja za krajše obdobje, običajno prek platforme Airbnb ali podobnih, turistom ali drugim obiskovalcem začasno namestitvev
ang.: *short-term apartment rentals*

z vegetacijo zasajen pas^[3] -- -- -ega -u m

linijska depresija, ki se večinoma umešča ob cestah in parkiriščih, njena primarna naloga je infiltracija padavinske vode na isti lokaciji
S: ozelenjeni infiltracijski trak
ang.: *infiltration strip, urban infiltration strip*

z vegetacijo zasajen jarek^[3] -- -- -ega -a m

linijska depresija ob cestah, parkiriščih in drugih neprepustnih površinah, glavna naloga katere je odvajanje vode do drugih infiltracijskih depresij, kot so deževni vrtovi in mokrišča
S: ozelenjen kanal
ang.: *landscape swale, bioswale, vegetated swale, grassy swale*

deževni vrt^[3] -ega -a m

z vegetacijo zasajena depresija, ki v času padavinskih dogodkov zbira in zadržuje padavinsko vodo ter ji omogoča infiltracijo v tla
S: zasajen suhi zadrževalnik
ang.: *rain garden*

pametna srebrna vas^[4] -e -e -i ž

vas s sodobnimi digitalnimi rešitvami, ki starejšim odraslim, ki želijo ostati na podeželju, omogoča samostojnost in neodvisnost ter začasno ali trajno preloži odhod v institucionalno varstvo
ang.: *smart silver village*

starosti prijazna skupnost^[4] -- -e -i ž

skupnost, ki je ustvarjena za izboljšanje kakovosti življenja in večjo vključenost starejših ljudi ter spodbuja njihovo aktivno staranje in dobro počutje v prilagojenem in podpornem okolju
ang.: *age-friendly community*

starosti prijazno okolje^[5] -- -ega -a s

okolje, ki je oblikovano za zagotavljanje dostopnosti, varnosti, socialne povezanosti, zdravja in ustreznih storitev za starejše ljudi
ang.: *age-friendly environment*

Opombe

^[1] Definicija je povzeta po članku Hekič, A., objavljenem v tej številki revije.

^[2] Definicija je povzeta po članku Rogelj, G., in Grum, B., objavljenem v tej številki revije.

^[3] Definicija je povzeta po članku Setničar, A., in Schmitzer, V., objavljenem v tej številki revije.

^[4] Definicija je povzeta po članku Rajer, C., objavljenem v tej številki revije.

^[5] Definicija je povzeta po članku Vidmar, B., objavljenem v tej številki revije.

Priročnik

STANOVANJE V STAROSTI

Prilagoditve domačega okolja za kakovostno staranje

V okviru raziskovalnega projekta ARRS in v založništvu Urbanističnega inštituta Republike Slovenije je izšel priročnik Stanovanje v starosti.

Knjiga avtorjev Barbare Železnik, Richarda Sendija in Boštjana Kerblerja ima podnaslov Prilagoditve domačega okolja za kakovostno bivanje.

Namenjena je strokovnjakom, ki se ukvarjajo s proučevanjem in načrtovanjem prostora, in posameznikom, ki si zase in za svoje bližnje želijo, da bi lahko v svojih domovih čim dalj časa živeli samostojno, varno, zdravo in zadovoljno.

VHOD IN DOSTOP DO NJEGA, PREDSOBA,
HODNIKI, NOTRANJE STOPNICE IN STOPNIŠČE,
KUHINJA IN JEDILNICA, DNEVNA SOBA,
SPALNICA, KOPALNICA,
BALKON, TERASA IN VRT,
POMOŽNI PROSTORI

Priročnik stane 15 evrov in obsega 240 strani besedil ter barvnih skic in fotografij.

Naročite ga lahko pri Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije, in sicer po telefonu (01 420 13 27) ali prek e-pošte (info@uirsi.si).

arrs

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

QAPS

The Model of Quality Aging in Place in Slovenia
Model za kakovostno staranje v domačem bivalnem okolju v Sloveniji

Priročnik je bil izdan v okviru projekta *Model za staranje starejših v domačem bivalnem okolju v Sloveniji* (J5-8243), ki ga je iz državnega proračuna financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

PRIPRAVA OGLASOV za strokovno izdajo revije *Urbani izziv*

Osnovni tehnični podatki

Oblikovani oglasi morajo biti pripravljene v enem od naslednjih formatov:

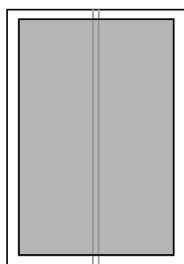
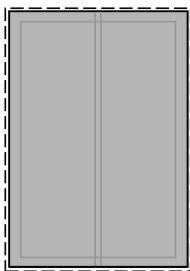
- TIFF,
- PDF/AI (fonti besedil morajo biti pretvorjeni v krivulje).

Resolucija gradiva mora biti visoka, najmanj 300 dpi. Gradivo mora biti pripravljeno v črno-beli tehniki.

Velikosti in cene oglasov

Oglasi so lahko pripravljene za objavo v živi rob ali znotraj paginacije. Pri pripravi oglasa za objavo v živi rob je treba na vseh straneh dodati 3 mm za porezavo, upoštevati pa je treba tudi vezavo revije, zato mora biti odmik besedila vsaj 10 mm od levega roba. Vse objavljene cene oglasov vključujejo DDV in veljajo za objavo znotraj revije, v rubriki, namenjeni za oglaševanje. Cena objave oglasa med prispevki, torej zunaj posebne rubrike za oglaševanje, je višja za 100 %.

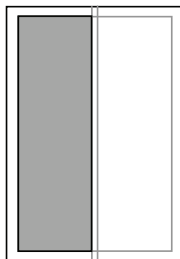
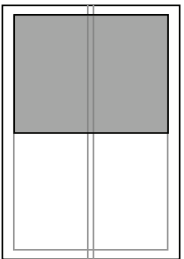
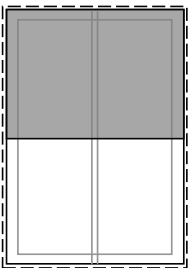
CELOSTRANSKI OGLAS

Velikost:
210 x 297 mm *ali* 170 x 240 mm

Cena: 150 €

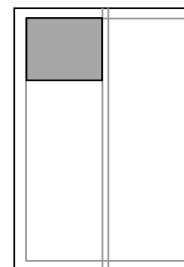
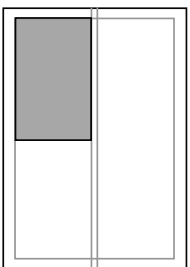
POLSTRANSKI OGLAS

Velikost:
210 x 148 mm *ali* 170 x 120 mm
ali 81 x 240 mm

Cena: 100 €

MANJŠI OGLAS

Velikost:
81 x 120 mm *ali* 81 x 60 mm

Cena: 50 €

Ustrezno pripravljene oglasi morajo biti poslani najkasneje do **1. julija** na elektronski naslov urbani.izziv-strokovni@uir.si. Naročilnice za objavo oglasov morajo biti poslane po elektronski ali navadni pošti na naslov uredništva: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, *Urbani izziv* – uredništvo strokovne izdaje, Trnovski pristan 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Urbanistični inštitut Republike Slovenije (UIRS) je osrednja slovenska znanstvenoraziskovalna ustanova na področju načrtovanja prostora. Ustanovljen je bila leta 1955, kot javni raziskovalni zavod pa deluje od leta 1993.

Pri UIRS je stalno zaposlenih okoli 30 raziskovalcev, ki sestavljajo interdisciplinarno skupino strokovnjakov različnih znanstvenih ved in disciplin, kot so arhitektura, krajinska arhitektura, geografija, geodezija, sociologija, ekonomija, umetnostna zgodovina itd.

UIRS izvaja znanstvenoraziskovalne in razvojne projekte na mednarodni, državni, regionalni in lokalni ravni, rezultate raziskovanja pa prenaša neposredno v načrtovalsko prakso.

RAZISKOVANJE

- prostorsko, urbanistično, krajinsko načrtovanje in oblikovanje
- urbana prenova
- upravljanje urbanih območij
- varstvo naravne in kulturne dediščine
- varstvo okolja
- stanovanja
- promet
- demografija
- prostorska informatika

INFORMACIJE

tajništvo: +386 (0)1 420 13 10, e-naslov: info@uirs.si
knjižnica: +386 (0)1 420 13 31, e-naslov: knjiznica@uirs.si
založništvo: +386 (0)1 420 13 38, e-naslov: urbani.izziv@uirs.si
predavanja: +386 (0)1 420 13 44, e-naslov: predavanja@uirs.si

IZOBRAŽEVANJE

- dodiplomsko in podiplomsko izobraževanje
- mednarodne izmenjave, konference, simpoziji, posveti, predavanja, razstave

KNJIŽNICA IN INDOK CENTER

ZALOŽNIŠTVO

- revija *Urbani izziv*
- znanstvene in strokovne publikacije

Urbanistični inštitut
Republike Slovenije
Urban Planning Institute
of the Republic of Slovenia
Trnovski pristan 2
p.p. 4717
SI-1127 Ljubljana
Slovenija
t: +386 (0)1 420 1300
f: +386 (0)1 420 1330
<http://www.uirs.si>